Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi • Ağustos 2005 • 5 YTL / 5.000.000 TL (KDV Dahil)

18

Kuran tartışıyor

HZ. MUHAMMED PEYGAMBER Mİ?

Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın'ın makalesi
Prof. Dr. Mehmet Dağ'ın sunuşuyla

Samir Amin ve Alâeddin Şenel ile söyleşi

- Açmazları ve umutlarıyla insan ve insanlık
- Dünyanın geleceği ve ideolojiler üzerine
- Kapitalizm insanlığın geleceği mi, kabusu mu?
- Batı-merkezcilik ve nasıl bir sosyalizm
- Bilimsel bir çağda mı yaşıyoruz?
- Medeniyetler çatışması mı, sentezi mi?

Bilim ve Gelecek
SAYI: 18 / AĞUSTOS 2005

7 RENK BASIM YAYIN FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu

SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Ruken Kızıler

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Nalân Mahsereci

ADRES
Sakızağacı Cad. Nane Sok. 15/4 Beyoğlu
TEL: (0212) 244 97 95

www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr

ANKARA TEMSİLCİSİ
Ulaş Karakul
E-posta: ulas.karakul@bilimvegelecek.com.tr

ANKARA BÜRO
Tel : (0312) 417 52 88
Adres : Karanfil Sok. 17/11 Kızılay

İZMİR TEMSİLCİSİ
Levent Gedizlioğlu
Tel: (0232) 463 98 57

SAMSUN TEMSİLCİSİ
Hasan Aydın
Tel: (0505) 310 47 60
E-posta: hasanaydn@hotmail.com

TRAKYA TEMSİLCİLERİ
Cemal Bitlis
Tel: (0282) 654 05 05
E-posta: cemalbitlis@mynet.com
Ayhan Oruçoğlu
Tel: (0535) 236 16 12

KOCAELİ TEMSİLCİSİ
Bijen Peker Ersavcı
Tel: (0532) 580 30 60
E-posta: bijene@yahoo.com

BARTIN TEMSİLCİSİ
Barbaros Yaman
Tel: (0533) 420 86 01
E-posta: yamanbar2000@yahoo.com

ÇANAKKALE TEMSİLCİSİ
Engin Ulus
Tel: (0536) 425 95 52
E-posta: engin.ulus@mynet.com

ÇİVRİL TEMSİLCİSİ
Mümtaz Başkaya
Tel: (0505) 364 53 98
E-posta: mumtazbaskaya@superposta.com

AVRUPA TEMSİLCİSİ
Kağan Güner
Tel: 44 2077040965
E-posta: guner16@mynet.com

YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 50 YTL / 50.000.000 TL
6 aylık: 25 YTL / 25.000.000 TL
(Abonelikle ilgili bilgi almak için, 0212.244 97 95 no'lu telefonu arayınız)

YURTDIŞI ABONE KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 50 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 100 Dolar

BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Kazım Dinçol Sitesi
No: 81 Kat 2 No: 229 Tel: (0212) 501 93 75

DAĞITIM ŞİRKETİ
Merkez Dağıtım

ISSN: 1304-6756
YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli

Yaradılışçılığı da bilimin süzgecinden geçirmeye var mısınız?

Geçtiğimiz ay içinde Hulki Cevizoğlu'nun Flash TV'deki "Ceviz Kabuğu" programında Evrim Kuramı tartışıldı. Tabii buna tartışma denirse. Cevizoğlu, Zaman gazetesi yazarı Mustafa Akyol'u programına çıkarmış, "Bilinçli Tasarım" düşüncesinin Darwin'i nasıl çürüttüğünü konuşuyor. Akyol, biyolojiden kuantum fiziğine, jeolojiden astronomiye, genetikten ilahiyata, kimyadan felsefeye kadar her dalın uzmanı; atıyor da atıyor. Cevizoğlu, "Darwinci profesörleri programa davet ettiğini, ama onların korkup gelemediklerini" söylüyor. Bu konuda ülkemizin önde gelen biyologları olan Prof. Dr. Haluk Ertan ve Prof. Dr. Aykut Kence ile görüştük. İkisi de "Cevizoğlu'nun kendilerini çağırdığını, ona halkı bilimsel düşünce ve Evrim Kuramı konusunda aydınlatma amaçlı bir programa seve seve katılacaklarını söylediklerini, ama programın içeriğini öğrenince, bir 'horoz dövüşü'ne döneceğini anlayıp katılmayı reddettiklerini" söylediler.

Bilim ve Gelecek dergisi de konunun dolaysız muhatabıdır. Bilinçli Tasarımcılar, yani yaradılışçılığın günümüzdeki biçiminin savunucuları, Evrim Kuramı'nın hatalı çıktığını, kanıtlanamadığını, hatta son bilimsel bulgularla çürütüldüğünü iddia ediyorlar. Çok güzel, demek ki bilimsel yöntemleri kabul ediyorlar. Yani bir kuramın doğruluk derecesinin deney, gözlem ve usavurma yoluyla sınanacağını, hatalarından giderek arınacağını veya yanlış olduğunun ortaya çakacağını belirten bilimsel yöntem. Darwin'in Evrim Kuramı'nın yıllarca süren gözlemlere, toplanan materyallerin 20 yıllık titiz bir incelemeden geçirilmesine dayanılarak oluşturulduğu, bu nedenle 150 yıldır tüm saldırılara karşın ayakta kaldığı, özellikle genetikteki gelişmelerle birlikte sarsılmaz biçimde kanıtlandığı, evrim düşüncesi olmadan bırakın biyolojiyi, hiçbir bilim etkinliğinin yapılamayacağı biliniyor. Biz de şimdiye kadar bütün bu kanıtları teker teker ortaya döktük. Şimdi yaradılışçılara şunu sormak gerekiyor: Madem Evrim Kuramı'nı bilimsel yöntemle sınıyorsunuz, gelin bir de şu yaradılış meselesini bilimsel yöntemin süzgecinden geçirelim. Örneğin laboratuvara girelim, gönüllü bir "ademoğlu" bulalım, ki biz gönüllü olmaya hazırız, onun kaburga kemiğini alalım ve bir "havvakızı" oluşturalım! Dini bütün gemi inşaat mühendisleri, dünyadaki bütün türlerden erkek-dişi birer örneğin sığabileceği bir geminin hangi boyutlarda olması gerektiğini hesaplayıversinler! Dünyanın bütün karalarının, Everest'in tepesi dahil, suyla kaplanabilmesi için ne miktarda su gerektiğini ve bu suyun nereden bulunabileceğini bilim insanlarımız anlatıversinler! Kısacası, kutsal kitapları bilimin süzgecinden geçirelim, deneylerini yapalım, gözleyelim ve yorumlayalım. Eğer yaradılış efsanesi bütün bu bilimsel sınamalardan olumlu not alırsa, işte o zaman bilim dünyası olarak tartışmaya başlayalım. Ama eğer "Bunlar Allah kelamıdır, kullar tartışamaz" derlerse, "Bu da hasbelkader bilimdir, sen de buradan elini eteğini çek" deme hakkımız olacaktır.

Hulki Cevizoğlu'na da yaradılışçılığın bilimsel olarak ele alınacağı bir program yapmasını öneriyoruz.

Dostlukla kalın.

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

PARANTEZ
Ender Helvacıoğlu
İnsanlık nereye? 4

Samir Amin ile söyleşi
Dünyanın geleceği ve ideolojiler üzerine 10

Samir Amin
Hardt ve Negri'nin "İmparatorluk" ve "Çokluk"u . . . 16

Adam Şenel ile söyleşi
Açmazları ve umutlarıyla insan ve insanlık 22

Fatih Yaşlı
Jakobenizm: Halk için halka rağmen mi?. 28

Dr. Alper Hasanoğlu
Göç psikolojisi
"Modern Batı"nın "tutunamayan"ları 32

KAPAK DOSYASI
Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın
Kuran'a göre Hz. Muhammed'e yönelik eleştiriler. . . . 42

Dr. Yankı Yazgan ile söyleşi
Çocuklarınızla göz göze, diz dize bir saat 67

HAVA DURUMU/ Ogan Güner 72

YAYIN DÜNYASI/ Nalân Mahsereci 74
Nalân Mahsereci
Zamanımızı (yaşamımızı) geri istiyoruz!. 74

Ender Helvacıoğlu
Cumhuriyet ile cumhurun buluşmasının öyküsü . . 75

Dr. H. Haluk Erdem
Felsefe sorgulaması 76

KAZI KAZI ANADOLU/ Nalân Mahsereci 80
Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu ile söyleşi
Hitit metninde Parha,
Helenistik ve Roma Dönemi'nde Perge 80

BRİÇ/ Lütfi Erdoğan 89

MATEMATİK SOHBETLERİ/ Ali Nesin 90

GO/ A. Utku Üzülmez 92

SATRANÇ/ Selim Gürcan 94

BULMACA/ Hikmet Uğurlu 96

DÜZELTME: Geçen sayımızda yer alan John Simon'un "Einstein, bir radikal..." başlıklı makalesinin, *Monthly Review* dergisinin Mayıs 2005 tarihli sayısından alındığını belirtmeyi unuttuk. Düzeltir, okurlarımızdan özür dileriz.

Samir Amin ile söyleşi 10
Dünyanın geleceği ve ideolojiler üzerine...

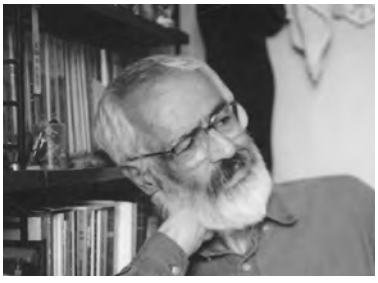
Mısırlı Marksist İktisatçı Samir Amin ile Irak Dünya Mahkemesi için geldiği İstanbul'da geniş bir söyleşi yaptık. Söyleşiden bazı notlar: "Günümüz kapitalizmi, tarih boyunca ulaşılmış en büyük eşitsizliği yarattı. Ezilen ülkelerin ve halkların birleşmesinin önünde büyük engeller var ama imkânsız değil. Marksizm bunu aşabilecek potansiyele sahiptir..."

Samir Amin 16
Hardt ve Negri'nin "İmparatorluk" ve "Çokluk"u

"'İmparatorluk' ve 'Çokluk' tezlerinin ötesinde, Hardt ve Negri'nin söylemi, bir vazgeçiş tonu taşıyor. Toplumların yararına ilerlemeler dayatabilecek, kendi adına yaraşır bir solun yeniden doğuşu, bu tarz bir söylemle bağları radikal olarak koparmayı gerektiriyor..."

Adam Şenel ile söyleşi 22
Açmazları ve umutlarıyla insan ve insanlık

Adam Şenel ile, aydınların sorunlarından "bilimsel teknolojik devrim"e, kapitalist sistemin geleceğinden, insanlığın geleceğine uzanan geniş bir söyleşi yaptık. İlgiyle okuyacağınızı umuyoruz.

KAPAK DOSYASI:
KURAN TARTIŞIYOR: HZ. MUHAMMED PEYGAMBER Mİ?

36

Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın yazdı:
Kuran'a göre Hz. Muhammed'e yönelik eleştiriler

Hz. Muhammed'e ve İslam dinsel bildirilerine yapılan eleştiriler Kuran tarafından tartışmacı ve savunmacı bir yöntemin benimsenmesine neden olmuştur. Karşı çıkış ve itirazlar, kimi kez Hz. Muhammed'i oldukça güç durumda bırakmış, yer yer onu karşıtlarına ödün verecek; hatta kendisine vahyedildiğini ileri sürdüğü bildirilerin Tanrısallığından kuşkulanacak bir konuma itmiştir.

İlahiyat Profesörü Mehmet Dağ'ın sunuşuyla...

Dr. Alper Hasanoğlu yazdı:
Göç psikolojisi "Modern Batı"nın "tutunamayan"ları

32

Göçmenlik iki kültür arasında bir sarkaç gibi gidip gelmeye benzetilir. Yani bir sonsuza kadar varamama durumuna... Özellikle alt sosyoekonomik katmandan ve kırsal kesimden gelen göçmen gruplarının yaşadığı psikososyal problemleri İsviçre'de göçmen olarak yaşayan Dr. Alper Hasanoğlu inceledi.

Çocuklarınızla göz göze, diz dize bir saat
Dr. Yankı Yazgan ile söyleştik...

67

Çocuklarımızın zekâ düzeyini geliştirmek bizim elimizde: onun ihtiyacı olan tek şey, anne-babasıyla göz göze, diz dize zaman geçirmek... Çocuğun konuşmayı, anlamayı, sevmeyi ve sevilmeyi öğrenmesi gerekiyor.

HAVA DURUMU
Hayır! Neler Oluyor?

72

Dünya politikasını bu aralar bu iki vurgu belirliyor gibi. Hayır! Elbette tahmin ettiğiniz gibi Fransa'daki referandum sonucunun topyekûn ifadesi ve Londra'daki saldırıların ardından yükselen Neler Oluyor? sorusu...

KAZI KAZI ANADOLU
Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu ile söyleştik
PERGE KAZILARI

80

Bir Hitit metninde geçen Parha kentinin, Perge olduğunun bulunmasıyla başlayan yeni çalışmalarla, kent tarihinin MÖ 4 binlere indiği bulunmuş. Bu Yunan kolonizasyonundan önce, bölgede yerli halkın yaşadığına ve gelenlerin yerli halkla kaynaştığına kanıt oluyor. 60 yıl önce başlayan Perge kazılarının yalnız görkemli anıtsal eserleri değil, çok önemli tarihsel bilgileri ortaya çıkarmaya devam edeceğine de...

İnsanlık nereye?

Hem kapitalist sistemin temel çelişkisini bir reddiye biçiminde çözmeye aday, hem bütün insanlığı birleştirebilme potansiyeline sahip, hem de tarihsel bakımdan en köklü ve bütün uygarlık birikimini damıtma yeteneğini barındıran bir eksen: Emek ekseni. Aslında uygarlık denen aşamanın bütünü boyunca temel olmuş en az 6 bin yıllık bir eksen. İnsanlık, güvenlik ve eşitliği, birbirinin aleyhine değil, tarihte ilk kez çakıştırarak bir üst boyutta tesis etmenin eşiğindedir. Diğer bir deyimle, güvenlik ile eşitlik arasındaki büyük çelişkiyi aşmanın eşiğinde. Bunun doğum sancıları çekiliyor.

Ender Helvacıoğlu

Bilim insanları son bulguların ışığında, erken insansıların geçmişini 5-6 milyon yıl önceye kadar götürüyorlar. *Homo* cinsinin bilinen ilk üyesi ise 2,3 milyon yıl öncesine tarihlendirilmiş. Arkaik *Homo sapiens*ler'in 500-600 bin yıl önce ortaya çıktığı, bizim de üyesi olduğumuz modern insanın ise en fazla 200 bin yıl geçmişi olduğu savlanıyor. İnsanlık tarihinde "uygarlık" dediğimiz olgunun (toplumsal artının oluşumuyla birlikte sınıflılığın) ortaya çıkışı Sümerler'le birlikte 6 bin yıl önceye tarihlendiriliyor. Anavatanı Avrupa olan kapitalist Batı Uygarlığı ise yaklaşık 500 yıllık bir geçmişe sahip. Batı Uygarlığının dünyada hakim sistem haline gelişi ise taş çatlasa 150-200 yıl önceye götürülebilir. Bu oldukça yuvarlatılmış rakamlardan çıkarabildiğimiz bir gerçek şudur: Türümüzün 200 bin yıllık geçmişinin sadece son 6 bin yılında sınıflara bölünmüş bir halde yaşıyoruz (tabii bu da olsa olsa Mezopotamya ve çevresi için geçerli. İnsanların büyük çoğunluğu çok daha geç tarihlerde uygarlığa adım atabildi). Yani geçmişimizin en fazla yüzde 3'ü. Bir diğer gerçek de şu: 6 bin yıllık uygarlık tarihinin sadece son 200 yılında kapitalist Batı Uygarlığı dünyaya hakimdir. Bu da uygarlık tarihinin yüzde 3'üne tekabül ediyor.

Bu girişi yapmamızın nedeni, insanlığa bir gelecek çizme iddiasındaki akımların, bu iddialarının tarihsel dayanaklarının ne kadar sağlam olduğunu görebilmek için bir ölçüt sunmaya çalışmaktır. Tarihimizin sadece yüzde 3'ünde başat olan bir olgu, nasıl olur da bütün bir geleceği ipotek altına alabilir? Böyle bir iddianın yanılsama olma olasılığı çok yüksek değil midir? 100 yılın sadece son 3 yılında sınıflara bölünmüşsek, bundan sonraki 100 yılda da sınıflara bölünmüş halde yaşayacağımızı söylemek mi daha gerçekçidir, yoksa bu son 3 yılın "özel bir durum", bir "sapma" olduğunu söylemek mi? Hangi savın tarihsel dayanağı daha güçlüdür? Yine 100 yılın sadece son 3 yılında hakim olan bir uygarlık tarzı, neye dayanarak gelecekte de hakim olacağını iddia edebilir? Kapitalizmin son derece "özel" ve "geçici" bir dönem olduğunu söylemek için çok daha fazla tarihsel kanıta (birikime) sahip değil miyiz? Acaba 5 yüz ya da bin yıl sonranın tarihçileri şu yaşadığımız dönemi nasıl değerlendirecekler? Batı Uygarlığı acaba tarih kitaplarında nasıl yer alacak? Ya 10 ya da 20 bin yıl sonranın tarihçileri? Acaba 220 bin yıllık *Homo sapiens sapiens* tarihindeki kısa "sınıflılık dönemi" için ne diyecekler?

***

Uygarlık tarihi aslında sınıflılığa karşı direnişin tarihidir; uygarlığın gelişiminin motoru budur. Toplumsal artı, yani bir insan topluluğunun günlük tüketim ihtiyacından daha fazlasını üretebilecek bir örgütlenmeyi gerçekleştirmesi, doğa koşullarının zorunluluğuna karşı, özgürlüğün büyük bir zaferiydi. İnsanlar ilk kez, nehir taşkınlarının, kuraklığın veya herhangi bir olumsuz doğa olayının neden olabileceği açlık tehlikesine karşı, topluluklarının yaşamını garanti altına alma konumuna ulaşabilmişlerdi. Fakat toplumsal artı bir kez doğduktan sonra, bu "artı"nın sürekliliğinin sağlanması, korunması, denetlenmesi ve paylaşılması sorunlarının ortaya çıkması kaçınılmazdı. Toplumsal farklılaşma (karşıt sınıflara bölünme) bu süreç içinde oluştu. Devlet, ordu gibi araçlar ile felsefe, din, bilim, hukuk, politika, sanat gibi etkinlikler de bu süreç ile kurumsallaşmıştır (1).

Kısacası iki temel sorun vardır: 1) Toplumsal artı yaratan örgütlenmenin sürekliliğinin sağlanması ve bu toplumsal artının denetlenmesi ve korunması. 2) Toplumsal artının eşit bir biçimde paylaşılması. İnsanlığın büyük ütopyası, bu iki temel sorunun uyum içinde, birbiriyle çakışarak çözülebilmesidir.

Bu uyum ve çakışmadan uzaklaşmak sınıf çelişkilerinin derinleşmesi ve keskinleşmesi, yakınlaşmak ise sınıflaşmanın zayıflaması anlamına gelir. Bu uyum ve çakışmaya hizmet eden düşünsel/politik akımlar, eylemler veya örgütlenmeler (devletler vs.) ilerici, bunun önünde engel teşkil edenler ise gericidir; kıstas budur (2).

Hakim sınıflar genellikle, toplumsal artı yaratan örgütlenmenin sürekliliğinin sağlanmasına (yani düzenin korunmasına) vurgu yaparlar; ezilen sınıflar ise toplumsal artının daha eşit bir biçimde paylaşılmasına. Demek ki hakim sınıf ile sömürücü olmayan sınıfın çakıştığı noktada sorun gerçek anlamda çözülme yoluna girecektir. Bunun adı "sosyalizm"dir.

Sosyalizm, sınıflılığa ve sömürüye son verme çabasıdır; bu anlamda insanlığın en az 6 bin yıllık bir ütopyasıdır. Sosyalizm, insanlığın doğaya karşı zaferinin, birbirini sömürmeden de gerçekleşebilmesi çabasının adıdır. Bir anlamda, türümüzün (*Homo sapiens sapiens*) 2 yüz bin yıllık tarihinin şu son 6 bin yılının tamamına "sosyalizm dönemi" adı da verebiliriz. Aslında 6 bin yıldır, türümüzün 2 yüz bin yıllık ütopyasının (yaşamını garanti altına alma) gerçekleşme sürecini yaşamaktayız. 2 yüz bin yıllık bir ütopya da, ancak 6 bin yıllık bir sancı ile doğabilir zaten. Süreç bu çapta ele alındığında, uygarlık, yani sınıflılık döneminin, bir doğum sancısı ve geçici bir bocalama dönemi olduğunu görebiliriz.

Şimdi bu perspektif ışığında sosyalist kuramın gelişimini kuşbakışı ele almaya çalışalım.

***

Lenin, Mart 1913 tarihli, "Marksizm'in üç kaynağı ve üç öğesi" başlıklı ünlü makalesinde şöyle yazar: "Onun (Marx'ın) öğretisi, felsefenin, ekonomi politiğin ve sosyalizmin en büyük temsilcilerinin öğretilerinin, dolaysız ve doğrudan bir devamı olarak doğmuştur… (Marksist öğreti) Alman felsefesi, İngiliz ekonomi politiği ve Fransız sosyalizminin temsil ettiği, insanlığın 19. yüzyılda yarattığı en iyi ürünlerin, meşru mirasçısıdır. İşte, Marksizm'in üç kaynağı ve aynı zamanda üç öğesi bunlardır".

Aktardığımız bu pasaj, bir Avrupa, daha doğrusu Batı Uygarlığı gelişim çizgisini formüle ediyor. Lenin'in saydığı "üç kaynak", Batı Aydınlanma'sının doruklarıdır ve sosyalizm de bu dorukların omuzlarında yükselen, onları sentezleyip aşan bir kuram olarak nitelenmiştir. Öte yandan Marx, sosyalist aşamanın ancak en ileri kapitalist ülkelerde (proletaryanın en etkin olduğu ülkelerde), yani Avrupa'da gündeme gelebileceğini savlamıştır. Bu savlar, 19. yüzyıl dünyası pratiğinde kanıtlanmıştır da. Gerçekten de 19. yüzyılda sosyalizm atakları kapitalizmde en ileri gitmiş Fransa, İngiltere, Almanya gibi ülkelerde (1848 devrimleri, Paris Komünü vb.) yaşanmıştır. Marx haklı çıkmıştır; ama sadece Avrupa'da… 20. yüzyılda, dünyanın Avrupa dışındaki halklarının siyaset sahnesine ağırlıklarını koymaya başlamasıyla işlerin değiştiğini de görüyoruz. Eğer Rusyalı ve Çinli devrimciler Marx'ın modelini dogmatik bir tarzda izleselerdi,

Sosyalizm, sınıflılığa ve sömürüye son verme çabasıdır; bu anlamda insanlığın en az 6 bin yıllık bir ütopyasıdır. Sosyalizm, insanlığın doğaya karşı zaferinin, birbirini sömürmeden de gerçekleşebilmesi çabasının adıdır. Bir anlamda, türümüzün 2 yüz bin yıllık tarihinin şu son 6 bin yılının tamamına "sosyalizm dönemi" adı da verebiliriz. Aslında 6 bin yıldır, türümüzün 2 yüz bin yıllık ütopyasının (yaşamını garanti altına alma) gerçekleşme sürecini yaşamaktayız.

zaten devrim yapmaya kalkışmazlardı; çünkü bulundukları coğrafya hiçbir biçimde "en ileri kapitalist ülkeler" olarak tanımlanamazdı. Kaldı ki bu devrimcilerin muhalifleri Marksizm'in dogmatik yorumuna sarılarak, söz konusu coğrafyalarda devrimin ve sosyalizmin olanaksızlığının, kapitalizmin gelişimine destek vermek gerektiğinin, kısacası sırayı beklemenin teorisini yaptılar. Ama devrim (sosyalizm atılımları) Asya'da kendisini gösterdi. Devrimler, devrimcilerin veya karşı-devrimcilerin iradesinden bağımsız olarak oluşurlar, nesnel olgulardır. Demek ki, Marx'ın vurguladığı dinamiklerden daha farklı bazı dinamikler söz konusuydu ve gündeme girmişlerdi.

20. yüzyılın Asyalı Marksistler'i, bir yandan karanlıkta el yordamıyla bir sosyalizm pratiği yürütürken, diğer yandan bu pratiği teorize etmeye çalıştılar. "Aşamalı devrim", "Milli Demokratik Devrim (MDD)" kuramları, bu teorik çabanın ürünleriydi. Tabii ki MDD, devrimin olanaksızlığı kuramına göre çok daha devrimci bir kuramdı, en azından devrimi sürdürme olanağının arayışını temsil etmekteydi. Fakat bugün görüyoruz ki, MDD de, Avrupamerkezci paradigmadan köklü bir kopuş anlamına gelmemektedir. MDD kuramı da, 19. yüzyılın (sosyalizm açısından) ileri ülkeler-geri ülkeler önkabulünden sıyrılamamıştı, sadece Avrupa'nın burjuvazi önderliğinde gerçekleştirdiği 300 yıla yayılmış demokratik atılımların "geri" coğrafyalarda proletarya önderliğinde çok daha hızlı bir biçimde oluşabileceğini, deyim yerindeyse proletarya denetiminde bir kapitalizm aşamasından geçmek zorunluluğunu öngörmekteydi. Dolayısıyla bu kuram her zaman, içinde, bir tür ulusal kapitalizme sapma potansiyelini barındırmıştır (3). Oysa bugün, onca deneyimin ışığında şöyle düşünmek daha aydınlatıcı değil midir: 20. yüzyılda sosyalizm atılımları, Marx'ın öngördüğü gibi Avrupa'dan değil de Asya'dan geldi; çünkü ön-sosyalizm birikimi Avrupa'da değil Asya'da daha

Tarihte ilk kez insanlık dünya çapında bir sosyalizm sentezi oluşturmanın eşiğine gelmiş görünüyor. Sorun Avrupa'ya özgü bir yolun insanlığın bütününe zorla kabul ettirilmeye çalışılmasıdır. Bu zorlama, ister istemez kutuplaşma ve çözümsüzlük üretiyor. O halde, Avrupa yolunun da insanlığa yaptığı katkıları değerlendiren, ama -bazıları çok daha derin olan- bütün uygarlık damarlarının akacağı ortak bir damıtım havuzu oluşturmaktır bu çözümsüzlüğü çözüme dönüştürecek olan.

güçlüydü (4). O halde, "geri" olunduğu için devrimin ve sosyalizmin olanaksızlığını söylemek de, hızlandırılmış bir aşamadan geçilerek "geri"likten kaynaklanan aranın kapatılacağını söylemek de sorunu çözmemektedir. Sosyalizm tanımını Avrupamerkezci paradigma içinde değil de dünyalı bir perspektifle yaptığımızda taşlar yerine oturacaktır. Yukarıda da açıklamaya çalıştığımız gibi, sosyalizm (sadece kapitalizmden değil) sınıflılığın ve sömürünün her biçiminden kurtulmak demektir ve bu kurtuluş perspektifinin en az 6 bin yıllık bir birikimi mevcuttur. Her coğrafya (tabii gelinen noktada dünya çapında) bu alandaki birikimine yönelmeli, değerlendirmeli, bir dünya sentezi perspektifiyle kendi yerel sentezini gerçekleştirmeye çalışmalıdır.

***

Marksist kuram içinde güçlü bir ekonomizm damarı olduğu da bilinir. Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* adlı eserinin önsözünün ünlü pasajındaki şu cümleler hep önümüze getirilir: "İçerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce, bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varlık koşulları, eski toplumun bağrında çiçek açmadan, asla gelip yerlerini almazlar. Onun içindir ki, insanlık kendi önüne, ancak çözüme bağlayabileceği sorunları koyar…". Marx burada genel olarak insanlığın gelişim mekanizmalarını çözümlemeye çalışmış ve binlerce kez kanıtlanan sonuçlara ulaşmıştır. Fakat iki noktaya dikkat etmek gerekir: Birincisi, Marx bu çözümlemeyi esas olarak Avrupalı toplumların tarihlerini inceleyerek oluşturmuştur. Onun yaşadığı dönemde insanlığın geçmişine ve Avrupalı olmayan toplumların uygarlık tarihlerine ilişkin bilgiler son derece kısıtlıydı. İkincisi, Marx, kapitalist üretim ilişkilerinin henüz ilerici dinamiğini yitirmediği ve toplumsal yapıyı geliştirebildiği bir dönemde bu analizi oluşturmuştur. Bu iki sınırlılığından dolayı, Marx'ın çözümlemesi fazla genel-dir ve geliştirilmeye muhtaçtır. Marx'ın, bütün ömrünü "devrim"in teorisine adadığı herhalde tartışılacak bir tespit değil. Fakat sosyalizm tarihi boyunca, az önceki çözümlemeyi sağdan yorumlayanlar, devrimi ve öncü atılımları yasaklayan kendiliğindenci ve ekonomist çizgilerine kılıf yapmaya çalışanlar hep çıkmıştır. Bu cümlelere atıf yapılarak denir ki; kapitalizm sonuna kadar gelişmeden sosyalizm atılımları boşa çabadır; hele kapitalist açıdan geri ülkelerde devrim yapma ve sosyalizmi kurma çabaları bir hayaldir. 20. yüzyılın esas olarak "geri" ülkelerde kabaran sosyalizm dalgası, Marksizm'in ezilen ülkelere devrimi ve sosyalizmi yasaklayan bu ekonomist yorumunu yerle bir etti. Fakat dalganın geri çekilişiyle birlikte benzer yorumların yeniden (haklı çıktık edalarıyla) piyasaya sürüldüğünü görüyoruz. Bu anlayışları Lenin'in emperyalizm teorisine başvurarak (dünya çapında bir emperyalist zincir oluştuğu, devrimin sadece ülke içi emek-sermaye çelişkisinin derinliğiyle değil, bu zincirin en zayıf halkasından kırılması biçiminde gündeme gelebileceği, devrimin odağının ezilen ülkelere kaydığı vs.) çürütmek kolay. Daha genel bir çözümlemeye kapı aralamak için başka bir soru soracağız: Kapitalizm, feodalizmin (daha doğrusu haraçlı üretim tarzının) en ileri gittiği, sonuna kadar yaşandığı coğrafyalarda mı ortaya çıkmıştır? Eğer öyle olsaydı, kapitalizmin Çin'de, İslam coğrafyasında veya Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yeşermesi ve oralarda iktidara gelmesi beklenirdi. Oysa tam tersine, kapitalizm, haraçlı üretim tarzı bakımından oldukça geri çevre sayılabilecek bölgelerde, yani Avrupa'da yeşerdi ve başarılı iktidar atılımları yapabildi. Toplumlar tarihi, düz bir çizgi izlemez. Feodalizm gelecek, sonuna kadar yaşanacak; sonra kapitalizm gelecek, o da sonuna kadar yaşanacak ve sıra sosyalizme gelecek; böyle bir tarih yok. Toplumlar tarihi bu kadar basit değil; tarih kaotik; uygarlığın, ilerlemenin merkezi oynak. Demek ki bu kaosu çevreleyen düzeni kavrayabilmek için, biraz geri çekilmek, dünyaya ve tarihe kuşbakışı bakabilmek ve analizi derinleştirmek gerekiyor.

***

Kısacası, 20. yüzyıl sosyalizm pratikleri ışığında bugün daha net bir biçimde görülüyor ki, Marx ve Engels'in oluşturdukları "Bilimsel Sosyalist Kuram", esas olarak sosyalizmin "Avrupa'ya özgü" yolunu formüle etmiştir. Pratikte kanıtlanmış ve geçerli bir yol, ama dünyalı bir sosyalizm modeli için yeterli değil. Asya'nın, Afrika'nın, Latin Amerika'nın, hatta Kuzey Amerika'nın halklarının tarihi bu kalıba uymuyor, sığmıyor. Onların sosyalizme (sınıflılıktan kurtuluş hedefine) temel sağlayabilecek birikimleri çok daha farklı ve çeşitli.

Farklı farklı sosyalizm yolları (Avrupa yolu, Çin yolu, Rusya yolu, Latin Amerika yolu vb.) olduğunu söylemiyoruz. Sosyalizm bir uygarlık arayışıdır. Tarihte ilk kez insanlık dünya çapında bir sosyalizm sentezi oluşturmanın eşiğine gelmiş görünüyor. Sorun Avrupa'ya özgü bir yolun (gerek kapitalizm gerekse sosyalizm olarak) in-

sanlığın bütününe zorla kabul ettirilmeye çalışılmasıdır. Bu zorlama, ister istemez kutuplaşma ve çözümsüzlük üretiyor. O halde, Avrupa yolunun da insanlığa yaptığı katkıları değerlendiren, ama -bazıları çok daha derin olan- bütün uygarlık damarlarının akacağı ortak bir damıtım havuzu oluşturmaktır bu çözümsüzlüğü çözüme dönüştürecek olan. Bu havuz, insanlığın sınıflılığa, sömürüye ve eşitsizliğe karşı 6 bin yıllık mücadelesinin bütün renklerinin bir karışımını içerecektir. "Bütün evlerin boyun eğeceğini sanma" haykırışını binlerce yıl önce tablete kazıyan Sümerli'den, bugün aynı coğrafyada Amerikan işgaline karşı canıyla direnen Iraklı'ya kadar.

Batı kapitalizmi ancak, "medeniyetler çatışması" üretebiliyor; doğal olarak karşılığını da buluyor. Bu da gösteriyor ki, neo-liberal ütopya bir "kara ütopya"dır; bir felaket senaryosudur, hem Kabil için hem de New York, hem İstanbul için hem de Tel Aviv, hem Bağdat için hem de Londra... Bu kara ütopyanın tek seçeneği "medeniyetler sentezi"dir ("uzlaşması" değil). Bu sentezi ancak, "emek" yaratabilir. Zaten her şeyi yaratan da emek değil midir? 6 bin yıldır neleri yaratmadı ki emek? Uygarlık, devlet, Tanrı, sermaye... bunların hepsi sonuç itibarıyla emeğin yaramaz çocukları değil midir? Aslında bu saydıklarımız insanlığın (emeğin) sentez çabalarıdır, hepsi bu iddiayla ortaya çıktılar. Binlerce yıldır deneye yanıla, bata çıka, yapa yıka kendini yaratmaya çalışıyor *Homo sapiens sapiens*. Bu yaratımın tek bir öznesi kalmıştır artık: Emekçi. Yazımızın başından beri sınırlılıklarından söz edip duruyoruz, ama bu noktada hakkını verelim: Karl Marx, bu basit gerçeği keşfettiği ve "tek buluşumdur" deyip bir çıkış noktası olarak bize miras bıraktığı için, dünyanın her köşesindeki her dilden ve kültürden emek ile kaynaşabiliyor.

***

Emek kuramcılarının iç içe geçmiş iki temel görevi var. Birincisi Batı Uygarlığının damıtılmasıdır. Bu uygarlık tarzının sınırlarına ulaştığı anlaşılıyor (Kim yapmış olursa olsun 11 Eylül 2001'de İkiz Kuleler'in yıkılışı, geçtiğimiz ay Londra'da ve Mısır'da patlayan bombalar, iki yıldır Irak'ta yaşananlar, Venezuela'dan yükselen "Kahrolsun Kolomb" nidaları ve belki ters gelecek ama bizzat Sovyetler Birliği'nin dağılışı, Batı uygarlık tarzının çöküş belirtileri olarak tarihe geçecektir). Artık muhasebesini yapmak ve defterini dürmek gerekiyor. Batı modelinin insanlığın büyük ütopyasına yaptığı katkıları miras kabul ederek havuzumuza katmak, emek karşıtı yönünü ise ayrıştırıp müzeye kaldırmak durumundayız. Kısacası, bir Batı Uygarlığı analizi yapılmalıdır. Post-modernizm bunu yapamıyor. Belki kalkış noktası iyi niyetliydi ama, giderek Batı modelinin insanlığa yaptığı en büyük katkıya, yani her türlü bütünlüklü projeye ve kurama (yani bilime ve Aydınlanma'ya) karşı savaşmaya başladı. Oysa insanlığın ihtiyacı, Batı'nın yapabildiğinden çok daha kapsamlı, bütünlüklü ve köklü bir yeni proje yaratmaktır. Sağlı-sollu küreselleşme ideolojileri ise hiç yapamıyor; çünkü dünyaya Batı'dan bakıyor ve insanlığı Batılılaşmaya zorluyor. Oysa ihtiyaç köklü bir Batı modeli eleştirisidir. Günümüz Batı aydını mütevazi olmalıdır; öğreteceği değil, öğreneceği (daha doğrusu unuttuğu) çok şey var.

Öyle keskin bir kutuplaşma ve öyle bir nefret birikimi yarattı ki emperyalist Batı sistemi, sistemin köklü bir sınıf mücadelesi yoluyla dönüştürme yolunun zayıfladığı koşullarda, bu nefret kendisini "canlı bombalar" olarak gösteriyor. Sistem ve Batılı birey, kendinden eminliğini ve "güvenliğini" yitiriyor, telaşa ve dehşete düşüyor. Güvenliğini yeniden tesis etmeye çabalasa, bu sefer o çok övündüğü "demokrasi ve insan hakları"nı yitirecek. Sömürüye dayalı kapitalist Batı sistemi bir çıkmaz içindedir:

Batı modeli, emek-sermaye çelişkisi üzerine kurulu; çıkmazı buradadır. Her şeyi, emeği, bilgiyi, doğayı, hatta duyguları metalaştırma, alınır-satılır hale getirme; herşeyi nicelleştirme, kâr ve rekabet girdabının, üretim ve tüketim çılgınlığının içine sokma çabası içinde. Var gücüyle emek-sermaye çelişkisini, sermaye lehine çözmeye çalışıyor, dolayısıyla sürekli yabancılaşma üretiyor; çünkü sermaye "yabancılaşmış emek"tir. Oysa insanlığın -gelinen noktada daha iyi anlıyoruz ki- böylesine "kurtça" bir yıkım ideolojisine değil, daha sakin, doğayla ve kendi kendisiyle uyumlu, daha olgun ve bilge bir senteze ihtiyacı var.

Bu "kurtça" yaklaşım (felsefi planda kaba pozitivizm, pragmatizm), beline bomba bağlayıp meydanda patlatan adamı ve bu adamı yaratan koşulları anlayacak ve analiz edecek felsefi, politik ve örgütsel araçlardan yoksundur. Dolayısıyla, kendisini dehşete düşüren bu sorunu çözemez. Oysa, 400 yıl önce düşünceleri uğruna Roma meydanında alev alev yanmayı göze alan Bruno'yu anımsaması yeterliydi. Bugün hangi kapitalist veya hangi Batılı aydın bir Bruno olabilir? Kendi uygarlığının temelindeki Bruno'yu unutmanın cezasını çekmektedir bugün emperyalist Batı.

Öyle keskin bir kutuplaşma ve öyle bir nefret birikimi yarattı ki emperyalist Batı sistemi, sistemin köklü bir sınıf mücadelesi yoluyla dönüşme yolunun zayıfladığı koşullarda, bu nefret kendisini "canlı bombalar" olarak gösteriyor. Sistem ve Batılı birey, kendinden eminliğini ve "güvenliğini" yitiriyor, telaşa ve dehşete düşüyor. Güvenliğini yeniden tesis etmeye çabalasa, bu sefer o çok övündüğü "demokrasi ve insan hakları"nı yitirecek.

Ne yapacaklar; dünyanın her köşesine bir kamera mı yerleştirecekler, beş milyar insanı teker teker bir köşede kıstırıp kafasına kurşun mu sıkacaklar; o kadar polisleri var mı? Görüldüğü gibi sömürüye dayalı kapitalist Batı sistemi bir çıkmaz içindedir: Ya öyle felaket ya böyle felaket! Batılı insanın ise tek bir seçeneği vardır: Güvenlik ile eşitliğin çakışması (geldik mi yine sosyalizm tanımına). Güvenliğini sağlamak mı istiyorsun, dünya zenginliklerinin eşit paylaşımını kabul edeceksin. Bütün dünya gibi Batı'nın da kurtuluşu, emperyalist Batı'dan kurtulmakla olası.

***

İkinci görev ise, esas olarak ezilen dünyada, "Ortaçağ"dan kurtulma hedefli bir "Emekçi Aydınlanması"nın kuramsal altyapısının oluşturulmasıdır. Bu doğrultuda Batı Aydınlanmasının argumanlarına tabii ki ihtiyacımız var; fakat bunların yeterli olmadığını tarih gösterdi. "Batı Aydınlanması yarım kaldı" çözümlemesi pek doğru gözükmüyor. Bu anlayış Türkiye'de, "Kemalist Devrimin yarım kaldığı ve onu tamamlama görevinin önümüzde durduğu" biçiminde kendini gösteriyor. Aslında Batı Aydınlanması da, Kemalist Devrim de yarım kalmadı; mantıki sonuçlarına ulaştı. Farklı dönemlerde ve farklı coğrafyalarda oluşan bu iki hareketten esinlenecek birçok tema vardır. Fakat sınırlılıklarını da çözümlemek zorundayız, yoksa liberalizm-milliyetçilik (veya Avrupamerkezcilik-Doğumerkezcilik) kısır döngüsünden kurtulamayız.

Uygarlıklar tarihine -hep vurguladığımız gibi- 6 bin yıllık bir derinlikle baktığımızda görürüz ki, Batı Aydınlanması oldukça özel koşulların bir ürünüdür. Daha doğrusu kapitalizm, dünya çapında hakim olan haraçlı üretim tarzının, Avrupa'ya, hatta esas olarak Batı ve Kuzey Avrupa'ya özgü bir aşılış biçimidir. Özel tarihsel ve coğrafi koşullarından dolayı haraçlı üretim tarzının kadim merkezlerinin çevresinde kalmış (dolayısıyla oldukça geri kalmış) bir bölgenin, aslında bu geriliğinin sağladığı avantajlar sonucu oluşan ileri atılımının ürünüdür kapitalizm (5). Bu anlamda, antikçağda Akdeniz'in kıyı bölgelerinin özel koşullarının ürünü olan, ama evrensel bir üretim tarzı haline dönüşememiş "köleciliğe" benzer (6). Kapitalizm, uygarlık nehrinin ana hattının dönüşümü anlamında bir haraçlı üretim tarzını aşma atağı olamadığı için, bu atılımın devrimci ideolojisi olan Aydınlanma da, sınırlı ve güdük bir Aydınlanma olabilmiştir ancak. İnsanlığın ana gövdesinin Aydınlanması, hâlâ yakıcı bir sorundur ve öncü sınıfını beklemektedir. Özel koşulların ürünü olan erken atılımların deneyimlerini tabii ki değerlendirmek (damıtmak) gerekir ama, insanlık Aydınlanma'sının dayanacağı tarihsel birikim herhalde bununla sınırlandırılamaz. Özellikle kadim uygarlıkların merkezlerindeki toplumların (Çin, Hint, Fars, Mezopotamya, Mısır, Anadolu, Ege ve Akdeniz coğrafyasının halkları) binlerce yıllık uygarlık (güvenlik ve eşitlik mücadelesi) birikimine yaslanmayan bir yeni Aydınlanma atağı düşünülebilir mi? İşte emek kuramcıları, bu muazzam birikimin damıtımını gerçekleştirebilmelidir.

Kapitalizm, uygarlık nehrinin ana hattının dönüşümü anlamında bir haraçlı üretim tarzını aşma atağı olamadığı için, bu atılımın devrimci ideolojisi olan Aydınlanma da, sınırlı ve güdük bir Aydınlanma olabilmiştir ancak. İnsanlığın ana gövdesinin Aydınlanması, hâlâ yakıcı bir sorundur ve öncü sınıfını beklemektedir. Özel koşulların ürünü olan erken atılımların deneyimlerini tabii ki değerlendirmek (damıtmak) gerekir ama, insanlık Aydınlanma'sının dayanacağı tarihsel birikim herhalde bununla sınırlandırılamaz.

Kısacası bütün sorun Batı-merkezlilikten sıyrılabilmek; geleceğe insanlığın ana hattından bakabilmek. Kapitalizm, geniş ve verimli alanların uzağında kalmış, kaynakları oldukça kısıtlı bir coğrafyaya sıkışmış toplumların, bu koşulların yarattığı aç ve hırslı bir sınıfın önderliğindeki yaşam kavgasının ürünü. Bu özelliğiyle -deyim yerindeyse- yıkıcı bir devrimciliği var. Tarih bilincine sahip, olgun, bilge, yapıcı ve kapsayıcı bir devrimcilik değil; önüne geleni ezip geçen yıkıcı bir devrimcilik (Tabii, süreç içinde devrimcilikten uzaklaştıkça ortada sadece yıkıcılığı kalıyor). Aç kurt gibi saldırıyor, yakıp yıkıyor, talan ediyor, el koyuyor, direneni katlediyor. Doymuyor; geçmişindeki açlığın mirası bu doyumsuzluk. O kadar aç ve hırslı ki, dünya kaynaklarına ulaşmak için belirsizliklerle dolu maceralara atılmayı göze alıyor. Osmalı veya Çin toplumları neden bir Kolomb veya Magellan çıkarsın ki? İhtiyaçları yok, onlar zaten dünya kaynaklarının tepesinde oturuyorlar, dünyanın en verimli alanlarını ve bu alanlara giden bilinen yolları denetliyorlar. Burjuvazi, varlığını sürdürebilmek için devrimci ve maceracı olmaya mecbur. Gördüğü her şeyi metalaştırmaya, nicelleştirmeye, kendine "faydalı" kılmaya mecbur. Bu özel koşullar, bu özel sınıfı, bu özel üretim tarzını ve onun felsefesini, dünyaya bakış tarzını yarattı. Sosyalizmi bile "ilerlemeci", yarışmacı, rekabetçi izler taşıyor.

Sosyalizm, Batı modelinin aristokrasiye karşı yönelen yıkıcılığından (devrimciliğinden) esinlenmeli, ama insanlığa ve doğaya yönelik yıkıcılığını eleştirmeli ve ondan kopmalıdır. Damıtma işleminden ve yeni bir sentez

çabasından anladığımız budur.

***

İnsanlığın nasıl bir uygarlık modeline ihtiyacı var? 20. yüzyılın deneyimleri ve bugün gelinen noktanın analizi, bu soruya daha kapsamlı yanıtlar üretebilmeye olanak sağlıyor. 20. yüzyıl bir geçiş ve bocalama yüzyılıydı, ama insanlığın gündemine tarihte ilk kez gerçekten dünya çapında düşünebilme olgusu bu yüzyılda girdi; zaten bocalamanın nedeni de buydu. Kapitalist Batı modeli, sadece kendi merkezlerinde değil, sömürüye ve yıkıma maruz kalan ezilen halklar tarafından da sorgulandı; bu sorgulama büyük devrim pratikleri biçiminde kendini gösterdi. Bu dünyalılaşma süreci 21. yüzyılda çok daha keskin ve hızlı bir biçimde devam ediyor. Kapitalist küreselleşme, bir dünya sentezi değil, yukarda açıklamaya çalıştığımız gibi. özel koşulların ürünü olan bir üretim modelinin bütün dünya halklarına zorla kabul ettirilmesi anlamına geliyor. Doğal olarak bir kan uyuşmazlığıyla karşılaşıyor ve reddediliyor; sonuçta derin bir kutuplaşma ve felaketler yaratıyor. Bu anlamda kapitalist küreselleşme, bir insanlık sentezi anlamındaki küreselleşmenin önündeki esas engel haline gelmiştir. Küresel etkisi olan, ama giderek daralan emek düşmanı bir gerici odak. Aslında sürece bir tarih bilinciyle kuşbakışı göz attığımızda, kendi anavatanından (Avrupa'dan) dahi koparak esas temsilcisini bulduğu Kuzey Amerika'ya sıkışmış olan bu odağın, insanlığın binlerce yıllık özlemlerini çeşitli biçimlerde yansıtan dinamikler tarafından yavaş yavaş çevrelendiğini gözlemleyebiliriz.

İşte esas sorun, bu farklı dinamiklerin bir potada eritilebilmesidir. Bu damıtma işlemi hangi eksende gerçekleşebilir? Yeni bir kapitalist merkezin böyle bir potansiyeli bulunmuyor. Bunu kanıtlamak için kuramsal analizlere gerek bile yok, bizzat kapitalizmin tarihine bakmak yeterli. Bu tür iddialar, 20. yüzyılda iki kez dünyayı kana boğdu. Buna Soğuk Savaşı da ekleyebiliriz. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra gelişen küresel ABD önderliğinin ise sonuçlarını hep birlikte görüyoruz. Burjuvazinin önderlik çağı bitmiştir. Burjuvazi artık yapıcı değil, yıkıcı bir sınıf haline dönüştü. Dinsel ideolojilerin (örneğin bugün ön plana çıkmış olan radikal İslam'ın) ise hiçbir şansı yok; sadece tepki üretebiliyor. Dinsel düşüncelerin yapıcı akımların ideolojileri olabildikleri dönem çok gerilerde kaldı. Uygarlık düzeyinin evrensellik iddiasının çok uzağında olduğu eski dönemlerin ideolojileridir dinler. Örneğin İslam ideolojisi, bırakın bir dünya sentezini, Müslüman dünyayı bile (hatta yakıcı bir sorunun yaşandığı Irak'ı bile) birleştirmekten aciz. Ezilen dünyada yeniden yükselişe geçen ilkel milliyetçilikler de, olsa olsa tepki ve (hem içte hem de dışta) düşmanlık üretebiliyor. Örneğin "Bütün dünyanın Türk olması"na olanak var mıdır!? Doğumerkezcilik, Asyacılık, Avrasyacılık gibi ideolojiler de, Batı kapitalizmini aşan bir seçenek üretemiyor. Ya ilkel milliyetçiliklere sapıyor ya dönüp dolaşıp Batı kapitalizmine bağlanıyor ya da -en başarılı olduğu seçenek de bileyeni kapitalist (giderek emperyalist) odaklara dönüşüyor. Batı kapitalizminin "evrensel" olduğunu kabul ederek, onun devamı biçimindeki (Avrupamerkezcilikle sınırlı) yarışmacı sosyalizm atakları dahi bütünsel bir çözüm üretemedi. Sosyalizmin kısa tarihi, bu akımın Avrupamerkezcilik'ten sıyrıldığı ölçüde başarılı olabildiğini, aksi durumda hayal kırıklıkları yarattığını gösteriyor. Dünya siyaset arenası, yüz yıldır, bütün bu akımların resmi geçitine sahne oluyor. Büyük iddialarla sahne alıyorlar, çözümsüzlük üretiyorlar ve yıkılıp veya yozlaşıp sahneden çekiliyorlar.

Kuramsal düzlemde düşündüğümüzde, insanlığın ulaştığı düzeye yakışan tek bir eksen kalmıştır: Emek ekseni. Hem kapitalist sistemin temel çelişkisini bir reddiye biçiminde çözmeye aday, hem bütün insanlığı birleştirebilme potansiyeline sahip, hem de tarihsel bakımdan en köklü ve bütün uygarlık birikimini damıtma yeteneğini barındıran bir eksen. Yazımızın başından beri anlatmaya çalıştığımız gibi en az 6 bin yıllık bir eksen. İnsanlık, güvenlik ve eşitliği, bu kez bir üst boyutta tesis etmenin eşiğindedir. Diğer bir deyimle, güvenlik ile eşitlik arasındaki büyük çelişkiyi aşmanın eşiğinde. Bunun doğum sancıları çekiliyor (7).

Tartışmaya devam edeceğiz.

DİPNOTLAR

1) Bu konuda derli toplu bir bilgiye sahip olabilmek için okurlarımıza Alâeddin Şenel'in *İlkel Topluluktan Uygar Topluma* başlıklı kitabını incelemelerini öneriyoruz (Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1995).

2) "Bütün devletler gericidir" veya "Bütün halk hareketleri ilericidir" türünden önermeler, ne tarihi çözümleyebilir ne de günümüz pratiğine yol gösterebilir. Sınıf mücadelesinin diyalektiği böyle basitleştirmelerle anlaşılamaz. Bizans'ı yıkan Osmanlı ilericiydi, Anadolu insanının çürümüş bir imparatorluktan kurtulma özleminin aracı oldu. Bedreddin isyanını bastıran Osmanlı ise gericiydi, zulme başkaldıran halka karşı kılıç salladı. Farklı bir örnek verelim: Roma İmparatorluğu'na karşı isyan eden Spartaküs ve arkadaşları, bugün dahi bize esin kaynağı olabilecek denli ilerici bir işlev taşımaktaydılar. Ama bu, Spartaküs'ün başarı kazanabilseydi, olsa olsa yeni Roma İmparatoru olabileceği gerçeğini değiştirmez. Tabii bunlar ayrıntılı tartışma konuları.

3) Geçtiğimiz sayıdaki yazımızda değindiğimiz Çin'in 20. yüzyıldaki serüvenini ve ülkemizdeki bazı sosyalist başlangıçlı siyasi akımların ulaştıkları noktayı bu açıdan analiz etmek somut gözlemler sağlayabilir.

4) Bu noktada Mao Zedung'un hakkını vermek gerekir. Çin Devrimi'nin lideri, belki de bu gerçeği en net gören kuramcıdır ve ölümüne dek önderlik ettiği pratik önemli bir esin kaynağıdır.

5) Samir Amin *Avrupamerkezcilik* adlı kitabında bu çözümlemeyi uzun uzun ve çok çarpıcı bir biçimde yapıyor (Ayrıntı Yayınları, Temmuz, 1993).

6) "İslam dünyası veya Osmanlı veya Asya neden geri kaldı?" sorularının formüle ediliş biçimlerini bu bakış açısıyla tartışmak gerekir. Kapitalizm, bütün toplumların zorunlu olarak geçecekleri evrensel bir üretim tarzı değildir. Dolayısıyla bir toplum kapitalizme geçmediği için "geri" olarak nitelendirilemez. Kapitalist üretim tarzının hakim hale geldiği toplumlar, belki de sosyalizme ulaşma yolunda geri kalmanın da yoluna girmiş oldular. Haraçlı üretim tarzını yıkarak kapitalizme ulaştılar, ama sosyalizmden uzaklaştılar. Tabii bu biraz spekülasyon, gelecek ne gösterir tam olarak bilinemez. Ama en azından 20. yüzyıl pratiği, bunları söylememize olanak sağlıyor.

7) Bu noktada son bir not: Kuramlar dünyayı değiştiremez. Dünyayı eylem değiştirir. Kuram, kendini eylem ile birleştiremezse "gevezelik"ten öte bir anlam taşımaz. Dahası, pratik ile birleşme yeteneği gösteremeyen kuramların, aslında yanlış olduğu da ortaya çıkmış olur. Dolayısıyla esas sorun gerek dünya gerekse ülke çapında bir "politik proje" geliştirebilmektir. "Doğum sancısı" kendisini politik alanda gösterir.

Samir Amin ile

Dünyanın geleceği ve ideolojiler üzerine

Günümüz kapitalizmi, tarih boyunca ulaşılmış en büyük eşitsizliği yarattı. İnsanlık bunu kabul edemez ve buna katlanamaz... Ezilen ülkelerin ve halkların birleşmesinin önünde büyük engeller var, ama imkânsız değil... Emek ve bilgiyi birbirinden ayıramayız, biri diğerine bağımlıdır. Kapitalist yabancılaşma ideolojisi bunları ayırmaya çalışıyor... Marksizm Avrupamerkezcilik'in ötesine radikal bir biçimde geçmemiştir, ancak burjuva ideolojisi için bunu yapmak kendi kendini yıkmak olacakken, Marksizm bunu yapabilecek potansiyele sahiptir.

Söyleşi: Betül Kapıcıoğlu / Ender Helvacıoğlu

Türkçe'ye çevrilmiş çok sayıda eseriyle ülkemizde de iyi tanınan Mısırlı Marksist iktisatçı ve siyaset bilimci Samir Amin, 23-27 Haziran tarihleri arasında Irak Dünya Mahkemesi'ne katılmak üzere İstanbul'daydı. Amin ile Mahkeme'nin son günü gerçekleştirdiğimiz söyleşiyi aşağıda okuyacaksınız. Amin ayrıca, sorduğumuz bir soru üzerine, bir Fransız dergisinde son aylarda yayımlanan konuyu geniş olarak ele aldığı makalesini bize ulaştırdı. Bu makaleyi de söyleşinin ardından bu sayıda okuyabilirsiniz. 1931 yılında Mısır'da doğan ve eğitimini Paris'te tamamlayan Samir Amin, kuşağının önde gelen düşünür ve bilimcilerinden. Özellikle kalkınma teorisi ve toplumsal bilimlerin kültürel-göreceli eleştirisi konularında eserler yazdı. Çalışmaları emperyalizm teorisi, burjuva ideolojilerinin kültürel eleştirisi ve ezilen ülkelerde sosyalizmin olanağı konularında yoğunlaştı. Temel düşüncelerini açıkladığı *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme* ve *Avrupamerkezcilik* adlı eserleri Türkiyeli sosyalist çevrelerde de yoğun olarak tartışıldı. Ayrıca *Kaos İmparatorluğu*, *Maoizmin Geleceği*, *Kapitalizmin Hayaleti*, *Liberal Virüs*, *Değişim Halindeki Dünya Sistemi*, *Küreselleşme Çağında Kapitalizm*, *Entelektüel Yolculuğum* gibi kitapları ve çok sayıda makalesi de Türkiyeli okura ulaştı. Samir Amin, halen merkezi Dakar'da (Senegal) bulunan ve Afrika, Asya ve Güney Amerika'dan pek çok akademisyenin üyesi olduğu Üçüncü Dünya Forumu'nun direktörlüğünü yürütüyor. Söyleşiyi gerçekleştirmemizde bize yardımcı olan *Git* dergisi editörü Timur Danış'a teşekkür ediyoruz.

"Amerikalılaşmak" nedir? Bütün dünya Amerikalılaşabilir mi? Kısacası neo-liberal ütopya başarıya ulaşabilir mi?

Aslına bakarsanız "Amerikalılaşmak" sözcüğünü pek sevmiyorum. Problemi şu şekilde açıklamayı tercih ediyorum; kapitalizmin liberal örüntüsü küreselleştiği takdirde sonuçlar ne olacak, iyi mi kötü mü? Bir, bu örüntü küreselleşemez. İki, genişlediği sürece bu bir kargaşadır, büyüyen bir kargaşadır. Üç, bunun "Amerikalılaşma" denilen şeyle bir ilgisi vardır, ancak bu, problemin yalnızca yüzeyidir.

Kapitalizm genelleşemez

Kapitalizm neden genelleşemez? Çünkü kapitalizm küresel düzeyde eşitsiz gelişim esasına dayalıdır. Kapitalizm, en başından, 15. yüzyıl merkantalist döneminden bu yana 5 yüzyıldır, büyüyen bir eşitsiz küresel sistem yarattı. Endüstri Devrimi'nden hemen önceki döneme bakarsanız, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başına denk gelen dönemden söz ediyorum, ortalama işgücü verimliliğinin, belki tüm insanlığa, yüzde 100'e değil ama en azından yüzde 80'e oranının 1'e 2'den fazla olmadığını göreceksiniz, ki bu her zaman Avrupa'nın lehine de değildi. İki yüzyılda, yani 1800'den 2000'e, bu oran 1'e 60 oldu. Bu, insanlık tarihi boyunca ulaşılmış en büyük eşitsizliktir. Kapitalizm hakkında ne derlerse desinler, gerçekte var olan kapitalizmin yaptığı budur ve bu, tarihsel olarak kabul edilemez, katlanılamaz ve reddedilmesi gereken bir olgudur.

19. ve 20. yüzyıllar arasında, bütün bir yüzyılın savaşlar ve devrimlerle geçmesinin nedeni de

budur. Rus Devrimi, Çin Devrimi, Türkiye'deki Kemalizm'den Asya ve Afrika ülkelerinde 20. yüzyıl boyunca gerçekleşenlere dek ulusal özgürlük hareketleri... Bu ilk dalgaydı. Pek çok alanda sonuca ulaştı, ama giderek aşındı ve tarihsel sınırlarına dayanarak yok oldu. Bu durum sermaye lehine bir dengesizliğe ivme kazandırdı ve sermayenin muazzam bir saldırısına yol açtı. Ama bu sürekli bir durum değildir, dayanıklı değildir, devam edemez. Liberalizm güç dengesizliğinin ürünü olan kaotik bir sistemdir ve daha az dengesiz güç dağılımını içeren bir yeniden yapılanma süreci ile sona erecektir. Bu ikinci devrim dalgası olacaktır, adını nasıl istiyorsanız öyle koyun; devrim, radikal reform, değişim...

Liberalizmin retoriği, "piyasa demokrasisi" tanımlaması yalnızca ideolojik bir söylemdir. Gerçekte var olan liberalizm ne "piyasa"dır, ne de "demokrasi"; tekelciliktir. Tüketici bireyin kendi kararlarını verdiği bir piyasadan söz edilemez. Sistemi, üretimi ve hatta tüketimi organize edenler üretici birimler, büyük şirketlerdir. Görünüm piyasadır, mal alıp satabilir, ticaret yapabilirsiniz, ama bu Sovyet sisteminde bile böyleydi.

Piyasa illüzyonu yüzünden demokrasi bir krizin içinde. Bu ideolojiyi kabul ettik diyelim, ne anlama geliyor? Özgürce oy verebileceğimiz anlamına mı? Medyanın etkisi gibi faktörler var elbette ama yine de özgürce oy verebiliyoruz, evet. Çünkü bunun hiçbir önemi yok. Sıfır. Ertesi gün parlamento toplanır ve sizin hiçbir sorumluluğunuz kalmaz, sahneye "piyasa" çıkar. Madem böyle, insanlar neden oy veriyor? Sonuç, Amerika örneği... Seçimlere katılım yüzde 40, biliyorsunuz. Bu da demek oluyor ki yüzde 60 oy vermedi ve oy vermeyenler en fakir olanlar, çünkü bu sistemin onlara ait olmadığını, hiçbir şeyin değişmeyeceğini biliyorlar.

Demokrasi krizde. Bir şaka yapıyorum, diyorum ki liberalizm söylemiyle gerçekte var olan liberalizm arasındaki fark, sosyalist söylem ile gerçekte var olan sosyalizm arasındaki farka en azından eşittir. İnsanların çoğu kapitalizmin izlenmesi gereken model olduğunu ve öyle olmadığı durumlarda da bunun bölgesel nedenlerden kaynaklandığını düşünüyor. "Amerikalılaşmak" işte budur. Söz etmek istediğim ilk husus buydu.

Avrupa ve ABD'nin farklı politik kültürleri

İkincisi, Amerikalılaşmak, Batılılaşmak, kültürel değerler vesaire... Bunların tamamen ideolojik olduğuna inanıyorum. Gerçeklikten uzaklar, çünkü benim "kültüralizm" dediğim şeyi, yani kültürlerin -çoğul- tarih ötesi, sabit ve değişmez değerlere sahip olduklarını varsayıyorlar. Bir hücreye, kategoriye konuluyorsunuz. Sen Türk'sün, demek ki Müslüman'sın, nokta. Müslüman'san vesaire vesaire, böyle devam ediyor. Sanki İslam, tarihi olmayan bir kategoriymiş gibi... Bu yüzden şöyle söyleyen insanlar var: "Batı kültürü daha üstündür ve onun içine girebilmek için kendi kültürünüzden vazgeçmeniz gerekir". Bir kısım insan da buna karşı çıkıp kendi kültürümüzden vazgeçmememiz, doğamıza bağlı kalmamız gerektiğini söylüyor vs. vs... Yanıtımız şu: toplumlar değişir, kültürleri de... Kültürel düzlemde bir kategorizasyona karşıyım. Bu da ikinci husus.

Üçüncü husus politik kültür. Bunun üzerinde ısrarla duruyorum. Politik kültür, tarih ötesi bir kültür değildir; tarihin ürünüdür; bir bölgenin, milletin, halkın, sınıfın, mücadelenin, küresel sistemdeki konumun vb., tüm bunların sonucudur. Bir karşılaştırma yapmak gerekirse, Avrupa, tüm Avrupa değil ama Batı Avrupa politik kültürüne modern tarihin bir ürünü olarak bakarsak Hıristiyanlık ile hiçbir ilişiğinin olmadığını görürüz. Hıristiyanlık da İslam gibidir, kendi tarihi vardır. Birleşik Devletler'in politik kültürüne baktığımızda ise tamamen farklı olduğunu görüyoruz. Batı Avrupa politik kültürü, Batı kapitalizmine ve yeni bir sınıfın, burjuvazinin yükselişine bağlı olan 18. yüzyıl Aydınlanma felsefesinin ürünüdür. Bunun ardından radikal bir devrim geliyor, Fransız Devrimi. Sonrasında ise işçi hareketi... Burası, politik bir zıtlık oluşturacak şekilde ilk işçi sınıflarının ortaya çıkmaya başladığı endüstrileşmiş bir bölgeydi. Giderek sol akımlarda bir yükselme görüyoruz, Marksizm

ve sosyalizmin tüm birimleri... Sonra komünistler ve sosyal demokratları birbirinden fazlasıyla ayıran Rus Devrimi geliyor, vs... Avrupa politik kültürünü oluşturan tarih budur. İkinci bir sol ve sağ örüntüsünün temellerini atan bu kültürü Fransa'da, Almanya'da, İngiltere'de, kısmen İspanya'da, İtalya'da, gelişmiş kapitalist Batı ülkelerinde görüyoruz.

Bir de ABD'nin tarihi formasyonuna bakın. Kızılderililer ve ardından göç... Kimin göçü? Aydınlanma felsefesine karşı olan Protestanlar'ın... "Baskı altındaki dindar insanlar" olarak gösterildiler her zaman, ama bu olayın güzel yanı. "Baskı altında değillerdi" demiyorum, evet öyleydiler, ama onlar bağnazdı, Aydınlanma yanlısı değillerdi. Aydınlanma burjuvanın din anlayışıydı ki bu laiklikti. Onlar laik değillerdi, kendi din devletlerini kurmak istiyorlardı. Bu bağlamda politik İslam'a çok yakınlardı, aynı kategori, en başından beri. Bundan sonra ne oldu? Adı "devrim" konulan bir bağımsızlık savaşı. Bu bir devrim değildi, çünkü koloni döneminin sosyal ilişkilerinde en ufak bir değişim bile yaratmadı. Kölelik bile varlığını sürdürdü, üstelik uzun zaman boyunca bu hiçbir sorun teşkil etmedi. George Washington'dan diğerlerine, Amerikan Devrimi'nin tüm görkemli liderlerine bakarsanız hepsinin köle sahibi olduğunu görürsünüz. Kölelik bunun ardından yarım yüzyıl kadar devam etti ve kaldırıldıktan sonra dahi 60'lı yıllara değin siyahların hiçbir seçme ve seçilme hakkı yoktu, ırkçılık şu anda bile kültürlerinin bir parçası. Kızılderili soykırımı, bu olayın gelişimi İsrail ya da Güney Afrika örneklerine çok yakındır. Ülkeyi ele geçirmek için insanlarını imha etme konsepti. Sonuçta bu kütürün bir Bush üretmesi son derece anlaşılabilir bir durum, ve bence bu noktada Avrupa ve ABD arasında gittikçe büyüyen bir çatışma olacak gelecekte. Ekonomik rekabet konusunda değil, bu konuda. Irak Savaşı'na karşı muhalefetin ana nedenlerinden biri de buydu. Jeopolitik boyutları vardı tabii ki olayın, ancak bunların yanında bir de kültürel boyutu vardı. Sağcılar da dahil olmak üzere -biliyorsunuz Fransız hükümeti sol değil, hatta Alman hükümeti bile sosyal demokrat olmasına rağmen solda sayılmaz- çoğu Avrupalı için Bush'un söylemi, iyiyle kötünün savaşı vesaire, şok ediciydi. Köktendinci Müslümanlar'ın söylemi bile bundan biraz daha incelikliydi, çok değil belki ama biraz...

"İmparatorluk" değil, emperyalizm

Emperyalizm çağının, emperyalistler arası çelişkilerin ve anti-emperyalizmin bittiği; bir "imparatorluk" çağının başladığı iddia ediliyor. Dünya bir Amerikan hegemonyasına (tek kutuplu bir imparatorluğa) mı gidiyor, çok kutupluluğa mı? Avrasya dinamiği hakkında ne düşünüyorsunuz?

"İmparatorluk" tezine atıfta bulunuyorsunuz sanırım. Bu fikre tamamen karşıyım. Size bu konuda son dönemde yazdığım bir makalemi ileteceğim (Bkz. Samir Amin'in elinizdeki sayıda yer alan "İmparatorluk ve Çokluk" başlıklı makalesi). Emperyalizmin yeni bir aşaması bu. Emperyalizm, eşit olmayan kapitalist gelişime dayalı bir sistemdir. Bu açıdan yeni sistemin öncekinden daha az emperyalist olduğunu söyleyemeyiz. Emperyalizmin bittiğini, yeni bir sisteme doğru gittiğimizi söylemek bence büyük bir hata. Tam tersine, eğer bu söylediğim bir anlam ifade edecekse, küresel düzeyde daha büyük eşitsizlikler yaratacağı göz önüne alındığında bence şu anki sistem öncekinden daha da emperyalist. Ancak bu, şu anda içinde bulunduğumuz sistemin emperyalizmin önceki aşamalarına benzediği anlamına gelmiyor. Yenilikler var elbette. En büyük yenilik, şu anda müşterek bir emperyalizmin var olmasıdır. Merkantalizm döneminden İkinci Dünya Savaşı'na değin "emperyalizm" yoktu, "emperyalist güçler" vardı. Birleşik Krallık, Fransa, Almanya, ABD, Japonya vs.. Ve bu ülkeler sürekli bir çıkar çatışması içindeydiler. Şu anda içinde bulunduğumuz durum bu değil. En zengin ülkelerin birleşmiş, müşterek emperyalizmini görüyoruz. Küresel sistemi yönetmek için tüm araçlara sahipler. Ekonomik açıdan IMF, Dünya Bankası, WTO; politik ve askeri açıdan G7, NATO... Yeni olan budur. Bu "imparatorluk" değil, "emperyalizm"dir ve bu durum Asyalı, Afrikalı ve Latin Amerikalı tüm insanların aleyhine işlemektedir.

Bu sistem kısıtlı bir anlamda tek kutuplu olabilir ya da geniş bir yüzeye yayılabilir. Kısıtlı anlamda, tek kutuplu bir Amerikan hegemonyasından söz edebiliriz. Şu anda mevcut olan budur, ancak bu durum uzun süre devam etmeyecektir. Genişletilmiş bir tek kutupluluktan söz etmek mümkün. Bu, Avrupa, Japonya ve ABD'nin müşterek emperyalizmi anlamına gelmektedir ve Avrupa sağının büyük bölümünün isteğidir. Dünyanın geri kalanı üzerindeki beklentileri Amerika ile paylaşmak,

Samir Amin, Ender Helvacıoğlu ve Betül Kapıcıoğlu'nun sorularını yanıtladı.

rekabet etmek değil, paylaşmak. Eğer bu sistem işlemeye başlarsa; dünyayı sosyal, kültürel, politik vs. tüm açılardan daha da dramatik sonuçlara sürükleyerek bir süre devam edebilir. Ancak tam da bu nedenle devam edemez. Çünkü Asya ve Afrika halkları bir araya geleceklerdir, işte bu nedenle Asya ve Afrika halkları arasındaki dayanışmanın yeniden yapılandırılması yönünde bir çağrım var. 50 yıl önceki Bandung'un yenilenmesi anlamına gelmiyor bu. Bandung ortaya çıktığı dönemde Asya ve Afrika'daki çoğu hükümet zaferle sonuçlanan özgürlük hareketlerinin ürünüydü. Bu yüzden de meşruydular, demokrat olmasalar bile. Şimdi bu sayfa kapandı ve artık çok az meşruluğu olan rejimlere sahibiz. Politik İslam, Hinduzim gibi akımların geri gelmesinin nedeni de bu.

Güney birleşebilir mi; zor ama, imkânsız değil

Güney ülkelerinin halklarının ve devletlerinin geniş bir ittifak kurmasının olanağı var mı? Bu konuda hangi dinamikler başı çekiyor? Bu ittifakın kısa ve orta vadeli hedefleri neler olabilir?

Bu gerekli. Çok zor, ancak gerçekleşmesini umuyorum, aksi takdirde çok büyük bir kargaşa ortamı oluşacak. Bazı olanaklar var, ancak bunların yanında büyük engeller de bulunuyor. Tarihte bir kez yapıldı, az önce söylediğim gibi 1955 yılında Bandung'da. İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyal organizasyonun üç örüntüsü vardı. Birincisi sosyal demokratlar, emek ve sermayenin, kapitalist gelişmiş Batı'nın refah devletlerinin uzlaşması. Diğeri Sovyet modeli, gerçekte var olan sosyalizm. Üçüncüsü ise, benim "ulusal popülizm" dediğim Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri. Bandung bu örüntünün içinde oluştu. Bunları iyi biliyorum çünkü o zamanlar, 1940'lı ve 50'li yıllarda, yani gençlik yıllarımda ben bir militandım. Bandung'un çok kazanımı oldu. Öncelikle, Birleşmiş Milletler'in dünyadaki tüm milletleri temsil etmeye başlamasının temeli buydu. Eski sömürgeciliğe bir nokta koyuldu. Sonraları anti-emperyalist savaşları ve sömürge karşıtı hareketleri de destekliediler, örneğin Güney Afrika'nın bağımsızlığı. Söylediğim gibi, Bandung'u yeniden yapamayız. Çünkü o zamanlar buna ön ayak olanlar kimlerdi? Çin, 1955'te, yani komünistlerin gücü ele geçirmesinden 5 yıl sonra. Nehru, Hindistan'ın bağımsızlığından 7 yıl sonra. Nasır, Mısır'da monarşinin sona ermesinden ve reformlardan 3 yıl sonra. Sukarno, Endonezya için de aynı şey. Tito, özel bir durum, komünist hareketin dışında. Sovyetler tarafından nefret edilse bile sonuçta o da komünistti. Tüm bu rejimler güvenilirliğe ve meşruluğa sahipti. Şimdi bu sayfa kapandı, çünkü bahsettiğim üç örüntü bitti. Yalnızca Sovyetler değil, sosyal demokratlar ve milli popülistler de... Şimdi elimizde benim "komprador dönemine dönüş" olarak adlandırdığım olgu var. Bugünkü borçlar 19. yüzyıl Osmanlı borçlarının tam bir tekrarıdır, tamamen aynı şey, ülkenin talan edilmesi. Aynı örüntü geçerli, çok değişiklik olduğunu söyleyemeyiz.

Bu komprador burjuvaziler ellerindeki kartları birbirlerine karşı oynuyorlar, yalnızca ekonomik rekabet anlamında değil, kültürel anlamda da. Müslümanlar ile Hindular arasındaki çatışmalar, İranlılar ve Araplar, İranlılar ve Türkler, Kürtler ve Türkler, Kürtler ve Araplar vs vs.. Bu çok olumsuz bir durum, çünkü benim söylediğim şu, evet sorunlarımız var, dünyada her şeyin mükemmel gittiği hiçbir bölge yok, ancak tarihten alınacak en büyük ders şudur: Batı'yı kendi sorunlarımızı çözmek için çağırmamalıyız! Çünkü Batı bizim sorunlarımızı çözmek için değil, daha fazla sorun yaratıp sonra da o sorunları kendi çıkarına kullanmak için gelecektir. Bilim retoriğine, laiklik retoriğine, şuna buna asla inanmayın! Talan etmek için geliyorlar, başka hiçbir şey için değil. Yalnızca İran için söylemiyorum, her yer aynı. Sonuçta kendi sorunlarımızı kendimiz çözmeliyiz, bunun önemi çok büyük.

Öncelikle sorunları reddetmemeli, tanımalıyız. Şu anda Türkiye'de olduğumuza göre Türkler ve Kürtler meselesini örnek olarak verebilirim. Bir sorun var, bu bir gerçek ve tanınmalı. İnkâr ederseniz sorunu asla çözemezsiniz. Bu Türkiye'ye bir hakaret değil, böyle şeyler dünyanın her tarafında oluyor. İkincisi, çözüm için başkalarını çağırırsanız o sorun asla çözülemez. Üç, sorun demokratik bir biçimde çözülmelidir ve bu yüzden de güney halkları arasındaki dayanışmanın yeniden kurulması çok önemli. Çünkü bu, emperyalistler tarafından yaratılan sonsuz çelişkilerin ötesine geçilmesine ve daha iyi olanaklar yaratma amacıyla bu sorunlara demokratik bir karşılık verilmesine yardımcı olabilir.

Bana bunun mümkün olup olmadığını sordunuz. Zor, ancak oluşmaya başladığı bölgeler görüyoruz. Kesinlikle imkânsız değil ama bu ittifakın yeniden kurulması için göz önüne alınması gereken pek çok değişik zemin var. İlki, elbette, ortak ekonomik zemin. İkincisi borç konusu. Tony Blair tarafından sadaka gibi sunulan üçüncü dünyanın borçlarının yüzde ikisinin silinmesi gibi teselliler kabul edilmemelidir. Bu ittifak, tıpkı Osmanlı borçları gibi, yasal olmadıkları gerekçesiyle borçların büyük kısmını kurtarabilir. Bu mümkün. Son olarak olayın politik ve ideolojik düzeyi var. ABD'nin sözde dostluğunu, düşmanınız olan başka bir güney ülkesine karşı kullanamazsınız, bu stratejik bir seçim olarak felakettir.

Emek daha vasıflı ve özgür mü oluyor; sanmıyorum

Dünya çapında proletaryanın durumu nedir? Yeni bir modelin kuruluşuna önderlik edebilecek bir "özne sınıf" mıdır proleterya? Emeğin bileşiminde hangi değişiklikler yaşandı ve yaşanıyor?

Bu çok geniş bir konu. Öncelikle "proletarya" çok kafa karıştırıcı bir sözcük, çünkü eğer bunun tanımını Marksizmin bence bilimsel olan açıklaması şeklinde yaparsanız, pro-

letarya sermayeye iliştirilmiş emektir. Olaya bu şekilde yaklaştığınızda modern dönem emeğinin yüzde 90'ının bir şekilde sermayeye iliştirilmiş olduğunu göreceksiniz, ki bu da "proletarya"yı aşağı yukarı "herkes" yapıyor. Tam olarak herkes değil elbette, üst-orta sınıfın zengin aileleri değil, ancak orta sınıfın çok çok büyük bölümü bu sınıftan sayılabilir. Bence haklısınız, çok şey değişti ve halen değişiyor. İşçi sınıfına baktığımızda, tarih boyunca iki kez dramatik bir biçimde değiştiğini ve üçüncü bir değişimin eşiğinde olduğunu görüyoruz. Marx'ın döneminde öncelikle üreticiler, ilk kapitalistler vardı. Marx döneminin büyük endüstrisi işçiydi, emek harcayandı ve işçi ile mühendis arasındaki mesafe çok sınırlıydı. Sonra emeğin teknolojiden mahrum bırakıldığı Taylorizm, Fordizm ve makineleşme dönemi geldi. Eşyanın içeriğinde bulunan teknoloji mühendis tarafından yaratılıyor ve değeri düşmüş olan emek tarafından üretiliyordu. Tüm soru şu: yeni bir döneme, üçüncü örüntüye doğru mu gidiyoruz? Ancak bunun nasıl karakterize edileceği net değil. Bu, emeğin büyük bir kısmının şimdi olduğundan daha kalifiye hale geleceği bir dönem mi? "Evet" diye yanıtlayan insanlar var ve bu post-modernizmin bir argümanı. Üretime iliştirilmiş teknoloji ve teknolojiye iliştirilmiş bilim... Ben bundan emin değilim. Örneğin bir kasiyer kızı düşünelim. Kullandığı ekipman öncekilerden çok daha gelişmiş, ancak bu onun daha vasıflı olmasını gerektiriyor mu? Daha bile az belki. Yalnızca ürünü oraya koyacak ve ne kadar ödenmesi gerektiğini yazacak, o kadar. Bilimin ve teknolojinin büyüyerek birikiyor olması, o teknolojiyi kullanan kişinin daha vasıflı olması gerektiği anlamına gelmiyor. Bu bağlamda konunun yarı zamanlı işlerle ve yeni "bağımsız" işçilerle de ilgisi var. İletişim teknolojisinin gelişimi sayesinde pek çok işinizi evinizde yapabiliyorsunuz. Bence bu, işçinin sermayeye sunulduğu kapitalizmin ilk dönemlerini andırıyor.

Tüccar ona malzemeyi veriyor ve ürün tamamlandığında alıp satıyordu. İşçi bir mahkûmdu, ancak sözde "bağımsız"dı. Yeni nesil orta ve orta-alt sınıf ailelerin çocuklarında bu anlayışı gözlemliyorum, özgür olduklarını sanıyorlar. "Ben özgürüm, istediğim işi alıyorum." Ancak tamamen piyasanın kontrolü altındalar. Sonuç olarak, bence bu gerektiği kadar önem verilmeyen kompleks bir soru ve çoğu zaman önümüze sunulan sonuçlardan çok daha ciddi bir araştırmaya ve tartışmaya konu olmalı.

İhtiyacımız olan şey post-modernizm değil

Post-modernizm hangi sınıfların ideolojisidir? Post-modernizm gerçekten "post" mudur, yoksa "pre" mi? Modernizm nedir, nasıl aşılabilir?

Modernizm nedir? Bir tanımım var. Tamamen kendi yarattığım bir tanım olduğunu düşünmüyorum, bunu daha çok benim Marksizm okumam olarak görebiliriz. Modernizm elbette nesnel olarak kapitalizme bağlıdır. Önceki toplumlardan, örüntülerden farklı ne gibi nitelikleri vardır? Birincisi, üretim ilişkileri bağlamında, kapitalist toplumlar ve genellikle "feodal" olarak tanımlanan ancak benim "haraçlı" olarak tanımlamayı tercih ettiğim kapitalizm öncesi toplumları karşılaştırabiliriz. Neden "haraçlı" diyorum? Çünkü bu daha geniş bir tanımlama yapmaya imkân sağlıyor ve Osmanlı'yı, Arap ve İslam ülkelerini de içeriyor. Benim Marx okumam, kapitalizm eleştirim, bunun alt başlığı olarak sermaye ve politik ekonomi eleştirilerim özellikle yabancılaşma ve bunun eleştirisi üzerinde duruyor. Kapitalist modernliğin karakteristiği piyasa yabancılaşmasıdır. Piyasa ideolojisinin ve her şeyin metalaştırılmasının nedeni budur. Kapitalizm öncesi toplumlar ise temelde dinin gücüne ya da din aracılığıyla gösterilen güce dayanan başka bir yabancılaşma örüntüsüne sahiplerdi. Neden? Bu zıtlığı tek bir şekilde açıklayabiliriz. Kapitalizmde para güçtür. Kapitalizm öncesi toplumlarda ise güç paradır. Mekanizma zıt işliyor. Bundan dolayı kapitalist toplumlarda yabancılaşmanın merkezi, ekonomik ilişkiler iken kapitalizm öncesi toplumlarda güç ve dolayısıyla dindir. Modernizm, dinden değil ama dinsel yabancılaşmadan uzaklaşıp bunun yerine ekonomik yabancılaşmayı koymaktır. Dinsel yabancılaşma "mantık" adına saldırıya uğradı. Ancak "mantık" olarak algılanan şey piyasaydı. Modernizm budur ve bu modernizm bitmemiştir. Çünkü şimdiye dek var olanı ancak kapitalist modernizm olarak tanımlayabiliriz, modernizm olarak değil. Bu kapitalist modernizmi kapitalizm öncesi toplumlara geri dönüş yaparak by-pass edemezsiniz. İslami politikanın bence bir hayal olmasının nedeni budur. Gücü ele geçirdiklerinde geri dönemeyeceksiniz, İran 18. yüzyıla dönmedi. Kapitalizmin uzantısı olan bu modernizm, küresel düzeyde gittikçe büyüyen ve inanılmaz boyutlara ulaşan eşitsizlikte parmağı olduğu için bitmiş sayılamaz. Bu yüzden ihtiyacımız olan şey post-modernizm değil, modernizmin bir üst basamağa itilmesidir ve bence modernizmin bir üst aşaması Marx'ın deyimiyle "komünizm"dir.

"Bilimsel çağ" adı verilebilecek hiçbir şey yok

Özellikle bilişim, iletişim ve genetik alanlarında yaşanan bir "bilimsel-teknolojik devrim"den söz ediliyor. Fakat ünlü fizikçi Feynman,

“Bilimsel bir çağda yaşamıyoruz” demişti. Sizin görüşünüz nedir, bilimsel bir çağda mı yaşıyoruz?

Feynman’a katılıyorum. Ortada “bilimsel çağ” adı verilebilecek hiçbir şey yok. Bilim, tarihin en başından beri insanlığa eşlik etmiştir. En ilkel insanın bile hayvanlarla karşılaştırıldığında daha gelişmiş bir bilimsel bilgiye sahip olduğunu biliyoruz. Emek de her zaman bilim ile ilişkili olmuştur. Bilgi olmadan emek olmaz. En ilkel avcının bile avlanabilmek için doğaya ve hayvanlara ilişkin bilgi sahibi olması gerekir. Emek ve bilgiyi birbirinden ayıramayız, biri diğerine bağımlıdır. Kapitalist ideoloji, özellikle de kapitalist yabancılaşma ideolojisi bunları birbirinden ayırmaya çalışıyor. Tüm ekonomik teori tamamen absürd bir şeyin üzerine kurulu, sözde üretim “faktörlerinin” birbirinden ayrılması üzerine. Emek ayrı, sermaye ayrı... Cambridge’in bu konu üzerinde ünlü bir tartışması vardı; sorun şu ki “sermaye” adını verebileceğimiz hiçbir şey yok. Eğer bu bir eşyaysa, kalorifer kazanını arabayla değiştiremezsiniz, niteliksel açıdan farklıdırlar. Her neyse, toprağı ya da doğayı, doğal kaynakları ve bilim ile bilgiyi de diğerlerinden ayırıyorlar. Üretimin 4 sözde faktörü var. Bunları birbirinden ayırmak imkânsızdır. Marx’ın tüm çabası ve üretkenlik analizleri, bu sözde faktörlerin birleşik olduğu esası üzerine kuruludur ve bu yüzden de anlaşılamamaktadır. Ayrı görünmelerinin sebebi ise yalnızca yabancılaşmadır. Sonuçta emeğin içine dahil olan bir bilimsel bilgi vardır. Peki geçmiştekinden fazla mı? Belki nicelik açısından artıyor diyebiliriz. Söylemek istediğim şey, bu ses kayıt cihazını üretmek için gerekli olan bilgi, bir eriği üretmek için gerekli olan bilgiden fazladır, öyle değil mi? Evet, ama ne olmuş? Çağ, bir öncekinden daha bilimsel değil ki, bir birikim söz konusu. Bu açıdan Feynman’ın görüşüne katılıyorum, çünkü bilimin tüm retoriği, üretimin baskın faktörü, o bilimin insanlarını engellemeye başladı. İtaat etmek durumunda bırakılıyorlar. “Bunu yapamazsın.” Neden? Çünkü bunu söyleyen bilim. Eskiden “çünkü tanrı” ya da “çünkü patron”du, şimdi bilim oldu ve bu bilimi kimin kontrol ettiğini de biliyoruz, değil mi?

Marksizm, Avrupamerkezciliği aşma potansiyeline sahip

Marksist kuramın 150 yıllık öyküsünü, giderek Avrupamerkezci sınırlılıklardan kurtulma öyküsü olarak değerlendirebilir miyiz? Marksist kuram günümüz sorunlarına yanıt verebilecek potansiyellere sahip mi? Başka bir alternatif var mı?

Bu da çok büyük bir konu, ancak kısaca cevaplayacağım. Öncelikle benim Avrupamerkezcilik adında bir kitabım var ve bu kitap Türkçe’ye de çevrildi. İkincisi, bence Marksizm, tıpkı dinler gibi, insanlık tarihinin bir ürünüdür. Ben Marksizm’e bir din olarak bakmıyorum, bunu tarihi bir hareket olarak görmeliyiz. Marksizm Avrupamerkezciliğin ötesine radikal bir biçimde geçmemiştir, ancak burjuva ideolojisi için bunu yapmak kendi kendini yıkmak olacakken, Marksizm bunu yapabilecek potansiyele sahiptir. Bu potansiyel kullanıldı mı? Kısmen, büyük ölçüde bilinçsizce. Gerek Lenin’in, gerekse Mao’nun teorileri, özellikle de başta söylediğim “Liberalizm tarihin sonudur ve küreselleşecektir” söyleminin ötesine geçilebileceği potansiyelini net olarak gözler önüne seriyor.

Son olarak hem kişisel hem de felsefi boyutta bir soru sormak istiyoruz. Mutluluk nedir, mutlu musunuz?

Hayatım boyunca mutlu oldum, ancak bu konuda pek bir şey söylemek istemiyorum çünkü şu anda kızımı kaybettiğim için inanılmaz derecede mutsuzum.

Çok üzüldük Sayın Amin, başınız sağ olsun. Söyleşi için çok teşekkür ederiz.

Baskın söylemin sığlığı veya gerçek soruları örtbas etme sanatı

Hardt ve Negri'nin "İmparatorluk" ve "Çokluk"u

"İmparatorluk" (emperyalizm geride kaldı) ve "Çokluk" (birey tarihin öznesi haline geldi) tezlerinin ötesinde, Hardt ve Negri'nin söylemi, bir vazgeçiş tonu taşıyor: Kapitalizmin şu andaki işleyişinin gereklerine boyun eğmekten başka bir seçenek yok, kapitalizmin kötülükleriyle ancak sisteme entegre olarak içeriden mücadele edebiliriz. Bu, içinde bulunduğumuz, hâlâ tarih olmamış olan yenilgi döneminin söylemi. Toplumların yararına ilerlemeler dayatabilecek, kendi adına yaraşır bir solun yeniden doğuşu, bu tarz bir söylemle bağları radikal olarak koparmayı gerektiriyor.

Samir Amin / *Çev. Sezin Topçu*

I. Post-emperyalist imparatorluk mu, emperyalist sistemin yeni aşaması mı?

Hardt ve Negri (bundan böyle H ve N ile belirteceğiz) (1) bugün yürürlükte olan sistemi "İmparatorluk" olarak nitelendirdiler ve bu nitelemeyle "emperyalizm" tanımına imkân sağlayacak öğelerin yapısal niteliklerinin ayırt edilmesinin kastedildiğini vurguladılar. Emperyalizm tanımının sadece politik boyutuna indirgenmesine dayalı (bir devletin, meşru gücünün sınırlarının ötesine uzanması) -yani esasında emperyalizm ve sömürgeciliği birbirine karıştıran- bu önerinin sunumu aslında tam bir mantık hatasına dayanıyor: Sömürgecilik sona erdi, öyleyse emperyalizm de. Ne var ki, bu içi boş öneri, Avrupa devletlerinin aksine, kendi çıkarı için sömürgeci bir imparatorluk kurma emeline düşmemiş, bu yüzden de asla "emperyalist" olmamış olduğunu ileri süren yaygın Amerikan ideolojik söylemine (ki bu çerçevede Bush da Amerika'ya sonuç olarak bugün dünden daha emperyalist denemeyeceğini hatırlatıyor) arka çıkıyor. Tarihsel materyalizm geleneği ise, kapitalin birikimine yönelik dayatmaların, onun baskın parçalarından ayrı tutularak belirlenmesine dayalı çok farklı bir modern dünya analizi sunar. Dünya ölçeğinde ele alındığında, bu analiz, sermayenin birikimine ve güç kutuplaşmalarına yol açan mekanizmaları açığa çıkarmaya ve emperyalizmin ekonomi politiğini yapılandırmaya imkân tanır.

H ve N, hem marksizmin hem de diğer ekonomi politik ekollerinin bu mantık çerçevesinde ürettiği her şeyi bütünüyle göz ardı ediyor. Onun yerine, Duverger hukukçuluğuna veya anglo-sakson olguculuğunun popüler siyaset-bilimine gönderme yapıyor. Böylece "emperyalizm", Roma, Osmanlı, Sömürgeci Britanya veya Fransa, Avusturya-Macaristan, Rus ve Sovyet "imparatorlukları" tarafından zaman ve mekanda ortak olarak paylaşılan ve "kaçınılmaz" çöküşü "analog sebeblere" bağlanan bir özellik haline geliyor. Ciddi tarih okumalarının hiçbiriyle kıyaslanamayacak yüzeysellikteki bir gazetecilik tarzının ötesinde (Berlin duvarının yıkılışından sonra gelişen) günün modasına da arka çıkılıyor.

Kapitalizmin ve dünya düzeninin son yirmi yılda yaşadığı evrimin, sistemin her anlamda niteliksel dönüşümü anlamına geldiğini kimse inkâr etmiyor. Ama burada, "bilimsel ve teknolojik" devrimin, kendiliğinden gezegenin ekonomik ve politik yönetim şekillerini ürettiği, bu yönetim şekillerinin şimdiye kadar yalnızca "milli çıkarları" savunmaya yönelik olanların "ötesine geçtiği" ve bu evrimin "pozitif" olduğu yönündeki baskın söyleme katılma durumu var. Bu baskın söylem, çok ciddi basitleştirmelere dayalı. Kapitalin baskın unsurları dünya kapitalizminin uluslararası mekânında işlev görüyor, ama bu unsurların kontrolü hâlâ son derece "milli" finans gruplarının elinde (yani Amerika'da, İngiltere'de ve-

Negri ve Hardt

ya Almanya'da; Avrupa'da bile değil örneğin, çünkü Avrupa bütün olarak yer alamıyor bu tabloda). Ayrıca, sistemin iktisadi anlamda kendi kendini üretimi, dün olduğu gibi bugün de, paralelinde bu işlemin değişkenlerini uyarlayacak bir politika konmadığı sürece mümkün değil. Liberalizmin boş ideolojik söylemi haricinde, "devlet"siz kapitalist ekonomi mevcut değil. Öte yandan, hâlâ uluslararası "küresel" bir devlet yok. Küreselleşmenin hakim söylemiyle örtbas edilen gerçek sorular, merkezi kapitalizmlerin baskın unsurlarının (yani tekellerin) küresel düzeyde birikim mantığıyla, "politika"yı yöneten mantıkları karşı karşıya getiren bu çelişkilerle ilgili sorular.

Yani, H ve N'nin "İmparatorluk" terimiyle sunduğu sistem, hakim söyleme hizmet eden saf bir küreselleşme vizyonuna dayalı. Bu vizyona göre, küreselleşme çoktan emperyalizmi (ve çatışma halindeki emperyalizmleri) ortadan kaldırıp yerine merkezi, hem her yerde, hem de hiçbir yerde olan bir sistem getirmiş durumda ve emperyalist ilişkiyi tanımlayan merkez-çevre karşıtlığı geride kalmış durumda. H ve N burada, üçüncü dünyada "birinci dünya zenginleri" ve birinci dünyada "üçüncü dünya fakirleri" olduğuna göre, birinci ve üçüncü dünya diye iki kutuptan söz etmenin bir anlamı olmadığını ileri süren yaygın, banal söylemi yineliyorlar. Elbette, Hindistan'da da, Amerika'da da hem zenginler var, hem de fakirler; çünkü hepimiz hâlâ küresel kapitalizme entegre olmuş sınıf toplumlarıyız. Ama bu, Hindistan'daki ve Amerika'daki toplumsal yapıların birbirinin aynı olduğu anlamına gelir mi? Ya da, dünyanın şekillenmesinde bir yanda aktif rol oynayanlarla, öbür yanda küresel düzenin gereklerine uymaktan başka bir olanağı olmayıp bu şekillenmede sadece kendisine pasif bir rol düşenler arasında bir ayrım yapmanın artık hiçbir anlamı kalmadı mı? Aslında, bu ayrımı yapmak, bugün her zamankinden çok gereklidir. Çağdaş tarihin bir önceki aşamasında (1945-1980), emperyalist ülkeler ile yönetilen ülkeler arasındaki güç ilişkileri, çevre ülkelerin "gelişimini" gündeme almaya imkân veren, böylece bu ülkelerin dünyanın dönüşümü sürecinde aktif rol almalarına olanak tanıyan nitelikteydi. Bugün, bu güç ilişkileri, baskın sermayenin (kapitalin) çıkarına yönelik olarak gelişim (büyüme, développement) söylemini ortadan kaldırıp onun yerine "uyum"u dayatacak şekilde baş aşağı edilmiş durumda. Başka bir deyişle, bugünkü dünya düzeni (yani "İmparatorluk") daha az emperyalist değil, aksine bir öncekine nazaran çok daha emperyalist bir düzen!

H ve N, sadece hakim sermayenin sözcülerinin yazdıklarını dikkate almış olsalar bile, bu durumun ayırdına varmak zorunda kalacaklardı. İnanılır gibi değil ama bunu hiçbir şekilde yapmıyorlar. Oysa, ABD sistemi, demokrat veya cumhuriyetçi, bütün etkin kadrolarının ağzından kendi planlarının hedeflerini ortaya koyuyorlar: Kendi "israfa" dayalı yaşam şekillerini, tüm diğer toplumların yıkımı pahasına devam ettirebilmek için gezegenin doğal kaynaklarına erişimi tekelleştirmek; büyük veya orta ölçekli tüm güçlerin Washington'a karşı koyacak bir rakip haline gelmesini engellemek; bu hedeflere gezegenin askeri kontrolünü ele geçirerek ulaşmak...

H ve N, kısaca, "milliyetçilik" ve "komünizm"in iflas ettiğini ve bu bağlamda küreselleşmiş liberalizme dönüşün objektif bir gelişme olanağı sağlayacağını savunan yaygın söylemi tekrarlıyorlar. Onlara göre sistemin "eksikleri", şayet varsa, ancak onun kendi mantığı içerisinde harekete geçerek düzeltilebilir, sisteme karşı mücadele ederek değil. Böylece Negri'nin Atlantikçi Avrupa safına geçerek, bu safın Washington'da ultraliberal bir anayasa projesini desteklemeye çağrıda bulunmasının nedenleri daha iyi anlaşılıyor. Oysa, "milliyetçiliğin" ve "komünizmin" gerçek tarihinin, liberal propagandanın söyledikleriyle pek bir ilgisi yok. Bu ideolojiler, otuz yıllık bir süreçte, sermayeye toplumun egemenliği mantığına dayanan sosyal yaptırımlara uymasını dayatarak ve böylece emperyalizmin hırslarını geri plana atarak, Batı'nın sosyal demokrat refah devletinde, gerçek anlamda sosyalist devletlerde ve üçüncü dünyanın milli radikal popülizm denemelerinde, ortaya koyulan projelerin yeterince radikalleşememesinden kaynaklanan sorunlara rağmen, son derece olumlu, devasa boyutta toplumsal dönüşümlere ilham olmuşlardır. Çağdaş tarihin bir önceki safhasına ait projelerin önce sarsılıp sonra da çöküşüyle mümkün hale gelen liberalizme (geçici) dönüş, "ileriye doğru bir adımı" değil, bir çıkmazı teşkil etmektedir.

Çağdaş dünyayla ilgili gerçek sorular ancak H ve N'nin liberal söyleminden ayrılarak formüle edilebilir. Bu sorular üzerine, H ve N'nin göz ardı ettiği tarihsel materyalizmin yenilenmesi perspektifine dayalı olanlar başta olmak üzere, pek çok önemli ve elbette farklı türde tezler geliştirildi. Burada ben, bu konudaki önerilerimi genel hatlarıyla hatırlatmakla yetineceğim: Geçmişte emperyalizm, emperyalist güçler arasındaki sürek-

li çatışma şeklinde boy gösteriyordu. Tekelci sermayenin giderek daha da merkezileşmesi, Amerika, Avrupa ve Japonya üçgenine ait, "kolektif" bir emperyalizmin ortaya çıkmasına yol açtı. Bu bağlamda, sermayenin hakim unsurları, bu yeni kapitalist sistemin kendi çıkarlarına göre yönetilmesine bağlı ortak hedefleri paylaşmaktalar. Ama bu sistemin politik olarak ortak yönetimi, devletlerin çoğulluğu engeline takılıyor. Sonuç olarak, bu üçgene ait çelişkiler, hakim tekelci sermayenin çıkarlarındaki farklılık zemininde değil, devletlerin temsil ettiği çıkarların çeşitli oluşuna bağlı zeminde ortaya çıkıyor. Ben bu çelişkiyi tek bir tümcede özetledim: Ekonomi, emperyalist sistemin ortaklarını bir araya getiriyor, politika ise söz konusu milletleri bölüyor.

II. "Çokluk" demokrasinin yapıtaşı mı? Yoksa sermayenin hükümdarlığını garanti altına alan hegemonik bloğun uygunsuz ifadesi mi?

Kapitalizme özgü liberal ideoloji, bireyi ön plana çıkarır. Bu ideolojinin tarihsel oluşumunda -yani Aydınlanma'da- söz konusu bireyin eğitimli ve mülk sahibi olması, yani "mantık"ı serbestçe kullanabilecek bir burjuva olması, pek fazla şeyi değiştirmez. Burada söz konusu olan, yıkılmaz bir özgürlükçü gelişimdir. Kapitalizm bir yana, sosyalizm, bireyi inkâr eden bir geri adım olarak düşünülemez. Burjuva demokrasisi -kapitalizmin kendisini hapsettiği dar sınırlara rağmen- "şekilsel" değil, eksiksiz olmasa da tamamen gerçektir. Sosyalizm ya demokratik olacak, ya da olmayacak. Ancak ben, bu cümleye gerekli bir şey ekledim: Kapitalizmi tekrar sorgulamadan da demokratik ilerleme olmayacak. Demokrasi ve toplumsal ilerleme birbirinden ayrılamaz. Geçmişte gerçekten var olan sosyalizmler, şüphesiz bu zorunluluğa uymadı ve ilerlemeyi demokrasi olmadan veya kapitalizmdeki gibi azıcık demokrasiyle gerçekleştirebileceğini sandı. Aynı zamanda şunu da eklemek gerekir ki, bugünün demokrasi savunucuları, çoğunlukla, pek koşul ileri sürmüyorlar; ille de somut bir ilerleme projesi olmadan, hatta kapitalizmin ilkelerini sorgulamaya hiç gerek duymadan, demokrasinin mümkün olduğunu düşünüyorlar. H ve N bu liberal demokrat kategorisinin dışına çıkıyorlar mı ?

Liberal ideolojinin bireyci kökeni, bireyi, son olarak, tarihin bir öznesi olarak ortaya koyuyor. Bu durum, ne Aydınlama'nın tanımına göre bireyi göz ardı eden önceki sistemlerin tarihi için, ne de sınıf çatışmasına dayalı bir sistem olan kapitalizmin tarihi için geçerli değildir. Ama birey ancak, sosyalizmin ileri aşamalarında, bundan sonraki tarihin öznesi olacak.

H ve N'ye göre, tarihin altüst olduğu bir noktaya ulaştık, artık sınıflar (dahası, milletler ve halklar) değil, birey, tarihin öznesi haline geldi veya gelmekte. Bu tarihsel altüst oluşun, bu değişimin, aslında, yazarların "üretken ve yaratıcı subjektivitelerin tümü" olarak tanımladıkları "çokluk"u ortaya çıkaran etken olduğunu belirtelim.

Bu tarihsel altüst oluş, neden ve nasıl meydana geldi? H ve N'nin yazıları bu sorular karşısında çok belirsiz kalıyor. Bir tarafta "kognitif kapitalizm"e geçişten veya "materyalist olmayan üretim"in ortaya çıkışından söz edilirken; bir tarafta "networkler" (ağlar) içinde hareket eden yeni bir toplumun doğuşundan veya sınırların yok oluşundan söz ediliyor; derken öbür tarafta Foucault'nun disiplin toplumundan kontrol toplumuna geçiş ile ilgili önerilerine vb. gönderme yapılıyor. Son otuz yılda dile getirilen her şey -kimilerine göre iyi veya kötü olsun, kimilerine göre tartışılabilir veya hiçbir şekilde tartışılamaz olsun- geleceği hazırlayacak büyük bir tencerenin içine tam bir kaos halinde atıldı. Şu anda yürürlükteki modların kısaltılarak sunulması hiç de ikna edici değil. Bunun haricinde, Castells'in "network toplumu" ile ilgili tezleriyle veya Rifkinn, Reich ve diğer Amerikalı popüler yazarlar sayesinde yaygınlaşan fikirlerle benzerlik o denli çok ki, bütün bu söz kalabalığında yeni ve önemli ne var diye sorma hakkımız doğuyor.

Bu nedenle, söz konusu "çokluk"un icadını anlamaya yarayacak bir varsayımda bulunmayı önereceğim. İçinde yaşadığımız dönem, 20. yüzyıla damgasını vuran güçlü toplumsal ve siyasi hareketlerin (işçi hareketleri, sosyalist hareketler, milli bağımsızlık hareketleri) yenilgiye uğradığı bir dönem. Her yenilginin neden olduğu perspektif kaybı, geçici sarsıntı etkisi yaratıyor; bir de bu etkileri onaylayan ve (istemeden de olsa) "dünyayı değiştirmek" için "etkili" bir araç olduklarını ifade eden geçici teorik önerilerin artmasına neden oluyor. Geçmişin bir "tekrarını" önermeyip geçmişe belli bir mesafeyle yaklaşan, toplumun evrimiyle birlikte ortaya çıkan yeni gerçeklikleri her boyutuyla göz önüne alan tutarlı ve etkin, yeni meşru formüllerin şekillenmesi ancak zamanla mümkün olabilir. Bu yönde pek çok tartışmaya değer öneri mevcut. Ama ben H ve N'nin söylemini onlardan sayamıyorum.

H ve N'nin "çokluk" adı altında yaptığı öneriler, aslında, formüle ediliş biçimiyle, yazarların kendilerini hapsettikleri çıkmazı gözler önüne seriyor. Bu önerilerden ilki, tarihte ilk defa, global seviyede gerçekleşme olasılığı olan demokrasi ile ilgili. Çokluk da bu bağlamda demokrasinin "yapı taşı" bir güç olarak tanımlanıyor. Aşırı oranda naif bir öneri. Bu yöne doğru mu gidiyoruz gerçekten? Liberal güçlerin (ve özellikle Washington'un) söyleminin yeterli saydığı birkaç yüzeysel gösteriş dışında (burda veya şurda birkaç seçim vb.), gerekli ve mümkün olan demokrasi krizde. Dinci veya etnik köktenciliğin önü açılırken, demokrasi meşruluğunu kaybetme tehdidi ile karşı karşıya (Eski Yugoslavya'nın bugünkü etnokratik rejimini demokratik bir gelişme olarak de-

ğerlendirmiyorum!). Örneğin Rus otokrasisinin hizmetindeki mafya yönetimini devirip CIA ile finanse edilen başka bir mafyayı başa getiren seçimler, demokratik bir ilerlemeyi mi yoksa bir manipülasyonu mu temsil ediyor? Gezegenin kontrolüne dayalı emperyalist projenin hayata geçirilmesi, ABD'de başlıca demokratik hakları kısıtlayan sınır çatışmalarına yol açmadı mı? Avrupa'da, sağın ve solun başlıca politik güçlerinin ittifak etmesiyle ortaya çıkan liberal konsensus, seçim prosedürlerini gayri meşru hale getirmiyor mu?

H ve N tüm bu sorulara sessiz kalıyorlar. İkinci nokta, "çokluğun çeşitliliği" ile ilgili. Ancak, çokluğun farklı bileşenlerini tanımlayan biçimsel ve içeriksel öğelerden hiçbir şekilde açıkça söz edilmiyor. Çesitliliği artıran veya azaltan güçlerden de öyle. Böylece N ve H'nin metinleri baştan sona önemli çelişkilerle dolu. Yazarlara göre, örneğin, şu anda yürürlükte olan küreselleşme, merkezler ve çevreler arasındaki "farklılıkları" azaltmaya yönelik (yoksa bu küreselleşme emperyalist bir nitelik taşıyacaktı). Oysa, gerçek dünya, "çeşitliliklerin" suçlanması ve dünya ölçeğinde aparteid oluşturulması yoluyla, tam ters yönde evrilmekte. H ve N'nin dikkate aldığı sistemin (aslında sadece Kuzey Amerika ve Batı Avrupa toplumlarının) yerel öğelerinin içerisindeki çeşitliliğin kendisi "farklı" bir doğaya sahip: ABD örneğinde olduğu gibi etnik veya pre-etnik "topluluklar" mevcut, çeşitli dinsel veya dilsel gruplar mevcut, ayrıca sınıflar mevcut. Belki de bunları sosyal gerçekliklerin değişimi çerçevesinde yeniden tanımlamak doğru olur. Tüm bu çeşitlilikleri bir bir sıralayabildiğimiz zaman dahi hâlâ hiçbir şey söylemiş sayılamayız: bu çeşitlikler sistemlerin üretiminde, çoğalmasında ve dönüşümünde birbirleriyle ne şekilde etkileşiyor? Benim "politik kültürler" olarak nitelendirdiğim şeyi kavramlaştırmadan bu temel soruları yanıtlamak imkânsız. Bu konularda da, ciddi, güzel, aynı zamanda da tartışmalı, ama hiçbir şekilde göz ardı edilemeyecek çalışmalar mevcut. H ve N, bu bağlamda yeni ve dikkate değer hiçbir şey önermiyor.

Bireyi tarihsel özne haline getirdiği ileri sürülen sözde altüst oluşun ve buna bağlı demokrasi projesinin yapıtaşı olarak çokluğun icadı, "idealist" bir icat. Gerçek toplumsal ilişkilerde bir dönüşüm olmadan, düşünce dünyasında meydana gelen bir altüst oluşu varsayıyor. Elbette düşüncelerin gerçeğin pasif yansımaları olduğunu öne sürmüyorum. Aksine, "düşünsel süreçlerin" otonomisinin tanınmasına dayalı karşıt bir görüşü geliştiren benim. Düşünceler gerçekten de içinde bulundukları zamanın ilerisinde yer alabilirler. Ama soru, bu genel önermeyi değil de, daha somut olarak bugün revaçta olan düşünceleri (H ve N'ye özgü olan "postmodernizm" ve diğerleri) hedef alıyor: bu düşünceler kendi zamanlarının ilerisindeler mi? Yoksa, daha çok, henüz aşılamamış bir yenilgi dönemi olan içinde bulunduğumuz döneme ait gerçeğin naif, karmakarışık ve çelişkili ifadesi mi bu düşünceler? Bu koşullarda, "çokluk", "üzerinde karar kılınmamış, birbirinden farklı, düzensiz çeşitliliklerden" oluşan bir gerçeklik haline gelebilir. "Reel bir güç" olarak işlev gördüğü izlenimi verebilir (güçlü bir çoğunluk gibi örneğin). Ama aslında, bu gerçeklik sadece geçici olabilir, tarihte daima olduğu gibi yerini çelişkili bir oluşuma bırakacaktır.

Birkaç yıl içinde, "çokluk"un sayfası muhtemelen kapanacak, 1970'li yıllarda "operaisme"in (çağdaş felsefede, mantıki pozitivizm ile pragmacılığın bir sentezi olan subjektif idealist bir akım) başına geldiği gibi ve neden iki durum için de aynı: Atilio Boron'un belirttiği gibi, kısmi ve geçici olana odaklanma (2).

H ve N'nin söyleminin ardındaki politik kültür, ABD tarzı liberalizm. Bu politik kültür, Amerikan Devrimi'ni ve bu bağlamda kabul edilen anayasayı, modernite sayfasını açan dönüm noktası olarak değerlendirir. H ve N'ye ilham olan Hannah Arendt'in dediği gibi, bu devrim "siyasal özgürlüğün sınırsız arayışı" dönemini açar. Yani bugün çokluğun, "dünya genelinde ilk defa mümkün olabilecek" bir demokrasinin yapıtaşı olarak ortaya çıkışı, "dünyanın Amerikanlaşması"nın (olumlu) zaferini taçlandırıyor.

Amerikan liberalizminin safına geçmek, ister istemez diğer ulusların, özellikle de "yaşlı Avrupa"nın izlediği yolların değer kaybetmesine yol açıyor. Hannah Arendt bu durumu, Amerikan Devrimi'nin karşısına "fakirliğe ve eşitsizliğe karşı mücadele" olarak basite indirgenen Fransız Devrimi'ni koyarak formüle etti. Başta soğuk savaşın belirleyici olduğu bu dönem, modern zamanların bütün devrimlerinin (Fransız, Rus, Çin) karalanmasını şart koşuyordu, çünkü Amerikan liberal söylemine göre başından beri bu devrimler "totaliter bir eğilim" sergilemiş, İkinci Dünya Savaşı sonrasında karşı devrimin sahneye konmasını kaçınılmaz kılmıştı.

Kapitalizmin yürürlüğe konması

ile ilgili koşullarının hiçbiri ne Amerikan Devrimi ne de anayasa tarafından sorgulanmamış olan "Amerikan modelinin" bütünüyle hayatta kalışı, bu koşulları sorgulayabilmiş devrimlerin (Fransiz Devrimi'nde jakobenlerin radikalleşmesinden sonraki dönemde olduğu gibi) mirasının ortadan kalktığı anlamına gelmiyordu.

Fransız Devrimi'nin eleştirisi (Furet), sığ Soyvet karşıtlığı, Maoizme yönelik suçlamalar, politik kültüre has karşı devrimin önde gelen örneklerini teşkil ediyor. Oysa, bu bağlamda, H ve N tamamıyla sessiz kalıyor. Böylece H ve N, Amerikan Anayasası'nın, "toplumsal" türev tehdidini saf dışı bırakmak amacıyla sistematik olarak yapılandırıldığını çoktandır ortaya koymuş olan Amerikan Devrimi eleştirel literatürünü -ki büyük bölümü Amerikan'dır- toptan göz ardı ediyorlar. Tabii, Avrupa sağcılarının tümünün de ağzı kulaklarına varıyor bu durum karşısında (örneğin, Bay G. d'Estaing ultra liberal Avrupa Anayasası'nın Amerikan Anayasası "kadar iyi" olduğunu söylemedi mi!).

Geleceği yapılandıracak güç olarak ortaya konan çokluk, birkaç şeye indirgenmiş durumda: özgürlük, özellikle de göç özgürlüğü, garanti altına alınmış bir sosyal gelir hakkı. Hiç şüphe yok ki, Amerikan liberalizminin izin verdiği çerçevenin dışına çıkma korkusuyla, proje, işçi veya sosyalist hareketin mirası olarak nitelendirilebilecek her şeyi, özellikle de Amerikan politik kültürünün reddettiği eşitliği sistemli bir şekilde göz ardı ediyor. Ortaya konulan politikalar yurttaşlığın getirilerini temelden baltalarken, küresel (veya Avrupa düzeyinde) bir yurttaş oluşumunun dönüştürücü gücüne inanmak zor.

Küreselleşmiş liberal kapitalizmin günümüzdeki sisteminde gerçek bir alternatifin oluşturulmasının başka koşulları var. Özellikle dünya genelinde toplumsal sınıfların ihtiyaç ve isteklerinin devasa çesitliliğinin kabul edilmesi gibi. Aslında, H ve N, insan nüfusunun yüzde 85'ini oluşturan "çevre" toplumlarını hayal etmekte büyük güçlük çekiyorlar. Ayrıca, görünen o ki, dünyanın farklı bölgeleri ve ülkelerindeki somut ve özel koşullarda etkin olabilecek, ilerici ve demokratik bir alternatifin oluşturulmasına yönelik strateji ve taktikler onları pek de ilgilendirmiyor. ABD'nin müdahalesiyle promosyonu yapılan "demokrasi", örneğin Ukrayna tarzı dönüşümün ötesine geçmeye imkân sağlayacak mı? Gezegende çok sayıda bulunan "fakirlerin" hakları, "servet sahibi" bir Batı'ya "göç edebilme" hakkına indirgenebilir mi? Ayrıca, garanti edilen sosyal gelir savunulabilir bir talep olsa bile, bu talebin elde edilmesinin, kapitalist ilişkiye son vereceğine inanacak kadar saf olunabilir mi?

Tarihsel öznenin "birey"e indirgenmesi ve bireylerin "çokluk" ekseninde bir araya getirilmesi, tarihsel öznenin çağımızın gereklerine uygun bir şekilde yapılandırılması ile ilgili gerçek soruların içinin boşaltılması anlamına geliyor. H ve N'nin bu konudaki suskunluğuna karşılık, pek çok önemli çalışmadan söz edebiliriz. Kuşkusuz, tarihsel sosyalizm ve komünizm, modern tarihin başlıca öznesini "işçi sınıfı"na indirgeme eğilimi içindeydiler. Ben ise tarihsel öznenin, halkların çatışmalarında, toplumsal güç ilişkilerini ezilen toplumların ve sınıfların yararına olacak şekilde dönüştürme gücüne sahip, belli toplumsal bloklardan oluşan bir öğe olarak analiz edilmesini önerdim.

İçinde bulunduğumuz bu dönemde, hedefi belirlemek, emperyalist hegemonik bloğu baş aşağı edebilecek demokratik, toplumsal ve milli hegemonik bloklar oluşturma yolunda ilerlemek anlamına geliyor ve bu durumun bir ülkeden diğerine çok büyük farklılıklar gösteren somut şartlarda gerçekleşmesi, "çokluk" tarzındaki tanımlamaları anlamsız kılıyor. Bu bağlamda, demokratik gelişmelerin ve toplumsal ilerlemelerin birleşmesi, uzun soluklu küresel sosyalizme geçiş döneminin bir parçası olabilecek; ne de olsa halkların, ulusların ve devletlerin otonomisinin kabulü, (İmparatorluk'un övdüğü!) hakim sermaye tarafından dayatılan tek taraflı bir küreselleşmenin yerine tartışılan bir küreselleşmenin konmasına ve böylece emperyalist sistemin yavaş yavaş çözülmesine imkân sağlayacak. Bu gerçek sorular üzerinde tartışmaların yoğunlaştırılması, şüphesiz, "çokluk"un ne olabileceğini sorgulamaya devam etmekten çok daha faydalı.

III. İmparatorluk ve Çokluk'un politik kültürü, hedeflenenle aynı seviyede mi?

Bugünün modası "kültürcülük", yani özellikle din ve etnik köken başta olmak üzere kültürel denen değişmezlere dayalı insan çeşitliliğini dikkate alan görüş. "Toplulukçuluk" ve "çokkültürlülüğün" tanınmasına yönelik davetler, bu görüşün ürünü. Ama, modern zamanların sınıf çatışmalarını, ilgili halkların küreselleşmiş kapitalist sisteme katılma koşulları çerçevesinde değerlendiren tarihsel materyalizm bu görüşü paylaşmıyor. Bu sorgulama çerçevesinde üretilen analizler, farklı uluslar tarafından kat edilen yolların çesitliliğini kavramaya, aynı zamanda hem söz konusu toplumların kendi sınırları içerisinde hem de küresel sistem genelinde etkin olan çelişkilerin niteliklerini saptamaya imkân sağlıyor. Kısaca burada sözü edilen analizler, benim, modern dünyanın halklarının politik kültürlerinin oluşumu olarak adlandırdığım kavram üzerine yapılan analizler.

Benim burada sorduğum soru, H ve N'nin yazılarının altında yatan politik kültürle ilgili. Bu politik kültür, tarihsel materyalizmin mi yoksa kültürcülüğün mü politik kültür geleneğine yakın? Ben, *Liberal Virüs*'te (3), söz konusu halkların politik kültürlerinin oluşumunda -bir yanda "Avrupai", öbür yanda "Amerikanvari" olmak üzere -iki farklı yönteme dair bir okuma önerdim. Burada en genel

Bu dönemde, hedefi belirlemek, emperyalist hegemonik bloğu baş aşağı edebilecek demokratik, toplumsal ve milli hegemonik bloklar oluşturma yolunda ilerlemek anlamına geliyor ve bu durumun bir ülkeden diğerine çok büyük farklılıklar gösteren somut şartlarda gerçekleşmesi, "çokluk" tarzındaki tanımlamaları anlamsız kılıyor.

hatlarıyla çok kısaca bir hatırlatma yapacağım.

Avrupa Kıtası'nda politik kültürün oluşumu, Aydınlanma ve modernitenin icadı, Fransız Devrimi, işçi sınıfının gelişimi ve Marksizm'in doğuşu, Rus devrimi olarak sıralayabileceğimiz büyük yapısal süreçlerin birbirini izlemesinin bir ürünüdür. Bu gelişmelerin birbirini izleyişi, kuşkusuz, Avrupa toplumlarının siyasi olarak bu dönemlerde ortaya çıkan "sollar" tarafından yönetileceğinin garantisi değildi. Ama yaşlı kıta üzerinde sağ/sol karşıtlığını tetikledi. Fransız ve Rus devrimlerinin ardından karşı devrimler restorasyonu, laiklikte geri adımları, aristokrasi ve kiliseler ile uzlaşmaları ve liberal demokrasinin tehdit altına girmesini dayattı. İlgili halkların hakim sermayenin emperyalist projelerine katılmalarını sağlamayı başardı ve bu bağlamda 1914 arifesinde en büyük zaferini yaşayan milliyetçi ve şovenist ideolojileri besledi.

Amerikan politik kültürünü yapılandıran dönemler ise tamamen farklı. Bu dönemler: "Yeni İngiltere"de Aydınlanma karşıtı Protestan tarikatların kurulması, Amerikan Devrimi'nin sömürgeci burjuvazinin özellikle baskın köleci kanadı tarafından kontrol altına alınması, böylece halkla burjuvazi arasında Yerliler'in soykırımı yoluyla sınırların geliştirilmesine yönelik bir ittifak kurulması, göçmen dalgalarının, sosyalist bir siyaset bilincinin olgunlaşmasını engelleyip onun yerine "komunotarizm"i koyacak şekilde birbiri ardına seyri. Bu seyir, sağın sürekli hakimiyetinin izlerini taşır ki, bu hakimiyet Amerika'yı kapitalizmin inşası için dünyanın en "güvenli" ülkesi haline getirmiştir.

Bugün, insanlığın kaderini belirleyecek mücadelelerden biri Avrupa'nın "Amerikanlaşması" ekseninde seyrediyor. Hedefi, Avrupa politik ve kültürel mirasını yok edip yerine Amerika'daki baskın modeli getirmek. Bu ultra sağcı proje, Avrupa'nın şu anki hakim siyasi güçlerine ait ve Avrupa Anayasası projesinde kendini çok net bir şekilde ortaya koydu. Diğer mücadele, emperyalist projenin kurbanı "Güney"le (insanlığın yüzde 85'i) hakim sermayeye sahip "Kuzey"i birbirinin karşısına getiriyor. H ve N, bu iki çok önemli mücadeleye ait olguları göz ardı ediyorlar.

Amerikan "demokrasisine" tedbirsizce yaptıkları övgüler, eleştirel analistlerin Kuzey Amerika toplumu üzerine yazdığı ve "anti-Amerikancılığından" dolayı direk geçerliliğini yitirdiği varsayılıp (Kimin gözünde? Amerikan sisteminin mi?) reddedilen yazılarla tam bir çelişki içinde. Burada yalnızca Anatol Liven'nin yakın zamanda yayınlanan ve başlama noktalarımızdaki bilimsel ve ideolojik farklılıklara rağmen ortaya koyduğu sonuçları benimkilerle birebir örtüşen kitabına değineceğim (4). Lieven, gerçekliğini kimsenin yadsımadığı Amerikan demokratik geleneğini, bu geleneğin kökeninde baskın olan ve artçıl dalgalar halinde yayılan Aydınlanma karşıtlığıyla -ki bu bağlamda Amerikan toplumu İngiltere'den çok Pakistan'a yakındır- ve diğer halkların tümünü, sadece ABD'nin rahatını bozmamak koşuluyla yaşama hakkı olan "Kızıl Derililer" olarak gören Batı'nın fetih geleneğiyle ilişkilendirerek ele alıyor. Bu bağlamda, ABD'nin yönetici sınıfının yeni emperyalist projesinin hayata geçirilmesi, Atlantik ötesinin baskın ideolojisi haline gelen ve bugünkü değil 1914'ün Avrupa'sını hatırlatan saldırgan milliyetçiliğin iki misli artmasını dayatıyor. Yani, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, Amerika "eski Avrupa'ya" göre "ileride" değil, aksine bir asır geride; bu nedenle de "Amerikan modeli" hem sağcı bir model, hem de ne yazık ki H ve N'nin de içinde bulunduğu, liberalizmle birlik olan solun modeli.

"İmparatorluk" (emperyalizm geride kaldı) ve "Çokluk" (birey tarihin öznesi haline geldi) tezlerinin ötesinde, H ve N'nin söylemi, bir vazgeçiş tonu taşıyor: Kapitalizmin şu andaki işleyişinin gereklerine boyun eğmekten başka bir seçenek yok, kapitalizmin kötülükleriyle ancak sisteme entegre olarak içeriden mücadele edebiliriz. Bu, içinde bulunduğumuz, hâlâ tarih olmamış olan yenilgi döneminin söylemi. Bu, liberalizmle birlik yapmış sosyal demokrasinin, Atlantizm'le (Amerika'yla) ittifak kurmuş Avrupa taraftarlarının söylemi. Toplumların yararına ilerlemeler dayatabilecek, kendi adına yaraşır bir solun yeniden doğuşu, bu tarz bir söylemle bağları radikal olarak koparmayı gerektiriyor.

DİPNOTLAR

1) H ve N'nin burada ele alınan iki kitabı, kapitalizmde "yeni olan ne var"ı ilgilendiren, pek çok temel soruyu -kognitif veya finansal kapitalizme ilişkin, iş ve üretim organizasyonu ile ilgili veya jeopolitik- es geçiyor. Onlara sitemim bu konudaki sessizliklerinden ziyade, kendi tezlerine uygun sonuçları "çıkarmaları"ndan kaynaklanıyor. Söz edilen değişimlerin, ileride tartışacağım çok farklı okumaları bulunmakta. İmparatorluk, 11 Eylül 2001'den önce yazıldı ama bu, H ve N'nin, Washington'un, asla ve asla kendi materyalist çıkarları için değil (!), sadece hakların isteği doğrultusunda, insancıl amaçlarla, demokrasiyi korumak için müdahalelerde bulunduğunu ileri süren propaganda söylemini kabul etmelerini hiçbir sekilde doğrulamıyor. Amerikan politik kültürünün olumlu yanlarının liberal övgüsü, iki kitapta da hiçbir eleştiri getirilmeksizin yineleniyor. Verilmeye çalışılan oluşum halindeki "yeni bir toplum" imajı, çoğunlukla gülünç boyutlara ulaşıyor: Böylece uluslararası yöneticilerin ırk ve cins ayrımı yapmadıklarını veya yeni iş türlerinin, uçak hosteslerinin gülümsemeyle çalışması örneğinde olduğu gibi olumlu bazı öğeler getirdiğini öğreniyoruz.

2) Atilio Boron, Empire et impérialisme, L'Harmattan 2003 ; une critique décapante de l'Empire.

3) Samir Amin, Le virus libéral ; Le temps des cerises, 2003 ; cf les développements concernant les cultures politiques , pages 62-90.

4) Anatol Lieven, Le nouveau nationalisme américain ; JC Lattès 2005.

Alâeddin Şenel ile aydın eleştirisinden dünyanın geleceğine...

Açmazları ve umutlarıyla insan ve insanlık

"Biyo-teknolojiyle bilgisayar teknolojisinin birleşmesinin yaratacağı olanakları, Tarım Devrimi ve Endüstri Devrimi denli önemli görüyorum. Ama sınıflı toplum devam ettiği sürece geleceği güvenli görmüyorum. Hem üretici güçleri, teknolojiyi geliştiren hem de eşitsizliğin olmadığı bir toplum mümkün mü? Bu olanaksızmış gibi gelmiyor bana."

Söyleşi: Ender Helvacıoğlu
Gülzerin Kızıler

Alâeddin Şenel, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi emekli öğretim üyesi. *Bilim ve Gelecek*'in de yazarı olan Şenel'in, uygarlık tarihi ve düşünce tarihi üzerine çok sayıda eseri ve çevirileri var. Şenel'in *Teleandregenos* ve *Ozmos Kronos* adlı iki de ütopya denemesi mevcut. Alâeddin Şenel ile Ankara'daki evinde, aydınların sorunlarından "bilimsel teknolojik devrim"e, kapitalist sistemin geleceğinden, insanlığın geleceğine uzanan geniş bir söyleşi yaptık. İlgiyle okuyacağınızı umuyoruz.

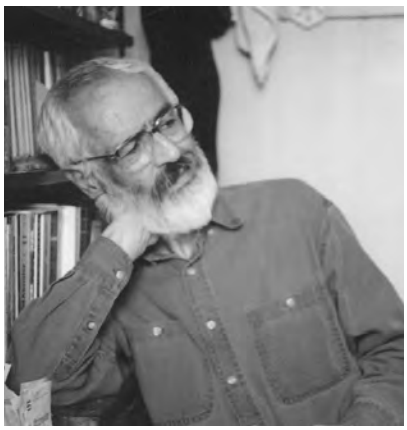
Aydınlar neyi, ne kadar yapabilir?

Türkiyeli aydının bir gerilimi var. Ülkenin kendi ortaçağından kurtulması ve Aydınlanma'sını tamamlamasına katkı yapmak gibi bir işlevi var emekçi aydınlarının. Ama bunu yaparken kapitalizme eleştiriler getirmek, emperyalizmin tuzağına düşmemek de gerekiyor. Böyle ikili bir görev. Bu bir gerilim yaratıyor. Aydınlanma mücadelesi verirken Batı kapitalizminin safına, emperyalizme karşı mücadele verirken de dincilik, milliyetçilik gibi gerici akımların safına düşme korkusunun yarattığı bir gerilim. Bu zaman zaman aydının geri çekilmesine yol açıyor. Bilim, politika gibi alanlarda da yansımalarını görüyoruz. Örneğin, yaratılış safsatasıyla uğraşmaktan, biyolojideki son gelişmelerin ışığında Darwin kuramının ortaya çıkan bazı sınırlılıklarını tartışamıyoruz. Bu gerilim nasıl aşılabilir?

Aydınımızın bu iki görevi, gerçekten de her zaman birbiriyle çakışmıyor. Terazinin iki kefesi gibi; dengeyi bulmak oldukça güç. Birçok kimse de bunun ayrımında değil, konjonktür ne tarafa götürürse o taraf ağır geliyor. Çünkü aydının bir üçüncü görevi de sadece gelişmelere kuramsal olarak bakmak değil, ideolojik tarafında da rol alıp ona da katılmak. Tabii katılımcı olunca da "görevleri" kavrayabilmek güçleşiyor. Benim görüşüm şöyle: Siz tek bir aydın modeli ortaya koyuyorsunuz ve bu gerilimi tahlil ediyorsunuz. Oysa aydın kesimde de kişiler kendi bulundukları ortama, gelişme koşullarına göre o ya da bu biçimi kendilerine uygun görebilirler. Birisi aydınlanma savaşımının öncülüğünü yapıp buna karşılık Batı kapitalizminin tuzaklarına düşse de asıl katkısı o alanda olabilir. Bir başkası ise dikkatini diğer alana çekmiş olabilir ve bu bakımdan aydınlanma konusunda ödün verebilir. Sonuçta çeşitli aydın grupları var olacak.

Öte yandan aydının kendi sorunları da var. Örneğin, siyasal sorunlar çok şiddetli olduğu için siyasete girmiş olabilir ya da kendini siyasetten tümüyle soyutlamış ve güncel siyasal mücadelelerden kendini çekmiş olabilir. Bu başka bir sorundur. Yaptığım çözümleme buraya da uygulanabilir. Denir ki, aydının bir kesimi siyasal gelişmelere, siyasal sorunlara daha fazla destek olabilir, bir diğer kesimi ise bu işin kuramı ile uğraşır. Bu da bir özür değildir. Ülkedeki toplumsal konjonktüre bağlıdır. Eğer o ülkede konjonktür birtakım düşüncelerin pratiğe geçilmesine uygunsa, zaten o işleri görebilecek aydınlar kendi yeteneklerinden dolayı değil de siyasi partiler öne çıkardığı için örgütlenmeye yönelirler. Türkiye'de 12 Eylül'den sonra, belki de dünya konjonktürüne bağlı olarak, aydın herhangi bir düşünce ürettiği zaman bu düşünceler, Türki-

ye'de toplumsal gelişmeye katkıda mı bulunuyor, yoksa havanda su mu dövülüyor, çok anlaşılamamıştır. Dolayısıyla aydının bir değil birçok sorunu ortaya çıkıyor. Ama Türkiye'deki aydınlar kendi sorunlarını çözememişlerdir demek çok doğru değil. Galiba konjonktür biraz uygun olsa

aydınlar da kendilerini doğru yerde doğru işler yaparken görecekler. İşleri Allah'a havale eder gibi biraz tarihe havale ediyorum.

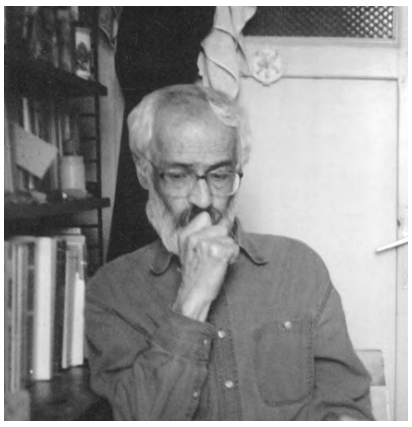
Yaptığınız çözümlemede aydın fazla konjonktür belirlenimli değil mi? Oysa aydın bir açıdan konjonktürü belirleyen; toplumu ileri çeken, inisiyatif alan kişi değil midir? Artık o rolün dışında mı kaldılar acaba?

Bu söylediğiniz biraz iradecilik olur. Ancak haklısınız, olayların hızlandırıcısı veya yavaşlatıcısı olabilirse aydının da toplumu biçimlendirme oranları değişebilir. Şu sırada, toplumu biçimlendirme olanaklarından yoksun. Bu bizim aydınımızın bir sorunu mu, yoksa genel olarak aydınların bir sorunu mudur? Dünyadaki gidişin görünümünü tahlil edecek kadar da aydın sorunuyla uğraşmış değilim.

Bazıları Aydınlanma'yla ilgilensin, bazıları da kapitalizm eleştirisi yapsın dediniz. Ancak bu ikisi zaman zaman pratikte karşı karşıya gelebilir, yani aynı torbaya taş atamama durumu oluşabilir. Acaba bir sentez oluşturma olanağı yok mu? Yani bu ikili görevi aydınlar arasında bölüştürmek yerine bir sentez oluşturmak mümkün mü? Hem kendi ortaçağından kopan hem de kapitalizmi aşan bir sentez...

Bu konudaki düşüncem pratikle kuram ilişkisi. Eğer sentez oluşturmaya uygun koşullar varsa pratikte, bu mümkün gibi geliyor bana. Ama koşullar uygun değilse, herhangi bir sentez de oluştursanız onun toplumu ve öncü güçleri doğru yöne yönlendirip yönlendirmeyeceğini bilemezsiniz. Çünkü pratiğe koyamıyorsunuz. Bu durumda bir başkası farklı bir sentez geliştirir ve eylemin sınavından geçmedikçe iki sentezin hangisi doğru bilemezsiniz.

Ben bir adım geriye gidip biraz önce sorduğunuz soruyu açmak istiyorum. Bir ülkenin gelişme dinamiklerinin tarihsel bir yelpazesi vardır. O gelişme yelpazesinde bazen bakarsınız toplum bütünüyle çöktüğü sırada aydınlar onu alıp belli yönlere sürükleyebilirler. Bunu yapmak için eski güçler üzerinde çeşitli biçimler-

de baskı yaratıp, önceki toplumun sözcülerini bastırıp, yenilere destek verirler. Bu baskı ileride, ilerici güçlerce temsil edildiğinde, bu kez bir potansiyel oluşturur ve o baskıyı temsil eden kimseler bir yönlendirmeye başvurabilirler.

Türkiye'de de bu süreç yaşandı. Osmanlı'dan sonra aydınlar ilerici bir rol üstlendiler ve toplumu yönlendirdiler. Bu biraz da tarihsel olanaklarla ilgili. Dünyada ve Türkiye'de öyle bir konjonktürden geçiyoruz ki, bir geri çekilme süreci yaşanıyor. Bu süreçte niye yönlendirmiyorlar diyemezsiniz.

"Güvenlik" duygusunun önemi

Bir süredir geri çekilme döneminden geçildiği açık. Ama daha geniş perspektifle bakarsak, esas süreç hangisi acaba? Yani 20. yüzyıldaki ilerici atılımlar mı ana süreci temsil ediyor, yoksa bir süredir yaşamakta olduğumuz geri çekilme mi?

Bence bir toplumsal hareketi kuramsal düzeyde, o sırada böyle bir hareket varmış gibi üretmeye çalışmalı. Ama niye olmuyor diye de umutsuzluğa düşmemek gerek. Bakarsınız, sizin denetlediğinizin, hatta tahmin ettiğinizin dışında bir konjonktür yakalarsınız. Onu kaçırmamak için, yarın toplumsal bir devrim olacakmış gibi hazırlanmaya çalışmak gerekir. Ama bir de insan psikolojisi faktörü var. Yaşamını adadığı düşüncenin, teoride kalıp uygulamaya geçmediğini görünce insanın şevki kırılıyor ister istemez. Türkiye'de bunu yaşıyoruz. Fakat kısa döneme değil de uzun döneme bakıp, birikim yapıp, sentez oluşturma çabalarını sürdürmek gerekir.

Genel olarak insanlığın ve konumuz itibariyle de aydınların durumunun, "güvenlik" duygusuyla çok bağlantılı olduğunu düşünüyorum. Güvensizlik koşulları içinde yaratılanlar kendilerine bile zararlı olabiliyorlar ama, güvenlik koşulları sağlandıkça insan daha olumlu üretimde bulunabiliyor. Ben de insanın kültürel birikiminin bu güvenliği yaratacağına, zamanla rekabet ve yarışma yerine

dayanışma yönüne gidileceğine inanıyorum. Bu bir zaman meselesi gibi geliyor bana. Kültürel birikim faktöründen dolayı olumluya gideceği düşüncesindeyim. Tabii ki bu doğrusal bir süreç olmayacaktır, diyalektik bir yapısı olacak ve belki bir süreliğine gerilemeler, onun yarattığı sıkıntılar

Alâeddin Şenel Yayın Yönetmenimiz Ender Helvacıoğlu'nun sorularına yanıt verdi.

yaşanacaktır. O sıkıntıların yaratmış olduğu özlemler olacak, o özlemler örgütlenecek ve tekrar insanlık kültürel, evrimsel birikim kanalına girecektir.

Belki bu düşüncelerime en güzel örnek olarak kadınların durumu verilebilir. Kadın-erkek ilişkilerinde öncelikle sınıflı toplumun yarattığı bir eşitsizlik vardı. Bunun üzerine kültürel evrimin yarattığı eşitsizlik eklenmiştir. Bir de biyolojik eşitsizliği düşünecek olursak... Geçmişte çok büyük bir güvensizlik duygusu içindeydi kadınlar. Bu güvensizlik duygusu aynı zamanda onların duygusal yapısını da deforme etmiş; bir yandan olumlu-isyancı öğeler yaratırken, bir yandan da rasyonel yapısını zedelemiştir. Sonra, giderek az çok biyolojik evrimin yarattığı eşitsizlikler anlamsızlaştı. Çünkü bugün artık üretimde bulunmanız için bilek gücüyle sabanı yönlendirmeniz gerekmiyor; cümlelerle de bu işi yapabiliyorsunuz. Ama bu fark ortadan kalktı diye kadın sorununun ortadan kalkmasını beklemek mümkün değil; çünkü bir geçmiş ve yarattığı bir kadın kültürü var. O kadın kültürünün değişmesi ve değişirken de kadının giderek güvensizlik duygusu yerine bir güven duygusunun içine girmesi gerekir. 500 yıl güvensizlik koşulları içinde yaşamış bir kişinin, sonraki 50 yılında artık güvensizlik koşulları ortadan kalksa da bu güvensizlik duygusu-kültüründen sıyrılması çok zordur. Bu nedenle, "Ben sokağa çıktığımda artık saldırıya uğramayacağım, saldırı olasılığı giderek azalacak" gibi bir güven edinme aralığı da gerekli kadın cinsinin kurtuluşu ve kadın-erkek ilişkilerinin sağlıklı bir raya oturması için.

Bu çözümlemeyi sınıflara, genel olarak insanlara da uygulayabiliriz. Dikkat edilmesi gereken şey, birey olarak, sınıf olarak, kitle olarak güvenliği öne almak. Devrimi ele alalım. Tabii ki devrime başvurulmadığı durumda çok daha güvensiz, çok daha büyük sömürülerle karşı karşıyayız. Fakat, zincirlerimizden başka kaybedecek bir şeyimiz olmadığı zaman devrime daha kolay gidilir. Kaybedilecek şeyler varsa ve devrim de bir güvensizlikse, doğrusu aydınların devrimci sentezler yapmaları daha az olası. Kitlelerin örgütlenip devrimci eylemlere girmeleri daha az olası. Böyle bir sorun içerisindeyiz. O zaman da tabii bu sömürü düzeni kendisini sürdürüp gidiyor işte.

Konjonktürden biraz uzaklaşıp geleceğe uzanmaya çalışırsak, örneğin 20 yıl sonrasının dünyasını nasıl öngörüyorsunuz? Yavaş yavaş bir tepki örgütlemenin koşulları da oluşmuyor mu sizce?

Tabii ki tepki oluşacak gibi geliyor bana. O tepki de belki insanlığı tekrar modernizm denen, aydınlanma denen doğrultuya sokacak gibi geliyor. Güven kavramını tekrar ele alırsak, bu süreç yeryüzünde güvensizliğin arttığı bir durum yaratmıştır. Onun için bir güvenlik arayışı insanları, aydınları ileride bu geri adımı durdurma noktasına getirir. Kuramı böyle kurarsanız bu noktaya varırız.

Genetik hastalıklara sahip birinin yaşamdan tad alabilir ömrü eskiden 3-5 yıl iken günümüzde 15-20 yıla çıkarılabiliyor, hatta hastalığı yenmek mümkün olabilecek çok yakında. İnsanlığın olanakları güven yaratacak yönde birikirken, bunun tam tersi yönde gelişmeler de var; savaşların, savaşlarda atılan bombaların, nükleer silahların yaratmış olduğu veya kanserin getirdiği o büyük güvensizlik de gelişiyor... Bütün bunlar tabii tarihin defterine yazılacak. Diyelim ki 2. Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu güvensizliğe karşı sosyal devlet anlayışı oluşmuştu. Buna benzer bir şeyi önümüzdeki kuşak için de umabiliriz. Ama niye gecikiyor bütün bu istediklerimiz derseniz benim bir açıklamam var. Sınıf savaşımının dinamikleri araştırıldı. Sermayenin birikmesi, ülkeler içinde ve ülkeler arasında eşitsizliğin artması, bir devrimci potansiyel oluşturdu ve devrimci güçler bunu değerlendirdi. Ama sonra kültürel evrim içinde ileri teknolojiler Marx'ın hayal edemeyeceği bir noktaya geldi. Bu teknoloji, üretici güçlerde inanılmaz bir gelişme sağladı. Ve düzenin, üretici güçleri geliştirdiği sürece varlığını sürdürme şansı vardır. Bu üretici güçlerin gelişmesinde de rekabetçi ideolojinin etkisi var. Bu yüzden kapitalizmden yana dönüyor çarklar. Ama artık bu dijital teknoloji insanlık tarihinde belirleyici olduktan sonra, belki insanlık yeniden bu kadar yarışma içine girmeyecek. Üretici güçler bu kadar hızlı geliştirilemez olacak. Ya da bu ulaşılan hızı kat kat aşan hızlara ulaşması mümkün olmayacak. O zaman öteki olasılık gündeme gelebilir gibi geliyor bana.

"Günümüzdeki teknolojik devrim, Endüstri Devrimi kadar önemli"

Yani 20. yüzyılın başında sosyalistlerin yaptığı analiz hatalı mı çıktı?

Çünkü o sırada olmayan öğeler girdi devreye. 21. yüzyılda ya da 22. yüzyılda da şu sırada olmayan öğeler girecek. Bunu bilemeyiz. Tarihte zaman zaman çok büyük devrimlerde

dahi önceki hesaplarda görülmeyen öğeler girebiliyor devreye. Örneğin avcılık ve toplayıcılıkta av araçları gelişebilirdi, birbirlerini avlamak gelişebilirdi. Ama ne oldu, üretim girince devreye, bambaşka bir yöne gidildi.

Marx geleceğe ilişkin bir projeksiyon yaparken, insanlık tarihine Endüstri Devrimi'yle giren yeni bir sınıf vardı, işçi sınıfı. Ona başrolü verdi. Buradan bir analoji yapacağım, belki de bugün geleceğe ilişkin projeksiyonlarımızı yaparken dijital teknoloji üzerinde yoğunlaşmamız gerekir. Bu, kafa işi-kol işi gibi işbölümlerini ne ölçüde değiştirecek? Bu insanlığın ortak kültürel evriminde oluşan bilgilerin sahiplenilmesini ya da paylaşılmasını ne ölçüde değiştirecek? Bunun üzerine, yani bilişim teknolojisinin belkemiği olan dinamikler üzerinde değerlendirmeler yapmamız gerekir belki.

Bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin kapitalist üretim ilişkilerini değiştirdiğini mi söylüyorsunuz? Üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar arasındaki çelişki de değişti mi?

Tabii ki, ama şöyle bir şey var. Kalan nedir ve değişen nedir? Kalan, üretim araçlarına sahip olan ve olmayanlardır. Değişen de bunun biçimi. İnternette bir bilgiye bedelsiz ya da çok küçük bir bedelle ulaşabiliyoruz. Ya da artık bir büyük şirketin elemanı olarak, feodal toplumda bir ağanın hizmetinde gibi değilsiniz. Bir fabrikada patronun işçisi gibi de değilsiniz.

Nasıl bir farklılık var?

Kol işi, kafa işi yapıyorsunuz. İşverenin istediği yönde üretiyorsunuz. Değişen kol işi değil, kafa işi. Yani, buradan ne çıkar onu bilmiyorum, henüz üzerine düşünceler geliştirmiş değilim. Ama değişen bir şeyler var ortalıkta.

Fakat, sözünü ettiğiniz bilişim teknolojisini üreten firmalar, emek gücü daha ucuz olduğu için üretimlerini örneğin Hindistan'a kaydırıyorlar. Bugün Hindistan, kafa işi olarak tarif ettiğiniz programcılığın en gelişkin ve ucuz olduğu yerlerden biri. Orada çalıştırılan işçinin maliyeti ABD'dekine oranla çok düşük.

Bu çok güzel bir şey aslında. Birincisi, bilgi ile teknoloji her şeye karşın insanlığın ortak malıdır. Bunu uzun bir süre bir sınıfın tekelinde tutamazsınız. Tarihte en güzel örneği zanaatçılar göstermiş. Zanaatçılar tunç metalürjisini bulmuşlar, tunç araçlar ve silahlar toplumun yapısında gerçekten çok önemli, devrimci bir dönüşüm yaratmış, ama bunun yayılmasını engelleyemezler. Sonuçta bu teknoloji barbarların da eline geçmiş ve Akalar Yunanistan'ı, Hititler Anadolu'yu bırakmışlar. Buradan bir benzetme yapacak olursak, Batılı firmaların artı değeri artırmak için üretimlerini Hindistan gibi ülkelere kaydırması nasıl bir sonuç verecek? Bu ülkeler teknolojiyi öğrendiklerinde nasıl kullanacaklar, Çin'in durumunu düşünün. Bu gelişmenin böyle bir boyutu da var. Bilişim teknolojisinin insanlığa yayılması ve bunun dünya çapında ne tür etkiler yaratacağı üzerine düşünmek gerekir.

Bilişim teknolojisinin yanı sıra genetik ve nano-teknoloji alanlarında da yaşanan atılımları, bir Tarım Devrimi veya Endüstri Devrimi boyutundaki değişimler olarak mı algılamak gerekir?

Evet. Dahası, bir diğer olasılık da biyo-teknolojiyle bilgisayar teknolojisinin birleşmesinin yaratacağı olanaklar. Diyelim ki artık sakatlıkları hem kök hücreler kanalıyla hem de bedenin bir yerlerine yerleştirilen ve kontrolü belki bir hastaneden yapılan küçük çiplerle iyileştirebiliyorsunuz. Bu tür şeyler olacak sonuçta. Niye ben bu ikisini insanlık tarihinde Endüstri Devrimi kadar önemli görüyorum? Çünkü temelde insanın egemen olduğu ve olamadığı alanlar var. Avcılık ve toplayıcılık sırasında insanlar hayvanlar dünyasına egemendiler, tam olarak olmasa da avlayabiliyorlardı. Ama kalkıp hayvanları üretmeye başlayınca, üretime geçince hayvanlar üzerinde denetim kurmaya başladılar ve onu biçimlendirmeye başladılar. Aynı süreç toplayıcılık için de oldu. Sonuçta bu ikisinin birleşmesiyle (avcılık, toplayıcılık ve üreticilik) insan canlı dünyaya egemen oldu. Çeşitli yazılarımda dile getirdim, bir özne insanın karşısında üç nesne alanı var. Bileceği, egemen olabileceği, yönlendirebileceği jeosfer var, cansız dünya; hayvanlar ve bitkileri kapsayan, insanları da içine alan biosfer var; son olarak da neosfer var. Şimdi bu iki teknoloji bu kez insanlar dünyası üzerinde egemenliğini kurabilecek, insanın kendi biyolojisi üzerinde egemenliğini kurabilecek ve giderek insanın düşünceleri üzerinde de... Doğayla ilişkilerinde, insanlarla ilişkilerinde rastlantı sonucu edinilmiş düşünceler değil, insanın egemen olduğu bir süreç olacak.

Bir hastalığa kapılma duygusuyla üretilmiş düşünceler vardır. Bir hastalığa kapıldıktan sonra, diyelim ki kansere kapıldıktan sonra, insanın hayata bakışı, davranışları, düşünceleri farklılaşır. Ama insan bu tür hastalıklara yakalanmayacağının veya yakalanırsa kurtulacağının bilincinde oldu mu insan-doğa ilişkisi, insan-insan ilişkisi farklı olacaktır. Bu yüzden çok önemli.

"Hem teknolojiyi geliştiren, hem de eşitsizliğin olmadığı bir toplum mümkün"

Tarım Devrimi feodal aristokrasinin doğmasına yol açtı. Endüstri Devrimi burjuvaziyi doğurdu. Sözünü ettiğiniz genetik ve/veya bilişim devriminin de böyle bir etkisi olabilir mi sizce? Değilse, kapitalizm zaten küçük atölyelerden kitle üretimine geçildiğinde bir üretim tarzı değiştirdi, yine 70'lerdeki krizle birlikte esnek üretime geçti. Ne çapta bir değişiklik öngörüyorsunuz?

Ben bunu bilemem, ama olacaklar hakkında fikirler geliştirirken elimizde geçmişten edindiğimiz hangi ölçütler olacak, hangi verileri kullanacağız? Şimdi sizin sorunuz insanlık sorununun özü. İlkel topluluk döneminde insan-insan ilişkileri eşitlikçiydi. Dolayısıyla bu daha uygundu. Ama ondan sonra uygar topluma geçilince toplumsal artı ve değerin ak-

tarılması işin içine girdi. Tabii bu artı değer aktarımı insan-doğa ilişkilerindeki güvensizliği bir ölçüde ortadan kaldırdı, doğanın kölesi olmayı değiştirdi. Doğa karşısında zanaatın ve teknolojinin gelişmesiyle insanın "özgür" olmasını sağladı. Ama öte yandan insan-insan ilişkileri açısından, doğanın tutsaklığından çıkan insan, bu sefer insanın tutsaklığına girdi. Dolayısıyla toplumsal artığın artırılmasıyla üretici güçlerin, teknolojilerin etkisiyle bu süreç devam edecek. Sınıflı toplum devam ettiği sürece geleceği güvenli görmüyorum. Geleceğini bir başka sınıfın elinde gören bir toplum birtakım sapmalarda bulunuyor; fala bakma, astrolojiyle ilgilenme gibi. Bu hâlâ sürebiliyor. Bu durumda insanlığın bir açmazı ortaya çıkıyor. Toplumsal artının aktarılmadığı toplumlarda, insan-insan ilişkilerinin eşitlikçi olduğu toplumlarda gelişme yok. Gelişme, aktarılan toplumsal artık kadar olur çünkü. Dolayısıyla şunun üzerinde odaklaşmak gerekir bence; hem üretici güçleri, teknolojiyi geliştiren hem de eşitsizliğin olmadığı bir toplum mümkün mü? Bu olanaksızmış gibi gelmiyor bana. Tamam, geçmişte birtakım gelişmeler toplumsal baskıyla elde edilmişti. Çünkü, "Hiçbir toplum, hiçbir insan kendi gereksinimlerinin ötesinde bir şeyler üretmek istemez" anlayışıyla hareket ediliyordu. Ve bu zorlama koşullarıyla mümkün olmuştur zaten. Ama biz artık tarihe baktığımızda hangi toplumların hangi koşullarda durağan, hangi koşullarda dinamik olduğunu biliyoruz. Her halk, özellikle kritik durumlarda hemen tarzını değiştiriyor. Ama öncü örgüt vasıtasıyla. İnsanlığın yönü, kültür birikimini sürdüren, toplumsal artının yeniden üretileceği alanlara kaydırılmasını sağlayan bir yöne çevrilebiliyor. Bu birtakım zor araçlarıyla, sömürüyle de sağlanabilir ve şimdiye kadar böyle olagelmişti. Ama bu zor ilişkisinin dışında, belli bir bilince ulaşıldığında, günlük çalışma saatlerinin şu kadarının yeniden üretime ayrılabileceği gibi bir ilişki de kurulabilir. Yani bu kuramsal olarak olanaklı. Bana göre insanlığı kurtaracak olan da bu. Yoksa şu an sürdürülen zora dayalı ilişkinin verdiği hiçbir ümit yok gelecek için. Savaşı ortadan kaldırabilmiş mi örneğin? Hayır. Kimi insanları sadakayla yaşar konuma itmiş. Oysa insan, çalışıp, kazanıp, onuruyla yaşamayı ister.

Verili düzenin ürettiği tek umut sınıf atlama umudu.

Evet ama bu umut da rasyonel değil. Hepsi yapabilir mi? Hayır, yüzde 5 belki yapabilir. Dolayısıyla bu da kitlelerin aldatılmasıdır. Savaş da böyle bir örnek aslında. "Belki bana çıkmaz" deniliyor, tıpkı kumarda olduğu gibi.

Kapitalistler, kapitalizmi aşabilir mi?

Bilişim teknolojisindeki büyük atılım nasıl ortaya çıktı?

İnsanlık tarihinde çeşitli etmenlerin üst üste binmesinin bir ürünü. Rastlantısal bir ürün aslında. Birçok kimse rastlantıyla olayları açıklamanın bilimsel olmayacağını söylüyor. Ama bu rastlantı kavramı biraz farklı. Yinelenen koşullar kadar, rastlantısal koşullar da etkili olmuştur. Yinelenen koşullar nedir? Örneğin genlerle yüzyıllardır, binyıllardır aktarılan özellikler. Fakat genlerde bir değişiklik rastlantıya da bağlı olabilir. Çernobil gibi bir patlamada olduğu gibi. Tabii biz olumsuz örnekleri görüyoruz hep. Ya da bitkilerin evriminde 10 milyon yıldır fazla bir değişiklik olmazken MÖ 10. bin yılda bir ısınma oluşuyor iklimde. Bu ısınma rastlantısal bir öğe, yapısal değil. Bu ısınmayla, bir yıl içinde yaşam çemberini tamamlayan tohumlar yaygınlık kazanıyor. Bunlar yaygınlık kazanınca toplayıcılar bunları topluyor. Fakat, "Biz bunları toplayalım, kışın bunlar yiyecek olur" gibi bir bilinç taşımıyorlar ilk başta. Bunların bir özelliği de depolanabilir olması, güvenlik sağlaması yani. Diğer rastlantı ise yabanıl tarımda: Ortadoğu'da başlayan evcilleştirmeden sonra, evcil genlerin arasına "eceotu" denen bir otun tohumu karışıyor ve "ekmeklik buğday" ortaya çıkıyor. Bu rastlantıyla ekmeklik buğdayı oluşturan genler, bu kez yeniden üretimle sistemin içine giriyor ve artık rastlantı olmaktan çıkıp zorunlu oluyor.

Bunun için belki Marx tahmin edememiştir. Önceki yapısal bir öğenin açılımı olsa tahmin ederdi. Bilgisayarların çok büyük iletmelerin kurulmasına yol açacağını ve büyük şirketlerde çok rasyonel hesapların yapılacağını tahmin edebilseydi, kapitalizmde birbirinden habersiz girişimcilerin aşırı üretiminden kaynaklanan ve 10 yılda bir yinelenen krizler olacağına dair bir kuram geliştirmeyebilirdi. Hele ki bu krizlerin bilgisayarlar sayesinde atlatılabileceğini... Çünkü artık kapitalizm öngörüde bulunabiliyor, hesaplama yapabiliyor.

Kapitalizmin temel çelişkisi olan emek-sermaye çelişkisi, bunların hepsini düşündüğünüz zaman aşılmış mıdır?

Bu çelişkinin nesnel göstergelerinden biri, sınıf savaşımının yoğunlaşması, ideolojik savaşın yoğunlaşmasıdır. Şu sırada böyle bir yoğunlaşma yok gibi görünüyor. İki bakış açısı söz konusu. Birincisi, insanlığın doğasının işleyişinin, insanın düşüncesinin onu getireceği nokta. Kendi iradesiyle olayları yönlendirmesi ve giderek insanlığın üretici güçler tarafından biçimlendirilmesine insanın egemen olması. İnsan topluma egemen oldukça, istencinin de o istenç içindeki değerlerini biçimlendirebileceği noktasına vardıktan sonra, bir yandan da zorunlu gereksinimlerini karşıladıktan sonra, artık daha üst gereksinimlere yönelik bir yaşama geçebilir. Dolayısıyla sömürenlerin de bir noktadan sonra sömürmeyeceğini, sömürünün getirdiklerini kendisi için yararsız bulacağını söyleyebiliriz.

Yani sömürenler de sizin tarif ettiğiniz çerçevede belli bir güvenlik arayışı içindeler?

Sömürenler kendilerini ne ölçüde güvende duyarlar, ne ölçüde duymazlar? İnsanın sonuçta belli bir biyolojik ve psikolojik yapısı, düşünceler üretebilecek bir kafa yapısı var. İnsan güvensizlik ortamında

rasyonel düşünceden kaçar. Doğası gereği güvenliği sağlandıkça rasyonel düşünmeye daha çok uyan bir kafa yapısı var. Dolayısıyla, geleceğe yönelik açılımlar yaparken bunu da hesaba katmak durumundasınız.

Ancak kapitalistlerin gündelik çıkarlarının, kısa vadeli hesapların ötesine geçip uzun erimli planlamalar yapamamaları gibi bir karakteristikleri var. Tarih gösteriyor ki bu sınıfın gündelik çıkarlarının ötesini görmesi mümkün değil.

Sözünü ettiğiniz niteliğin nedenlerinden biri rekabet, yarışma. Hem sınıflar arası hem de sınıf içi yarışma. Rekabet onları böylesi irrasyonel davranışlara getiriyor. Bunu kabul ediyorum. Ama sonuçta kapitalist dediğimiz insanın da yapısı temel insan yapısından farklı değil. Bu noktada, içinde bulunduğu koşullar değişirken farklı davranışlar gösterebileceğini düşünüyorum. Peki ne zaman değiştirecek davranışlarını? Sorun buraya geliyor.

İki olasılık var. Birisi kafasını duvara tosladığı zaman. İkincisi toslamaya gerek kalmadan, gidişin olumsuz olduğunun bilincine varmasıyla. Ben bu konuda ahlaki bir misyon yüklemiyorum. Aslında Kantçı ahlak anlayışından yanayım, yani insanların doğuştan iyi olduklarını düşünmüyorum. Fakat bunu da tümüyle dışlamamak gerekir. Çünkü insan rasyoneldir. Kişisel çıkarlarını hesaplayabilir. Toplumsal yaşamın olanaklı olması için, senin yaptığın hareketi herkes yaparsa yaşam sürer mi sürmez mi? Bunun hesabını yapar.

"Mutluluk konusunu 75 yaşımda yazacağım"

Son olarak farklı bir soru sormak istiyoruz. Sizce mutluluk nedir? Mutlu musunuz?

Mutluluk sorununa felsefi açıdan bakılıp varlık, canlılık ve insanlık tüm olarak değerlendirilirse durum bana, geçmişte olduğu gibi gelecek için de parlak görünmüyor. Bu konuda, 25 yaşımda yazdığım *Teleandregenos*, 50 yaşımda yazdığım *Ozmos Kronos* adlı üyopyamsı denemelerimden sonra; 75 yaşımda tamamlayacağım (şunun şurasında kalan on yılımda) *Pessimus Pessimismus* ile üçleyeceğimi umduğum kitapta görüşlerimi derleyip toplamayı umuyorum ("Umut Memedin ekmeği, ye Memet ye" denilmiştir).

O zaman düşüncelerimde neler değişir bilemem ama, bugün mutluluk hakkında felsefe düzeyinde şöyle düşünüyorum: Canlılık, varlığın ender, istikrarsız ve geçici bir karmaşık durumu. Hayvanlar bu karmaşık maddeler yığınını örgütlü tutabilmek için, sürekli beslenip aldıkları besinleri oksijen ile yakmak zorundalar. Bunu gereğince yaptıkları sürece büyüyüp, üreyip, haz alma, yapamayınca acıyla ve ölümle karşılaşma durumundalar. İnsan hayvanında acının ve hazzın simgeler dünyasında mutluluğa, mutsuzluğa, umuda, korkuya ve ölüm korkusuna dönüşmesi söz konusu. İnsanlık daha (öldürmede değil) ölümde bir tür kurtuluş umudu bulacak düzeye ulaşamadı!

Bazı hayvan türlerinin beslenme yolunu öteki hayvanları yemekte buluşları, ilgili türler için yaşamı, doğayla savaşım yanı sıra bir de canlılarla savaşımla cehenneme çevirmiş durumda. Bu, bugün her ne kadar birbirlerini yemeseler de, öldüresiye savaşıp, öteki hayvanları yiyip, kendileri bakteriler ve virüslerce yenen insan türü için de geçerlidir.

Gerçi insan "yaratıcı bir hayvan" olarak bazı alanlarda (mutluluk kaynağı) harikalar yaratabiliyor. Doğa kaynaklı bazı mutsuzluk nedenlerini, kültürel evrimiyle bir bir ortadan kaldırabiliyor. Bu bize iyimserlik kazandırabiliyor. Ama yaratıcılığını bir de yok ediciliğe yöneltti mi, korkunç olabiliyor. Kim kendini doğadan ve insanlardan gelebilecek beklenmedik saldırılara karşı güvende duyup "mutluyum" diye bir genel yargı verebilir ki?

Ortada iki umut kaldı. Yaradana ve ruhun ölümsüzlüğü inancına sığınma bunlardan biri. İnsanın insanla kavgasına son verecek sınıfsız bir toplum beklentisi ötekisi. Mutluluk açısından bakılırsa, varlığın, canlıların çarkları, hiç de yüksek canlıları ve insanları mutlu kılma amacını güden bir Tanrı tarafından döndürülüyormuş gibi görünmüyor. Tarihte ve günümüzde olanlara bakılırsa, Tanrının ancak ya erksiz, ya ereksiz, ya acımasız, ya da adaletsiz olduğu söylenebilir; ki bu da Tanrı kavramına ters düşer. Sınıfsız bir topluma yakında ulaşma beklentileri ise, "bir sonraki bahara" kalmış görünüyor. Sen kendini ve başkalarını mutsuz etmeyecek yollarda oyalamaya bak kardeşim.

...kitap kokusuyla
kahve kokusu birarada,
gürültüden,
kalabalıktan
uzak bir yere davet...

Dipnot Kitabevi
Dipnot Kafe

Selanik Cad. 82/32
Kızılay/Ankara
Tel: 4192932
Fax: 4192532

Jakobenizm: Halk için halka rağmen mi?

"Unutmayın ki yalnız halkın yılmazlığı ve enerjisi özgürlüğü koruyabilir. Halk uyukladı mı zincirlere vuruldu demektir. Kendini saydırmaz olunca, hor görülür. Düşmanlarını baştan başa yola getirmeden bağışladı mı da yenilmiş olur" (Robespierre).
"Mutlak ve sınırsız iktidar, yalnız halkta vardır. Çünkü, bu iktidar genel iradenin bir sonucudur. Halk bütünü ile, hiçbir zaman kendi kötülüğünü istemediği gibi, kendini satmaz ve kendine ihanet etmek istemez. Temsilcilerine gelince onların gücü sınırlı olmalıdır" (Marat) .

Fatih Yaşlı
Araştırma Görevlisi, Ankara Üniversitesi

İngiliz tarihçi Eric Hobsbawm, 20. yüzyılı 1917 Ekim Devrimi'yle başlatır ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle bitirir. Yüzyılları, sıfırlı rakamların gölgesinden kurtarmak ve analiz nesnesi yapılan yüzyılın egemen fikirlerini, gözde akımlarını, yaşayış biçimlerini, kültürel örüntülerini, baskın ideolojilerini, bilimsel ve düşünsel paradigmalarını doğru bir şekilde anlayabilmek için son derece önemlidir bu.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, herhangi bir ülkenin ya da yalnızca bir ülkenin yıkılışı değildir. Bir fikrin, bir büyük denemenin, bir ütopyanın, bir dünya görüşünün de, büyük hayal kırıklıklarıyla birlikte tarih sahnesinden silinişidir. Elbette ki, liberal ideologların zannettiği gibi sonsuz bir terk ediş değildir bu; fakat beraberinde bir yüzyıla ait bütün düşünce biçimlerini de götüren, daha doğrusu itibardan düşüren, hükümsüz kılan bir geri çekiliştir.

Engels ve Marx. Marksizm köktenci bir yıkım ve yeniden yaratım projesidir.

Bu geri çekilişin mahiyetini anlamak için 1990'ların düşünsel, politik ve kültürel iklimine bakmak yeterlidir. Birbiriyle ilişkisiz gibi görünen birçok fenomen, aslında bir çağın kapanışına işaret etmekle birlikte, "tarihin sonu" zafer sarhoşluğundakilerin zannettiğinin aksine, yeni bir çağın açılışını da müjdelememektedir. Gramsci'nin de söylediği gibi; "Bir çağ ölürken yenisinin henüz doğmadığı bir çağdır" bu.

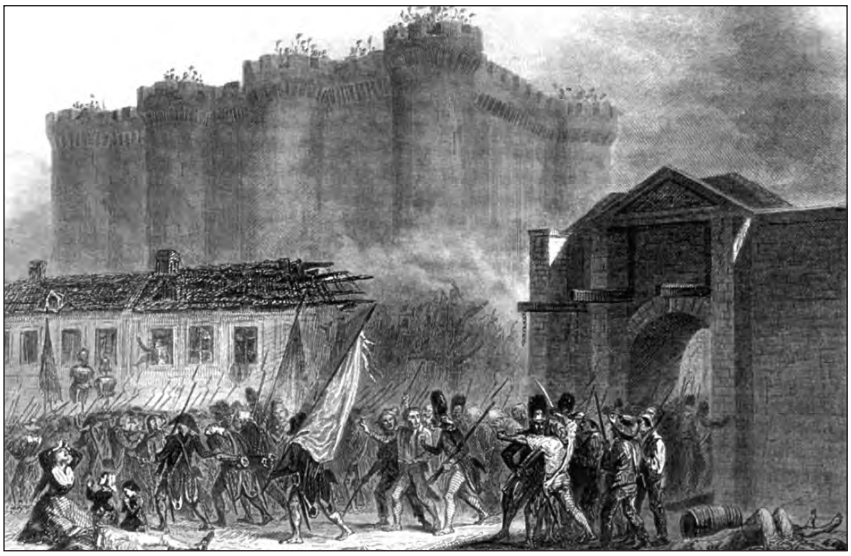
1990'ların henüz başında, Sovyetler Birliği henüz yıkılmamışken fakat artık bir "hasta adam" hüviyetindeyken ilan edilen "yeni dünya düzeni", yıkılışın ardından hızla globalleşme ile "pax Americana"ya evrilmiş; kapitalizm, tarihinde ilk kez gerçek anlamda tüm küreye egemen hale gelmiştir ve Marx'ın işaret ettiği "her çağdaki egemen fikirlerin, egemen sınıfın fikirleri olduğu" gerçekliği belki de hiç günümüzdeki kadar kesin olmamıştır. Küresel kapitalizmin rakipsiz egemenliği çağında, neo-liberal iktisadi politikalar ve her türden gericilik, ilk kez böylesine alternatifsiz, ilk kez böylesine ilahi birer buyruk gibi sunulabilmiştir. Aslında tarihsel bir olgu olan küreselleşmeye ilişkin öyle bir mistifizasyon ve ideolojik bombardıman yaşanmaktadır ki, sanki evrensel, kendiliğinden işleyen ve kati surette geri döndürülemez bir süreçle karşı karşıyayızdır.

20. yüzyılın bitişi; epistemolojik düzlemde, pozitivizm ve determinizm karşıtlığı gibi görünen, fakat aslında bunların Marksizm'e ve tarihsel materyalizme saldırmak için bir sıçrama tahtası vazifesi gördüğü postmodernist bir tahayyülün egemenliği-

ni ilan ettiği bir dönem olarak görülebilir. Ne ilginçtir ki, ne pozitivizm, ne de determinizm Marksizm'e içkin olan anlayış biçimleridir. Bilakis, her ikisi de burjuva düşüncesinin leitmotifleridir. Ancak, söz konusu olan, Lyotard'ın da ifadesiyle "büyük anlatılara olan düşmanlık" olduğu için gerek pozitivizm gerek determinizm kolaylıkla Marksizm'e mal edilebilmektedir.

Peki bir "büyük anlatı" nedir? Liberalizm ya da psikanaliz de birer büyük anlatı gibi görülse de, aslında tek bir büyük anlatı vardır: Marksizm ya da aynı anlama gelmek üzere tarihsel materyalist felsefe. Bu felsefeyi bir büyük anlatı kılan temel özellik ve onu burjuva düşüncesinden ayıran kıstas nedir? Bu, hiç şüphesiz, Lukacs'ın da işaret ettiği gibi "bütünlük"ten başka bir şey değildir. Tarihsel materyalizm, dünyaya dair ne varsa, her şeyi her şeyle ilişkilendirerek ve tek bir parçayı bile bütünlüğün bağlamına yerleştirerek analiz eder. Tarihsel materyalizm, son kertede insanların maddi yaşam koşullarının yeniden ve yeniden üretilmesinin geri kalan her şey üzerindeki belirleyiciliğini kabul etmekle birlikte, hukuka, ideolojiye, dine, kültüre, siyasete kendi özerklikleri içinde göreli bir belirleyicilik atfeder, ancak tüm bu sayılanların birbirleriyle olan bağlantılarını gözden kaçırmaz ve onu "bütünlükçü" yapan tam da budur.

Ancak Marksizm, düşünsel düzlemde bütünlükçü olmakla kalmaz, "insan özgürleşmesinin felsefesi" olarak, bu özgürlüğün gerçekleşebilmesinin temel koşulunun mevcut olanın radikal bir şekilde reddedilmesi olduğunu bilir. Guy Debord'un da söylediği gibi, Marksizm "hayatın inkârının inkârı"ndan başka bir şey değildir. Bu inkârı radikal yapan ise, tıpkı düşünsel alanda olduğu gibi, toplumsal alanda da bütünsel bir inkârı dillendiriyor olmasıdır. Gerçek bir özgürlük, mevcut üretim ilişkileri ve ondan kaynaklanan bütün tahakküm biçimlerinin topyekûn bir şekilde ortadan kaldırılması ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla Marksizm bütünlükçü ve aynı zamanda devrimcidir. Bu ise onun aynı zamanda tarihte eşi benzeri görülmemiş bir toplumsal dönüşüm projesi olduğunu gösterir. Evet, Marksizm köktenci bir yıkım ve yeniden yaratım projesidir.

14 Temmuz 1789. Fransız Devrimi'nin doruk noktası.

Oysa bütünlükçülük, devrimcilik ve toplumsal olanın bir tahayyül ekseninde dönüştürülebilip, bunun bir proje gibi tasarlanabileceğine olan inanç, 20. yüzyılın bitişinin ardından ortaya çıkan düşünsel iklimde sonsuz bir kin ve husumet duyulan üç temel anlayış biçimidir. Bilginin görecelliğin tartışmasız bir şekilde kabul edildiği ve parçalılığın yüceltildiği, devrimin yıkımdan başka bir şey getirmediği ve varabileceği son noktanın Gulaglar olduğunun düşünüldüğü, "toplumsalı kendi imgesi yönünde dönüştürmeye çalışan her düşünüş biçiminin sonsuzluğu kucaklayan birer hayalden ibaret" olduğunun büyük bir gürültüyle ilan edildiği günümüzde elbette ki devrime, bütünlüğe ve radikal bir dönüşüme ilişkin olan her kavramın, her düşüncenin ve her politik girişimin itibardan düşürülebilmesi için büyük çaba sarf edilecektir.

Bir itibarsızlaştırma örneği olarak Jakobenizm karşıtlığı

"Jakoben" sözcüğüne Türkiye özgülünde yüklenen olumsuz anlam ve bu sözcüğün güncel ve medyatik söylemde adeta bir hakaret veçhesine kavuşması, yukarıda betimlemeye çalıştığım tarihsel ve düşünsel konjonktür bağlamına yerleştirildiğinde anlam kazanmaktadır. 1990'lar Türkiyesi'nde sözcüğün bu şekilde kullanılışı, bir yandan küresel ölçekteki gelişmelerle doğrudan bağlantılıyken bir yandan da Türkiye'de yaşanan süreç ile doğrudan ilişkili gibi görünmektedir. 1980 darbesi ile birlikte solun siyaset alanından geri çekilmek zorunda kalması, buna mukabil liberalizmin, muhafazakarlığın ve siyasal İslamın yükselişi ile birlikte yalnızca sosyalizm değil, fakat bütünlüklü bir toplumsal dönüşüm projesi niteliği taşıyan her tarihsel girişim büyük bir saldırı ile karşı karşıya kalmıştır.

Kemalist inkılap ile Fransız devrimi arasında kurulan koşutluk ve her ikisinin de "halk için halka rağmen" sloganı ile özetlenebilecek bir veçhede olduğuna duyulan yanılsamalı inanç, 1990'lar Türkiye'sinin politik ve düşünsel ikliminde Jakobenizm sözcüğünün bir simgesel şiddet unsuru olarak kullanılabilmesini mümkün kılmıştır. Özellikle, serbest piyasacılığı, İslamcılığı, milliyetçiliği ve muhafazakârlığı bünyesinde barındırabilme gibi büyük bir meziyete (!) sahip olan köşe yazarı Taha Akyol'un yazılarında, gerek sosyalizme gerekse Kemalizm'e karşı bir söylemsel mücadelenin en güçlü silahlarından biri

olarak kullanılan Jakobenizm karşıtlığı, ideolojik tahrifatın mükemmel bir örneği olarak görülebilir.

Bu tahrifatta Jakobenizm, basitçe bir hükümet darbesiyle iktidarı ele geçirmeyi başarmış komplocu bir azınlığın, iyi ve güzel olanı yalnızca kendilerinin bildiğini düşünerek, cahil halk yığınlarına düşünsel önderlik etmesi ve buna karşı gelenleri de zor kullanarak etkisiz kılması gibi gösterilir. Jakobenler, halka ait bütün değerlere, bütün geleneklere ve elbette ki dine düşman olan elitlerden başka bir şey değildirler. İçlerinde sonsuz bir yıkım isteği vardır, hepsi mevcut düzeni kökünden değiştirmeyi düşünen birer toplum mühendisidir ve hepsi yığınlara ait ne varsa küçümsemekle maluldürler.

Bu tahrifatta, Jakobenizm ait olduğu tarihsel bağlamdan koparılır ve bütün zamanlar için kullanılabilen, özsel niteliği haiz bir kavram haline getirilir. Jakobenizm, bir evrensel düşünüş biçimi olarak, yalnızca Fransız Devrimi'nde görülmez; örneğin, Ekim Devrimi'nde Bolşevizm adı altında ve Türk modernleşmesinde Kemalizm olarak karşımıza çıkar. Jakobenizm, insanın sosyal yaşamının binlerce yıllık birikiminden damıtarak bugüne getirdiği geleneği kırılmaya uğratır. Doğal düzenin bir parçası olan serbest piyasaya müdahale ederek, onun ahengini bozar ve işleyişini engeller, bu ise ekonomik çöküntüyü beraberinde getirir. Jakobenizm, bu tahrif ediş bağlamında, toplumsal yapının tümünü bir dönüşüme uğratmayı istediği için totaliter ve antidemokratik olarak lanse edilir. Totalitarizm ise, söz konusu olan ister Nazi Almanya'sı olsun ister Stalin dönemi Sovyetler Birliği, her koşulda totalitarizm olarak kavramsallaştırılacaktır. Böyle olunca, örneğin Yahudi soykırımı ile kolektivizasyon sürecinde yaşananlar arasında son tahlilde hiçbir fark kalmaz. Her ikisi de anti-liberal ve anti-muhafazakâr bir sapmanın izdüşümlerinden ibaret olarak görülür.

Oysa, Fransız Devrimi'ne ilişkin

Robespierre

tarihsel materyalist ve bu anlamıyla da "bilimsel" bir okuma, Jakobenizm olgusunun hiç de neo-liberal ideolojik tahrifatta betimlendiği gibi bir nitelik taşımadığını göstermektedir. Jakobenizm, basitçe "halk için halka rağmen" şiarıyla hareket eden bir politik akım değil; bilakis, ancak bir halk hareketinin neticesinde iktidarı alabilmeyi başarmış ve "halkın istemesine rağmen halk için" bir iktidar olmayı beceremeyip, kendi sınıfsal çelişkilerinin kurbanı olmuş bir politik akımdır .

Her şeyden önce Jakobenler, konvansiyondaki diğer grup olan ve gerek sınıfsal ittifakları gerekse devrimi dizginleme çabaları nedeniyle "sağcı" olarak nitelendirilebilecek Jirondenler'den iktidarı almayı, Paris halkının bir komün yönetimi kurarak iktidarı fiilen alışına koşut olarak başarabilmişlerdir. Ancak, mesele bununla sınırlı değildir. İktidarın alınışı ile birlikte, homojen bir bütünlük arz etmeyen ve içlerinde mülkiyet karşıtı ve eşitlik yanlıları ile birlikte, mülk sahiplerinin siyasal temsilciğini de üstlenen grupların da bulunduğu Jakobenler'in devrimi derinleştirebilmeleri yine komünün ve Paris halkının Jakobenler'e bunu dayatmaları ile mümkün olmuştur.

Jakoben iktidarının karşı-devrimcilere ait toprakları halka dağıtan bir yasayı kabul etmesi, kralı giyotine gönderebilmesi, bir devrimci diktatörlüğü geçici de olsa kurumsallaştırarak, hem içerde hem de dışarıda karşı-devrimci güçlere karşı büyük zaferler kazanabilmesi, Jakobenlerin basitçe "halk için halka rağmen" şiarıyla hareket eden ve kitlelere kati surette güvenmeyen politik elitler olmaları ile değil, dönemin gerçek devrimci öznesi olan "sankülotların" politik ve ekonomik talepleri ile kendi taleplerini geçici bir süreliğine de olsa kesiştirme başarısını gösterebilmeleri ve tam da bu nedenle Gramsci'ci anlamda bir "hegemonya projesi"ni hayata geçirebilen bir "iktidar bloğu"nu teşkil etmeyi başarabilmiş olmaları ile ilgilidir. Marx'ın da belirttiği gibi; "1648'de, burjuvazi, monarşiye karşı, feodal soyluluğa karşı ve resmi kiliseye karşı modern soylulukla bağdaşıklık kurmuştu. 1789'da burjuvazi, monarşiye, soyluluğa ve resmi kiliseye karşı halk ile bağdaşıklık kurmuştu".

Üstelik Jakobenler'in bir bölümü, özellikle Robespierre, Saint-Just ve Marat'nın peşinden gidenler, bu ittifakın ya da aynı anlama gelmek üzere bu iktidar bloğunun meşruiyetini koruyabilmesinin ve var kalabilmesinin temel koşulunun Spinozacı anlamıyla "çokluk"un devindirilebilmesi ve karar alma mekanizmalarına doğrudan dahil edilebilmesi olduğunun da farkına varmışlardır. Temsili demokrasiyi savunan Sieyes ve yandaşlarına karşı Robespierre'in, 10 Ağustos 1791'de konvansiyonda sarf ettiği şu sözler tam da bu bağlamda değerlendirilmelidir: "Ulusun, iktidarını yalnızca vekalet yoluyla kullanacağı ileri sürülemez; ulusun sahip olmadığı bir hakkın bulunduğu da ileri sürülemez. Bu hakkı kullanmaması için düzenlemeler yapılabilir, fakat istese de kullanamayacağı bir hakkın var olduğu ileri sürülemez".

Üstelik halk ile kurulan bu ittifak yalnızca ekonomik ve politik alandaki dönüşümle sınırlı değildir. Halkın en tutucu olduğu düşünülen din alanında da devrim sonrası yapılan düzenlemeler iktidarı elinde bulunduran siyasal elitlerin din düşmanlığı ile açıklanamaz. Uzun bir süre Katolikliğe doğrudan bir saldırıyı göze alamayan Jakoben iktidarı, ancak Komün'ün 14 Ekim 1793'te kiliseler dışında dini tören yapılmayı

Marat, Fransız Devrimi'nin zafer günlerinde omuzlarda.

yasaklayan ve Kasım ayının sonlarına doğru da kiliselerin kapatılmasına hükmeden kararının ardından dine karşı sert bir tutum alabilmiştir. Üstelik bu tutum fazla uzun sürmemiş, bizzat Jakoben liderler "din ve vicdan hürriyeti"nin sağlanması adı altında kiliseleri yeniden açmayı başarabilmişlerdir. Bu örnekte de görüldüğü gibi halk çoğu kez Jakobenler'den çok daha devrimci ve radikal bir duruşa sahip olabilmektedir.

Dolayısıyla Jakobenizm, Jakobenler içerisinde halkın dizginlenmesi gerektiğini düşünenler olmasına rağmen, ve iç ve dış düşmanlar büyük ölçüde yenilgiye uğratıldıktan sonra Robespierre bile halk egemenliğinin sınırlandırılması gerektiğini ima eden sözler sarf etmiş olduğu halde, ne halka rağmen kurulmuş bir elit hareketidir, ne de dine ve geleneğe düşman bir politik niteliği haizdir.

Kuşkusuz Jakobenler'in köktenci bir toplumsal dönüşümü istediklerine delalet eden birçok olgudan söz edilebilir. Örneğin, milat olarak İsa'nın doğumunu değil ama Cumhuriyet'in ilanını gören, zaman mefhumunun kendisine doğrudan saldırarak, haftanın gün sayısını ve ayların isimlerini değiştiren, "Yüce Varlık" adı altında bir aydınlanma dini inşa etmeye çalışan, yepyeni bir eğitim sistemi tasarlayan politik bir hareket ile karşı karşıyayızdır.

Ancak, bu radikal nitelikli dönüşüm diyalektik bir anlayışla analiz edilmeli ve radikalliğin derinleştirilebilmesinin koşullarının ancak sınıfsal bir ittifak tesis edilebildiği, Jakobenler'in kendi burjuva sınıf geçmişleriyle bağlarını en aza indirebildikleri ve "iktidar bloğu"nu oluşturan güçler arasındaki denge ve mücadelenin izin verdiği ölçüde mümkün olduğu unutulmamalıdır. Ve yine unutulmamalıdır ki "özgürlüğün zorbalığı" ancak bu şekilde söz konusu olabilmiştir.

Devrimci diktatörlüğün bir süre sonra yozlaşarak "kendi çocuklarını yemeye başlaması" da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Jakobenler, sınıfsal aidiyetleri nedeniyle devrimi derinleştirmeyi başaramayıp, giderek burjuvaziye ve orta sınıf köylülüğe yaslanmaya başlayınca ve yoksul halk kitleleriyle kurulan ittifak, sınıf çelişkilerinin keskinleşmesi nedeniyle çatlamaya yüz tutunca, "terör"ün halka ve bizzat Jakobenler'in kendilerine dönmüş olması kaçınılmaz hale gelmiştir. Gerard Maintenant'ın *Jakobenler* (İletişim Yayınları, 2005) isimli çalışmasında alıntıladığı Albert Soboul'ün şu sözleri ittifakın ortadan kalkışının nedenlerini tarihsel materyalist perspektiften son derece net bir şekilde ortaya koymaktadır: "İttifak burjuvaziye, hatta Jakoben olan burjuvaziye ters geliyordu; çünkü iktisadi özgürlüğü yok ediyordu ve kazanca sınırlamalar getiriyordu. En azından Jakoben burjuvazi devrimci savunmaya önem verdi ve Komiteler diktatörlüğünü kabul etti. Ama sadece masraflarını devletin karşıladığı savaş gereçleri, köylülerden, zanaatkarlardan ve esnaftan sağlanan tahıl ve ot konusunda Jakobenler bile kaçak güreşiyorlardı: Ücretlilerle çatışma kaçınılmazdı" (s.137).

Skocpol'ün *Devletler ve Toplumsal Devrimler* (İmge Yayınları, 2004) isimli kitabında söyledikleri de, Jakobenizm'in başarısını ve başarısızlığını belirleyen temel olgunun halkla girdikleri ilişkinin niteliği olduğunu ortaya koyar niteliktedir: "…1794'ün baharına doğru, sans cullote'lar, artık müdahaleleriyle Montagnard'ları [Jakobenleri-F.Y] iktidara getiren kendiliğinden devrimci güçler olmaktan çıkmıştı. İronik bir biçimde, Diktatörlüğün öncelikli başarılarından biri, halk hareketini evcilleştirmesi ve rutinleştirmesiydi. Bir zamanlar doğrudan demokrasiler olan halk meclisleri ve halk kuruluşları ya toplantı yapamayacak ölçüde yıldırıldılar ya da birçok durumda liderleri yönetimin ücretli memurları haline gelerek, Diktatörlüğün emrinde olan organlar olarak atandılar.(…) Bütün bunlara Montangard yönetimine karşı sans cullote'ların büyüyen ekonomik kökenli hoşnutsuzluğu eklenirse, Robespierre'in Termidor sırasında tabandan etkili bir direniş olmaksızın neden devrildiğini anlamak güç olmaz" (s.360).

9 Thermidor günü, Konvansiyon'da daha önceden planlanmış bir komplo doğrultusunda Jakoben liderler Couthon, Saint-Just ve Robespierre'in tutuklanmaları, ertesi gün ise yargılanmaksızın giyotine gönderilmeleri, yalnızca devrimci diktatörlüğün sonunu değil, bir halk hareketi olarak devrimin de sonunu getirmiştir. Tanilli'nin de söylediği gibi; "Robespierre ve yoldaşlarının ölümü, Devrimin de ölümü" anlamına gelmiştir.

Göç psikolojisi
"Modern Batı"nın "tutunamayan"ları

Göçmenlik iki kültür arasında bir sarkaç gibi gidip gelmeye benzetilir. Yani bir sonsuza kadar varamama durumuna. Bütün bunlara rağmen, göçmenlerin çoğunluğu, endüstrileşmiş Avrupa ülkelerinde büyük güçlüklerle karşılaşmadan, farklı toplumsal katmanlarda entegre olmayı başarmıştır. Göçmenler, aile içinde ve kendi aralarındaki dayanışma sayesinde de birçok problemi aşabilme yetisi geliştirmişlerdir. Fakat özellikle alt sosyoekonomik katmandan ve kırsal kesimden gelen göçmen grupları, birçok psikososyal problemle yüz yüze gelmektedir.

Dr. Alper Hasanoğlu
Basel Tıp Fakültesi Psikiyatri Polikliniği

Göç insanlık tarihine ait bir süreçtir. Tıbbın da, çok eskilerden beri göçmenliğin getirdiği problemlerle yakından ilgilendiğini görüyoruz. Eski kaynaklar öncelikle "sıla hasreti"nin önemine değinmişlerdir. Johannes Hofer de (9) 1688 yılında doktora çalışmasında "sıla hasreti" (nostalji-nostos: vatana dönüş, algos: acı, ağrı) ile ilgilenmiş ve şöyle bir tez atmıştır ortaya: "İyi yetişmiş, eğitim görmüş de olsalar, gençler ne yabancı adetler ve yaşam biçimlerine alışabilirler, ne de yuvalarını unutabilirler. Bulundukları ülkeye düşmanlıkla dolana kadar, mutsuzluklar içinde acı çekerek, gece gündüz memleketlerini düşünerek ve bundan yoksun hastalanana kadar sılayla ilgili tatlı düşler içinde dolanıp dururlar". Hofer tedavi olarak tek şey önermektedir: Bu "hastaları" memleketlerine geri göndermek. Ve ekler: "Birçok deneyimle doğrulanmıştır ki, bu hastalar ya dönüş yolunda ya da memleketlerine vardıktan hemen sonra iyileşmektedirler".

"Bir gün mutlaka memlekete geri döneceğim!" Ama nasıl?

1766 yılında Pellegrini (9) sıla hasretini şöyle tanımlamıştır: "Kökeni, memleketini bir kere daha görebilmek arzusuyla kendini gösteren, gizli bir eksikliğe dayanan, bir çeşit melankolik deliryum durumudur bu acı". 1773 tarihinde Zimmermann böylesi ruhsal durumları, dağdan kente indiklerinde köylerini özleyen dağlılara, İsviçreliler'e özgü bir "İsviçre Hastalığı" olarak tanımlamıştır (16).

Psikosomatik yakınmaları olan birçok hastamdan benzer şeyler duyduğumu itiraf etmeliyim. Tatil için gittikleri memleketlerinde hiç ilaç almak zorunda kalmadıklarını, buna rağmen hiç uykusuzluk çekmediklerini, ağrılarının ya tamamen geçtiğini ya da çok azaldığını, buradaki göçmenlik ve doktorluk yaşantımın başlarında hayretler içinde defalarca duyduğumu anımsıyorum. Çoğu, İsviçre'ye geri döndükten kısa bir süre sonra benzer şikayetlerinin başladığını belirtmektedir. Bir hastam grup terapisi sırasında, vücudunun radar gibi olduğunu, Türkiye-Basel uçağı İsviçre hava sahasına girdiğinde ağrılarının başladığını şakayla karışık anlatmıştı. Hofer'in tedavi önerisi, ulaşım ve iletişimin bu kadar kolaylaştığı çağımızda tabii ki geçerliliğini yitirmiştir ama, bir gerçeklik payı olduğunu eklememek de haksızlık olur.

Modern psikiyatrinin kurucularından Kraepelin, 1920 yılında, göçmenlik olgusunu bir tür "kökten kopma olayı" olarak tanımlamıştır. Bazı yazarlar günümüzde göçmenliği iki kültür arasında bir sarkaç gibi gidip gelmeye benzetirler. Yani bir sonsuza kadar varamama durumuna. Bütün bunlara rağmen, göçmenlerin büyük çoğunluğu, endüstrileşmiş Avrupa ülkelerinde büyük güçlüklerle karşılaşmadan, farklı toplumsal katmanlarda entegre olmayı başarmışlardır. Göçmenler, aile içinde ve kendi aralarındaki dayanışma sayesinde de birçok problemi aşabilme yetisi geliştirmişlerdir. Fakat özellikle alt sosyoekonomik katmandan ve kırsal kesimden gelen göçmen grupları birçok psikososyal problemle yüz yüze gelmektedir.

Göçmenlerin yapısı

İsviçre'de ve diğer Almanca konuşulan ülkelerdeki göçmen kitlelerin genel görünümü şöyledir (10): İşçi ve işçi aileleri, meslek sahipleri (bilim insanları, bilgisayar uzmanları, hastane çalışanları, sanatçılar, vb.), politik ve savaş mültecileri, iltica başvurusunda bulunmuş, ama henüz talepleri kabul edilmemiş olanlar, eğitim, dil öğrenimi, vs. için gelmiş olan gençler, illegal yollardan gelmiş olanlar.

Bunlar arasında uzun yıllardır burada yaşayanlar olduğu gibi, çok kısa süredir burada olanlar, belirli bir süre için buraya gelmiş olanlar ve ikinci kuşak dediğimiz burada doğanlar bulunmaktadır. Bu kişilerin ya oturma ve çalışma izinleri ya da yalnızca oturma izinleri bulunmaktadır. Bir kısmı da artık İsviçre vatandaşıdır. Bunlara bir de geçici oturumu bulunan, iltica başvurusu incelemede olanlar ve kaçak olarak burada bulunanlar eklenebilir. Göçmenlerin çoğunluğu büyük ya da çekirdek aile olarak, küçük bir kısmı ise tek başına yaşamaktadır. Büyük çoğunluğu ilkokul mezunu olup, aralarında ortaokul, lise ve üniversite ve dengi okullardan mezun olan küçük bir azınlık bulunmaktadır. Büyük bir kısmı, günlük hayatında idare edebilecek kadar göç ettikleri ülkenin dilini konuşabilmektedir. Ama bu genellikle, derin dostluklar kurup, içinde bulundukları kültürü, toplumu daha iyi tanıyıp entegre olmalarını sağlayacak düzeyde değildir.

Son yıllarda göçün kendisinin şekil değiştirmesiyle birlikte göç edenler için kullanılan kavramlarda da bir değişme gözlenmektedir. Bundan 30-40 yıl öncesine kadar daha çok "geçici erkek işgücü" olarak görülen göçmenler, artık aileleriyle birlikte burada uzun yıllardır yaşayan ve büyük ihtimalle burada yaşamaya devam edecek olan kalıcı bir kitleye dönüşmüşlerdir. Bu nedenle 30-40 yıl önce kullanılan "yabancı" kavramı da, önce "misafir işçi"-ye daha sonra da "göçmen"e dönüşmüştür.

Ev sahibinin sorumlulukları

Bu makalede göç psikolojisiyle ilgili oluşturulmuş sistemik ve psikodinamik modeller aracılığı ile göçün birey ve aile üzerine olan psişik etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Salman'ın (13) belirttiği gibi göç "Her şeyden önce, bireysel düzlemde psikolojik bir uyum süreci iken, toplumsal düzlemde toplumsal güç farklarının azalması sürecidir". Yani göçü ve entegrasyonu yalnızca birey ve aile düzeyinde anlamaya çalışmak, bu sürecin toplumsal boyutunu hesaba katmamak göçü eksik anlamak demektir. Ama göç fenomeninin sosyolojik boyutu bu makalenin amacını aştığı için yalnızca şu küçük vurguyla yetinilecektir. Entegrasyonun başarılı olması, göçmenle birlikte bir o kadar da göç edilen ülkenin sorumluluğundadır. Entegrasyon sürecinde değişmesi gereken, yeni norm ve değerlerle bezenip kendini değiştirmesi gereken yalnızca göçmen değil ve belki de daha çok göç edilen ülkedir. Göçmen farklılıktır, farklılık zenginliktir. Ama göçmenin ve "ev sahibi"nin karşılıklı etkileşiminde

İsviçre'de mültecilik statüsünün çekiciliğini yitirmesi için olsa gerek, iltica başvurusu yapanların ilk 6 ay çalışmaları yasaktır. Bu da amaçsızca dolaşan, mutsuz, parasız ve biraz paraya ulaşabilmek için illegal yollara sapmaya hazır bir genç topluluğu demektir.

yalnızca göçmen değil ev sahibi de bir güvensizlik yaşar. Günlük hayatının düzeni bozulmuştur, kendisi gibi düşünmeyen, dahası kendisi gibi görünmeyen ve başka türlü davranan insanlar vardır ortalıkta.

Tam anlamıyla karşılıklı bir süreç olan entegrasyonun sağlıklı işleyebilmesi için, bireysel ve toplumsal düzlemde en azından yasal olarak var olan eşitsizliklerin mümkün olduğunca ortadan kaldırılması gerekmektedir. Maalesef İsviçre bu bahsettiklerimiz için örnek ülke değildir. Göçmenler İsviçre'de birçok sosyal zorlukla karşılaşmaktadır. Sosyal eşitsizliğin artması, eğitim şansının eşitsiz dağılımı, göçmenlerin sağlıklarının gittikçe bozulması ve bunun yanında sağlık sisteminden yararlanmada yaşadıkları zorluklar göç edilen ülkenin, yani İsviçre'nin aşması gereken engellerdir.

Oysa İsviçre'de yaşanan, ulaşılan modernizasyonla birlikte bir yanda insanlığın önündeki olasılıkların artması, bir yandan da göçmenlerin bu olanaklardan yararlanmalarının önünün kapatılmasıdır. Bunun yanında diğer Avrupa ülkelerine kıyasla İsviçre vatandaşlığına geçebilme şartları çok daha sıkıdır. Göçmenler, yükseköğrenim ve meslek eğitimi şansına ulaşabilmek için İsviçre vatandaşlarından çok daha fazla sayıda engel aşmak zorunda-

dır. Bu da göçmenlerin kendi içine kapanmasını ve "sosyal bir geri çekilme"yi beraberinde getirmektedir. İsviçre'den başka bir örnekse, mültecilik statüsünün çekiciliğini yitirmesi için olsa gerek, iltica başvurusu yapanların ilk 6 ay çalışmalarının yasak olmasıdır. Bu da şehir içinde amaçsızca dolaşan, mutsuz, parasız ve biraz paraya ulaşabilmek için illegal yollara sapmaya hazır bir genç topluluğu demektir.

Başka bir örnek, göçmen ailelerin gittikçe artan fakirliğidir. 1999 yılı verilerine göre fakirlik sınırında bulunan göçmenlerin oranı yüzde 12,2 iken bu oran İsviçre vatandaşlarında yüzde 6,2'dir. 2000 yılında İsviçreliler'in aylık ortalama geliri aylık brüt 3700 Euro iken, Avrupa Birliği dışındaki ülkelelerden gelenlerin 2800 Euro'dur (Türkiye şartlarıyla karşılaştırıldığında oldukça yüksek gibi görünen bu miktarlar, İsviçre standartlarında yoksulluk sınırının oldukça altında kalmaktadır-Yazarın notu) (10).

Eğitim ve öğrenim olanaklarından yararlanma konusunda da göçmen ailelerin çocukları buralı ailelerin çocukları ile karşılaştırıldıklarında dezavantajlı görünmektedirler. Son yıllardaki iyileşme sinyallerine rağmen hâlâ, zekâ geriliği ya da davranışsal bozuklukları olan çocukların öğrenim gördüğü sınıflarda göçmen ailelerin çocukları yüksek oranda bulunmaktadır.

Göç süresinin psikogenezi

Bu kısa girişten sonra, bir aile terapisti olan Sluzki'nin geliştirdiği göç süreci modeline (14) farklı psikodinamik modelleri entegre etmeye çalışacağım.

Göç, uzun süren ve karmaşık bir süreçtir. Bu süreçte gözlenen değişimleri daha iyi algılayabilmek için fazlara ayrılmış olarak düşünmek daha faydalıdır.

Freud'un "melankoli" için geliştirdiği konsept (4) yalnızca sevilen bir kişinin kaybıyla ilgili olarak değil, bir idealin zarar görmesi ya da sıla hasreti gibi daha soyut yaşantıları anlamak için de oldukça yararlıdır. Keder sürecinin tanımlanması için geliştirilen ve göçmenliğin psikogenezine uyarlanan psikoanalitik modeller (6, 7) Bowlby'nin keder reaksiyonu gösteren kişinin özdeşim sisteminin yeniden inşası (1) için önerdiği üç fazlı modele dayanır:

- Kaybedilen nesnenin yeniden kazanılması için duyulan şiddetli arzu.
- Dezorganizasyon.
- Nesne kayıplarının kabulü ve yeni nesne özdeşimlerinin tanınmasına hazır olmakla kendini gösteren yeniden organizasyon (reorganizasyon).

Sluzki göç sürecini bu modeli göz önünde bulundurarak beş evreye ayırmaktadır:

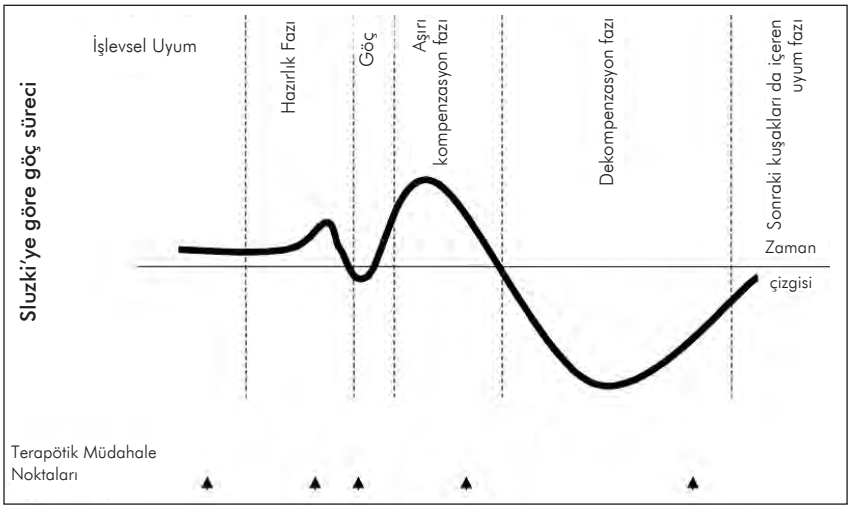
- Hazırlık fazı,
- Göç,
- Aşırı kompenzasyon fazı,
- Dekompenzasyon fazı,
- Bir sonraki kuşağı da içeren normal uyum fazı.

Bu fazlardan her birinin karakteristik bir gidişi vardır ve tipik ailevi başa çıkma yöntemleri ile kendini göstermektedir.

Hazırlık fazı

Bu faz aile bireylerinden birinin ilk adımı atmasıyla, yani gitme düşüncesinin ortaya çıkmasıyla başlar. Bu adım örneğin, yurtdışında yaşayan akrabalarla mektuplaşmak, vize için başvuru koşullarını öğrenmek gibi çabalar olabilir. Bu faz, süre açısından dış şartlara bağlı olabildiği gibi, ailenin yaşam biçimine ve ritmine göre de değişebilir. Çok ani bir kararla, apar topar gerçekleştirilen bir göç eylemi yanında, hazırlıkları yıllarca sürmüş bir göç de söz konusu olabilir. Bireyin dünyasındaki ilk psişik dalgalanmalar bu süreçte izlenebilir. Bir yandan kısa süreli öfori gözlenebilirken, diğer yandan bilinemezden korku, endişe gibi duygular da açığa çıkabilir. Yine de, çok az kişinin bu süreçte profesyonel yardıma gereksinimi olur. Bu süreçte aile içindeki rollerin dağılımında ilk olası değişiklikler ortaya çıkabilir ve bu yeni dağılım göç sürecinin diğer aşamalarında da kalıcı olabilir.

Göç, olumsuz (örneğin politik baskılardan kaçabilmek için) ya da olumlu (daha iyi bir hayat kurabilmek için) nedenlerle gerçekleşebilir. Göçün nedeninin ortaya çıkarılması, ailenin başa çıkma yöntemleri, kuralları ve buna bağlı aile içi yeni rol dağılımı ile ilgili ilk ipuçlarını verir. Göç süreci ortaklaşa alınan bir karar sonucu da gerçekleşse, çoğunlukla belli bir aile bireyi diğerlerine göre "daha fazla sorumlu"dur. Olası motivasyon faktörlerini aydınlatmak, aile dinamiğini ve göç sürecini anlayabilmek açısından oldukça yararlıdır: Göç esas olarak belli bir aile bireyinin -çoğunlukla babanın- iş durumu ve/ya da kariyeri ile mi ilgilidir? Diğer aile bireyleri, yani anne ve çocuklar babayı mı takip etmişlerdir daha sonra? Ya da göç daha iyi tedavi koşullarına gereksinim duyan hasta çocuk nedeniyle mi

gerçekleşmiştir? Göç sayesinde sağlık durumunda düzelme olmuş mudur? Göçle birinin hayatı kurtulmuş mudur? Kim en büyük kayıpları yaşamak zorunda kalmıştır?

Göç süreci

Göç üç saatlik bir uçuş sonucu (İstanbul-Basel arası) gerçekleşebileceği gibi, çok daha uzun da sürebilir. Eski Yugoslavya'daki savaştan kaçış, siyasi iltica olaylarında olduğu gibi çeşitli ülkelerde zorunlu duraklamalar ve iltica kamplarında geçirilen süreler gibi.

Göç, çok çeşitli şekillerde gerçekleşebilmektedir. Kimi aileler bütün köprüleri yıkıp, gelinen ülkeyi son durak olarak görebilirler. Kimileri ise bir illüzyon yaşayıp, kendilerine ve diğerlerine yıllarca, geçici bir süre için göç ettiklerini ve bir gün mutlaka geri döneceklerini söyleyebilir. Göç edilen ülke, bazı bireylerin/ailelerin daha en başından itibaren idealize etttikleri ve yaşamak istedikleri ülke olabilir. Kimileri bir bilinmeze yelken açarken, kimileri de yola çıkmadan iş ve yaşama koşullarını düzenlemiş olabilir. Bazı aileler yasal yollardan göç ettikleri için resmi kurumlarla hiçbir sorun yaşamazken, yasadışı yollardan göç etmek zorunda kalanlar, hep bir şüpheli olarak yaşamak durumunda kalabilirler.

Sözü edilen hayat hikâyeleri neticesinde oluşma olasılığı olan aile mitosları (kahraman gibi görülen ya da ihanet ettiği düşünülen aile bireyleri gibi) gelecekte aile için tutunacak bir dal ya da devamlı hazırda tutulan bir çatışma konusu olabilir.

Eğer göç istendiği gibi gerçekleşmişse, göç öncesi var olan beklentiler yerine gelmişse, yani göç "başarılmış bir göç" ise, aile bireylerinde, geride bırakılanlar için yas tutulmaması yönünde önyargılar oluşabilir ve herhangi bir aile bireyi üzüntü duyuyor ve bunu belli ediyorsa, bu durum diğer aile bireyleri tarafından hemen patolojik olarak yaftalanabilir. Keder duyan ve kederini belli eden kişi diğer aile bireyleri tarafından çeşitli suçlamalara maruz kalıp, dışlanabilir. Bunun tam tersi de söz konusu olabilir. Aile, varoluşsal bir tehdit nedeniyle ve hazırlık yapmadan memleketini terk etmek zorunda kalmışsa, geçmişe fikse olabilir ve toplu bir keder reaksiyonu gösterebilir. Kendilerini göçe zorlayan kötü şartlar devamlı zihinlerini meşgul eder ve neredeyse başka hiçbir şeyle ilgilenemezler. Bu toplu kederden kendini kurtarmaya çalışan aile bireyi, ihanetle suçlanıp dışlanabilir. Bu olası süreçler bize iki gereksinimi işaret etmektedir: Kişi bir yandan kendini yeni gerçekliğe bırakmaya çalışırken, diğer yandan da geçmişe yönelik sorumluluk duygusunu taşımaya devam etmelidir.

Özellikle alt sosyoekonomik katmandan ve kırsal kesimden gelen göçmen grupları birçok psikososyal problemle yüzyüze gelmektedir.

Aşırı kompenzasyon fazı

Göçün getirdiği zorluklar ilk haftalarda ve aylarda hissedilmez. Tam tersine, aşırı bir kompenzasyon çabası gözlenir. İlk zamanlarda en önemli şey birincil gereksinimlerin karşılanıp karşılanmadığıdır. Bu nedenle beklentilerle gerçekler arasındaki uçurum çok büyük bile olsa, bu durum çoğunlukla bastırılır veya yadsınır. Sıkıntı yaratan durumlar aşırı boyutlara varmışsa ya da ailelerin başa çıkma çabaları yeterli değilse, bu süreçte de ağır krizler, ailelerin dağılması ya da çeşitli psikiyatrik sıkıntıların ortaya çıkması olasıdır. Çoğu aile, aylar süren görece iyi bir uyum süreci yaşayabilir. Çatışmalar arka plana itilir, aile içi kurallar daha baskın hale gelir. Eğer göç öncesi aile bireyleri birbirine bağlıysa birbirlerine daha da bağlanırlar. Mesafelilerse otonomileri biraz daha belirginleşir.

Kullanılan bir başka başa çıkma stratejisi de, "bir gün mutlaka memlekete geri döneceğim" mitosunun kolektif bir biçimde beslenmesidir. Bu durumda aileler sıkı bir şekilde kendi kural ve değerlerine sarılırlar ve içinde bulundukları topluma kendilerini bırakmazlar. Bu strateji de kişileri, hayaller ve özlemler gerçeğin ağırlığı altında ezilene kadar idare eder. Çöküş sağlam bir krizin habercisidir.

Eğer bu fazda yaşanan sorunlar bireyin ya da ailenin başa çıkma yetilerini aşarsa ilk krizler baş gösterir. Derin güvensizlik ile cesaret, güçlülük ve güçsüzlük gibi duygulanım dalgalanmalarının hâkim olduğu bu başlangıç fazında, bireyin kabul edilme, korunma, sevilme gibi afektif gereksinimleri oldukça fazladır. Reddedilme ve dışlanma ile ilgili her türlü işaret bireyin ben bütünlüğünü sarsıcı etki yapar. Eğer bu süreçte, tatmin edici sosyal ilişkiler kurulabilmişse, ben yaralanmaları ve bunun neticesinde oluşan kaygı ve korkular aşılabilir. Göçmen bu sayede ben gelişimine olanak sağlayacak yeni kültürel dünyaya sağlıklı bir giriş yapabilir.

İkinci bir sosyalizasyon olarak değerlendirilebilecek olan göçmenlik sürecinde "ben"in stabil bir entegrasyonu ancak kişilerarası ilişkilerin varlığı ve toplumsal yaşama katılmakla olanaklıdır. Sosyal izolasyon ve dışlanma ile ilgili deneyimler, bireyi agresyonla dolu bir duygulanım yumağına sokabilir. Bu durum ya kendinden nefret ve/ya da somatizasyonla ya da gelinen veya içine girilen toplumlardan birinin aşırı idealizasyonu ile sonuçlanır.

Garza-Guerera geliştirdiği modelde (6), göç edilen ülkenin asimilasyon baskısına göçmenin gösterme olasılığı olan iki reaksiyon formunun da afektif ve bilişsel bir regeresyona

neden olduğunu belirtir:

a) Önceki nesne ilişkileri ve özdeşimlerle var olan göbek bağının kopmasına karşı geliştirilen regresif bir savunma ve "yeni dünyaya mümkün olan en az diyeti ödemek, kişisel geçmişi en az zararla bugüne taşımak" (8) için yaşantılanan inatçı bir duruş ve böylece nostaljik bir ben ve kendilik idealine saplanıp kalma sonucunda bugünün ve gelinen ülkenin toptan reddi. Zwingmann (18) göçmenlerin gösterdikleri nostaljik reaksiyonun temelinde yatan esası şöyle dile getirmiştir: "Eğer 'şimdi' bireye yeterli doyumu sağlamıyorsa libidinöz doyum, arzuların ya geleceğe ya da geçmişe yansıtılması ile karşılanır". Göç sosyolojisinde sıkça atıfta bulunulan "geriye dönüş illüzyonu"nun kökeni burada yatmaktadır. Göçmen belirli bir süre için geldiği yabancı ülkede bütün enerjisini çalışmaya ve para biriktirmeye harcar. Yabancıya yönelik toplumsal aşağılama ne kadar kuvvetliyse, bireyin ruhsal bütünlüğünü korumasına yönelik bu tür savunma tepkileri de o kadar güçlüdür. Leyer'in (11) bir göçmenden aktardığı şu alıntı söylenmek isteneni çok güzel özetlemektedir: "Almanya yaşanan değil, çalışılan yerdir". Birey kendini psişik parçalanma ve dışlanma duygusundan, terk edilmek zorunda kalınan toplum ve o toplumun değerlerinin aşırı idealleştirilmesi, gelecekteki olası geri dönüş ile kazanılacak prestij ve daha yüksek bir sosyoekonomik konum hayalleri sayesinde korur. Acı veren "şimdi"nin yadsınmasının bir başka sonucu da, göç edilen ülkenin dilinin öğrenilmesinin bilinçdışı reddidir. Böylece birey "ben"ini olası yaralanmalardan bilinçdışı bir şekilde korumuş olur. Dilin öğrenilmesine karşı olan direnç o kadar büyük olabilir ki, akademik bir altyapısı olan göçmenler bile İngilizce biliyor olmanın rahatlığına sığınarak, yıllarca dil öğrenmeyi reddedebilirler. Böylece, bir ölçüde var olan güçler dengesizliğini ortadan kaldırmış olurlar. Dil öğrenmenin bu derecede yoğun bir şekilde reddi, en çok ülkesini zorunlu olarak terk etmiş olan siyasi mültecilerde gözlenir. Elias (3), asimilasyon karşısında yaşanan korku ve var olan kültürel değerlerin kaybının birey tarafından "kolektif bir ölüm" olarak yaşantılandığını belirtmektedir. Kendine yeni bir sosyal kimlik edinmeden kendiliğin yok olup gideceği duygusu "sosyal bir ölüm" olarak yaşantılanır. "Biz duygusu" bireye kendi bireysel geçmişinden daha büyük ve değerli bir geçmiş sunar. Kendini değiştirmekten, yeni kültür tarafından yutulacak olmaktan duyulan korkunun kökenleri, yeni toplumda kabul görmek gereksinimi ile kendi bütünlüğünü koruma arzusu arasındaki afektif ambivalanstadır.

Göçmen ailelerin yaşadığı çatışmalar çoğunlukla yeni kültürde büyüyen çocuklar aracılığıyla tetiklenmektedir. Çocuklar yeni kültüre daha çabuk uyum sağlamakta, ortaya çıkan değerler çatışması da aileyi derinden etkilemektedir.

b) Diğer regresif savunma reaksiyonu ise aşırı kompenzasyon, göç edilen ülkenin aşırı idealleştirilmesi ve gelinen ülkenin değersizleştirilmesine dayanan manik bir telafi çabasıdır. Sağlıklı bir keder süreci yaşantılamak yerine içine girilen toplumla aceleci bir psödoözdeşim yaşantılanırsa, "yanlış bir kendilik" (17) gelişimiyle sonuçlanan bir sürece girilmiş olur. Bu tür bir savunma reaksiyonu çoğunlukla, kırsal kesim ya da sosyoekonomik olarak alt tabakalardan gelen göçmenlerle karşılaştırıldığında daha az aşağılanma ve etiketlenmeye maruz kalan, görece olarak daha az kültürel dezoryantasyon yaşayan, büyük şehir orta tabaka insanlarında görülür (2). Gelinen şehirdeki yaşam tarzı ne kadar Batı tipi hayat tarzı tarafından şekillendirilmişse ve sonuç olarak bireysel ve kollektif idealler ne kadar Batı tipi yaşam normları tarafından belirlenmişse, göçmenin göç sonrası aşırı bir uyum çabası içinde patolojik bir regresyon gösterme olasılığı da o oranda yüksektir. Göçmenler arasında yüksek bir statüde bulunmaları ve göç edilen ülke ile göçmenler arasında bir nevi köprübaşı işlevi görmeleri de kısmi bir telafi yaşamalarına olanak tanır bu grubun. Kaygıyla başa çıkma biçimi, sosyal olarak yükselmeye büyük değer atfetmek şeklindedir çoğunlukla. Bu savunma biçimi, içine girilen kültürün norm ve mitlerinin tam olarak içselleştirilmesi, güçlüye, idealize edilene mutlak bir itaat ile sonuçlanır. Birey kendi değerini çoğunlukla "iş performansı" ile ölçer. Batı uygarlığının evrensel olarak kabul edilen norm ve değerlerinin bireysel ve toplumsal ideale dönüştürüldüğü, Batı'ya yüzünü tam anlamıyla dönmüş büyük metropollerde yetişmiş olan bu "Batılı ve okumuş" kesim, Batı Uygarlığı'nın yüksek değerliliğinden emindir. Kendi toplumunun "ideal norm"a uymayan kültürü nedeniyle kollektif bir aşağılık kompleksiyle bezenmiş olan birey, bir Batı ülkesine göç ettiğinde zaten kısmen Batı standartlarına göre şekillenmiş üstbenlik ve ben-idealleri nedeniyle uzun bir süreyi uyum problemi yaşamadan geçirir. Abartılı bir uyum, performans ve aktiviteye dayalı bu süreçte, yaşanan kayıplar, damgalanma (stigmatizasyon) ve aşağılanmalar yadsınır ya da görmezden gelinir. Göç edilen ülke insanının gözündeki olumsuz yabancı imajı ile baş edebilmek için, baskıcı "ev sahibi" ile özdeşleşilir ve damgalanan Türkler'le bütün toplumsal ilişki yolları kapatılarak, kendisinin de "Türkler"le özdeşleştirilmesinin önüne geçilmeye çalışılır. Ne yazık ki ulaşılan sosyal ve ekonomik statünün bireyi aşağı-

lamalardan koruyamadığı, bireyin ait olduğu etnik kökenin bilincine vardığı bir zaman dilimi gelir. Asimile olmak için elinden gelen her şeyi yapan birey, hiçbir zaman idealize ettiği Batılı birey konumuna yükseltilmediğini fark eder; devamlı bir kendini kanıtlama savaşımı içinde, yabancı olmanın tedirginliği ve kuşkuculuğunu içinde büyütür durur. Batılı normlar gittikçe güçlenen cezalandırıcı bir iç sese dönüşür. Devamlı bir uyum ve itaat zorlamasının eşlik ettiği manik savunma durulduğunda, Grinberg&Grinberg'in (7) "atlanmış, ihmal edilmiş bir keder reaksiyonu" olarak adlandırdığı psişik bir kriz baş gösterir. Bu gecikmiş dekompensazyon fazıdır.

Dekompenzasyon fazı

Bu hareketli süreç çatışmalar, problemler ve semptomlarla doludur. Bu süreçte bulunan yeni göç etmiş ailelerin önündeki en büyük ödev, yeni bir gerçeklik inşa ederek hem ailenin devamını sağlayabilmek hem de yeni çevreye uyum yeteneğini arttırabilmektir. Aynı amaca (entegrasyona) yönelik bu iki istek zaman zaman birbiriyle çelişebilir ve gerçekleştirilebilmesi için gerçekten büyük çaba gerekir.

Belli ailevi alışkanlıkları hiç değiştirmeden korumak, yeni bağlamdan belirli oranda sapmayı beraberinde getirse de en sık kullanılan ve işe yarayan uyum davranışıdır. Aynı zamanda, içine girilen toplumun kural ve değerleriyle çelişebileceğinden ya da sürdürülebilmesi için gelinen ülkede olduğu gibi büyük aileye gereksinim duyulduğundan, belirli alışkanlıklardan da vazgeçmek gereklidir. Bu dengeyi tutturabilmek zorlu ve ağrılı bir süreçtir, ama kaçınılmazdır. Memlekette çok işe yarayan bir sürü kural ve değer, içine girilen toplumda çok daha az işe yaramaktadır. Ama bir ailenin kurallarını ve yaşama biçimini değiştirebilmesi için önce kuralların değiştirilmesi konusunda anlaşma sağlanmalıdır. Birçok aile böyle bir değişim zorunluluğu ile yaşamlarında ilk defa göç nedeniyle karşı karşıya gelmektedir. Örneğin lise çağına gelmiş kızlarıyla kaç Türk ailesi cinsel korunmayla ilgili kurallar konusunda açık açık konuşabilir?

Birçok ailevi kural, her iki kültür için de geçerli ya da en azından gerekli olup değişikliğe gereksinim göstermez. Diğer bazı kurallar ise, aile içi rollerin dağılımı ve aile bireylerinin değerlerine de direkt etkisi olan bazı değişikliklere uğramak zorunda kalır. Bazı davranış biçimleri, aile kuralları ve değerleri ise dış dünyaya yabancılaşmak pahasına, ailevi kimlik için santral değerde olduklarından daha da sıkı korunur ve hatta geliştirilir.

Çatışmalar çoğunlukla yeni kültürde büyüyen çocuklar aracılığıyla tetiklenmektedir. Çocuklar yeni kültüre, yeni dile yetişkinlerden çok daha çabuk uyum sağlamakta, bunun sonucunda ortaya çıkan değerler çatışması da aileyi derinden etkilemektedir. Eğer dışarıdan gelen bilgi akımı ve değişim baskısı ailenin telafi gücünü aşarsa, iç sınırlar tehlikeye girebilir. Bu durum, çatışmaların artmasına ve belki de şiddet, ayrılık ve terkle sonuçlanarak sistemin dağılmasına neden olabilir.

Göçmenliğin dayattıklarıyla baş edebilmek için aileler sıklıkla bir rol dağılımına giderler. Bir aile bireyi -çoğunlukla erkek- daha çok şimdiki zaman ve geleceğe odaklanmış olarak içine girilen toplumun dayattıklarıyla uğraşır. Diğer aile bireyi -çoğunlukla kadın- şimdiki zaman ve geçmişe odaklanan uğraşlar içinde kalır; örneğin mektupların yazılması, telefonların edilmesi gibi. Böyle bir rol dağılımı, başlangıçta işlevselken, zamanla, eğer bu rol dağılımı değiştirilmeden korunursa yıkıcı bir gelişim gösterir. Dışa yönelik olan aile bireyi, yani erkek gittikçe daha otonom hale gelip, tatmin edici bir sosyal çevre edinirken, içe dönük aile bireyi gittikçe daha da ıssızlaşan bir yaşama mahkûm olur. Bu dinamiğin değiştirilememesi psikososyal krizlerin doğmasına neden olur.

İllüzyonun ortadan kalktığı bu fazda gerçekle tanışılır, göç edilen toplumun yabancıya bakışı, yabancıyı değersizleştiren duruşu daha iyi anlaşılır, terk edilen ve kaybedilenin değeri kavranır. Kederle fark edilir ki, ilişkilerin ve bağlantıların kaybıyla birlikte kendiliğin bir kısmı da kaybedilmiştir. "Ben zayıflığını fark ettiğinde, korkuya kapılır, dış dünyadan duyulan gerçek bir korkudur bu" demektedir Freud (5). Göç sürecinin psişik olarak işlenebilmesi, bir yandan kaybedilenin yasının tutulabilmesiyle bir yandan da kayıp nedeniyle duyulan korkuyla baş edilebilmesiyle olasıdır (2).

Çoğunlukla önce erkek göç eder. 70'li yıllarda daha belirgin olmak üzere herkes birkaç yıl kalıp, "çok" para kazanıp, geri dönmeyi planlar.

Aradünya (8)

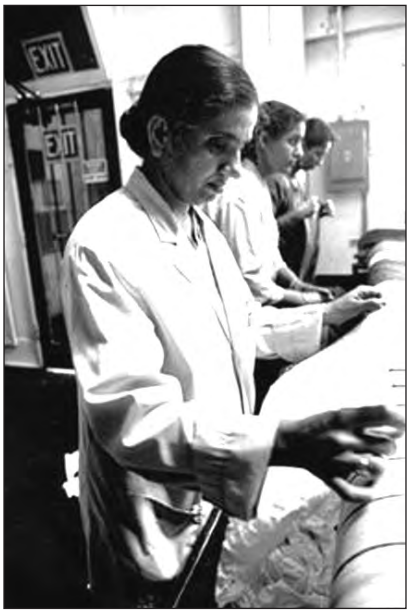
Göçmenliğin başlangıç fazındaki keder, sağlıklı bir psişik reaksiyondur. Kaybedilen için tutulan yas ve gelinen ülkenin belli değerlerinin idealize edilmesi gibi reaksiyonlar, kaybedilenin tekrar kazanılmasına, var olan özdeşimlerin ve içselleştirilmiş nesne ilişkilerinin reaktive edilmesine yöneliktir. Bütün bunlar bireyin kendiliğinin güven ve korunma duygusu kazanmasına katkıda bulunabilir. Böyle bir "moratoryum fazı" bireyin geçmiş kimliğinin onaylanması ve terk edilene zaman-

la bir mesafe kazanılmasını olası kılar. Keder süreci, yeni kültürün etkisi altında içselleştirilmiş nesne ilişkilerinin yeniden şekillenmesine olanak sağlar, yani bireyin iç dünyası yeni çevreyle etkileşimi temelinde yeniden entegre olma olanağı bulur. Eğer sosyal entegrasyon süreci sağlıklı işlerse, yani göç edilen ülke, göçmene yeni özdeşim ve sublimasyon olanakları tanırsa, gelinen kültürle ilgili yeni nesne ilişkilerinin seçici bir alımı mümkün olabilir.

Baselli bir psikoanalist ve bir sosyolog olan Hettlage ve Hettlage-Varjas'ın (8) geliştirdikleri disiplinlerarası bir konsept olan "kültürel aradünyalar" kavramı, bir bireyin bütünlük içindeki bir yaşam taslağı arzusu içinde, bağlı bulunduğu ama birbirinden farklı dünyaları birleştirmeye çalıştığı psişik, sosyal ve kültürel bir ortamı tanımlar. Birey kendi kimliğini bulma ve onu sosyal olarak tanınır kılma baskısı altında bu farklı dünyaların parçalarını bir bütüne tamamlamaya çalışır. Birey yaşantıladığı yaşam formlarına olan ilişkisini devamlı surette değiştirdiği için, "aradünya" da devamlı değişime uğrar. Bu kavram bu nedenle çoğul olarak düşünülmelidir, çünkü taslak durmadan yenilenir, değiştirilir, düzeltilir ve devamlı yeni bir şekil alır. Hettlage ve Hettlage-Varjas bu kavram aracılığıyla gelinen ülke ile göç edilen ülke arasında yaratıcı ve patolojik sapmaları önleyici bir geçiş bölgesinden söz ederler. Bu aradünyalardaki eski ve yeni gerçeklik arasında dalgalanma, dengesizlik ve kimlik bunalımı değildir. Bu durum bireyi daha çok, gelinen ülkeyi değersizleştirme ve göç edilen ülkeyi idealleştirme tehlikesinden korur ve bireyin ben fonksiyonlarını güçlendirir.

Bir sonraki kuşağı da içeren normal uyum fazı

Ailelerin uyum sürecindeki her türlü gerileme, göç edilen toplumda yetişen her yeni kuşakla bir kere daha açığa çıkar. İlk kuşak tarafından yüzleşmekten kaçınılmış sorunlar

Kadınlar, çoğunlukla temizlik ve restoran mutfaklarında bulaşık yıkama işi de olsa çalışmakta ve evin geçimine katkıda bulunmaktadır.

yeni kuşak tarafından kuşaklar arası çatışma şeklinde aktüalize edilir. Bu tür çatışmalar çoğunlukla gettolarda yaşayan göçmen ailelerde daha çok görülür. Okul, medya, arkadaş grupları aracılığı ile toplumun diğer kesimleriyle bağlantı içinde olan gençler, ailelerinin sıkıca tutundukları değerler, normlar ve geleneklerle devamlı bir çatışma içindedirler.

Bütün bunların yanında geride bıraktıklarının yasını sağlıklı bir şekilde tutabilmeyi beceren, yeni ve eski kural, model ve alışkanlıklardan yeni bir bireşim yaratıp yapıcı bir entegrasyona ulaşabilen birçok aile de vardır. İçine girilen toplum eğer göçmene entegrasyon için gerekli olanakları sağlar ve böylece göç aracılığı ile yaşanan hayal kırıklıkları, yaralanmalar ve yabancılaşma duygularıyla baş etmesine olanak tanıyıp, bireyi ruhsal bir soyutlanma, regresyon ya da geçmişe saplanıp kalmaktan koruyabilirse, göçmenin bikültürel bir oryantasyon geliştirmesine olanak sağlanmış olur. Bu olumlu deneyimler ayrılık acısını bir nebze hafifletip, kişinin birkaç yıl içinde sağlam, kuvvetli bir bireysel ve kollektif kimlik yaratabilmesine olanak tanımaktadır. Bu tür bir gelişmeyi Garza-Guerrero (6) her iki toplumla kısmi bir özdeşleşimin, her iki tarafa da eşit davranmanın yaşandığı reorganizasyon fazı olarak tanımlar. Bu fazda birey, içine girdiği toplumla arasında görünmez bir sınırı durmaksızın hissetse de, yeni bir kimlik duygusunun oluşumu ve "ben"in zenginleşmesinin verdiği cesaret ve güven dugusuyla, "şimdi-"yi artık gerçekten yaşamaya başlar, gerçekçi gelecek planları yapar, geçmiş ve kayıpları cesaretle benimser. Geçmişi olduğu gibi kabul edip "ben"inin içine entegre eder, ama onu "kapanmış bir sayfa" olarak da kabul edebilir. Göçmen, değerler sistemi ayrılığından (dikotomi), kökenini her iki kültürde birden bulan kendi bireysel ve özel değerler sentezine kavuşur. Kültürel anlamdaki bu zenginleşmenin bedeli, devamlı olarak kendilik ve toplum-kendiliği arasındaki o gergin sahada bulunmaktır. Her iki kültüre eleştirel yaklaşım ve herhangi bir kültüre kör bir sadakat hissinin terk edilmesinin bedeli de artan bir yalnızlaşmadır. Her iki kültüre karşı ulaşılan bu afektif mesafe, her iki kültürel sistemden özgürleşme, sınır çizgisinde bulunan bireye daha yüksek bir sentez ve eleştiri yeteneği kazandırır. Yüzyılın başında Simmel'in (14) söylediği gibi: "Eğer köklerini bırakırsan, bütün evrene kök salarsın."

Ailenin psişik yapısının göç sürecine etkisi

Göçmen, kötü hayat şartlarından kurtulduğu için kendini yeninin bilinmezliğine ve risklere bırakmaya hazır kişidir de aynı zamanda. Ama göçmenin kaderi ülkesindeki kötü sosyoekonomik şartlar tarafından belirlenirken, bu defa da kaderini, tanımadığı ve dolayısıyla etkileyemediği başka güçlerin eline bırakmak zorunda kalmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, ekonomik durumunun çok kısa sürede çok iyi olacağı gibi yüksek beklentilerdir. Diğer bir neden ise gelinen ülkenin göç eden kişinin entegre olabilmesi için gereken şartları hazırlamakta nedense isteksiz davranmasıdır. Bir üçüncü neden ailenin

kendisinde, kendi aile biyografisinde yatıyor olabilir. Aileler göç sürecinde kendi oryantasyonlarını genellikle üç şekilde sağlamaya çalışırlar (10):

1) İlerlemeci aileler, birçok psikososyal zorluğa rağmen kendi kaderlerini ellerine almayı başarırlar. Bu tür aileler özellikle yüksek iletişim yetenekleri sayesinde içselleştirdikleri gelenekleri, adet ve alışkanlıkları ile dışa, bilinmeze ve farklıya açılmayı çok iyi dengeleyebilirler. Yine bu aileler, geldikleri toplumun kurallarına sıkı sıkıya sarılmak yerine karşılarına çıkan yeni yaşam pratiğindeki değişimlere ayak uydurabilirler. Çoğunlukla bulundukları sosyoekonomik alt düzeye rağmen, karşılaştıkları yaşam olaylarına aktif olarak katılabilecekleri yönünde bir özgüvene sahiptirler. Aynı zamanda bu aileler gerçekçi bir yaşam tasarlama yönünde de becerilidirler. İlerlemeci aileler, hayatlarındaki bu radikal değişimi, özellikle aile içindeki feodal bir ilişki biçiminden eşitlikçi bir ilişki biçimine geçebildiklerinde başarabilirler.

2) Sklerozan aileler, "iç" ve "dış" arasına çok kesin bir sınır çizip, değişimin ve entegrasyonun bütün kapılarını kapatırlar. Bu ailelerin yaşadıkları "etnik geri çekilme" çoğunlukla yaşadıkları haksızlıklardan değil, kendi aile yapılarından kaynaklanır. Bu ailelerin en önemli özelliği, geleneksel değerlerine çok sıkı bağlı olmaları, katı bir şekilde kendi "iç"lerine dönük olmaları, aile içinde en küçük otonomiye izin vermemeleridir. Bu ailelerin, kızlarının ya da diğer aile bireylerinin geleceği için çok kesin planları vardır. Kızlarının isteyip istemediğine aldırmadan onları kendi memleketlerinden, kendi köylerinden, mümkünse en iyi anlaştıkları ailenin oğluyla evlendirmek gibi.

3) Gerilemeci aileler, geldikleri ülkeye varmak yerine, daha ilk günden itibaren bir gün geriye dönme düşüncesine odaklanan ailelerdir. Geriye dönüş mitosu zedelenmesin diye, bütün geleneksel değerler korunur ve yeniye, farklıya ait ne varsa reddedilir. Krizler kaçınılmaz hale gelene kadar yok sayılır. Bu "geriye dönmeye odaklı yaşam" aileyi devamlı bir geçicilik duygusunda tutar ve entegre olmanın bütün kapılarını kapatır. Bu kişiler "daha iyi bir gelecek için kendilerini feda eder" konumundadırlar kendi gözlerinde. Çatışmalar çözülmek yerine yok sayılır, özellikle çocuklar ve gençler sürekli bir sadakat çatışması içine sokulur. Okulda öğrendikleri ve evde anne-babadan duydukları arasında sıkışıp kalırlar.

Birçok aile, bu saydığımız alanların bir kısmında ilerlemeci bir kısmında gerilemeci bir tavır gösterebilir. Örneğin kadın-erkek ilişkilerinde ilerlemeciyken, çocuklarıyla olan ilişkilerinde gerilemeci bir tavır gösterebilirler. Bir sistemin bir bütün olarak ve birdenbire değişmesi oldukça zor ve beklenmeyen bir durumdur. Çoğunlukla gözlenen, aile içindeki alt sistemlerden biri değişirken, diğer alt sistemlerin eski durumlarını koruması şeklindedir. Örneğin çocuklar değişirken, büyüklerin eski düşünüş biçimlerini korumaları gibi. Bu tür kısmi değişimler ancak alt sistemler arasında belirgin sınırlar varsa olasıdır. Sınırların belirsiz olduğu ya da iç içe geçtiği ailelerde bu tür değişimler yeni krizlerin kapısını aralar (12).

Göçün "başarısız" olması

Göçün başarısız olması ne demek, bundan başlayalım: Bu kavrama en iyi kişilerin yaşam duygularını anlamaya çalışarak yaklaşabiliriz. En temelde, hayatta aktif bir varoluşa izin vermeyen, teslimiyetçi bir duruş bulunur. Yaşamöyküsündeki kırılmalar ve gelişim bozukluklarının gerçekçi bir şekilde değerlendirilip işlenememesi neticesinde, uzun süreli ve iş kaybıyla sonuçlanan kronik hastalıklar ortaya çıkar. Endojen depresyon olarak adlandıralamayacak bir depresif semptom yumağı tabloya eşlik eder. Bu depresif belirtiler bedensel ve ağrılıdır. Bunların dışında sosyal olarak geri çekilme ve enerji kaybı tabloyu tamamlar. Sosyal ve ailevi ilişkiler bozulmuş olup, kişi kendini duygusal olarak güvende hissetmemekte ve desteksiz kaldığını düşünmektedir. Göçün ekonomik olarak başarılı olup olmadığı, birçok vakada ikinci derecede rol oynamaktadır.

Türkiyeli göçmenlerin Avrupa'ya gelene kadarki ve Avrupa'daki hayat hikâyelerine kısaca baktığımızda göçün uzun vadede neden başarılı olmadığı ile ilgili birçok ipucu elde ederiz:

Göçmenlerin çoğu İç Ege, Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenlidir. Öğrenim süreleri çoğunlukla köy ilkokulundaki 5 yıllık zorunlu öğrenim süresiyle sınırlıdır. Ayrıntılı sorgulandığında, bu beş yılın dolu dolu geçmediği, zamanla-

Göçmen ailelerin çoğunluğuna baktığımızda, sıkı bir şekilde kendi kural ve değerlerine sarıldıkları ve içinde bulundukları topluma kendilerini bırakmadıkları gözlenir.

rının çoğunu tarlada çalışarak ya da erkekse çobanlık yaparak, kızsa evde anneye yardım ederek geçirdikleri anlaşılır. Azımsanmayacak bir kısmı hiç okuma yazma bilmemektedir ya da tramvayların, otobüslerin numaralarını ancak okuyabilmektedirler. Hemen hepsinin -erkeklerin- köylerinin dışındaki tek tecrübeleri askerlikleri sırasında yaşadıklarıdır. Erkeklerin bir kısmı ergenlik çağlarından itibaren ekonomik nedenlerle iç göçle çoktan tanışmış olmaktadır. Türkiye'deki yaşantılarını yoksulluğun belirlediği bu insanlarımız, göç sırasında çoğunlukla 20 ila 30'lu yaşlarını sürüyor olurlar.

Hemen hepsi evlidir ve ilk çocuklar doğmuştur. Kendi köylerinden ya da komşu köylerden göç eden tanıdık ya da akrabaların gönderdikleri fotoğraflar, bir yaz tozu dumana katarak köye giren ikinci el Mercedes ya da BMW gibi bir efsanenin oluşmasına, bu dayanılmaz hayat şartlarından kurtulabilmelerine olanak sağlayacak bir umut ışığının doğmasına neden olmaktadır. Çoğunlukla önce erkek göç eder. 70'li yıllarda daha belirgin olmak üzere herkes birkaç yıl kalıp, "çok" para kazanıp, yani bir dükkân, başını sokacak bir eve yetecek parayı kazanıp geri dönmeyi planlar. Aileler başlangıçta köyde kalırlar. Bütün güç işe verilir, Almanca öğrenilmez, çünkü zaten çok kısa sürede geri dönülecektir, hem zaten zaman da yoktur. Bütün fazla mesailere kalınır. Çok kötü şartlarda oturulur. Ama ne yazık ki, çok azı başlangıçtaki planlarını gerçekleştirip geri dönebilir. Geri dönüş yıl yıl ertelenir. Belli bir süre sonra kadın çoğunlukla çocuklarla birlikte erkeğin yanına gelir. Araya giren, yaz tatillerinde birer ay birlikte olmalarla geçen yıllar yabancılaşmayı ve dolayısıyla çatışmaları da beraberinde getirir. Kimi aileler çocuklarını, Türkiye kültürüyle yetişsin diye, kimisi burada çocuklar "esrara, eroine düşmesinler" diye memlekette anneanne ya da babaanne yanında bırakırlar. Hem zaten geri dönülecektir. Umutlar azaldıkça ve çocuklar büyüdükçe, çocukların istekleri doğrultusunda onlar da gelir Avrupa'ya. Çocuklar, erişkinlerden çok daha hızlı bir şekilde geldikleri kültürle haşır neşir olur; dile çok çabuk hâkim olup zaten uzak oldukları anne babadan daha da uzaklaşırlar. Çocuklar başarılı bir eğitim görüp, iyi bir meslek sahibi olup sosyal hayata entegre de olsalar, özellikle babalar kendilerini çocuklarına yabancılaşmış ve başarısız bulurlar. Kendilerini çocukları tarafından ciddiye alınmıyor, saygı gösterilmiyor gibi hissederler. Hayatlarıyla ilgili hiçbir konuda kendilerine danışılmamaktadır. Otoritelerini yitirmişlerdir. Kendilerine olan güvenleri azalır. Geriye dönüp bir muhakeme yaparlar. Neler hayal edilmiştir, ama şimdi nerede durulmaktadır.

"Modern Batı"nın "tutunamayan"larıdır göçmenler. Göçmen sürekli bir geçicilik duygusu içinde yaşar. Günün geçmesini, haftanın geçmesini, kışın geçip yazın gelmesini ve bir an önce memlekete tatile gidebilmeyi özler. Bu arada geçenin kendi hayatından kaybolup giden yıllar olduğunu algılamaz çoğunlukla.

Kadınlar, çoğunlukla temizlik ve restoran mutfaklarında bulaşık yıkama işi de olsa çalışmakta ve evin geçimine katkıda bulunmaktadır. Erkeğin elindeki en önemli kozu, ailesini besliyor olma duygusunu, elinden almışlardır. Bu kadının kendi özgüvenini artırır ama, erkeklerin özgüvenlerinin daha da azalmasına ve hırçınlaşmalarına neden olur. Eşler arası çatışmalar kaçınılmazdır. Ama yine de bu çatışmalar yıllarca gizli kalır. Kadın kazandığı parayı hiç sesini çıkarmadan eşine verir. Ama karşılaştığı her zorlukla daha da güçlenmekte, sosyal yeteneklerini artırmakta ve eşine bağlı konumdan sıyrılmaya başlamaktadır. Bu "özgürleşme hareketi" ya aile içindeki dengelerin erkek aleyhine yeniden düzenlenmesini gerektirir ya da sonu kadına yönelik şiddete kadar varan krizlere yol açar.

Çok ağır işlerde çalışmak zorunda kalan göçmenler bu ağır iş koşullarına 10-20 yıl boyunca sessizce, arada yaşanan kısa süreli hastalıklar haricinde katlanırlar. Yapılan muayenelerin hemen hepsinde iskelet sisteminde dejeneratif bozukluklar tespit edilir. Türk erkekleri içsel çatışmalarını kadınlardan daha fazla bedensel hastalıklar üzerinden anlatmaya meyillidirler. Psişik dekompensasyon erkeklerin yüzde 80'inde somut bir olay sonrasında başlar, ya bir operasyon ya da bir iş kazası sonrasında (9). Bunun dışında bir aile yakının kaybı, ya da çocuğun uyuşturucu sorunu, depresyon ya da psikosomatik rahatsızlıkların ortaya çıkmasına zemin hazırlayıcı ya da tetikleyici faktörlerdir. Birçoğunda hiçbir yere ait olamama, kaybolmuş, yitip gitmiş olma duyguları, yalnızlık, kaygı ve kuşkular ve hatta korkular çoğalmakta, geri çekilme artmaktadır.

"Modern Batı"nın "tutunamayan"larıdır göçmenler. Göçmen sürekli bir geçicilik duygusu içinde yaşar. Günün geçmesini ve bir an önce işyerindeki stresten güvenli evine kaçabilmeyi, bir an önce haftanın geçmesini, bir an önce kışın geçip yazın gelmesini ve memlekete tatile gidebilmeyi özler. Bu arada geçenin kendi hayatından kaybolup giden yıllar olduğunu algılamaz çoğunlukla. Algıladığında artık algılamasının da pek önemi kalmadığını fark eder. Hayatın anlamı kayıp gitmiştir elinden. Baktığı tek yer umut dolu geçmiş, gerçekleşmemiş beklentilerdir. Psikoterapinin zorlu görevinin başladığı andır bu an. Göçmene, elinden kayıp giden anlamın yerine yeni bir anlam bulmasında destek olmak. Ama nasıl?

Göçün "başarılması"

Esas amaç, kimliğin en önemli parçalarının korunup, yeni elemenlarla zenginleştirildiği bir entegrasyondur. Böyle bir entegrasyonun gerçekleşebilmesi ancak, bireyin sosyal yaşamda, iş yaşamında ve politikada aktif olarak katılımı ile olasıdır. Göç edilen ülkenin diline hâkim olabilmek de bunların gerçekleşmesinde büyük öneme sahiptir. Bikültürellik, "Her iki kültürün değerleriyle identifiye olup bu identifikasyon sayesinde her iki kültür arasında gidip gelebilmektir" der Hettlage-Vargas. Ancak, identifiye olmaktansa saygı göstermek,

kabul etmek ve bundan rahatsızlık duymamak, kendi kimliğine zarar gelecekmiş hissine kapılmadan o kültürle yan yana yaşayabilmeyi başarabilmek, bireyin ve ailenin iç dengelerini daha iyi korumasına olanak verebilir kanımca. Bu tabii, karşı taraf da aynı saygıyı gösterebildiği müddetçe mümkün olabilmektedir. Eğer karşılıklılık ortadan kalkarsa, herkes kendilik sınırlarını koruyabilmek için kalkanlarını çıkarmakta ve savaşa hazır hale gelmektedir. Tutuculuğun ve milliyetçiliğin kapısının aralandığı andır bu an. Bikültürel bilinçlilik, bireyin köken aldığı kültürü bastırmaya gerek duymadan, yeni kültürü kendi içinde tutabileceğinden emin olduğu durumdur (13). Bu, ambivalansa katlanabilmek demektir. Böylece kişi, bikültürelliğin getirdiği zenginlikten, seçebileceği şeylerin çokluğundan faydalanabilir.

Böyle dinamik bir modelde belli anlarda saplanıp kalmayı her zaman patolojik olarak değerlendirmemeli, normal ve tahmin edilebilir olarak yorumlamalıdır. Aileyi stabil tutabilme çabası daha çok dekompenzasyon fazında görülür: Aile kuralları daha katı uygulanır ve bütün yenilikler ve farklılıklar kuşkuyla karşılanır. Aile birbirine sıkı sıkıya sarılır. Hayatta kalabilmek için dışarıdan gelen her şey dirençle karşılanır. Bu fazı takiben esnekliğin büyük rol oynadığı reorganizasyon fazı başlayabilirse, çatışmaların bastırılmayıp işlenebilmesi için bir şans doğar. Bu fazda yaşanan kriz paradoksal bir şekilde sistemin sallanıp ardından daha iyi bir temele oturmasına yardımcı olur. Yeni kimliğin oluşumu, yeni kültüre seçici olarak uyum gösteren, kaybedileni, göç edilen topluma zamanla gelişen bir aidiyet duygusu ve yeni ilişkiler ile ikame edebilen ben aracılığı ile olasıdır. Sağlıklı yürüyen bir göç sürecinde öncesine göre daha güçlü, daha zengin bir ben gelişir. Bu intrapsişik, yapısal değişim, oluşan yeni kimlik, kaybedilen zamanlara duyulan özlemin tamamen ortadan kalktığını göstermez. Kayıp duygusu,

Göçmenlik yaşantısı ve psikolojisi üzerine değerli çalışmaları olan psikiyatr Dr. Serol Teber, Almanya'da 30 yıllık bir göçmenlik yaşantısından sonra, kendini sanat ve edebiyata adamak için döndüğü İstanbul'da iki yıl sonra hayata gözlerini yumdu.

doldurulamaz bir boşluk hissi göçmenin içinde hep kalır, ama bununla yaşanabileceği öğrenilmiştir artık.

Serol Teber'e saygı...

Bu makale aslında burada bitti. Ama Almanya'da 30 yıllık bir göçmenlik yaşantısından sonra, kendini sanat ve edebiyata adamak için döndüğü İstanbul'da iki yıl sonra hayata gözlerini yuman dostum ve meslektaşım psikiyatr Dr. Serol Teber'in *Göçmenlik Yaşantısı ve Kişilik Değişimi* kitabından bir alıntıyla son noktayı koymak istiyorum, saygıyla (15):

"Göçmenlik serüveni hiç kuşkusuz insanların önüne, potansiyel düzeyde de olsa, pek çok yeni yaşam alanları açmakta, nesnel kazanımlar ve tinsel bilgilenmeler olanağı sağlamaktadır. Göç olgularının bu yapısı hep bilinir. Ve gerçekten de, milyonlarca insanı göçmenlik yaşamını göze almaya iten temel neden de budur.

"(...) Ancak, yeterli ön-hazırlıklardan yoksun ve gereğinden uzun sürmüş göç serüvenlerinin insanların ruhsal yaşamlarına getirebileceği yükün ağırlığı ve yapabileceği tahribatın boyutlarının sanıldığından ve beklenildiğinden de fazla olduğu gerçeği (göçün bir tür ayıbı olarak) çok kez suskun geçiştirilmektedir.

"Oysa, on-onbeş yıllık göçmenlik yaşantısından sonra -çok kez de hiç beklenmedik bir anda ortaya çıkan- son hesaplaşmalarda asıl ön plana gelenin tam da bu 'ruhsal yaşam' boyutu olduğu, -çok kez biraz da şaşkınlıkla- görülmektedir. Bu nedenle de, uzun erimli göç serüvenlerine başlama düşüncesinde olanların, bu yeni yaşam tarzının ileride olasılıkla kendi ruhsal yaşamalarına da getirebileceği -benzer etkileri (de) önceden hesaba katmalarının olası düş kırıklıklarını önlemede (belki) bir yararı olabileceğini düşünüyorum."

DİPNOTLAR

1) J. Bowlby (1963), Process of Mourning. International Journal of Psychoanalysis, 42.
2) E. Kürşat-Ahlers (1995), Migration als psychischer Prozess, S: 157-171; Multikulturelle Gesellschaft Monokulturelle Psychologie içinde; I. Attia, M. Basque, U. Kornfeld, G. M. Lwanga, B. Rommelspacher, P. Teimoori, S. Vogelmann, U. Wachendorf, Forum Verlag.
3) N. Elias (1987), Die Gesellschaft der Individuen. Frankfurt a.M.
4) S. Freud (1917), Trauer und Melancholie. Gesammelte Werke X. Frankfurt a.M. 1960.
5) S. Freud (1969), Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse. Studienausgabe Band I. Frankurt a.M. 1969.
6) A. C. Garza-Guerrero (1974), Culture Chock: its Mourning and Vicisssitude of Identity, American Psychoanalytical Ass. VI, 22, 2.
7) L: Grinberg, R. Grinberg (1990), Psychoanalyse der Migration und des Exils. München & Wien.
8) R. Hettlage, A. Hettlage-Varjas (1984), Kulturelle Zwischenwelten –Fremdarbeiter- eine Ethnie?, Schweizerische Zeitschrift für Soziologie.
9) E. Koch (1995), Hintergründe "gescheiterter" Migration, S: 101-110; Psychologie und Pathologie der Migration içinde; E. Koch, M. Özek, W. M. Pfeifer, Lambertus Verlag.
10) A. Lanfranchi (2004), Migration und Integration-Gestaltung von Übergängen, S:13-29, Therapie und Beratung von Migranten içinde; R. von Wogau H. Eimmermacher, A. Lanfranchi, Beltz Verlag.
11) E. M. Leyer (1991), Migration, Kulturkonflikt und Krankheit, Opladen.
12) G. Okman-Fişek (1998), Auswirkungen der Migration auf die Familienstruktur und auf die Erfordernisse der Familientherapie, S: 102-115; Chancen und Risiken von Migration içinde; E. Koch, M. Özek, W. M. Pfeiffer, R. Schepker, Lambertus Verlag.
13) S. Salman (1995), Hintergründe gelungener Migration, S: 90-100; Psychologie und Pathologie der Migration içinde; E. Koch, M. Özek, W. M. Pfeifer, Lambertus Verlag.
14) G. Simmel (1908), Exkurs über den Fremden. Soziologie-Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung. Berlin. 1983.
15) C. E. Sluzki (2001), Psychologische Phasen der Migration und ihre Auswirkungen, S: 101-115; Transkulturelle Psychiatrie içinde; T. Hegemann, R. Salman, Psychiatrie Verlag.
16) S. Teber (1993), Göçmenlik Yaşantısı ve Kişilik Değişimi, Ortadoğu Verlag.
17) D. W. Winnicot (1971), Playing and Reality, London.
18) Ch. Zwingmann (1962), Zur Psychologie der Lebenskrisen. Frankfurt a.M.

Kuran'a göre Hz. Muhammed'e yönelik eleştiriler

Hz. Muhammed'e ve İslam dinsel bildirilerine yapılan eleştiriler Kuran tarafından tartışmacı ve savunmacı bir yöntemin benimsenmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda Kuran, analitik ve sistemsel bütünlükten yoksun kalmış, karşıtlık içeren ifadelere yer vermek zorunda kalmıştır. Karşı çıkış ve itirazlar, kimi kez Hz. Muhammed'i oldukça güç durumda bırakmış, yer yer onu karşıtlarına ödün verecek; hatta kendisine vahyedildiğini ileri sürdüğü bildirilerin Tanrısallığından kuşkulanacak bir konuma itmiştir. Karşı çıkış ve itirazlara, Kuran tarafından verilen yanıtlar, karşıtları nesnel açıdan doyurucu ve ikna edici olmaktan çok, inananları teselli edip, inkârcıları tehdit edici niteliktedir.

Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın
OMÜ Sinop Eğitim Fakültesi

İnsanlığın kültürel gelişimine baktığımızda, bu gelişimin, başlangıcından bugüne değin, giderek olgunlaşarak ve değişim geçirerek çeşitli zorlu aşamalardan geçtiğini görmekteyiz. Her aşamada belli kültürel normlar, modeller, çerçeveler oluşmakta; bu normlar, modeller ve çerçeveler, özellikle eleştirel düşüncenin bulunmadığı, otoriteye bağımlılığın egemen olduğu ortamlarda insanlığı tutsak etmekte; kullanılan kavramlardan davranışlara değin her şeyi etkilemektedir.

Hz. Muhammed de, içinde yaşadığı kültürün bir bireyi olarak, o kültürün belirlediği, sınırlarını çizdiği bir çerçeve içinde hareket etmiş; Arap toplumunun siyasal birliğini ve devletleşme sürecini başlatacak değişimin ilk tohumlarını atarken köklü bir kültürel dönüşümden çok Yahudi ve Hıristiyan çerçevelere koşut bir kültürel çerçeve ortaya koymaya çalışmıştır.

Bunu biraz açmak gerekirse, Hz. Muhammed'in zaman içinde oluşturmaya çalıştığı düşünsel ve toplumsal projenin Tanrı merkezli olması, *Tevrat* ve *İncil*'den, hatta Ortadoğu'da var olan çeşitli düşünsel ve toplumsal geleneklerden öğeler taşıması, genel kültürel çerçevenin pek değişmediğini ortaya koymaktadır. Nitekim Hz. Muhammed, başkaları bir yana, Hz. Musa ve Hz. İsa gibi, peygamberlik öncesi en az 40-45 yıllık yaşam deneyimlerini yok sayarak, aslında bu deneyimlerin bir sonucu olan her şeyi, toplumun da yatkın olduğu bir anlayışla Tanrı'ya bağlamaktadır. Bugün çoğu modern toplumlarda bu paradigma değiştiği içindir ki, peygamberlik kurumu geçmişte kalmış bir anı olarak değerlendirilmekte; Tanrı'nın güdümünde, tüm benliğiyle ona teslim olmuş birey anlayışı kabul görmemektedir. Ülkemizde Atatürk dönemi dışında paradigma değişikliği ülkeyi yönetenlerce tehlikeli görüldüğü (1) ya da farkına varılmadığı için, bu paradigma değişikliğini yaratacak eğitim kurumları Ortaçağ'ın kültürel paradigmasıyla modern kültürel paradigma arasında bırakılarak yozlaştırılmış; bugün siyasete de damgasını vuran bir Türkiye tablosu ortaya çıkmıştır.

Kültürel paradigma, yukarda belirttiğim gibi, kullanılan kavramların ve sözcüklerin anlamlarını da belirlemekte; köklü bir dönüşüme uğramış başka kültürel paradigmalarda, aynı sözcükler kullanılıyor olsa da, köklü bir anlam değişikliğine uğramaktadır. Sözgelimi, Araplar'la ortaklaşa olarak kullandığımız, *Kuran*'da da geçen "adalet" sözcüğü, siyasal İslamcılar'ın yanıltmacalarının tersine, bugün aynı anlam ve içeriği taşımamaktadır. Ortaçağlarda adalet sözcüğünün içeriğini, toplumsal-siyasal yapı (özgür-köle, kadın-erkek, Müslüman-Müslüman olmayan ayrımı), ahlaki duyarlılık derecesi belirlemektedir. Bugün bütün bunlar köklü bir değişime uğramış ve adalet sözcüğünün içeriği buna bağlı olarak değişmiştir. Bu nedenledir ki, kimi siyasal İslamcılar bu sözcüğün bağlı olduğu toplumsal ve kültürel çerçeveyi göz ardı ederek, bu sözcüğe çağdaş anlamlar yüklemeye ve böylece kendi benlerini tatmine çalışırlar; bu tutumun kendilerini izleyen yığınlara zarar verebileceğini düşünmezler.

Yine Araplar'ın kullandığı *Kuran*'da da geçen

"ilm" sözcüğü de bugün çağdaş gelişmeler ışığında anlam değiştirmiştir: Ortaçağlarda Tanrı'nın bir lütfu ve vergisi olarak görülen ve dilediğine verebileceği tamamıyla özel kişilere (peygamber ve kimi çevrelere göre filozoflara) özgü sırlı salt kuramsal nitelikli "ilm" (bilgi), bugün her insanın kendi gücü ve yeteneğiyle doğayla, kendisiyle ve başka insanlarla ilişkisi sonucu nedensel bağlantılar kurarak elde edebileceği ve pratik sonuçlarından herkesin yararlanabileceği bir olanak haline gelmiş ve özel kişilerin tekelinden kurtarılmıştır.

İlerki sayfalarda Sayın Dr. Aydın'ın makalesinde kutsal ve göksel diye nitelenen bir bildirinin bilimsel bir incelemeye tabi tutulduğunda nasıl sıradanlaştığı ve yerselleştiğini; Hz. Muhammed'in Arabistan dahil çeşitli Ortadoğu ülkelerindeki 40 yılı aşkın deneyimi, bu deneyim sonucu elde ettiği bilgi birikimi, bildirisini sunarken başkalarıyla yaşadığı olumlu-olumsuz ilişkilerin bildirilerin oluşumuna nasıl katkı sağladığını; bu ilişkilerde yaşadığı ruhsal durumların bildirilere nasıl yansıdığını; başkalarıyla tartışmalarda çoğu cedel (diyalektik) türünden tamamıyla insan kaynaklı zayıf bir ikna (kandırma, inandırma) yönteminin nasıl Tanrısal bir yöntem olarak sunulduğunu okuyacaksınız.

Anılan makale, Türkiye'de din öğretimi programını yeniden düzenlemede nelere dikkat edilmesi, nasıl bir yol ve yöntem izlenmesi gerektiği açısından da yol göstericidir (2).

Prof. Dr. Mehmet Dağ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi

DİPNOTLAR

1) Tehlikeli görülme nedenlerinden biri, Türk toplumunun Hıristiyanlaştırılacağı korkusudur. Eminim, dine eleştirel bakış, Kuran ayetlerini, doğduğu ortam ve kültürle ilişkilendirme, kimi çevrelerde Hıristiyanlığa hizmet olarak görülecek ve ortalığa korku salarak engellenmeye çalışılacaktır. Bu türden bir yaklaşımın Türk toplumunun gelişmesine hizmet etmediği açıktır.

2) Ülkemizde ana muhalefet partimiz de dahil, etkili güçlerin bu doğrultuda bir girişime cesaret edebileceklerini sanmıyorum. Şeyh Edebali'ye sığınmalar ve dinsizlik suçlamasının önünü almak için olsa gerek, Hava Kuvvetleri şehitlerimizi alışılmışın dışında Arapça Kuran okutarak ve Türkçe çevirisini yaptırarak anmalar bu kanımı doğrulamaktadır.

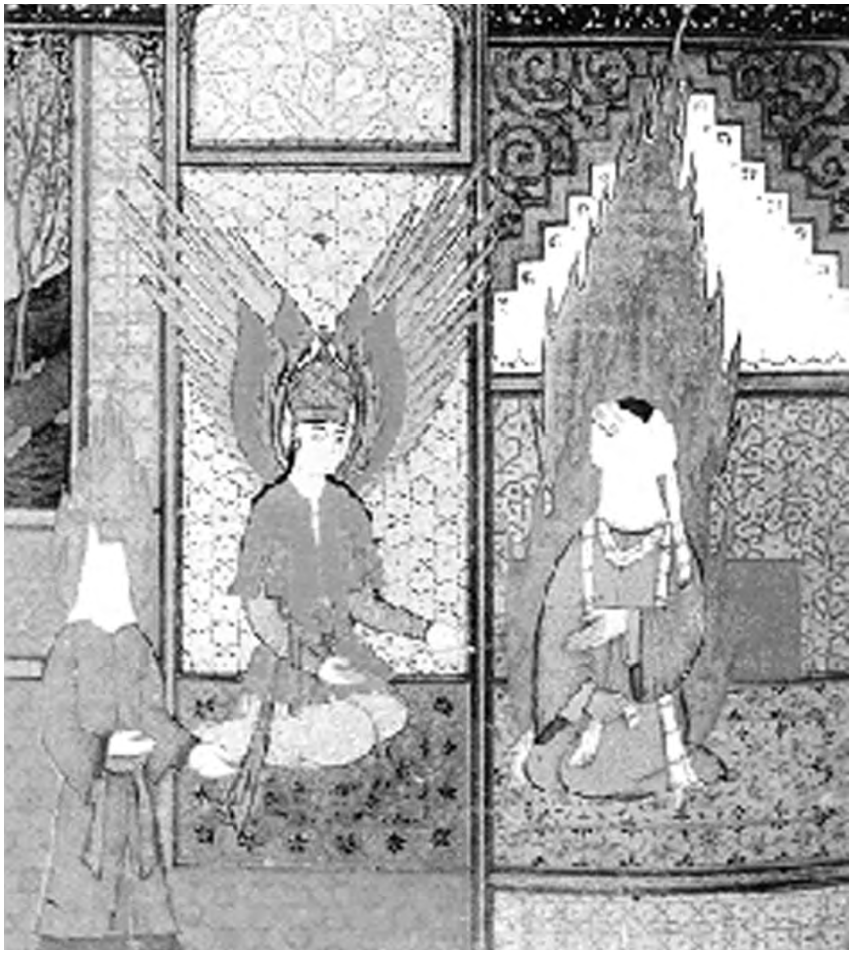
HZ. MUHAMMED'İN PEYGAMBERLİK İDDİASI

İslam peygamberi Hz. Muhammed'in, peygamberlik iddiasında bulunmadan önce, içerisinde yetiştiği toplumdaki kimi sorunları düşünmek ve inandığı Tanrıyla baş başa kalabilmek için, sık sık Mekke civarındaki Hira Mağarası'na gitmeyi alışkanlık haline getirdiği bildirilmektedir (1). Onun Suriye, Yemen, Halep, Kudüs, Irak vb. yerlere yaptığı ticari amaçlı yolculuklar (2) gibi, bir bakıma kendisini peygamberlik görevine hazırladığı anlaşılan gezi alışkanlığından *Kuran* açıkça söz etmemekle (3) birlikte, "Biz senin göğsünü açıp, belini bükmüş olan yükü atmadık mı?" (4) ayetlerinde, onun toplumsal sorunlar karşısındaki duyarlı tavrına işaret etmektedir.

Hz. Muhammed Hira Dağı'nda (*Siyer-i Nebi*).

Yine aktarılan öğrenilere göre, Hz. Muhammed 40 yaşlarındayken Hira Mağarası'nda, "Yaratan Rab'binin adıyla oku; O, insanı bir kan pıhtısından (alak) yarattı; oku, Rab'bin sonsuz kerem sahibidir; O, kalemle öğretendir; insana bilmediğini belletendir" (5) bildirisini kendisine telkin eden bir varlığı gördüğü inancıyla sarsılmış, kendisini şeytan ve cin gibi kötü varlıkların sardığı korkusuna kapılarak, oradan ayrılıp eşi Hatice'nin yanına dönmüştür. Hatice'ye yaşadığı "sıra dışı" deneyimi anlatmasının ardından sadık eşi onu, iyi niteliklerini överek, "Tanrı'ya ant olsun ki, Rab'bin seni hiçbir zaman utandırmaz; çünkü sen, akrabanı gözetir, güçsüz olana yardım eder, fakire verir, misafiri ağırlar, doğru yolda halka yardım edersin" (6) diyerek yatıştırmaya ve teselli etmeye çalışmıştır. Hz. Peygamber bununla tam teselli olmamış olsa gerek ki, Hatice onu, Hıristiyanlığı benimsemiş, İbranca'yı bilen ve *İncil*'den kısmetince bir şeyler okuyup yazmaya çalışan amcazadesi Varaka b. Nevfel'e götürmeyi gerekli görmüştür. Varaka, Hz. Muhammed'i dinledikten sonra, kendisine görünen varlığın Mûsâ'ya görünen "Büyük Namus", yani "Cebrail" olduğunu belirterek, kendisinin önceki kutsal kitaplarda bildirilen ve gelmesi beklenen Tanrı elçisi olduğunu söylemiş (7); böylelikle Hz. Muhammed'in zihninde, yer yer açığa çıkan kuşkulara rağmen (8), peygamber olduğu ve Tanrı'dan Cebrail aracılığıyla vahiy aldığı inancı belirmeye başlamıştır. Onun ilk dönemlerde kendisine görünen varlıkla ilgili kuşkular taşıdığını bildiren bir rivayeti Taberî aktarmaktadır ve rivayet oldukça ilgi çekicidir; çünkü Hz. Muhammed'in Hatice'nin önerisiyle kendine görünen varlığın şeytan mı yoksa Varaka b. Nevfel'in sözünü ettiği Cebrail mi olduğunu denediğini bildirmektedir. Hatice'ye iliştirilen rivayet şöyledir:

Cebrail Hz. Muhammed'e ayet getiriyor. Hz. Ayşe de orada (*Siyer-i Nebi*).

"Hatice şunu rivayet eder: Ben ona; 'Tanrı'nın kendisine şeref kazandırdığı vahyi getiren melek yanına geldiği vakit, bana haber verme imkânı bulabilir misin' dediğimde, Tanrı elçisi: 'Olur haber veririm' diye yanıt verdi. 'Cebrail yanımdadır' diye Cebrail'in geldiğini bildirdi. Bunun üzerine ben de: 'Ey amcamın oğlu, yerinden kalk ve sol butum üzerine otur' dedim. Tanrı elçisi de, aynen dediğimi yaptı. 'Hâlâ meleği görüyor musun', diye sorduğumda, Tanrı elçisi, 'görüyorum', yanıtını verdi. Ben de, 'şimdi de, sağ butum üzerine otur', dedim. O dilediğim gibi hareket etti. 'Şimdi de meleği görüyor musun' diye sordum. Tanrı elçisi, 'Evet görüyorum' diye yanıt verdi. Ben de ona, 'Şimdi kucağıma gel' dedim. Ona, 'Hâlâ meleği görüyor musun' diye sorduğumda, 'Evet, hâlâ görüyorum' yanıtını verdi. Bunun üzerine elbisemi çıkartıp, başımdaki örtüyü bir kenara attım. Tanrı elçisi kucağımdaydı. Ona, 'Tekrar meleği görüyor musun?' diye sorduğumda, 'Hayır, görmüyorum' dedi. Bunun üzerine ben de ona: 'Ey amcamın oğlu, sebat et, senin yanına gelen şeytan değil, melektir; Tanrı'ya and içerek sözümün doğruluğunu teyit ederim' dedim" (9).

Bu olaydan sonra kendisine görünen varlığın Cebrail olduğu kanısına kapılan Hz. Muhammed, yaşadığı ilk deneyimden yaklaşık üç yıl sonra gerçekleşen ve onu, Tanrıdan geldiğini kabul ettiği bildirileri insanlara iletmeye çağıran, "Ey örtüsüne bürünen kalk ve uyar" (10) telkiniyle sonuçlanan ikinci deneyimle, artık açıktan açığa peygamberlik iddiasında bulunmaya başlamış ve *Kuran*'ın, "Önce en yakınlarını uyar" (11) yönlendirmesiyle, ailesinden başlayarak İslam öncesi Araplar'ı yavaş yavaş kendisine ve Tanrısal kaynaklı olarak sunduğu bildirilere inanca çağırmaya başlamıştır (12).

Aktarılan öğrenilerden anlaşıldığı kadarıyla, Hz. Muhammed'in davetinden, önceki dinsel inançlarının, geleneklerinin, siyasi ve ekonomik çıkarlarının sarsılacağı gerekçesiyle (13) pek memnun olmayan Mekke'nin tüccarlardan oluşan seçkin tabakası, başlangıçta ona, iddiasından vazgeçmek koşuluyla kimi tekliflerde bulunmuştur (14). Ancak Hz. Muhammed'in teklifleri reddetmesinin ardından, onlar ilkin bir ölçüde halkın ve yakın bölgelerde yerleşik bulunan Yahudi ve Hıristiyanlar'ın da desteğini almaya çalışmışlar; ikinci aşamada ise, ona ve sunduğu bildirilere karşı koymaya girişmişlerdir (15).

Genel olarak ele alındığında Mekke döneminin başlangıcında karşı çıkış ve tepkiler, bireysel olarak kendini gösterirken, Hz. Muhammed'in taraftarları arttıkça yer yer şiddeti ve toplu boykotları da içeren toplumsal bir harekete dönüşmüştür (16). İslam taraftarlarından öncelikle himayeden yoksun olanlara, ardından da, peygamber ile birlikte tüm inananlara yönelen tepki ve buna bağlı olarak işkenceler (17), Müslümanlar'ın ilkin Habeşistan'a (18), sonra da Medine'ye (19) kaçışlarıyla sonuçlanmıştır.

Kitap sahipleri olarak adlandırılan Yahudi ve Hıristiyanlar'la, İslam öncesi Araplar'ın Hz. Muhammed ve taraftarlarına karşı ittifakları, önceleri daha çok fikri düzeyde kalırken (20), Medine döneminde, özellikle siyasal ve ekonomik çıkarları sarsılan Yahudiler'in, İslam peygamberinin karşıtlarıyla yaptıkları gizli görüşmelerle şiddet alanına doğru bir kayma göstermiştir. Bu da, Medine'ye hicretin doğurduğu toprak sıkıntısıyla birleşerek Yahudiler'in Medine'den sürgün edilmeleriyle sonuçlanmıştır (21). Kitap sahiplerinin, peygamber ve taraftarlarına karşı takındıkları olumsuz tutum, doğal olarak *Kuran*'a da yansımıştır. *Kuran*'ın, daha genel bir deyişle İslam dinsel bildirilerinin kitap sahipleri karşısındaki tavrını değerlendirmek, ayrı ve kapsamlı bir araştırmayı gerektirmekle birlikte (22) Hz. Mu-

hammed'e karşı koyuş nedenlerini yakından görebilmek için, kısaca da olsa değinmekte yarar vardır.

Bilindiği gibi İslam dinsel bildirileri, yer yer peygamberliğin bölünmezliği inancını savunmuş (23); bu inancın doğal bir uzantısı olarak da, Hz. Muhammed'in ortaya koyduğu bildirilerin, önceki kutsal kitaplarla uyum içerisinde olduğu fikrini ileri sürmüştür. "Sana söylenen, senden öncekilere söylenenden başka bir şey değildir" (24), ayetinde açıkça gözlemlediğimiz bu olgunun temelinde, en azından ilk ilişkilerin kurulduğu dönemlerde, Yahudi ve Hıristiyanlar'ı da, İslam dinsel bildirilerine inandırma ve İslam öncesi Araplar'ın saflarına dahil olmalarını engelleme düşüncesinin yattığı anlaşılmaktadır. Çoğu kez, "sana indirdiğimizden kuşkuda isen, senden önce kitabı okuyanlara sor; ant olsun ki, gerçek sana Rab'bin den geldi, sakın kuşkuya kapılanlardan olma" (25) ayetinde olduğu gibi, kitap sahiplerini, Hz. Muhammed'in kuşkusunu gidermek için, başvurulacak bir merci olarak sunan *Kuran*, sosyal konumların ve ilişkilerin farklı bir bağlama kayması sonucu, onları azgınlıkla suçlayıp, Tanrının kendilerine bahşettiği kitapları tahrif etmek ve ondaki gerçekleri gizlemekle itham etmiştir (26). Hiç kuşkusuz, böylesi bir iddianın ortaya konulmasında, İslam peygamberinin içerik olarak *Kuran*'ı önceki kutsal kitaplarla özdeşleştirmesine rağmen, daha sonraki deneyimlerinde, *Kuran*'ın onlardan ayrıldığı kimi noktaların olduğunu öğrenmesinin etkisi yadsınamaz. Bu konuda, İslam peygamberinin zihnine Varaka bin Nevfel'in "Sen önceki kutsal kitaplarda gelmesi müjdelenen ve beklenen peygambersin" deyişiyle yerleşen, kendi peygamberliğinin kimi kanıtlarının önceki kutsal kitaplarda olduğu, fakat bunun kitap sahiplerince gizlendiği inancının da kimi etkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Aslında, İslam peygamberinin söz konusu deneyimini, Yahudi ve Hıristiyanlar'ın da, kendi peygamberliğini benimseyeceği umudu içerisindeyken, *Kuran* tarafından ileri sürülen tüm peygamberlerin İslamı tebliğ etmiş (27) oldukları öğretisine karşın, gelişen süreç içerisinde, her peygamber ve buna bağlı olarak da her ümmete, ayrı bir şeriat (28) ve ayrı bir tapınma biçimi (29) sunulduğunun ifade edilmesinde de yakalamak olasıdır. Öyle görünüyor ki, İslam peygamberinin, henüz çocukken görüştüğü, rahip Bahîrâ, kendisine gelen varlığın şeytan ya da cin olmayıp Cebrail olduğunu ve kendisinin de Tanrı elçisi olduğunu müjdeleyen Varaka b. Nevfel ve İslam öncesi Araplar'ın baskılarından Müslümanlar kaçmaya yer aradıklarında, onlara Habeşistan kapılarını açan Neçâşî örnekleri, Hıristiyanlar konusunda olumlu izlenimler edinmesine katkı sağlarken, İslam'a gerek öğretisel gerekse şiddet temelinde saldırılardan vazgeçmeyen Yahudi deneyimi de, onlar hakkında olumsuz yargılara varmasına neden olmuştur. Nitekim, peygamberin bireysel ve toplumsal deneyimlerinden bağımsız olarak değerlendiremeyeceğimiz *Kuran*, bu olguya şöyle işaret etmektedir:

"Kuşkusuz inananlara, en çetin düşman olarak Yahudileri ve Tanrı'ya ortak koşanları bulursun. İnananlara, sevgi bakımından en yakın olarak da, 'Biz Hıristiyanlarız' diyenleri bulursun. Bu onların içerisinde, bilginlerin, rahiplerin bulunması ve büyüklenmemeleri nedeniyledir" (30).

Gerek İslam tarihi kaynakları (31) gerekse *Kuran*, Yahudi ve Hıristiyanlar ile, bunların etkisinde kalan İslam öncesi Araplar'ın, bir peygamber beklentisi içerisinde olduklarına işaret etmektedir. *Kuran* bu anlayışı şöyle ifadelendirmektedir:

"Meryem oğlu İsâ, 'Ey İsrail oğulları, ben Tanrı'nın size benden önce gelmiş olan Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek olan Ahmed adlı bir peygamberi müjdeleyici olarak gönderilmiş bir elçiyim' demişti. Ancak onlar, kendilerine açık kanıtlarla geldiğinde, 'bu apaçık bir büyüdür' dediler." (32) "(İslam öncesi Araplar), kendilerine bir uyarıcı gelmesi halinde herhangi bir ümmetten daha fazla doğru yolda olacakları konusunda, tüm güçleriyle Tanrı'ya ant içtiler. Ancak kendilerine uyarıcı gelince, bu yalnızca onların haktan uzaklaşmalarını artırdı" (33).

Elyazması eski *Kuran*'lardan bir demet.

Bu bağlamda, insanın aklına, peygamber beklentisi içerisinde oldukları söylenen ve kültürel açıdan peygamberlik kurumuna hazır olan bu kimselerin Hz. Muhammed'e neden bu kadar karşı koydukları (34) sorusu geliyor. Tutarlı bir yanıtın verilebilmesi için, Hz. Muhammed'in ortaya çıktığı toplumun, ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel açıdan irdelenmesini gerektiren bu sorunun, özellikle kitap sahipleri (Yahudi ve Hıristiyanlar) açısından *Kuran* tarafından verilen ve oldukça duygusal bir temele dayandırılan yanıtını şu ayette görmek olasıdır:

"Kitap sahiplerinden çoğu, gerçek kendileri için açıkça belli olduktan sonra, 'içlerindeki çekememezlik' (haset) yüzünden inanmazlar. (Sizi de), inanmanızdan sonra tekrar inançsızlığa yöneltmek isterler" (35).

Kuşkusuz, kitap sahiplerinin, peygambere karşı çıkışını, sadece "çekememezlik" türünden duygusal bir temele dayandırmanın, işin nesnel temellerini göz ardı etmek anlamına

Hz. Muhammed Mekke'den ayrılıyor. Arkada dört melek çizilmiş (*Siyer-i Nebi*).

geleceği açıktır. Kapsamlı bir araştırma, karşı çıkışların, önemli ekonomik, toplumsal ve siyasal nedenlerinin olduğu kadar, köklü inançsal temellerinin olduğunu da gösterebilir. Nitekim, gerek İslam öncesi Araplar gerekse kitap sahipleriyle yapılan tartışmalara bağlı olarak *Kuran*'da yer alan ayetler, özellikle karşı çıkışların inançsal kökenlerini gösterebilecek niteliktedir. Kitap sahiplerinin Hz. Muhammed'i yadsımalarının nedeni olarak ekonomik ve siyasal nedenlere pek yer vermeyen *Kuran*, İslam öncesi Araplar'ın karşı çıkışlarının inançsal nedenlerinin yanında ekonomik ve siyasal nedenlerine de kimi göndermelerde bulunmaktadır (36). Biz, bu bölümde, daha çok, inançsal ve düşünsel temele dayanan karşı çıkış ve tepkilere değinmekle yetineceğiz. Gözlemlediğimiz kadarıyla, inançsal ve düşünsel temelli karşı çıkış ve tepkilerde, kitap sahipleriyle İslam öncesi Araplar, çoğu kez danışıklı hareket ettikleri için, bunlar arasında pek ayrım yapmadan peygamberin şahsına ve Tanrısal kaynaklı olarak sunduğu bildirilere yapılan itirazlar ile, doğruluğunu belgelemesi için İslam peygamberine yöneltilen istemleri, *Kuran* ekseninde sunmaya çalışacağız.

DİPNOTLAR

1) Bkz. Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Çev. Zâkir Kadirî Ugan ve Ahmet Temir, Cilt IV, MEB Yayınları: 2809, İstanbul, 1992, s.95; Philip K. Hitti, History of the Arabs from the Earliest Times to the Present, Macmillan St. Martin's Press, London, 1972, s.112; Cemil Sena, Hz. Muhammed'in Felsefesi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s.17; Muhammed Hamidullah, İslama Giriş, Çev. Kemal Kuşcu, Nur Yayınları, Ankara, 1965, s.21.

2) Bkz. Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt IV, ss.62 vd.; Cemil Sena, age, s.16; Bernard Lewis, Tarihte Araplar, Çev. Hakkı Durusun Yıldız, AÜEF Yayınları, No: 2601, İstanbul, 1979, s.40; Carl Brockelmann, İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi, Çev. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, X. Dizi, Sayı: 14, Ankara 1992, s.11; William H. McNeill, Dünya Tarihi, Çev. Alâeddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s.239.

3) Kuran deniz yolculuğu, Yemen ve Suriye gibi yerlere yapılan yolculularla ilgili kimi atıflarda bulunmaktadır. Ancak oralardaki atıflar, doğrudan Hz. Muhammed'in bu yolculuklara katıldığını söylememektedir. Ancak, Kuran'la Hz. Muhammed'in deneyimleri arasındaki ilinti düşünüldüğünde, o yolculuklarla ilgili deyişler, onun seyahatlerine gönderme yapıyor şeklinde algılanabilir.

4) Şerh Sûresi (XCIV) 1-3.

5) Alak Sûresi (XCVI) 1-5.

6) Bkz. Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Câmi es-Sahîh, Bed el -Vahy, Hadis No:3; Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt IV, ss.93 vd.

7) Bkz. Buhârî, Câmi es-Sahîh, Bed el-Vahy, Hadis No: 3-4; Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt IV, ss.93 vd.; Philip K. Hitti, age, s.113; Toshihiko Izutsu, Kur'ân'da Allah ve İnsan, Çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuk Neşriyât, İstanbul 1990, ss.101-102.

8) Hz. Muhammed'in, yer yer Tanrısal görevi ve Tanrıdan aldığını ileri sürdüğü vahiylerden kuşkulandığını ima eden ayetler bulunduğu gibi (bkz. Yûnus Sûresi (X) 94-95; Bakara Sûresi 147; En'âm Sûresi (VI) 114), onun kendisine vahyi getirenin Cebra'il mi yoksa şeytan mı olduğunu, sınadığına dair rivayetler de aktarılmıştır. Bkz. Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt IV, ss.99-100.

9) Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt IV, ss.99-100.

10) Müddessir Sûresi (XXIV) 1-2.

11) Şu'âra Sûresi (XXVI) 214.

12) Bkz. Philip K. Hitti, age., ss.113 vd.; Bernard Lewis, Tarihte Araplar, ss.41 vd.; Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, cilt IV, ss.121 vd.

13) Bkz. W. Montgomery Watt, Hz. Muhammed'in Mekkesi (Kur'ân'da Tarih), Çev. M. Akif Ersin, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1995, ss.143 vd.

14) Bkz.Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt IV, ss.128 vd.; Süleyman Ateş, İslama İtirazlar ve Kur'ân-ı Kerim'den Cevaplar, Arısan Matbaacılık, Ankara 1971, ss.88 vd..

15) Bkz. Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt IV, ss.142 vd.; W. Montgomery Watt, Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık, Çev. Turan Koç, İz Yayınları, İstanbul 1991, ss.17 vd.; Muhammed Hamidullah, age., s.23.

16) Bkz. Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt IV, ss.148 vd.; Muhammed Hamidullah, age, ss.23 vd.

17) Bkz. Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt IV, ss.142 vd.; Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, ss.118 vd.; Carl Brockelmann, age, s.14 vd.

18) Bkz. Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt IV, ss.136 vd.; Philip K. Hitti, age, s.114; Carl Brockelmann, age, s.14.

19) Bkz. Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt IV, ss.200 vd.; Muhammed Hamidullah, age, ss.26 vd.; William H. McNeill , age, s.240; Philip K. Hitti, age, s.116 ; Carl Brockelmann, age, ss.15 vd.

20) Bu olguyu, Mekkeli Araplar'ın, Hz. Muhammed'e karşı koymak için, Yahudiler'e fikir danıştıklarını ifade eden rivayetler açık bir biçimde belgelemektedir. Bkz. Hasan Aydın, 'İslam Dinsel Bildirileri Mutlak mı?', Bilim ve Ütopya dergisi içerisinde, S. 37, İstanbul, Temmuz 1997, ss.15-16.

21) Bkz. Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt V, ss.445 vd.; Carl Brockelmann, age, ss.17-18; W. Montgomery Watt, İslam Nedir, Çev. Elif Rıza, Birleşik Yayınları, İstanbul 1993, ss.128 vd.; A. J. Wensinck, The Muslim Creed Its Genesis and Historical Development, Cambridge University Press, London 1965, s.18 ; İslam -Yahudi ilişkilerini tarihsel bir çerçevede ele alan bir çalışma için bkz. Bernard Lewis, İslam Dünyasında Yahudiler, Çev. B. Sina Şener, İmge Kitabevi, Ankara 1996, ss.12 vd.

22) Bu konu hakkında değerlendirmeler için bkz. Fazlur Rahman, Ana Konularıyla Kur'ân, Çev. Alparslan Açıkgenç, Fecr Yayınları, Ankara, 1993, ss.277 vd.; Bernard Lewis, İslam Dünyasında Yahudiler, ss.82 vd.; W. Montgomery Watt, Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık, Çev. Turan Koç, İz Yayınları, İstanbul 1991, s.17 vd.; A. J. Wensinck, age, ss.17 vd.; Süleyman Ateş, Kur'ân-ı Kerim'in Evrensel Mesajına Çağrı, Yeni Ufuk Neşriyât, İstanbul 1990, ss.17 vd.

23) Bkz. Fazlur Rahman, Ana Konularıyla Kur'ân, s.171. Söz konusu anlayışın sunulduğu kimi ayetler için bkz. Ahkâf Sûresi (XLXI) 9; Nisâ Sûresi (IV) 16; En'âm Sûresi (IV) 84-90; Enbiyâ Sûresi (XXI) 25; Fussilet Sûresi (XLI) 43. Kuran peygamberliğin bölünmezliği inancını savunup, Peygamberler arasında herhangi bir ayrım yapılmadığını ileri sürmesine karşın, onların kimilerinin, kimilerinden üstün kılındığını da ifade etmektedir. "Peygamber, kendine Rab'binden indirilene inandı, müminler de inandılar. Tümü, Tanrı'ya, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman etti. Biz, onun peygamberlerinden hiç birisini diğerinden ayırmayız". Bakara Sûresi (II) 285. "Andolsun ki biz, Peygamberlerin kimilerini kimilerine üstün kıldık. Davûd'a da Zebur'u verdik". İsrâ Sûresi (XVII) 55.

24) Fussilet Sûresi (XLI) 43.

25) Yunûs Sûresi (X) 94.

26) A. J. Wensinck, age, ss.18-19; W. Montgomery Watt, Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık, ss.19 vd.; Carl Brockelmann, age, s.18.

27) Bu anlayışın savunulduğu kimi ayetler şunlardır: Bakara Sûresi (II) 285 ve 131-133; Nisâ Sûresi (IV) 163; Mâ'ide Sûresi (V)112. Bkz. A. J. Wensinck, age, s.17.

28) "Sizin her biriniz için bir şeriat ve bir yol belirledik. Tanrı dileseydi, hepinizi tek bir ümmet yapardı". Mâ'ide Sûresi (V) 48.

29) "Biz her ümmet için ayrı bir tapınma biçimi koyduk. Onlar buna göre tapınırlar". Hacc Sûresi (XXII) 67.

30) Mâ'ide Sûresi (V) 82.

31) Bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Câmi'el-Beyân 'an Te'vîl el-Kur'ân,cilt I, Matbaa Mustafa el-Bâbî, Mısır, tarihsiz, s.309; Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt IV, s.173.

32) Saf Sûresi (LXI) 6.

33) Fâtır Sûresi (XXXV) 42.

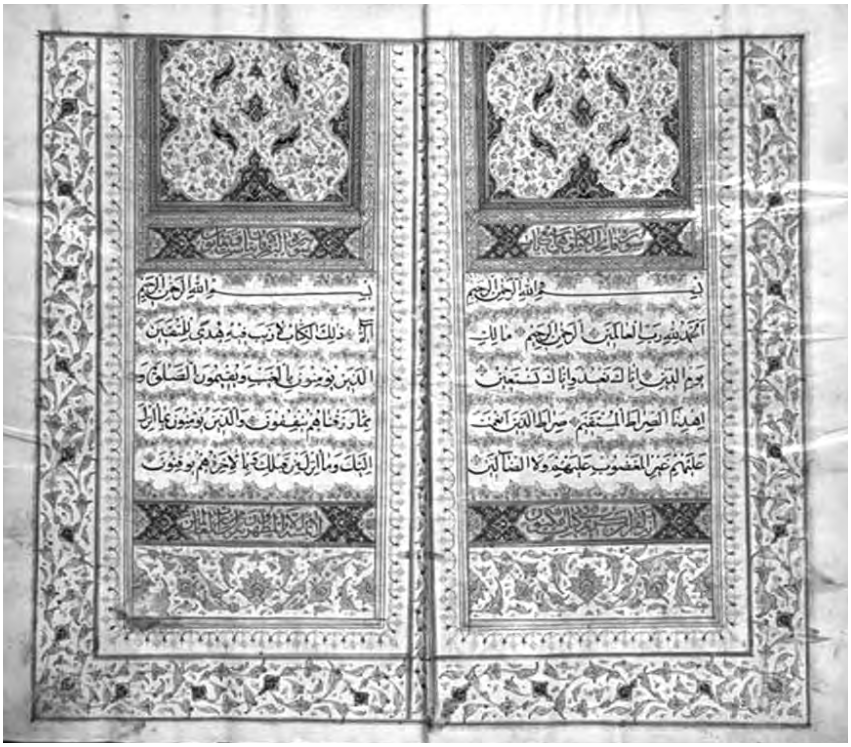
34) Bkz. W. Montgomery Watt, Hz. Muhammed'in Mekkesi, ss.143 vd.; W. Montgomery Watt, Bell's Introduction to the Qur'ân, Edinburgh Unıversity Press, Edinburgh 1991, ss.17 vd.

35) Bakara Sûresi (II) 109.

36) Bu türden imalar içeren kimi ayetler için bkz. Âdiyât Sûresi (C)6-7; Leyl Sûresi (XCII) 5-11; Hâkka Sûresi (XLIX) 33-35; Me'ârîç Sûresi (LXX) 17-19; Fecr Sûresi (LXXXIX) 17-20. Bu konuda bir değerlendirme için bkz. W. Montgomery Watt, Hz. Muhammed'in Mekkesi, ss.143 vd.

HZ. MUHAMMED'İN ŞAHSINA YÖNELİK TARTIŞMALAR

Burada, gerek İslam öncesi Araplar'ın gerekse Yahudi ve Hıristiyanlar'ın, Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiasıyla, Tanrısal bir temele dayandırdığı İslam dinsel bildirilerini geçersiz kılmak için, onun şahsına yönelttikleri tepki ve karşı çıkışları irdeleyeceğiz. Yapacağımız irdelemelerden de anlaşılacağı gibi tepki ve karşı çıkışların her birisinin belli bir gerekçeye bağlı olduğu söylenebilir. Sözgelimi, Hz. Muhammed'in "deli, büyücü, kahin" gibi ithamlarla karşılaşmasının nedeni olarak, İslam literatüründe vahiy keyfiyeti ya da vahyin geliş biçimleri olarak adlandırılan ve İslam peygamberinin tavır ve davranışlarındaki değişimlere ve gelişmelere işaret eden olguları (37) göstermek mümkündür. Yine, Hz. Muhammed'in şair olarak nitelendirilişini, ciddi bir şairlik ve şiir geleneğine sahip olan İslam öncesi Araplar'ın (38), bu geçmiş deneyimleriyle ilişkilendirmek olasıdır. Fakat durum her ne olursa olsun, *Kuran* tarafından da kullanıldığı gözlenen şahsa yönelik tartışmaları (argumentum ad hominem) geçerli ve tutarlı bir tartışma biçimi olarak değerlendirmek olası değildir (39). Zira birisinin, doğru bulunmayan düşüncelerini eleştiriye yönelmektense, onun şahsına saldırmaya ve şahsını eleştirmeye yönelmek düşünsel yetersizliğe kanıt sayılacağı gibi, ortaya konan düşüncenin, onu sunan şahıstan ayrı, nesnel bir varlık kazandığını reddetmek anlamına geleceği de açıktır. Peygamberin şahsına yöneltilen karşı çıkış ve tepkilerin değeri her ne olursa olsun, bunların *Kuran*'a yansımış olmaları, Fazlur Rahman'ın da kaydettiği gibi, Hz. Muhammed'in deneyimlerinin toplamı olarak düşünülebilecek olan bilinç içeriğiyle, *Kuran* ayetleri arasındaki koparılamaz ilişkiyi (40) çok açık bir biçimde belgelemektedir. Öte yandan aynı olgunun bizi, *Kuran*'da temel alınan yöntemin, tepkisel bir yöntem olduğu sonucuna ileteceği gibi, *Kuran*'da yer alan hemen her olgunun, ortaya çıktığı dönemlerdeki tartışmalara bağlı olduğu (41) sonucuna da ileteceği ortadadır. Şimdi hem bu olguları daha iyi kavramak hem de Hz. Muhammed'in şahsına yönelen karşı çıkış ve tepkileri görmek için araştırmamızı *Kuran*'a yöneltelim.

Elyazması bir *Kuran*.

İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed'in cinli olduğunu ileri sürüyor

Kuran yorumbilimcilerinin (müfessirler) aktardığı öğrenilere göre, bu iddiayı Hz. Muhammed'e karşı koyan, Mekkeli Araplar ileri sürmüşlerdir (42). Bu tepkide kullanılan terim, cinlenmiş anlamına gelen "mecnûn"dur. Bu olgu, İslam öncesi Araplar'ının, akli yetersizliği cin olarak adlandırdıkları birtakım görünmez varlıklara bağladıklarını hatıra getirmektedir. Doğal olarak, Arap dilini kullanan *Kuran*'ın da aynı olguyu kabul ettiğini belirtebiliriz. Şu halde, gerek İslam öncesi Araplar'a gerekse onların kültürünün bir uzantısı olan *Kuran*'a göre deli, içerisine cinlerin girip yerleştiği kişi anlamına gelmektedir. Hiç kuşkusuz, bu anlayışın, modern psikolojinin sonuçları açısından değerlendirildiğinde, tutarlı olduğunu söylemek oldukça güçtür.

"Dediler ki: Ey kendisine öğüt indirilen sen kuşkusuz cinlisin (mecnûn). Eğer, doğru sözlü isen, bize melekleri getirsene. Biz melekleri ancak hak ile indiririz; o zaman da, onlara göz açtırılmaz" (43). "Yoksa onda bir cin mi var, diyorlar? Hayır, o kendilerine gerçeği getirdi. Ne var ki, onların çoğu gerçekten hoşlanmıyorlar" (44). "O inkârcılar, öğüdü duyduklarında, neredeyse gözleriyle seni devireceklerdi. O bir cinlidir, diyorlar. Oysa o, onlar için bir öğüttür" (45). "Arkadaşınızda hiçbir cinlilik eseri yoktur. O, yalnızca, çetin bir azap öncesinde, sizin için bir uyarıcıdır" (46). "O halde sen öğüt ver; Rabb'inin lütfuyla, sen ne bir kâhin ne de bir cinlisin" (47). "Nûn. Kalem ve yazdıklarına ant olsun ki, Rabb'inin lütfuyla sen bir cinli değilsin" (48). "Arkadaşımız cinlenmiş birisi değildir. Ant ol-

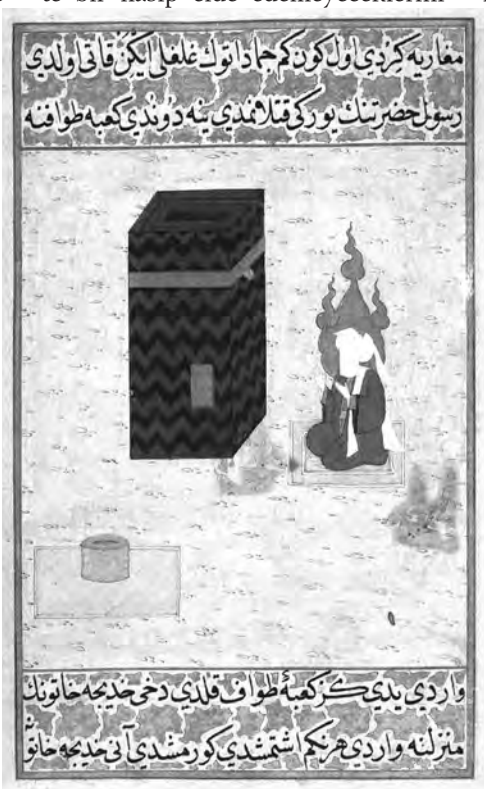
sun ki, o, O'nu [Tanrı ya da Cebrail'i] (49) apaçık bir ufukta gördü. O gaybden kıskançlık edip bir şey saklamaz" (50).

Görüldüğü gibi, İslam öncesi Araplar'ın, Hz. Muhammed'e yöneltikleri ve önemli ölçüde, onun tavır ve davranışlarıyla ilişkilendirdikleri cinli iddiası, *Kuran* tarafından benzer biçime sahip birçok ifadeyle yinelenmiştir. Diğer karşı çıkış ve tepkilerde de karşılaştığımız bu olgu, ilk bakışta akla, tepki ve karşı çıkışların birçok kez, farklı bağlamlarda, Hz. Muhammed'e yöneltildiğini ve psikolojik olarak onu çok etkilediğini getirmektedir. İddia karşısında *Kuran* tarafından ortaya konan yanıtlara bakılırsa, bu yanıtların İslam peygamberinin karşıtlarının iddialarını geçersiz kılmak amacından çok, peygamberin kendisini teselli edip, bu saldırılar karşısında telkinlerle kendisini güçlendirmeyi (auto-suggestion) ve karşıtlarını Tanrısal cezalarla korkutarak, sindirmeyi ereklediği anlaşılmaktadır.

İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed'in büyülenmiş olduğunu iddia ediyor

Bilindiği gibi, büyü ve büyücülük olayı ilksel toplumlara özgü bir duruma işaret etmektedir. Ortadoğu'da, Sümerliler'e değin izini sürebileceğimiz bu anlayışın, *Kuran*'a yansımış olması, Araplar arasında da, büyü ve büyücülük olgularının yaygın bir biçimde yer aldığını göstermektedir. *Kuran*'a bakılırsa, Araplar'ın büyüye ilişkin bilgilerini Babil'e borçlu olduklarını söyleyebiliriz. Nitekim, her türden beşeri etkinliği metafizik varlıklarla ilişkilendiren *Kuran* büyüyü de şeytanla ilişkilendirerek, onun çıkış yeri olarak Babil'i göstermektedir:

"Ve şeytanların Süleyman'ın yönetimi aleyhinde uydurmuş oldukları şeylerin peşine düştüler. Oysa Süleyman küfre düşmedi. Ama insanlara büyüyü ve Babil'deki Hârût ve Mârût adını taşıyan iki meleğe (ya da meliğe) (51) indirilen şeyleri öğreten şeytanlar küfre düştüler. Bu iki melek (ya da melik): 'Biz sadece, bir sınav vesilesiyiz, sakın küfre düşme', demeden kimseye bir şey öğretmiyorlardı. Onlar, o iki melekten bir adamla karısının arasını açmada yararlanacakları şeyleri öğreniyorlardı. Tanrı'nın izni olmadan kimseye bir zarar dokunduramazlardı. Onlar aslında kendilerine zarar verecek ve bir yarar sağlamayacak şeyleri öğreniyorlardı. Onu büyüyü satın alanların bundan dolayı ahirette bir nasip elde edemeyeceklerini

Hz. Muhammed Kâbe'de (*Siyer-i Nebi*).

biliyorlardı. Nefislerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür. Keşke bilselerdi" (52).

Büyü ve büyücülüğe ilişkin geleneklerini değerlendiren İslam öncesi Araplar, İslam peygamberine uyanları kuşkulandırmak amacıyla, Hz. Muhammed'in büyülenmiş olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hz. Muhammed'in yaşamına yönelik pek çok olguya değinen *Kuran* bu olguya da yer vermektedir.

"... Zalimlerin, 'Siz büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz', dediklerini biz çok iyi biliyoruz." (53) "... Zalimler dediler ki: Siz yalnızca büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz" (54). "İnkârcılar, kendi içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaşırıp, 'bu yalancı bir büyücüdür', dediler" (55).

Kuran, Hz. Muhammed'e yöneltilen, büyülenmiş ve büyücü iddialarını reddetmekle birlikte, büyü ve büyücülük olayının gerçekliğini, en azından Sünnî geleneğin bakışıyla söylersek, yadsımamaktadır. Burada önemli bir olguya işaret etmekte yarar vardır. İslam Hadis bilginleri, Mekkeli Arapların Hz. Muhammed'in taraftarlarına yöneltikleri, "siz büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz" iddialarını doğrular bir biçimde, Hz. Muhammed'e Yahudiler tarafından büyü yapıldığını ve yaklaşık altı ay kadınlarla cinsel ilişkide bulunmamasına karşın, cinsel ilişkide bulunduğu sanısı içerisinde yaşadığını belirten rivayetler aktarmaktadırlar (56). Sahih hadis kitaplarına da yansıyan bu olay karşısında geleneksel düşünceye göre Tanrı, elçisini büyüden kurtarmış ve ona el-Mu'avvizatân (iki sığındırıcı) adını taşıyan Felak ve Nâs surelerini vahyetmiştir (57). Konuya ışık tutması ve *Kuran* tarafından büyü ve büyücülük olgusunun, Sünni geleneğin bakışıyla söylersek, gerçekliğinin onaylanışını görmek için, söz konusu surelerin, anlamlarını aktarmakta yarar vardır:

"De ki: Yarattığı şeylerin şerrinden, karanlık çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfleyen büyücü kadınların şerrinden ve haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden, karanlığı yarıp, sabahı ortaya çıkaran Rab'be sığınırım" (58). "De ki: Gerek cinlerden, gerekse insanlardan, insanların kalplerine [kötü] düşünceler telkin eden, o sinsi telkincilerden, insanların Rab'bine, insanların hükümdarına, insanların Tanrı'sına sığınırım" (59).

İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed'in kâhin olduğunu iddia ediyor

Peygamber'in bir kâhin olarak

Hz. Muhammed ile Cebrail'i temsil eden bir resim.

nitelendirilişi, İslam öncesi Araplar arasında kâhinlik mesleğinin yaygın olduğuna işaret etmektedir. Daha çok Hz. Muhammed'in tavır ve davranışlarıyla ilişkilendirilen bu iddianın, *Kuran*'da, diğer iddiaların aksine pek yinelenmeyişi, hem Araplar'ın bu iddia üzerinde çok durmadıklarını hem de Hz. Peygamber'in bundan çok rahatsız olmadığını göstermektedir. Öte yandan dönemin Araplar'ının, söz konusu kavrama olumsuz bir anlam yüklemediklerini de hatıra getiriyor.

"O halde sen öğüt ver. Rab'binin lütfuyla, sen ne bir kâhin ne de bir delisin" (60).

İslam öncesi Araplar, Yahudiler'le birleşerek Hz. Muhammed'in iftiracı olduğunu ileri sürüyor

"Biz bir ayetin yerine, başka bir ayeti indirdiğimizde, Tanrı neyi indirdiğini daha iyi bildiği halde, sen sadece bir iftiracısın, derler" (61).

Bu itirazda, Watt'ın deyişiyle, *Kuran* ayetlerinin yer yer revizyona tabi tutulmasının (62) önemli rolünün olduğu anlaşılmaktadır. İslam litaratürüne "nâsih ve mensûh" (bir ayetin başka bir ayetin hükmünü iptal etmesi) kuramı olarak geçen ve düşünürler arasında birçok tartışmalara yol açan bu olgu konusunda *Kuran*, kimi ayetlere yer vermektedir. Ayetlerin bütünü değerlendirildiğinde, daha Hz. Muhammed'in sağlığında mevcut kimi *Kuran* ayetlerinin gözden geçirilerek düzenlendiği, kimi ayetlerin ondan çıkarıldığı, kimi ayetlerin de unutularak *Kuran*'a alınmadığı sonucuna ulaşmak hiç de zor değildir. Belgelere göre, İslam öncesi Araplar bu olguyu şöyle değerlendirmiştir: "Şu Muhammed'e baksanıza, ashabıyla alay ediyor. Bugün onlara bir şey emrediyor, yarın ise o şeyi onlara yasaklıyor veya onlara daha kolay gelecek şeyleri emrediyor. O yalancıdan başka bir şey değildir. O bütün bunları kendisi uyduruyor" (63). Hemen hemen aynı anlayışın Yahudiler'ce de dile getirildiği görülmektedir: "Muhammed ashabına bir şey emrediyor, sonra da onu yasaklayıp, zıddını emrediyor. Bugün bir söz söylüyor, yarın ondan vazgeçiyor. O halde bu Kur'ân Muhammed'in sözünden başka bir şey değildir. Onu kendisi uyduruyor. Bu yüzden bir kısmı bir kısmıyla çelişiyor" (64).

Hz. Muhammed'i, birbiriyle çelişik ayetler ortaya koymak, kimi ayetleri değiştirmek ithamıyla karşı karşıya bırakan bu konuya ilişkin kimi ayetleri aktaralım:

"Tanrı dilediğini siler, dilediğini bırakır. Kitabın anası O'nun katındadır" (65). "Sana (*Kuran*'ı) okutacağız ve Tanrı'nın dilediği hariç, artık unutmayacaksın" (66). "Biz yerine daha iyisini ya da benzerini getirmedikçe bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırmaz veya unutturmayız. Tanrı'nın her şeye güç yetirdiğini bilmez misin?" (67) "Senden önce gönderdiğimiz elçi ve peygamberler, bir şey arzuladıklarında şeytan onların arzularına da (Tanrı'nın hoşnut olmayacağı) şeyler karıştırmıştı. Tanrı şeytanın karıştırdığını ortadan kaldırır (yensehu). Ardından da, kendi ayetlerini sağlamlaştırır" (68).

İslam öncesi Araplar Hz. Muhammed'in şair olduğunu iddia ediyor

"Yoksa o bir şairdir; biz onun, zamanının felaketlerine çarpılmasını gözlüyoruz mu, diyorlar?" (69) "Hayır o bir şairdir, (diyorlar)" (70). "Biz cinlenmiş bir şair için ilâhlarımızı mı terk edeceğiz, diyorlardı. Hayır, o gerçekle gelmiş ve (kendisinden önce) gönderilenleri doğrulamıştır" (71).

Öyle anlaşılıyor ki, İslam öncesi Araplar'ın bu iddiasında, Mekke döneminde ortaya konan ve dilsel üslup olarak şiiri andıran kısa, özlü ve veciz ayetlerin önemli rolü olmuştur. Bu olguyu, onların *Kuran*'ı, bir şiir olarak nitelendirmelerinden de çıkarsamak olasıdır. Araplar'ın, Hz. Muhammed'e cinlenmiş ve şair demeleri arasında da ilginç bir ilişki söz konusudur. C. Huart'ın da kaydettiği gibi, onların şairlik geleneklerinde, cinlere önemli bir işlevin verildiği gözlenmektedir (72). Onlarca şair, kendiliğinden şiir söyleyen kişi olmaktan çok, cinlerle iletişim kurup onlardan şiir alan kişidir (73). Araplar geleneklerinden edindikleri bu anlayışı, Toshihiko Izutsu'nun işaret ettiği gibi, kavramakta zorlandıkları, Hz. Muhammed'in vahiy deneyimiyle ilişkilendirmişler; vahyi getirmekle görevli olduğuna inanılan Cebrail'i cin; Hz. Muhammed'i de şairle özdeşleştirmişlerdir (74). Tabii bu olgu, İslam'ın şairlik mesleğiyle, şiire bakışını olumsuz bir yönde etkilemiş; bu olumsuz tutum, *Kuran*'da da yansımasını bulmuştur. Nitekim *Kuran*'da şöyle denir:

"Şairler, azgınlara uyarlar. Onların her vadide şaşkın şaşkın do-

14. yüzyıldan (Mısır) kalma bir *Kuran*.

laşmakta olduklarını görmedin mi? (Ayrıca) onlar, yapmadıkları şeyleri söylemektedirler" (75).

İslam öncesi Araplar ve kitap sahipleri, Hz. Muhammed'le alay edip, yalancı olduğunu ileri sürüyor

"İnsanların hesapları yaklaştı, oysa onlar bir aldanış içerisindeler. Ne zaman kendilerine Rab'binden bir uyarıcı gelse, onu yalnızca, alaya almaktadırlar" (76). "Ant olsun ki, senden önceki peygamberlerle de alay edildi. Ancak, alay edenleri, alaya aldıkları şey, çevreleyiverdi" (77). "Seni gördüklerinde seninle alay ederler. Tanrı'nın peygamber olarak gönderdiği bu mu (diye)" (78). "Eğer yalancılıkla suçluyorsanız, sizden öncekiler de yalancılıkla suçlamışlardı" (79).

Hz. Peygamber'e yöneltilen alayları, daha iyi kavrayabilmek için, kimi örnekler vermek yararlı olacaktır: "Tanrı elçisi, 'Kuşkusuz o zakkum ağacı, çok günah yüklenenin yemeğidir; erimiş maden ve kaynar suyun kaynaması gibi, karınlarında kaynar' (80) ayetini okuduğunda, Ebû Cehil, yanındakilere şöyle der: "Muhammed'in sizi korkuttuğu zakkum ağacı nedir biliyor musunuz, diye sorar. Bilmiyoruz denilince, onun kaymaklanan bir tür hurma olduğunu belirterek sözüne şöyle devam eder: Vallahi, elimizde olsa da biraz zakkumlansak" (81). Ebû Cehil'in bu sözlerine şu ayetlerle karşılık verildiği söylenir (82):

"Biz onu (zakkum ağacını), zalimler için bir sınav (fitne) aracı kılmışızdır. O cehennemin dibinde yetişen bir ağaçtır. Tomurcukları şeytanların başları gibidir. Onlar, ondan yiyecekler ve karınlarını dolduracaklar." (83) "Hani sana, 'kuşkusuz Rab'bin insanları çepeçevre kuşatmıştır' demiştik. Sana gösterdiğimiz rüyayı ve *Kuran*'da lanetlenmiş ağacı (zakkum ağacını), sadece insanlar için bir sınav aracı kıldık. Biz onları korkutuyoruz, ama bu, onların azgınlıklarını artırmaktan başka bir işe yaramıyor" (84).

Yahudiler de, İslam öncesi Araplar gibi, peygamberle alay etmekten geri durmamışlardır. Onlar, *Kuran*'da geçen "işittik ve itaat ettik" yerine, "işittik ve isyan ettik"; "dinle" yerine, "dinle dinlemeyesice"; "bize bak ya da bizi gözet" yerine, "bizim çobanımız", diyerek, hem İslam dinsel bildirileriyle hem de Hz. Muhammed'le alay etmişlerdir (85). Yahudiler'in bu alayları da *Kuran*'a yansımış, onların alaylarının önünü kesmek için çeşitli önlemler alınmıştır. Sözgelimi, şu ayet, buna güzel bir örnek teşkil etmektedir:

"Ey insanlar, 'râ'inâ' (çobanımız), demeyin, 'bize bak, bizi gözet', deyin ve (size emredileni) dinleyin. Kafirler için acı bir azap vardır" (86).

Burada, Hz. Muhammed'in İslam öncesi Araplar'ca, yalancılıkla suçlanması üzerinde de kısaca durmak gerekmektedir. Zira bilindiği gibi, gerek İslam tarihi kaynakları gerekse İslam düşünürleri, Hz. Muhammed'in İslam öncesi Araplar'ca el-emîn (güvenilir) olarak nitelendirildiği üzerinde ısrar etmektedirler. Bunu da daha çok, Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiasında doğruluğu ve güvenilirliliğinin bir kanıtı olarak sunmaktadırlar. Ne var ki, *Kuran*'a yansıyan ve Hz. Muhammed'in yalancılıkla suçlandığını belirten ifadeler göz önüne alındığında, İslam düşünürlerinin bu yargısının hiç de sarsılmaz bir temele dayanmadığı anlaşılmaktadır.

İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed'e karşı, bir insanın peygamber olamayacağını iddia ediyorlar

"İnsanlar kendilerine hidayet geldiğinde, onları inanmaktan alıkoyan, 'Tanrı, peygamber olarak bir insan mı gönderdi' demelerinden başka bir şey değildir. De ki: Eğer yeryüzünde sakin sakin yürüyen melekler olsaydı, elbette onlara, peygamber olarak melekleri gönderirdik" (87). "Zulmedenler, 'bu sizin gibi bir insan değil midir, şimdi göz göre göre, büyüye mi kapılacaksınız' diye aralarında gizlice konuşurlar. De ki: Rab'bim gökte ve yerde her şeyi bilir, O duyandır, bilendir" (88). "Bu, peygamberleri, onlara apaçık kanıtlarla geldiğinde onların, 'Bir insan mı bizi doğru yola iletecek' diyerek yadsımaları ve arkalarına dönmeleri yüzündendir" (89). "Dediler ki: Bu peygambere ne oluyor ki, yemek yiyor, çarşıda dolaşıyor; ona kendisiyle birlikte uyarıcı bir melek indirilmeli değil miydi?" (90) "Senden önce gönderdiğimiz tüm peygamberler de, mutlaka yemek yiyor, çarşıda dolaşıyorlardı. Sabrediyor musunuz diye, sizin kiminizi, kiminiz için bir sınav aracı kıldık" (91).

İslam öncesi Araplar'ın, insan peygambere niçin karşı çıktıklarını, bu karşı çıkışlarını hangi temele dayandırdıklarını kestirmek oldukça güçtür. Zira *Kuran* onların Yahudi etkilerle bir peygamber beklentisi olduklarını söylemektedir. Ancak, "Eğer onu (peygamberi) bir melek kılsaydık bir adam şeklinde kılardık da, onları düştükleri kuşkuya yine düşürürdük" (92) vb. ifadeler bir melek peygamber isteğini dile getiriyormuş gibi bir izlenim uyandırmaktadır. Eğer durum böyleyse, Yahudiler'in peygamber beklentisine ek olarak Hıristiyanlar tarafından kutsallaştırılan İsa peygamber örne-

ğinin, İslam öncesi Araplar'ın peygamberlik anlayışına, önemli etkiler yaptığı; zihinlerindeki peygamber modeliyle Hz. Muhammed uyuşmadığı için de onu yadsıdıkları sonucuna ulaşılabilir. Öte yandan, doğal bir biçimde, herhangi bir dışsal etki olmaksızın, Hz. Muhammed'e peygamberliği yakıştıramadıkları için onun peygamberliğini yadsımak amacıyla "melek peygamber" modeli üretilip, işi çıkmaza sokmayı arzuladıkları da söylenebilir.

İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed'i fakir görüp, peygamberliğe layık olmadığını ileri sürüyorlar

"Öğüt, aramızda buna mı indirildi, diyorlar. Hayır, onlar bizim öğüdümüzden kuşku içerisindeler. Hayır, onlar henüz azabı tatmadılar" (93). "Dediler ki: "Bu *Kuran* iki kentin (Mekke ve Ta'if) birisinden büyük bir adama indirilmeli değil miydi? Rab'binin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar?" (94)

Kuran yorumbilimcileri, iki kentten birisiyle kastedilen kişilerin, Mekke'den Velid b. el-Muğire ya da Ta'if'ten Urve b. Mes'ûd es-Sakafî, olduğunu kaydetmektedir (95). İslam öncesi Araplar'ın bu istekleri melek peygamber modelleriyle pek uyuşmamaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, peygamberin melek olmasını isteyenler ile, Mekke ya da Ta'if'ten büyük birisine verilmesi gerekirdi fikrini savunanlar, farklı gruplara mensup kimseler olmalıdır. Öte yandan, Mekke ya da Ta'if'ten büyük bir adama peygamberliğin verilmesi gerektiği anlayışı, İslam öncesi Araplar'ın peygamber beklentisine işaret ettiği gibi, bu iş için, birtakım kimselerin aday olarak gösterildiğine de işaret etmektedir. Hz. Muhammed'in, toplumunda ve İslam öncesi Arap kültüründe yaygın olan peygamber beklentisinden habersiz olduğunu söylemenin, gerçeği görmezlikten gelme anlamına geleceği açıktır. Aslında *Kuran*'da İslam öncesi Araplar'ın peygamber beklentisinden, Hz. Muhammed'in haberdar

Kâbe'yi gösteren bir çizim.

olduğuna işaret etmektedir. Ne var ki o, Hz. Muhammed'in kendisinin peygamber olarak seçileceğini ummadığının da altını çizmektedir.

"Sen kitabın sana vahyedileceğini umuyor değildin. Ancak, Rab'binden bir rahmet olarak (sana vahyedildi). Öyleyse sakın inkârcılardan olma" (96).

Kuran, Hz. Muhammed'in peygamber olarak seçileceğini ya da kendisine kitabın vahyedileceğini ummadığını ifade etse de, onun peygamberlik iddiası için, bilinçli bir hazırlanma dönemi geçirdiğini yadsımak oldukça güç gibi görünmektedir. Zira onun, daha önceki peygamberlerin deneyiminde olduğu gibi sık sık yalnız başına Hira Mağarası'na çekilip, düşünceye dalışını, her fırsatta, kitap sahiplerinden önemli simalarla, dini konularda sohbet etme alışkanlığını başka türlü yorumlamak olası değildir.

İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed'in Tanrı tarafından gönderilen bir peygamber olmadığını iddia ediyor

"İnkarcılar, 'Sen gönderilmiş (bir peygamber) değilsin, diyorlar. De ki: Bizimle sizin aranızda Tanrı ve kendilerinde kitaptan bilgi bulunanlar, şahit olarak yeter" (97).

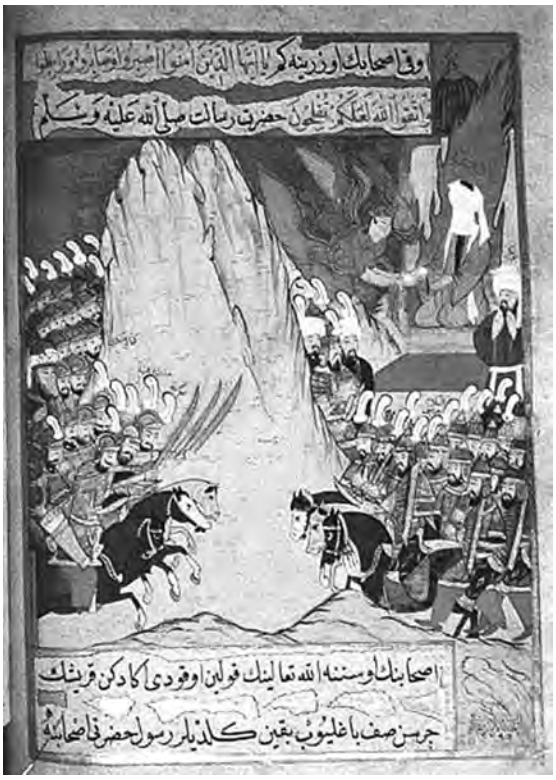
Kuran'ın İslam öncesi Araplar'ın, bu itirazına verdiği yanıtın doyurucu olmaktan ziyade, inançsal bir temele dayandığı anlaşılmaktadır. Çünkü, inkârcılar için Tanrının şahitliği bir anlam taşımayacağı gibi, Tanrının şahitliğiyle neyin kastedildiğini anlamak da, olanaksız gibi gözükmektedir. Ayrıca bu türden bir argümanın kullanılması Araplar arasında Tanrı inancının yaygınlığının bir belirtisi olarak da yorumlanabilir. Öte yandan, kitabın bilgisine sahip olanlar deyişiyle kastedilen Yahudi ve Hıristiyanlar'ın önemli bir bölümü de, Hz. Muhammed'in peygamberliğini yadsıdıkları, hatta onun aleyhinde çalıştıkları bilinmektedir. Şu halde, eleştirel bir gözle bakıldığında, kitabın bilgisine sahip olanların şahitliği de pek doyurucu gözükmemektedir.

Yahudiler, Hz. Muhammed'in peygamberliğini yadsımak için, Tanrı'nın herhangi bir insana hiçbir şey indirmediğini ileri sürüyor

"Onlar (Yahudiler), Tanrı herhangi bir insana hiçbir şey indirmemiştir, derlerken, Tanrı'yı hakkıyla değerlendiremediler. De ki: Mûsâ'nın insanlara bir ışık ve hidayet rehberi olarak verdiği, sizin de parça parça kağıtlar halinde getirip gösterdiğiniz Kitab'ı kim indirdi? Size, sizin de, babalarınızın da, bilmediği şeyler öğretildi. Sen Tanrı indirdi, de. Sonra bırak onları, daldıkları şeyle oyalana dursunlar" (98).

Bu ayet Yahudiler'in, İslam peygamberinin peygamberlik iddiası karşısındaki tutumlarını oldukça açık bir biçimde vurgulamaktadır.

Bu iddiayı, Yahudiler'in hepsine mal edemesek de, onların içerisinde, Hz. Muhammed'e karşı koymak uğruna, kendi inançlarının temellerini bile, yerle bir edecek bir iddiada bulunmaktan geri durmayanların olduğu anlaşılmaktadır. Kitap sahibi Yahudiler'in, *Kuran* tarafından, Hz. Muhammed'in kuşkusunu giderecek bir merci olarak ya da onun peygamberlik iddiasının doğruluğunun şahidi olarak sunulmalarını kavramak hiç de kolay değildir. En makul çözüm, bu türden ayetlerin, Yahudiler'in İslamı benimseyecekleri umudu söz konusuyken ortaya koyuldukları anlayışını benimsemek olsa gerektirir. Çünkü, Medine döneminde Yahudiler'le Müslümanlar'ın ilişkilerinin hiç de olumlu olmadığı bilinmektedir.

Hz. Muhammed'i ordusuna komuta ederken gösteren bir çizim.

Öte yandan Yahudiler'in parça parça *Tevrat*'tan bölümler okumaları olgusunun ayetlere konu olması Hz. Muhammed'in ve Arap toplumunun *Tevrat*'tan kimi bölümler dinlediğinin ve ondan haberdar olduğunun ilginç bir göstergesi olsa gerektir.

İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed'e şeytanın indiğini ileri sürüyorlar

"Şeytanın kime indiğini size haber vereyim mi? Onlar yalancı günahkarlara inerler. Ona kulak verirler ve çoğu da yalancıdırlar" (99).

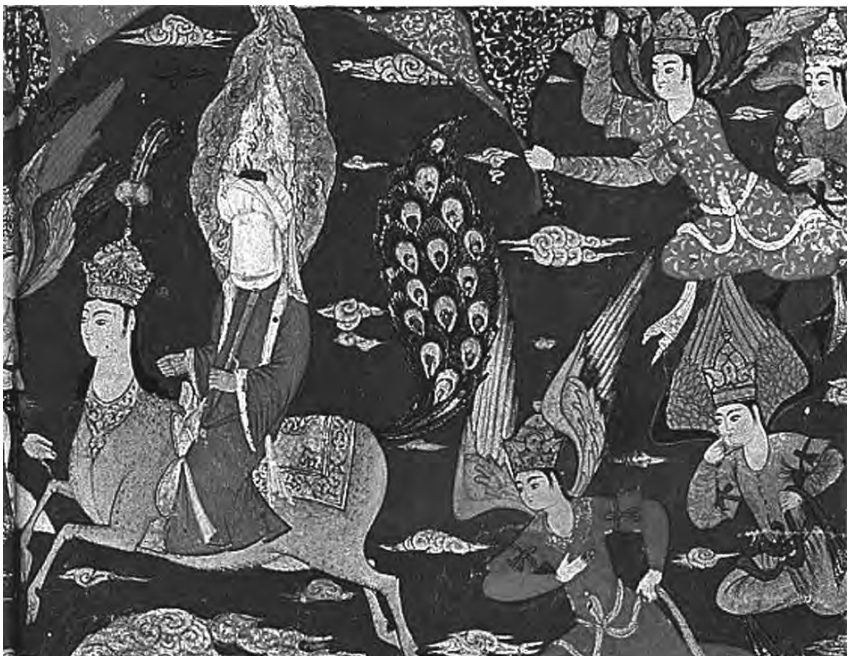
Kuran, kimi yerlerde, her ne kadar İslam öncesi Araplar'ın söz konusu iddialarına, şeytanın yalnızca yalancı günahkârlara indiğini belirterek karşı çıksa da, bütünsel olarak ele alındığında, onların peygamberlere de yaklaşabilecekleri, hatta onları aykırı düşüncelerle güdüleyebilecekleri türünden ifadelere de yer verdiği gözlenmektedir. Bunlardan kimilerini aktaralım:

"Böylece, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman ettik. Onlar, aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler vahyederler. Rab'bin dileseydi, bunu yapamazlardı. Sen onları uydurduklarıyla baş başa bırak" (100). "Şeytandan aykırı bir düşünce seni güdüleyecek olursa, Tanrı'ya sığın" (101).

İslam tarihi kaynaklarında, Araplar'ın, Hz. Muhammed'e şeytan indi iddialarına belge olabilecek kimi olgulara rastlanmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, İslam öncesi Araplar, karşıt olarak kabul ettikleri Hz. Muhammed'i reddedecek sağlam temeller bulmak için, onu sürekli gözetim altında tutmuşlar; yakaladıkları her olumsuz olguyu onun aleyhine çevirmişler ve metafizik inançları doğrultusunda onu eleştirmeye yönelmişlerdir. İslam tarihi kaynaklarının aktardığı, fakat modern İslamcılar'ın birkaçı hariç (102), hemen hemen hepsi tarafından, duygusal ve teolojik nedenlerle reddedildiği gözlenen (103), "Garânik Olayı" ya da yaygın deyişiyle "Şeytan Ayetleri"ne değinmek sanırım, bu bağlamda kaçınılmaz olacaktır. Bu konudaki sözü, ünlü İslam tarihçisi ve *Kuran* yorumbilimcisi Taberî'ye bırakalım:

"Tanrı elçisi kavminin iyiliğini çok arzu eder, onlara yaklaşmayı çok sever, imkan ve yolunu bulduğu takdirde de onlara yaklaşmayı düşünürdü. Rivayet olunduğuna göre, Tanrı elçisi onlara yaklaşma temennisinde bulunmuştur. ...Tanrı elçisi kavminin kendisinden yüz çevirdiğini gördü; onların kendisinden uzaklaşarak dine davetini kabul etmemeleri, ona zor geldi. Bu duygunun etkisiyle, Tanrı'nın kavmiyle arasını yaklaştıracak bir vesile ve sebep yaratması temennisinde bulundu. Kavmini sevmesi ve buna düşkün olması, Tanrı'nın, kavmi için ağır gelen bazı işlerini daha iyi bir hale getirmesi onu sevindiriyordu. Bunu, ona kalbi telkin etti, bunu arzu etti ve sevdi. Bunun üzerine Tanrı ona Necm sûresini indirdi. Sûre şöyle başlamaktadır: 'Battığı zaman yıldıza and olsun ki, arkadaşınız ne sapıttı ne de azdı. O kendi tutkusundan da konuşmuyor. O konuştuğu yalnızca kendisine vahyedilendir. Onu çetin ve güçlü olan öğretti. O, eşsiz bir güzelliğe sahiptir. Doğruldu, O en yüksek ufuktaydı; ardından sarktı ve yaklaştı. Böylece aralarındaki uzaklık iki yay boyu ya da daha yakın oldu. Bu haldeyken kuluna vahyettiğini, işaret etti. (evhâ). O'nu gördüğünü gönül yalanlamadı. Şimdi siz, onun gördüğü şey hakkında, onunla tartışıyor musunuz? Andolsun ki, o, O'nu bir kez daha inerken görmüştü. En uzak sınırda, sidre ağacının yanında. Korunma (me'vâ) bahçesi (cennet) O'nun yanındadır. O zaman sedir ağacını saran, kaplıyordu. Göz ne kaydı ne de sınırı aştı. And olsun ki, Rab'binin en büyük işaretlerinden bir kısmını gördü. Siz, Lat, Uzza ve üçüncüleri Menat'ı gördünüz mü? Erkekler sizin de, dişiler O'nun mu? Öyleyse bu insafsızca bir paylaştırmadır' (104). Tanrı elçisi, 'bana Lat, Uzza ve üçüncüleri olan Menat'ı haber verin', ayetini okuduğunda, önce gönlü kavmi ile yaklaşmayı arzu ettiği için, şeytan onun kalbine, 'bu putlar yüksek yerlerden uçan turna kuşlarıdır (garânik), bunların şefaati de beklenir', cümlesini saldı. Kureyş-

liler, Tanrı elçisinin bu sözlerini işittiklerinde sevindiler. İlâhlarını bu şekilde anması onların hoşlarına gitti. Sevinerek beğendiler. Müslümanlar da, elçisine Tanrı tarafından vahyedileni tasdik ettiler. Onlar, Tanrı elçisini yanılmakla, vehme kapılmakla ve herhangi bir aşağılıkla itham etmiyorlardı. Tanrı elçisi sûrenin sonundaki, 'Artık Tanrı'ya secde ediniz, ibadette bulununuz' (105), ayetini okuduğunda, Müslümanlar, Tanrı elçisine inen emre itaat edip, Tanrı elçisi nasıl secde etti ise, onlar da o şekilde, secde ettiler. Kureyş'ten, başka ilahlara tapan müşrikler de, ilahlarını bu biçimde andığı için secdeye kapandılar. Ancak, el-Velid b. el-Muğire, yaşı çok ilerlemiş bir ihtiyar olup, secde edemeyeceğinden, yerden bir avuç çakıl taşı alarak o taşlar üzerine secde etti. Onlar: 'Muhammed bizim putlarımızı överek güzel bir biçimde andı' dediler. Tanrı elçisinin putları bu şekilde andığı vakit, Kureyş'in secde etmiş olduğu, Habeşistan'da bulunan Müslümanlara da işittirildi. Aralarında, Kureyş'lilerin İslamiyeti kabul etmiş olduklarına dair haberler yayıldı. Bu haber yayıldıktan sonra, erkek muhacirlerden bir kısmı, Mekke'ye dönmek için yola çıktı, bir kısmı da Habeşistan'da kaldı. Cebrail Tanrı elçisinin yanına gelerek, 'ey Muhammed, sen ne yaptın, halka benim sana Tanrı tarafından getirmediğim sözler söyledin', dedi. Bunun üzerine Tanrı elçisi çok endişelendi ve çok korktu. Tanrı onu esirger ve teselli ederdi. Nitekim şu ayet, bu olay üzerine onu teselli etmek için ortaya konulmuştur: 'Senden önce gönderdiğimiz elçi ve peygamberler, bir şey arzuladıklarında, şeytan onların arzularına da, (Tanrı'nın hoşnut olmayacağı) şeyler karıştırmıştı. Tanrı şeytanın karıştırdığı sözleri ya unutturur ya da ortadan kaldırır (yensehu). Ardından da, kendi ayetlerini sağlamlaştırır. Tanrı bilendir, hakimdir. Şeytanın karıştırdığı bu şey, kalplerinde hastalık olanlar ve kalpleri kaskatı kesilenleri sınamak içindir. Zalimler derin bir ayrılık içerisindedirler. Yine bu durum, kendilerine bilgi verilenlerin, onun Rab'binden bir gerçek olduğunu bilip de, ona inanmaları ve kalpleriyle ona saygı duymaları içindir. Kuşkusuz Tanrı, inananları doğru yola iletir' (106). Yüce Tanrı bu ayeti indirerek, Hz. Muhammed'in endişesini giderdi, korktuğu halden onu kurtardı. Şeytan tarafından onun diline telkin edileni bozdu. Kureyşliler bu ayet ortaya konduktan sonra, 'Muhammed bizim ilahlarımızı iyilikle andığına pişman olmuş, bu sözünü değiştirerek başka sözler söylüyor' dediler. Şeytanın Tanrı elçisinin dilinden söylediği bu iki kelime, Tanrı'ya ortak koşan her kafirin ağzına düştü, bunun bir sonucu olarak, onların kötülükleri ve Müslümanlara olan şiddet ve düşmanlıkları arttı" (107).

Peygamberi konu edinen bir başka minyatür.

Hiç kuşkusuz, bu biçimiyle rivayetin, İslam öncesi Araplar'ın kültürlerinden esin alan kimi söylencesel (mitolojik) unsurlar içerdiği ileri sürülebilir. Fakat öz olarak, her ne kadar, modern İslam düşünürleri rivayeti, birtakım teolojik endişeler ve duygusal nedenlerle reddetmeye yönelseler de, rivayetin ana hatları *Kuran* tarafından, özelikle, 'Senden önce gönderdiğimiz elçi ve peygamberler, bir şey arzuladıklarında, şeytan onların arzularına da (Tanrı'nın hoşnut olmayacağı) şeyler karıştırmıştı...' ayetiyle korunmaktadır. Rivayette, Hz. Peygamberin, karşıtlarının Müslüman olmalarını çok arzu ettiğinin ifade edilmesiyle, olayın, Müslümanlar'ın baskıdan Habeşistan'a göç ettikleri bir zamanda gerçekleştiğinin bildirilmesi, olayla, Hz. Muhammed'in psikolojik konumu arasındaki ilişkiyi çok yalın bir biçimde betimlemektedir. Ne var ki, o zamanki insanlar, kültürel ve bilimsel kültürlerinin cılızlığı nedeniyle bizim sahip olduğumuz türden bir bilinç psikolojisi bilgisine sahip olmadıkları için, olayın nedenini peygamberin dışında aramaya kalkışmışlar; şeytan ve Cebrail gibi birtakım imgesel varlıklar aracılığıyla olayı çözümlemeye çalışmışlardır. Kuşkusuz bu çözümlemede İslam öncesi Arap kültürünün metafizik içerimli niteliğinin etkisi yadsınamaz. Oysa, bugünkü bilimsel veriler ışığında en makul yorum, olayı peygamberin bilinciyle ilişkilendirerek açıklamak ve imgesel öğeleri o dönemin kültürüne bağlamaktır.

İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed'in sapıttığını iddia ediyor

"De ki: Eğer saptırmışsam, kendi aleyhime saptırmış olurum. Eğer doğru yolu bulursam, bu Rab'bimin bana vahyettiği sayesindedir" (108). "Battı-

Hz. Muhammed kendisine inananlarla Kâbe'de.

ğı zaman yıldıza and olsun ki, arkadaşınız ne sapıttı ne de azdı" (109).

İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed'i Tanrısının terk ettiğini iddia ediyor

İslam tarihçilerine göre, vahyin kesildiği dönemlerde, bunu fırsat bilen Ebû Leheb'in hanımı Ümmi Cemîl gibi kimseler, kültürlerinde yaygın olan metafizik inançlarına uygun olarak 'onu şeytanı bıraktı' türünden iddialarda bulunmuşlardır (110). *Kuran* bu olguya şöyle işaret etmektedir: "Kuşluk vaktine ve karanlık çöküp sessizliğe büründüğü zaman geceye andolsun ki, Rab'bin seni ne bıraktı ne de sana darıldı" (111).

Genelde İslam düşünürlerince "Fetret el-Vahy" diye isimlendirilen, yer yer vahyin kesilişine ilişkin, birtakım başka rivayetler de aktarılmaktadır. Vahyin hangi koşullarda kesintiye uğradığını kavrayabilmek için bunlardan birisini aktarmakta yarar vardır:

"Hz. Peygamber Mekke'de iken Kureyşliler, Yahudilere gelerek; 'bize bir şey öğretin de, şu adama soralım' derler. Yahudiler de, 'ona Ashâb el-Kehf'i, Zû el-Karneyn'i ve Rûhu' sormalarını, eğer ilk ikisine yanıt verip, üçüncüsüne vermezse, gerçekten peygamber olduğunu söylerler. Bunun üzerine Kureyşliler gelip, peygambere bu üçünü sorarlar. Peygamber de; 'Yarın gelin size bunların yanıtlarını vereyim' der ve Tanrı'nın izniyle (inşallah) demeyi unutur. Bu yüzden vahiy kırk gün kesilir. Sonra, 'Hiçbir şey için bunu yarın yapacağım deme, ancak Tanrı dilerse (yaparım de) (112) ayeti, ardından da Ashâb el-Kehf ve Zû el-Karneyn hikayeleri vahyedilir. Rûh ise, 'sana Rûh'tan soruyorlar, de ki; o, Rab'bimin emrindedir; size (O'nun hakkında) az bir bilgi verilmiştir' (113), ayetinde olduğu gibi belirsiz bırakılır" (114).

İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed'in sonunun kesik olduğunu iddia ediyor

Hz. Peygamber'in oğlu Kâsım ölünce, As b. Vâ'il, "Muhammed'in sonu kesildi" demiş, bunun üzerine Kevser suresi ortaya konmuştur. Sure şöyledir (115):

"Kuşkusuz biz sana kevseri (çok hayır-Kur'ân-cennette bir ırmak) verdik. O halde Rab'bin için namaz kıl ve kurban kes. Doğrusu asıl sonu kesik olan, sana kin besleyendir" (116).

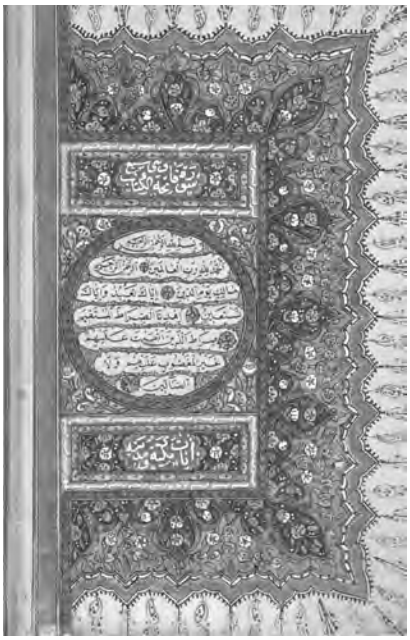
Görüldüğü gibi, İslam peygamberinin şahsına karşıtlarınca yöneltilen eleştiriler, *Kuran*'da önemli bir yer işgal etmektedir. Bu durum, *Kuran*'ın sosyokültürel altyapısından kopartılarak, zaman ve mekândan soyut bir biçimde ele alınamayacağını yalın bir biçimde örneklendirmektedir. Hz. Muhammed'in şahsına yöneltilen eleştiriler *Kuran*'a yansıdıklarına göre, onun, Hz. Muhammed'in deneyimlerinden bütünüyle ayrı olduğunu ve Hz. Muhammed'in deneyimlerinin onda herhangi bir katkısının olmadığını ileri sürmek de pek makul olmasa gerektir.

Hz. Muhammed'in şahsına karşıtlarınca yöneltilen, deli, büyücü, kâhin, sapkın gibi iddialarla, bir insanın peygamber olamayacağı türünden karşı çıkışların, aynı biçimiyle, *Kuran* tarafından, geçmiş peygamberlere ilişkin hikâyelerde, diğer peygamberlere de yöneltildiği ifade edilmektedir. Bu durum ilk bakışta insanın aklına, bu türden deyişlerin, Hz. Muhammed'in teselli edilmesi için *Kuran*'da yer aldığını getirse de, Hz. Muhammed'in deneyimleriyle, *Kuran* ayetleri arasındaki yakın ilişki düşünüldüğünde, İslam peygamberinin, kendi yaşantısından edindiği izlenimleri, önceki peygamberlerin yaşamlarına yansıtmış olabileceğini de hatıra getirmektedir. Nitekim W. M. Watt, bu olgunun altını çizerek şöyle demektedir:

"Bu kıssalar, bir bütün halinde bir sûrede yer aldığında (26. sûrede olduğu gibi) bunlara, benzer bir form verilmeye çalışılmakta ve birçok ayet neredeyse kelime kelime tekrarlanmaktadır. Bu tekrarlar, kıssalardaki birçok detayın tarihsel gelenekten çıkarılmadığı, bilakis Hz. Muhammed ve Mekke'deki müslümanların tecrübelerini yansıttığı kuşkusunu gündeme getirmektedir" (117).

Şimdi Watt'ın da işaret ettiği bu olguyu daha yakından gözlemlemek için, Nûh ve Hûd kıssalarını aktaralım:

"Biz Nûh'u kavmine gönderdik. O da; 'Ey kavmim, Tanrıya kulluk edin, sizin Ondan başka ilahınız yoktur. Ben sizin için büyük bir günün azabından korkuyorum, dedi. Kavminin ileri gelenleri, 'Biz

İnce ince işlenmiş bir *Kuran* sayfası.

seni açık bir sapıklık içerisinde görüyoruz' dediler. O da şöyle dedi: 'Ey kavmim, bende herhangi bir sapıklık yoktur. Ancak ben alemlerin Rab'binin bir elçisiyim. Size Rab'bimin vahiyle bildirdiklerini ulaştırıyorum, size öğüt veriyorum ve ben Tanrı katından sizin bilmediklerinizi biliyorum. Olur ki, merhamet edilir diye, sakınmanız ve sizi uyarması için aranızdan bir adam vasıtasıyla size bir öğüt gelmesine hayret mi ettiniz?, Onlar O'nu yalanladılar. Biz de onu ve gemide onunla beraber olanları kurtardık, ayetlerimizi yalanlayanları da boğduk. Şüphesiz onlar, görmeyen bir topluluk idiler" (118). "Adâ da kardeşleri Hûd'u gönderdik. O onlara; 'Ey kavmim Tanrı'ya kulluk edin, Ondan başka ilahınız yoktur, sakınmaz mısınız' dedi. Kavminden inkarcılardan ileri gelenler, 'Biz seni akli yetersizlik içerisinde görüyoruz ve senin yalancılardan olduğunu sanıyoruz' dediler. O da şöyle dedi: 'Ey kavmim, ben de herhangi bir akli yetersizlik yoktur. Ben sadece alemlerin Rab'binin bir elçisiyim..." (119)

DİPNOTLAR

37) Hz. Muhammed'e vahyin nasıl geldiğiyle ilgili olarak aktarılan öğreniler için bkz. Celâl ed-Dîn es-Suyûtî, el-İtkân fî' Ulûm el-*Kuran* (Ebû Bekr el-Bâkıllânî'nin İ'câz el-*Kuran*'ı ile birlikte basım), Cilt I, Mektebe es - Sekâfe, Beyrut 1973, s.143 vd.; Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt IV, s.91 vd.; İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usulü, TDV. Yayınları /3, Ankara 1989, ss.48 vd.; M. Reşit Rıza, Muhammedî Vahiy, Çev. Salih Özer, Fecr Yayınları, Ankara 1991, ss.93 vd.

38) İslam öncesi Arap şiiri için bkz. Clement Huart, Arap ve İslam Edebiyatı, Çev. Cemal Sezgin, Tisa Matbaacılık, Ankara, tarihsiz, s.14 vd.; Nihad M. Çetin, Eski Arap Şiiri, İÜ. Yayınları , No: 1727, İstanbul 1973, s.1 vd.; Yedi Askı, Çev. Şerafettin Yaltkaya, MEG. ve SB. Yayınları: 384, İstanbul 1985, ss.1 vd. (önsöz).

39) Şahsa yönelik tartışma biçimi gibi, geçersiz olan diğer tartışma biçimleri (dile ilişkin olmayan safsatalar) konusunda bkz. Stanley M. Honer ve Thomos C. Hunt, Felsefeye Çağrı, Çev. Hasan Ünder, İmge Kitabevi, Ankara 1996, ss.54 vd.

40) Bkz. Fazlur Rahman, İslam, ss.14 vd.

41) Bkz. Hasan Aydın, İslam Dinsel Bildirileri Mutlak mı?, ss.14 vd.

42) Bkz. Celâl ed-Dîn el-Mahalî ve Celâl ed-Dîn es-Suyûtî, Tefsîr el-İmâmeyn el-Celâleyn, el-Mektebe es-Su'udiyye, basım yeri ve tarihi yok, s.216; Süleyman Ateş, Yüce *Kuran*'ın Çağdaş Tefsiri, Cilt V, Yeni Ufuk Neşriyât, İstanbul 1990, ss.54 vd.; peygamberi delilikle itham eden kimseler olarak şu isimler aktarılır: 'Abd el-Allah b. Umeyye, Nadr b. Hâris, Nevfel b. Huveylid, Velid b. Muğire, Bkz. Elmalı M. Hamdi Yazır, Hak Dini *Kuran* Dili, Sadeleştirenler: İsmail Karaçam ve diğerleri, Cilt V, Azim, İstanbul, tarihsiz, s.192.

43) Hicr Sûresi (XV) 6-8.

44) Mu'minûn Sûresi (XXIII) 70.

45) Kalem Sûresi (LXVIII) 50-52.

46) Sebe Sûresi (XXXIV) 46.

47) Tûr Sûresi (LII) 29.

48) Kalem Sûresi (LXVIII) 1-3.

49) Gerek söz konusu ayette, gerekse Necm Sûresi 11-13. ayetlerde ifade edilen ve peygamber tarafından görüldüğü iddia edilen varlığın, Cebra'il mi yoksa Tanrı mı olduğu hakkında İslam düşünürleri ayrılığa düşmüşlerdir. Bkz. Taberî, Câmi'el-Beyân., Cilt XXVII, ss.42 vd.; Ebû el-Hasan el-Eş'arî, el-İbâne fî Usûl ed-Diyâne, tahkik: Muhammed el-Hazar el-Huseyn, Dâr el-Kâdirî, Beyrut 1991, s.57; W. Montgomery Watt, Bell's Introduction to the Qur'an, s.19; W. Montgomery Watt, Modern Dünyada İslam Vahyi, Çev. Mehmet S. Aydın, Hülbe Yayınları, Ankara 1982, s.33.

50) Tekvir Sûresi (LXXXI) 19-24.

51) Bir diğer okuyuşa göre, 'Melik'e yani krala indirilen şeyleri öğreten'. Anılan ayetteki m-l-k sözcüğünün okunuşu konusunda ihtilaf vardır ve ihtilaf görüldüğü gibi anlamı değiştirmektedir. Tevrat'ta da söz konusu edilen anılan olay, ona göre okunursa doğrusu melek değil melik şeklinde olmalıdır. Yani le harfi fetha ile değil esre ile okunmalıdır. Bu olgu ve diğer okunuş farklılıkları (bunlar kıraat farklılıkları diye bilinir ve oldukça çoktur) dikkate alınırsa, Halil b. Ahmet (yaklaşık 10. yüzyıl) tarafından Kur'an'ın noktalaması ve harekeleri konurken hatalar yapıldığını göstermektedir.

52) Bakara Sûresi (II) 102.

53) İsrâ Sûresi (XVII) 47.

54) Furkân Sûresi (XXV) 8.

55) Sâd Sûresi (XXXVIII) 4.

56) Bkz. Buhârî, Câmi' es-Sahîh, Bed el-Halk, Hadis No:11; İbn Mâce, es-Sunen, Tıb, Hadis No:45; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, cilt VI, Dâr es-Sadr, Beyrut, tarihsiz, s.96; Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, cilt IV, ss.233 vd.

57) Bkz. Celâl ed-Dîn el-Mahalî ve Celâl ed-Dîn es-Suyûtî, age., s.522; Süleyman Ateş, Yüce *Kuran*'ın Çağdaş Tefsiri, cilt XI, ss.187 vd..

58) Felâk Sûresi (CXIII) 1-4.

59) Nâs Sûresi (CXIV) 1-6.

60) Tûr Sûresi (LII) 29.

61) Nahl Sûresi (XVI) 101.

62) Bkz. W. Montgomery Watt, Bell's Introduction to the Qur'an, ss.86 vd.; W. Montgomery Watt, Hz. Muhammed'in Mekkesi, ss.123 vd.

63) Bkz. Abdulfettah el-Kâdî, Esbâb-ı Nüzûl, Çev. Salih Akdemir, Fecr Yayınları, Ankara, 1996, ss.34 ve 236.

64) Bkz. Abdulfettah el-Kâdî, age, ss.34 ve 236. Bu itiraza karşı Kur'an kendisinde çelişkili yargılar olmadığını söyler.

65) Ra'd Sûresi (XIII) 39.

66) Âlâ Sûresi (LXXXVII) 6-7.

67) Bakara Sûresi (II) 106.

68) Hacc Sûresi (XXII) 52.

69) Tûr Sûresi (LII) 30.

70) Enbiyâ Sûresi (XXI) 5.

71) Sâffât Sûresi (XXXVI) 36-37.

72) Bkz. Clément Huart, age, s.15; Nihad M. Çetin, age, ss.2-3.

73) Bkz. Clément Huart, age, s.15; Nihad M. Çetin, age, ss.12-13; Toshihiko Izutsu, *Kuran*'da Allah ve İnsan, Çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuk Neşriyât, İstanbul 1990, ss.159-160.

74) Bkz. Toshihiko Izutsu, age, ss.161 vd.

75) Şu'arâ Sûresi (XXVI) 224-226.

76) Enbiyâ Sûresi (XXI) 1-3.

77) Enbiyâ Sûresi (XXI) 41.

78) Furkân Sûresi (XXV) 41.

79) Ankebût Sûresi (XXIX) 18.

80) Duhân Sûresi (XLIX) 43-46.

81) Bkz. Süleyman Ateş, İslama İtirazlar., s.136; Süleyman Ateş, Yüce *Kuran*'ın Çağdaş Tefsiri, Cilt V, s.231.

82) Bkz. Taberî, Câmi'el- Beyân, Cilt XV, s.73.

83) Saffât Sûresi (XXXVII) 63-66.

84) İsrâ Sûresi (XVII) 60.

85) Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, age, Cilt I, s.375; Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, ss.329-330.

86) Bakara Sûresi (II) 104.

87) İsrâ Sûresi (XVII)94-95.

88) Enbiyâ Sûresi (XXI) 3-4.

89) Teğâbun Sûresi (LXIX) 6.

90) Furkân Sûresi (XXX) 7.

91) Furkân Sûresi (XXX) 20.

92) En'âm Sûresi (VI) 9.

93) Sâd Sûresi (XXXVIII) 8.

94) Zuhruf Sûresi (XLIII) 31-32.

95) Bkz. Celâl ed-Dîn el-Mahalî ve Celâl ed-Dîn es-Suyûtî, age., s.413; Süleyman Ateş, Yüce *Kuran*'ın Çağdaş Tefsiri, Cilt VIII, 249.

96) Kasâs Sûresi (XXXIII) 86.

97) Ra'd Sûresi (XIII) 43.

98) En'âm Sûresi (VI) 91.

99) Şu'arâ Sûresi (XXVI) 221-222.

100) En'âm Sûresi (VI) 112.

101) Fussilet Sûresi (XLI) 36. Aynı anlamda diğer bir ayet için bkz. A'râf Sûresi (VII) 200.

102) Örneğin, Fazlur Rahman, şeytan ayetleriyle ilgili rivayetleri kabul ediyor. Bkz. Fazlur Rahman, Ana Konularıyla *Kuran*, ss.181 vd..

103) Bkz. Süleyman Ateş, Gerçek Din Bu, Cilt II, Yeni Ufuk Neşriyât, İstanbul, tarihsiz, ss.212 vd.

104) Necm Sûresi (LIII) 1-22.

105) Necm Sûresi (LIII) 62.

106) Hacc Sûresi (XXII) 52-54.

107) Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt: IV, ss.151 vd.. Bu olayı geçmiş *Kuran* yorumbilimcilerinin hemen hemen hepsi kaydedip onaylamaktadır. Örneğin bkz. Celâl ed-Dîn el-Mahâli ve Celâl ed-Dîn es-Suyûtî, age, s.282.

108) Sebe Sûresi (XXXIV) 50.

109) Necm Sûresi (LIII) 1-2.

110) Bkz. Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, ss.87 vd.; Peygambere Rab'bin seni bıraktı diyen kişi için farklı isimler veren rivayetler de vardır. Bkz. Süleyman Ateş, Yüce *Kuran*'ın Çağdaş Tefsiri, Cilt X, ss.515 vd.; Abdulfettah el-Kâdî, age, s.433.

111) Dûhâ Sûresi (XCIII) 1-2.

112) Kehf Sûresi (XVIII) 23-24.

113) İsrâ Sûresi (XVI) 85.

114) Söz konusu soruları bizzat Yahudiler'in, peygamberi sınamak için sorduğunu bildiren rivayetler de vardır. Bkz. Buhârî, Câmî'es-Sahîh, Tefsîr, Sûre:18; Tirmizî, Sunen, Tefsîr, Sûre:18; Hasan Aydın, İslam Dinsel Bildirileri Mutlak mı?, s.15-16. Söz konusu bu rivayet, 'sana Rûh'tan soruyorlar, de ki; Rûh Rab'binin emrindendir; size onun hakkında az bilgi verilmiştir, (İsrâ Sûresi (XVII) 85) ayetiyle aslında Rûh konusunda doyurucu bir açıklamanın yapılmadığının daha ilk dönemlerde farkında olunduğunu, fakat bunun kıvrak bir zekâyla, dinsel bildirilerinin Tanrısallığının aleyhinde değil de, lehinde bir kanıt olarak kullanılmaya çalışıldığını açıkça göstermektedir.

115) Bkz. Celâl ed-Dîn el-Mahalî ve Celâl ed-Dîn es-Suyûti, age, s.520; Süleyman Ateş, Yüce *Kuran*'ın Çağdaş Tefsiri, Cilt XI, s.128; Abdulfettah el-Kâdî, age, s.443.

116) Kevser Sûresi (CVIII) 1-3. Kevser'in ne olduğu konusu açık olmadığı için muhtemel yorumların hepsini parantez içerisinde verdik. Bkz. "111" nolu kaynaklar.

117) W. Montgomery Watt, Hz. Muhammed'in Mekkesi, ss.172-173.

118) A'râf Sûresi (VII) 59-64.

119) A'râf Sûresi (VII) 65-68.

HZ. MUHAMMED'İN SUNDUĞU BİLDİRİLERE YÖNELİK TARTIŞMALAR

Hz. Muhammed'in şahsına yönelik tepki ve karşı çıkışlarla yakın ilişkisinin olduğu gözlenen, İslam dinsel bildirilerine yönelik tepkilerde, altının çizilmesi gereken temel nokta şudur: İslam dinsel bildirilerini toptan karalayıp reddetmeye yönelen karşı çıkışlarla karşılaşıldığı gibi bildirilere tek tek yönelen karşı çıkışlara da rastlanılmaktadır. *Kuran*'ın sık sık, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin doğruluğunun kanıtı olarak göstermeye giriştiği kitap sahiplerinin de İslam dinsel bildirilerine saldırmada, İslam öncesi Araplar'dan pek geri kalmadıkları anlaşılmaktadır. Sanırım, burada belirtilmesi gereken bir diğer önemli olgu da, şahsa yönelik tartışmaların (argumentum ad hominem) bir tartışma biçimi olarak geçersizliğinin aksine, düşünceye yönelik tartışmaların geçerliliği ve kabul edilebilirliğidir. Bu açıdan İslam öncesi Araplar'ın ve kitap sahiplerinin, Hz. Muhammed'in şahsını tartışma olgusu haline getirmelerinin, tartışma ahlakına uymadığı söylenebilirse de, aynı şeyin, bildirileri tartışma konusu yaptıklarında, söylenemeyeceği açıktır. Çünkü normal bir zihne sahip olan insanların, yeni bir düşünce ya da yeni bir bireşimle karşılaştıklarında, onu tartışmaksızın benimsemeye yanaşmayacakları ortadadır. Şimdi, İslam dinsel bildirilerine, İslam öncesi Araplar ile, kitap sahibi olarak nitelendirilen Yahudi ve Hıristiyanlar'ca yöneltilen itirazları ve bunlara *Kuran* tarafından verilen yanıtları daha yakından görelim.

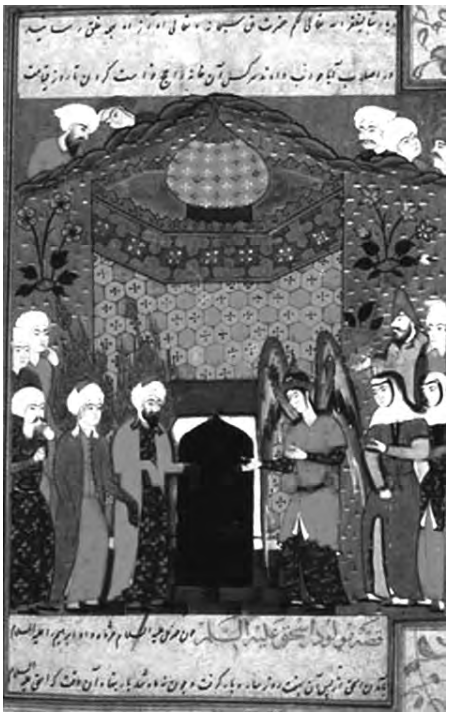
"Eskilerin masalları" itirazı

İslam öncesi Araplar, *Kuran*'ın eskilerin masalları olduğunu iddia ediyorlar: *Kuran*, "Sana söylenen, senden öncekilere söylenenden başka bir şey değildir" (120); "Muhakkak ki bu, alemlerin Rab'binin indirmesidir, onu uyarıcılardan olman için senin kalbine güvenilir Rûh (er-Rûh el-emîn), apaçık bir Arapça'yla indirdi; o öncekilerin kitaplarında da vardır; İsrailoğullarının bilginlerinin onu, tanımaları onlar için bir kanıt değil mi?" (121) diyerek kendisini geçmiş dinsel bildirilerle ilintilendirmiştir. Durum böyle olmasına rağmen, İslam öncesi Araplar, İslam dinsel bildirilerini eskilerin masalları olarak nitelendirip, onu kabul etmeye yanaşmamışlardır. Öyle görünüyor ki, Hz. Muhammed'i "Ben bir türedi (peygamber) değilim" (122) demeye iten İslam öncesi Araplar'ın gelenekçiliğiyle (123) uzlaşma gayreti; onu, Ortadoğu'da yaygın olan dinsel geleneklerle ilişki kurmaya yöneltmiş, bu da tepkiyle karşılanmıştır. Nitekim, Araplar'ın, İslam dinsel bildirilerini reddedişlerini atalarıyla ilişkilendirmeleri, bu bağlamda aydınlatıcı bir işleve sahiptir.

"And olsun ki, bize de, daha önceki atalarımıza da bu vaad edildi. Bu öncekilerin masallarından başka bir şey değildir" (124).

Mekke döneminde ortaya konmuş bu ayet ile Mekkeli Araplar'ın, İslam dinsel bildirilerini "eskilerin masalları olarak nitelendirmeleri", Fazlur Rahman'ın da kaydettiği gibi, akla, Yahudi ve Hıristiyanlar'ın hem İslam öncesi Araplar'ı hem de onların atalarını, kendi dinlerine dahil etmek için, epeyce uğraştıkları düşüncesini getirmektedir (125). Doğal olarak, atalarına ve ata geleneklerine büyük bir özveriyle bağlı olan İslam öncesi Araplar, atalarının reddettiği bildirilerin bir benzerini 'eskilerin masalları' gerekçesiyle yadsımaya girişmişlerdir.

Günümüzde yapılan modern çalışmalar, Araplar'ın 'eskilerin masalları' iddialarının hiç de temelsiz olmadığını göstermektedir. Zira istisnaları olmakla birlikte *Kuran* ile Yahudi ve Hıristiyanlığın kutsal kitaplarının, birçok noktada uyum içerisinde olduğunu gösteren, açık belgeler bulunduğu gibi, bu üçünün, Ortadoğu'da yaygın olan Sümer, Babil, Asur, Eski Mısır vb. geleneklerle ilişkisi de açık bir biçimde ortaya konulmuştur (126). Öyle anlaşılıyor ki, İslam öncesi Araplar yersel temelleri bulunan ve kültürlerinde yaygın olan düşünceleri Tanrısal bir kaynağa bağlamanın hiç de makul olmadığını düşünerek, İslam peygamberinin, İslam dinsel bildirilerini Tanrıya bağlamasına karşı koymuşlar; ileride de göreceğimiz gibi, Hz. Muhammed'in onları başkalarından öğrendiğini ileri sürmüşlerdir.

Peygamberin yaşamını konu alan *Siyer-i Nebi*'den bir minyatür.

"Onlara Rab'bin ne indirdi denildiğinde 'eskilerin masallarını', derler" (127). "Bu eskilerin masallarından başka bir şey değildir" (128). "Onlara ayetlerimiz okunduğunda, duyduk, istesek biz de bunun gibisini söyleriz. Bu eskilerin masallarından başka bir şey değildir, derler" (129). "Kendisine ayetlerimiz okunduğunda, eskilerin masalları, der. Yakında onun burnu üzerine damga vuracağız" (130). "Yine dediler ki, bunlar eskilerin masallarıdır", o onları yazdırmıştır ve sabah akşam kendisine okunmaktadır. De ki : O-

nu göklerin ve yerin gizliliklerini bilen indirdi. O çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir" (131).

Rüya, büyü, şair sözü...

İslam öncesi Araplar, İslam dinsel bildirilerinin karışık bir rüya olduğunu ileri sürüyorlar: "Hayır, bu sadece karışık bir rüyadan ibarettir" (132). Bu karşı çıkışın temelinde, İslam peygamberinin, vahyin önemli bir bölümünü, rüyada aldığını bildiren, vahyin geliş biçimlerine ilişkin öğrenilerin yattığı anlaşılmaktadır (133). Nitekim, İslam düşünürleri, Hz. Muhammed'in rüyada vahiy aldığını belirtirken, onun her gördüğü rüyanın aynısıyla gerçekleştiğini ifade etmişlerdir (134). Rüyanın güvenilir bilgi kaynağı olarak değerlendirilmesi ilksel toplumlara özgü bir nitelik olarak karşımızda dururken, modern epistemoloji açısından rüyanın bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmediğini de anımsatmalıyız.

Hz. Muhammed'e 'şeytan indi', diyen İslam öncesi Araplar, buna bağlı olarak, *Kuran*'ı indirenin de şeytan olduğunu iddia ediyorlar: "Onu şeytan indirmedi, bu onlara yaraşmaz ve güç de yetiremezler. Çünkü onlar [vahyi] duymaktan kesinlikle uzak tutulmuşlardır" (135).

İslam öncesi Araplar *Kuran*'ın bir eğlence olduğunu iddia ediyorlar: "Kuşkusuz o hakkı batıldan ayırıcı bir sözdür, bir eğlence de değildir" (136).

Hz. Muhammed'in, büyücü ve büyülenmiş olduğunu ileri süren İslam öncesi Araplar, bunun bir uzantısı olarak, *Kuran*'ın bir büyü olduğunu iddia ediyorlar: "O aktarıla gelen bir büyüdür. Bundan başka bir şey de değildir" (137). "Gerçek şu ki, onları ve atalarını kendilerine gerçek ve açıklayıcı peygamber gelinceye kadar geçindirdim. Gerçek kendilerine gelince, 'bu bir büyücüdür ve biz bunu inkar ederiz' dediler" (138).

Hz. Muhammed'i şairlikle niteleyen İslam öncesi Araplar, bu anlayışa bağlı olarak, *Kuran*'ın bir şair sözü olduğunu iddia ediyorlar: "Biz ona şiir öğretmedik. (Bu) ona yakışmaz da. Bu yalnızca bir öğüt ve apaçık Kur'ân'dır" (139). "Muhakkak ki o, şerefli bir elçinin sözüdür. O bir şair sözü değildir" (140).

Hz. Muhammed'in kâhin olduğunu ileri süren İslam öncesi Araplar, *Kuran*'ın da bir kâhin sözü olduğunu ileri sürüyorlar: "O bir kâhin sözü değildir. Ne kadar az düşünüyorsunuz. O alemlerin Rab'binden indirilmedir" (141).

"Muhammed'e birileri öğretiyor" itirazı

İslam öncesi Araplar, *Kuran*'ın bir insan sözü olduğunu ve bunu ona birilerinin öğrettiğini ileri sürüyorlar: "Onların, 'ona bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. Kastettikleri kişinin dili yabancıdır, bu ise apaçık Arapça bir dildir" (142). "O, onları yazdırmış ve sabah akşam kendisine okunmaktadır, dediler" (143).

Araplar'ın, *Kuran*'ı bir insan sözü olarak nitelendirmeleriyle, onu, Hz. Peygamber'e birisi öğretiyor demeleri üzerinde bir parça durmakta yarar vardır. *Kuran* yorumbilimcileri, "Kur'ân'ı, Hz. Muhammed'e birilerinin öğrettiği" iddiasını, İslam öncesi Araplar'ın, peygamberin kitap sahiplerinden kimileriyle yaptığı görüşmelere dayandırdıklarını kaydetmektedirler (144). Bu olguyla ilgili olarak, aktarılan öğrenilerden kimileri şöyledir : "İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed'in, çoğu zaman Merve'de ibadetle meşgul olan Hıristiyan bir kölenin yanında oturduğunu görünce, bu olgudan kuşkulanarak, 'Muhammed'in söylediği şeylerin çoğunu, o Hıristiyan Cebir öğretiyor', demişlerdir. Kölenin adı konusunda, Cebir, Ya'iş, Bel'am gibi farklı isimler zikreden Kuran yorumbilimcileri, onun kimin kölesi olduğu konusunda da, farklı isimler ileri sürmüşlerdir. Kimisi , 'Amr b. Hadra'nın kölesi olduğunu ifade ederken, kimisi de, Beni Muğire'nin acem asıllı bir kölesi olduğunu ileri sürmüştür" (145).

Aynı olguya ilişkin olarak aktarılan bir başka rivayet de şöyledir: "Hz. Muhammed'in Mekke'de kılıç yapımıyla uğraşan ve arada bir Tevrat ve İncil okuyan, Cebra ile Yessar adındaki iki Rum'un yanına gidip orada, onları dinlediğini gören İslam öncesi Araplar, 'Muhammed söylediklerini bunlardan öğreniyor', iddiasını ileri sürmüşlerdir" (146). Aynı olguyu, kitap sahiplerine mensupken, Müslüman olan 'Abd el-Uzza'nın kölesi Abîse'nin, Hz. Muhammed'le yakın ilişkisine dayandıran Araplar'ın olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim, onlardan kimilerinin, 'Muhammed'e söylediklerini Abîsa öğretiyor' dedikleri de aktarılan öğreniler arasındadır. Kimi *Kuran* yorumbilimcileri ise bu konuya ilişkin olarak şu olayı kaydederler: "Kureyş'lilerin yanında Ehl-i Kitâb'ın kimi kitaplarını okuyan bir genç vardı. Dili yabancı idi. Sadece kendisinden ne istendiğini anlayabilecek seviyede çok az Arapça biliyordu. Satıcı olan bu genç mallarını Safa'da satardı.

Siyer-i Nebi'den.

Siyer-i Nebi'den.

Kimi zaman peygamber bir şeyler satın almak için ona uğrardı. Bunu gören müşrikler; vallahi bize anlattıklarını Muhammed'e bu Hıristiyan genç öğretiyor, dediler" (147).

İslam öncesi Araplar'ın dikkatini çekmesi sonucu *Kuran*'a da yansıyan tüm bu olgular, bizi, Hz. Muhammed'in daha küçük yaşta, rahip Bahirâ'yla başlayan, ileriki yaşlarda fırsat oldukça devam eden, kitap sahipleriyle konuşma ve birlikte olma alışkanlığına sahip olduğu, bundan hoşlandığı sonucuna götürebilecek bir niteliktedir. *Kuran*'ın, özellikle Hıristiyanlar'ın içerisinde 'bilginlerin ve rahiplerin bulunduğu ve bunların da hiç büyüklenmedikleri' (148) yargısı, Hz. Muhammed'in söz konusu deneyimleriyle ilişkilendirilebilir. Öte yandan, bu ve buna benzer iddialar *Kuran*, *Tevrat* ve *İncil* arasındaki benzerlikleri açıklama kolaylığı sağladığı gibi, *Kuran*'da sık sık yinelenen kıssaların [geçmiş peygamberlere ilişkin hikâyelerin] esin kaynağını da açıkça göstermektedir. Bilindiği gibi İslam düşünürleri vahiy meleği Cebrail'in, Hz. Muhammed'e çoğu kez, insan biçiminde geldiğini ifade etmişlerdir (149). Bu durum, Araplar'ın Hz. Muhammed'e 'bunları sana birileri öğretiyor' biçimindeki karşı çıkışlarıyla birlikte ele alındığında, İslam teolojisi açısından, hiç de küçümsenemeyecek, kimi sorunlara yol açabilecek bir niteliktedir (150).

"Muhammed'in uydurması" itirazı

İslam öncesi Araplar *Kuran*'ı, Hz. Muhammed'in uydurduğunu iddia ediyorlar: "Yoksa onu, kendisi mi uydurdu, diyorlar. De ki: Eğer doğru sözlü iseniz, onun sürelerinin benzeri on tane uydurulmuş sûre getirin ve Tanrı'dan başka çağıracaklarınızı da çağırın. Eğer size yanıt veremezlerse, o Tanrı'nın bilgisiyle indirilmiştir ve O'ndan başka Tanrı da yoktur. Artık Müslüman olur musunuz?" (151) "Eğer o, size kendiliğinden birtakım sözler uydursaydı, mutlaka onu kuvvetle yakalar, orada, hiç kuşkusuz can damarını koparırdık. O zaman, sizden hiç kimse buna engel olamazdı. Şüphesiz o, takva sahipleri için bir öğüttür" (152). "De ki: Andolsun, insanlar ve cinler, şu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için toplansalar ve birbiriyle yardımlaşsalar, onun bir benzerini getiremezler" (153). "Kulumuza indirdiğimizden, kuşkunuz varsa, onun benzeri bir sûre getirin. Eğer doğru sözlü iseniz, bu konuda, Tanrı'dan başka şahitlerinizi de, yardıma çağırın" (154).

Görüldüğü gibi, İslam öncesi Araplar'ın, *Kuran*'ı Hz. Muhammed'in uydurduğu iddialarına meydan okumak anlamına gelen "tehaddi" ile karşı konulmaya çalışılmış; sırasıyla onlardan, önce *Kuran*'ın bir benzerinin, ardından, on suresinin benzerinin, en sonunda da, tek bir suresinin benzerinin getirilmesi istenmiştir. Genelde İslam dünyasında, I'câz el-*Kuran*'ın (155) (*Kuran*'ın mucizevi oluşunun) bir kanıtı olarak ileri sürülen bu olgunun, önemli tartışmalara yol açtığı görülmektedir. Örneğin, Mu'tezile ekolüne mensup bir düşünür olan Nazzâm, Tanrı izin verseydi, Araplar onun benzerini getireceklerdi, onları bunu yapmaktan Tanrı alıkoydu (156) fikrini savunurken; İslam filozoflarından İbn er-Râvendî, bu iddia, dilsel bir temele dayandığından, Arapça bilmeyenler için, geçerli bir kanıt sayılamaz (157) fikrini ileri sürmüştür.

Öte yandan, *Kuran*'ın bu meydan okuyuşuna İslam öncesi Araplar tarafından yanıt verilmeye yeltenildiğini de, yine *Kuran* aracılığıyla öğreniyoruz. "Onlara ayetlerimiz okunduğunda, duyduk, 'istesek biz de bunun gibisini söyleriz. Bu eskilerin masallarından başka bir şey değildir' derler." (158) *Kuran*, İslam öncesi Araplar'a, bir benzerini getirme konusunda meydan okumaya yönelse de, onun "benzerle" neyi kastettiğinin ve onun ölçütünün ne olduğunun, açıkça belirlenmediğini anımsatmalıyız. Benzerin tanımı açık olmadığı gibi, olası bir meydan okuyuşta, benzerliği tespit için kimin ya da kimlerin hakem olacağı da belli değildir. Bu koşullar altında, meydan okuyuşun sağlam ve belirli bir çerçeveye oturduğunu söylemek oldukça güç görünmektedir. *Kuran*'ı Hz. Muhammed'in uydurduğu iddiaları ile, *Kuran*'da ortaya konulan öğrenileri kitap sahiplerinden öğrendiği iddiaları adete birbirini tamamlamaktadır. Zira *Kuran*'da bir yandan önceki kutsal kitaplarda yer alan (yaratılış, ceza hukuku ve kıssalarda olduğu gibi) kimi bilgiler aktarılırken, bir yandan da, orijinal söylemlere yer verilmiştir. Orijinal söylemler ise, temelini Hz. Muhammed'in yaşamında ve genel olarak Arap kültüründe bulmaktadır. Bu olguların farkına varan İslam öncesi Araplar, kıssalar, yaratılış vb. yönüyle *Kuran*'ın önceki kutsal kitaplardan devşirildiğini, Hz. Muhammed'in yaşamı ve Arap

kültürünü ilgilendiren öğeler yönüyle de Hz. Muhammed'in kendisi tarafından uydurulduğunu iddia etmişlerdir.

Diğer itirazlar

İslam dinsel bildirileri, evrende yer alan her türden olguyu Tanrıyla ilişkilendirmiştir. Nitekim bu anlayışı şu ayetlerde görmek olasıdır:

"Rab'bin dileseydi, yeryüzünde bulunanların tümü topluca iman ederdi; şu halde insanları inanmaları için sen mi zorlayacaksın. Tanrı dilemedikçe kimse iman edemez" (159). "Tanrı dilemedikçe siz dileyemezsiniz" (160). "Eğer dileseydik, herkes hidayete ererdi" (161). "Tanrı dileseydi, hepinizi tek bir Ümmet yapardı. Ancak O, dilediğini sapıklığa düşürür; dilediğini de doğru yola iletir. Yapmakta olduğunuzdan mutlaka sorgulanacaksınız" (162). "De ki: Tanrı dilemedikçe ben kendime ne yarar ne de zarar verebilirim" (163). "Tanrı dileseydi, onlar savaşmazlardı. Ancak, Tanrı dilediğini yapandır" (164).

Kuran'ın her şeyi, Tanrı'nın bilgi, kudret ve dilemesiyle ilişkilendirdiğini gören İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed karşısında kendilerinin ve atalarının inançlarını meşrulaştırmaya yönelmişler; böylelikle Hz. Muhammed'in ortaya koyduğu bildiriler arasındaki çelişkiye dikkat çekmek istemişlerdir. "Tanrı'ya ortak koşanlar dediler ki: 'Tanrı dileseydi, ne biz ne de atalarımız, O'ndan başka bir şeye ibadet ederdik. O'ndan ayrı olarak da herhangi bir şeyi haram kılmazdık. Onlardan öncekiler de, böyle yapmışlardı. Peygambere düşen apaçık tebliğden başka bir şey midir?" (165) "Dediler ki, Rahman dileseydi, biz onlara [putlara] kulluk etmezdik. Onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar, sadece yalan söylüyorlar" (166).

"Tanrı için kim güzel bir borç verirse, Tanrı kat kat arttırır" (167) gibi ayetleri duyan Yahudiler, hem peygamberle alay etmek hem de bu türden bildirilere karşı koymak amacıyla, Hz. Muhammed'in Tanrı'sının cimri ve fakir olduğunu iddia etmişlerdir.

"Tanrı onların, 'Tanrı fakirdir, biz ise zenginiz', demelerini duydu. Söyledikleri şeyleri ve peygamberleri haksız yere öldürmelerini yazacağız. Onlara ateş azabını tadın diyeceğiz" (168). "Yahudiler, 'Tanrı'nın eli bağlıdır' dediler ve söyledikleri yüzünden kendi elleri bağlandı. Hayır, O'nun iki eli de açıktır. Dilediği gibi harcar. Andolsun ki, sana Rab'binden indirilen, onların bir çoğunun azgınlığını arttırır" (169).

Kuran'ın Yahudiler'in söz konusu tepkilerine verdiği yanıtı, "Göklerin ve yerin sahibi O'dur. Dilediğine bol, dilediğine de az rızık verir; O her şeyi bilendir" (170), ayetinde görmek olasıdır. Hiç kuşkusuz, rızkın, mal ve mülkün Tanrıyla ilişkilendirilip, onları dilediğine verdiğinin ifade edilmesi, sosyal adaletsizliğinin temelinde

Peygamberin anlaşmazlığı çözmesiyle, siyah taş (Hacerül Esvet) Kâbe'nin duvarına konuyor.

Peygamber'in göğe çıkışını (Miraç) canlandıran bir minyatür.

Tanrısal irade ve Tanrısal takdirin yattığı sonucuna götürmektedir. Böylesine bir anlayışın, insanları Tanrı'nın iyi niyetinden kuşkulandırmaya yönelteceği gibi, "Tanrı ve kötülük" sorununa da yol açacağı ileri sürülebilir.

Yukarıda sunduğumuz tüm tepki ve itirazlara, peygambere ve sunduğu bildirilere karşı koymak için gerek Yahudiler'in gerekse İslam öncesi Araplar'ın, kendi dinlerine sarılıp, "Bizim dinimiz, senin dininden daha iyidir" (171) demelerini; "peygamberi çeşitli sorularla sınamaya kalkışmalarını" (172), "her şeyi Tanrı'nın yarattığını ileri sürüyorsun, o halde Tanrı'yı kim yarattı?" (173) gibi yanıtlanması oldukça güç sorular sormalarını, "Muhammed'in dinine sabah inanıp, akşam yadsıyalım" (174) türünden komplolar kurmalarını ve Hz. Muhammed'i suikast girişimiyle ortadan kaldırmayı tasarlamalarını da ilave edebiliriz.

Bazı yalpalama belirtileri

Hz. Muhammed ve Tanrısal kaynaklı olarak sunduğu bildirilere

yöneltilen karşı çıkış ve itirazlara verilen yanıtların doyuruculuğu ne olursa olsun, bu itirazların, Hz. Muhammed'i oldukça güç durumlarda bıraktığı, çoğu kez onu kaderci bir öğretiyi benimsemeye ittiği anlaşılmaktadır. Öyle görünüyor ki, Hz. Muhammed'in yer yer, gerek Tanrısal görevi gerekse Tanrısal kaynaklı olduğunu ileri sürdüğü bildirilerden kuşkulandığını ifade eden ayetler, yukarıda sunduğumuz karşı çıkış ve tepkilerle birlikte ele alındığında belli bir temele oturmaktadır. Bu ayetlerden kimileri şunlardır:

"Tanrı size, açıklanmış bir biçimde kitap indirmişken, ondan başkasının hakemliğini mi isteyeceğim? Kendilerine kitap verdiklerimiz, onun Rab'bin tarafından hak üzere indirildiğine inanırlar. Sakın kuşkulananlardan olma" (175). "Eğer sana indirdiğimizden kuşkuda isen, senden önce kitap okuyanlara sor. Andolsun ki, gerçek sana Rab'binden geldi, sakın kuşkulananlardan olma. Sakın, Tanrı'nın ayetlerini yalanlayanlardan olma. Yoksa hüsrana uğrayanlardan olursun" (176).

Aynı şekilde, peygambere yöneltilen karşı çıkışlarla birlikte ele alındığında, kimi zaman peygamberin İslam öncesi Araplar'a ve kitap sahiplerine birtakım ödünler vermeye yöneldiği izlenimini uyandıran ayetler de, belli bir anlam ve değer kazanmaktadırlar.

"Onlar, az kalsın, sana vahyettiğimizden başkasını bize iftira etmen için seni fitneye düşürecek ve o zaman seni dost edineceklerdi. Andolsun, seni kararlı kılmasaydık, neredeyse onlara meyledecektin. Bu durumda, mutlaka sana hem hayatın hem de ölümün acısını kat kat tattırırdık" (177). "Onların dinlerine uymadıkça ne Yahudiler ne de Hıristiyanlar senden hoşnut olmazlar. De ki: Gerçek hidayet Tanrı'dandır. Sana gelen bilgiden sonra, eğer onların arzularına uyarsan, Tanrı'dan sana ne bir koruyucu ne de bir yardımcı bulabilirsin" (178).

Siyer-i Nebi'den.

"Sana indirilenden sonra, sakın seni Tanrı'nın ayetlerinden alıkoymasınlar. Sen Rab'bine çağır ve sakın ortak koşanlardan olma" (179).

DİPNOTLAR

120) Fussilet Sûresi (XLI) 43.
121) Şu'arâ Sûresi (XXVI) 192-194.
122) Ahkâf Sûresi (XLXI) 9.
123) Bkz. W. Montgomery Watt, İslam Nedir, ss.27 vd.
124) Neml Sûresi (XXVI) 68.
125) Bkz. Fazlur Rahman, Ana Konularıyla Kur'ân, ss.279 vd.
126) Bkz. S. H. Hooke, Ortadoğu Mitolojisi (Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi ve Hıristiyan Mitosları), Çev. Alâeddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara 1993, ss.9 vd.; Mehmet Dağ, 'İslam Araştırmalarında Yöntembilim Sorunu', Günümüzde Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu (27-30 Haziran 1989), OMÜİF Yayınları, No: 55, Samsun 1989, s.61; Muazzez İlmiye Çığ, Kur'ân İncil ve Tevrat'ın Sümerdeki Kökeni, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995, ss.15 vd; Derman Bayladı, Uygarlıklar Kavşağı Anadolu, Say Yayınları, İstanbul 1996, ss.17 vd.; Hasan Aydın, 'Kur'ân'da Çeşitli Yaratma Kavramları', Bilim ve Ütopya Dergisi içinde, Sayı: 30, İstanbul Aralık, 1996, ss.10 vd.; krş. Semuel Noah Kremer, Tarih Sümerde Başlar, Çev. Kaan İren, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1992, ss.17 vd.
127) Nahl Sûresi (XV) 24.
128) Ahkâf Sûresi (XLVI) 17.
129) Enfâl Sûresi (XIII) 31.
130) Kalem Sûresi (LXVIII) 15-16.
131) Furkân Sûresi (XXV) 8.
132) Enbiyâ Sûresi (XXI) 5.
133) Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt IV, ss.92 vd.; Celâl ed-Dîn es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûm el-Kur'ân, Cilt I, ss.43 vd.
134) Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt IV, s.92.; İsmail Cerrahoğlu, age, s.48.
135) Şu'arâ Sûresi, (XXVI) 210-212.
136) Târık Sûresi (LXXXVI) 13-14.
137) Müddesir Sûresi (LXXIX) 24.
138) Zuhruf Sûresi (XLIII) 30.
139) Yâsîn Sûresi (XXXIV) 69.
140) Hâkka Sûresi (LXIX) 40-41.
141) Hâkka Sûresi (LXIX) 42-43.
142) Nahl Sûresi (XVI) 103.
143) Furkân Sûresi (XXV) 8.
144) Bkz. Süleyman Ateş, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri, Cilt V, ss.148 vd.
145) Bkz. Taberî, Câmi el - Beyân, Cilt XV, s.110; Süleyman Ateş, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri, Cilt V, s.147.
146) Bkz. Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, s.173.
147) Bkz. Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, s.173; Abdulfettah el-Kâdî, age, s.237.
148) Bkz. Mâ'ide Sûresi (V) 82.
149) Bkz. Buhârî, Câmi es-Sâhîh, Bed el - Vahy, Hadis No:3-4; Nese'î, es-Sunen, Bab II, Hadis No:146-147; Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt IV, s.97.
150) Bkz. Hasan Aydın, Kur'ân ve Hadislerdeki Bilgi Kavramının İlk Dönem İnanç Mezheplerindeki Tarihsel Gelişimi, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1996, ss.54-55.
151) Secde Sûresi (XXXII) 3.
152) Hâkka Sûresi (LXIX) 45-48.
153) İsrâ Sûresi (XVII) 88.
154) Bakara Sûresi (II) 23.
155) Bkz. Celâl ed-Dîn es-Suyûti, Muhtasar el-İtkân fî Ulûm el-Kur'ân (Kur'ân İlimleri), Çev. Ömer Kara, Ravza Yayınları, İstanbul 1993, ss.141 vd.; İsmail Cerrahoğlu, age, ss.162 vd.
156) Hayyât, el-İntisâr ve er-Red 'alâ İbn er-Râvendî el-Mulhid, tahkik: Muhammed Hicâzî, Mektebe es-Sekafe ed-Diniyye, Kahire, 1988, ss.67; Ebû Mensûr Abdulkahir el-Bağdâdî, Mezhepler Arasındaki Farklar, Çev. E. Ruhi Fığlalı, TDV. Yayınları/73, Ankara 1991, ss.104-105; A.S.Tritton, İslam Kelâmı, Çev. Mehmet Dağ, AÜİF. Yayınları, No:157, Ankara 1983, s.96.
157) Bkz. Macit Fahri, İslam Felsefesi Tarihi, Çev. Kasım Turhan, İklim Yayınları, İstanbul 1992, s.126; İbn er-Râvendî'nin Kur'ân'ın mucizevî oluşunu yadsıdığı gibi, peygamberliği ve dinleri de, tümüyle reddettiği bildirilmektedir. Bkz. Hayyât, age, ss.31 vd.; Mehmet Dağ, 'İslam Felsefesinin Bazı Temel Sorunları Üzerinde Düşünceler', OMÜİF Dergisi çerisinde, Sayı: 5, Samsun 1991, ss.8-9.
158) Enfâl Sûresi (XIII) 31.
159) Yûnus Sûresi (X) 99-100.
160) İnsân Sûresi (LXXVI) 30.
161) Secde Sûresi (XXXII) 13.
162) Nahl Sûresi (XVI) 93.
163) A'râf Sûresi (VII) 188.
164) Bakara Sûresi (II) 253.
165) Nahl Sûresi (XVI) 35.
166) Zuhruf Sûresi (XLIII) 20.
167) Bakara Sûresi (II) 245. Yahudiler'in Hz. Muhammed'i alaya almalarıyla ilgili olarak aktarılan rivayetler için bkz. Süleyman Ateş, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri, Cilt II, ss.151 vd.
168) Âl-i İmrân Sûresi (III) 181.
169) Mâ'ide Sûresi (V) 64.
170) Şûrâ Sûresi (XLII) 12.
171) Bkz. Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, ss 331 ve 337 vd..
172) Taberî, Câmi el-Beyân, Cilt VI, ss.176-177.
173) Bkz. Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, ss.338-339.
174) Bkz. Âl-i İmrân Sûresi (III) 71-73.
175) En'âm Sûresi (VI) 114.
176) Yûnus Sûresi (X) 94-95.
177) İsrâ Suresi (XVII) 73.
178) Bakara Sûresi (II) 120.
179) Kasâs Sûresi (XXVIII) 87.

HZ. MUHAMMED'DEN PEYGAMBERLİĞİNİN KANITI OLARAK İSTENENLER

Kuran'dan anlaşıldığı kadarıyla, hem İslam öncesi Araplar hem de kitap sahipleri, peygamberlik iddiasını ve buna bağlı olarak sunduğu bildirilerin doğruluğunu kanıtlaması için, Hz. Muhammed'den kimi tansıksal (mucizevi) olgular ortaya koymasını istemişlerdir. İslam peygamberini oldukça güç durumda bıraktığı anlaşılan bu isteklerin temelinde, Ortadoğu kültüründe yaygın olan peygamberlik geleneğiyle (180), bunun bir devamı olarak *Kuran*'da yer alan peygamberlere ilişkin hikâyelerde sergilenen peygamber modelinin yattığı söylenebilir. Öyle görünüyor ki, kitap sahiplerinin etkisi altında kalan Araplar, *Kuran*'ın önceki peygamberlere ilişkin olarak sunduğu hikâyelerde betimlenen, mucizevi-(tansıksal) olguların benzerini Hz. Muhammed'in şahsında da görmek istemişlerdir. Onların , bu isteği yalnızca mucizeyle sınırlı kalmamış, Hz. Muhammed'i yokuşa sürercesine, Tanrıyı ve melekleri görme gibi olursuz isteklere doğru yönelmiştir. İsteklerin tümünde tansıksal (mucizevi) karakter egemen olmakla birlikte, biz istekleri, belli bir sisteme oturtmak ereğiyle, "*Kuran*'a ilişkin olan istekler" ve "tansıksal (mucizevi) olgulara ilişkin olan istekler" olmak üzere iki ana bölüme ayırarak ortaya koymayı uygun bulduk. Şimdi bu istekleri ve bu istekler karşısında Hz. Peygamber'in ve onun deneyimleriyle yakından ilgili olan *Kuran*'ın tavrını sergilemeye çalışalım

Kuran'a ilişkin istekler

İslam öncesi Araplar ile kitap sahiplerinin *Kuran*'a ilişkin olarak ortaya koydukları isteklerde, en çarpıcı nokta, *Kuran*'ın değiştirilmesi ya da bir başka kitabın kendilerine getirilmesi dilediğidir. Bu olgu, doğal olarak onların *Kuran*'da ortaya konan kimi bildirilerden rahatsız olduklarını, onda sergilenen tutumdan hoşnut

olmadıklarını hatıra getirmektedir.

İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed'den bir başka *Kuran* getirmesini ya da mevcut *Kuran*'ı değiştirmesini istiyorlar: "Onlara ayetlerimiz açık bir biçimde okunduğunda, bizimle buluşmayı ummayanlar, 'Bundan başka bir Kur'ân getir ya da bunu değiştir' diyorlar. De ki: Ben onu kendiliğimden değiştiremem. Ben, yalnızca bana vahyedilene uyuyorum. Rab'bime karşı gelirsem büyük bir günün azabından korkarım. De ki: Eğer Tanrı dileseydi, bunu sizlere okumazdım ve O da size bunu hiç bildirmezdi. Daha önce sizin aranızda bir ömür geçirdim, düşünmüyor musunuz?" (181)

Gerek *Kuran* gerekse İslam öncesi Araplar'a ilişkin olarak aktarılan öğreniler bütünsel olarak değerlendirildiğinde, *Kuran*'ın değiştirilmesi isteğinin, *Kuran*'ın tümünün değiştirilmesi anlamına gelmediği görülür. İslam öncesi Araplar'ın değiştirilmesini istedikleri bildiriler, kendi dinlerini ve putperestliği kötüleyen ayetlerdir. Onlar, Hz. Muhammed'den ısrarla *Kuran*'da Lat, Uzza, Menat gibi kendi Tanrılarının da anılmasını ve onların kendilerinin de onayladıkları Allah'ın yanında şefaatçileri olarak zikredilmelerini istiyorlar. Nitekim İslam öncesi Araplar'ın bu isteği, daha önce sözünü ettiğimiz şeytan ayetleri ya da garânik hadisesinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu olay da, isteklerin Hz. Muhammed'i psikolojik olarak oldukça etkilediğini göstermektedir.

İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed'in kendisiyle dağların yürütüldüğü, yerlerin yarıldığı ya da ölülerin konuşturulduğu bir *Kuran* istiyorlar: "Kendisiyle dağların yürütüldüğü, yerlerin yarıldığı ya da ölülerin konuşturulduğu bir Kur'ân olsaydı (onlar yine de inanmazlardı). Hayır, tüm işler Tanrı'ya aittir. İman edenler hâlâ anlamadılar mı? Tanrı dileseydi, tüm insanlar hidayete ererdi" (182).

İslam öncesi Araplar, *Kuran*'ın parça parça değil topluca indirilmesini istiyorlar: "İnkarcılar dediler ki, 'Bu Kur'ân ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi?' Biz onunla senin kalbini sağlamlaştırmak için bu biçimde (ayet ayet) indirdik ve belli bir düzene bağlı olarak ağır ağır okuduk" (183).

Bu ayet, İslam öncesi Araplar'ın, *Kuran*'ın olayların akabinde, olaylarla ilişki içerisinde ortaya konuluşundan duydukları kuşkuyu dile getirmektedir. Bu durum Hz. Peygamber'i de psikolojik olarak tedirgin etmiş olsa gerek ki, birçok *Kuran* ayeti bu olguyu mantıksal bir temele oturtmak için epeyce bir çaba sarf edildiğini göstermektedir. Bu ayetlerden kimileri şöyledir :

"And olsun ki, biz, belki düşünürler diye sözü belli aralıklarla indirdik" (184). "Onu bir Kur'ân olarak, insanlara dura dura okuman için (ayet ayet) ayırdık ve onu (gereksinime göre) kısım kısım indirdik" (185).

Siyer-i Nebi'den miracı canlandıran bir minyatür.

İslam öncesi Araplar ve kitap sahipleri Hz. Muhammed'den gökten bir kitap getirmesini istiyorlar: "Kitap sahipleri senden bir kitap getirmeni istiyor. Mûsâ'dan bundan daha büyüğünü istemişler, 'Bize Tanrı'yı açıkça göster', demişlerdi de, zulümlerinden dolayı onları, yıldırım çarpmıştı. Sonra kendilerine açık kanıtlar gelmesinin ardından buzağıyı Tanrı edindiler de, biz bunu bağışladık. Mûsâ'ya da açık bir kitap verdik." (186) "... Üzerimize okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece, göğe çıkmana da inanmayacağız" (187).

İslam öncesi Araplar'ın, Hz. Muhammed'den gökten bir kitap getirmesini istemeleri, Yahudiler'in bu konuda onları etkilediğini hatıra getirmektedir. Çünkü, *Kuran*'ın da işaret ettiği gibi, Yahudiler Mûsâ'nın, on emirin yazılı olduğu levhayı Tanrıdan aldığına inanmaktadır.

Tansıksal (mucizevi) olgulara ilişkin istekler

Hz. Muhammed'in muhataplarına vaatleri ve onlara sunduğu İslam dinsel bildirilerinin genel içeriğiyle yakından ilintili olan tansıksal (mucizevi) istemleri, sekiz gurup halinde tasnif edebiliriz.

İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed'in doğru sözlülüğünün belgesi olarak, Tanrının kendileriyle konuşmasını, Tanrının kendilerine gelmesini ve Tanrıyı açıkça görmeyi istiyorlar: "Bilgi sahibi olmayanlar, Tanrı bizimle konuşmalı ya da bize bir ayet getirmeli değil miydi, dediler? Onlardan öncekiler de buna benzer şeyler söylemişlerdi. Düşünceleri (kalb) birbirine benziyor. Biz iyi anlayan bir topluluk için ayetlerimizi açık bir biçimde gösterdik" (188). "Onlar, kendilerine meleklerin ya da Rab'binin yahut da Rab'binin kimi ayetlerinin gelmesini mi bekliyorlar?" (189) "Tanrı'yı ve melekleri karşımıza getirmelisin..." (190)

İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed'den gökten meleklerin indirilmesini istiyorlar: "Ona bir melek indirilmesi gerekmez miydi, dediler. Bir melek indirseydik, iş bitirilmiş olur ve onlara göz dahi açtırılmazdı" (191). "Dediler ki: 'Ey kendisine öğüt indirilen, sen kuşkusuz delisin. Eğer doğru sözlülerden isen, bize melekleri getirsene. Biz meleklere ancak hak ile indiririz. Onlar, kendilerine gelen her peygamber ile alay ederler" (192). "... Melekleri karşımıza getirmelisin" (193). "Onlar kendilerine, yalnızca meleklerin ya da Rab'binin gelmesini mi gözlüyorlar? Onlardan öncekilerde böyle yapmışlardı. Tanrı onlara zulmetmedi, sadece onlar kendilerine zulmettiler" (194). "Onlar, kendilerine meleklerin ya da Rab'binin yahut da, Rab'binin kimi ayetlerinin gelmesini mi bekliyorlar? Rab'binin birtakım ayetlerinin geldiği gün, önceden inanmamış ya da inancıyla bir iyilik kazanmamış kimseye artık iman etmesinin hiçbir yararı olmayacaktır. De ki: 'Bekleyin, biz de sizinle birlikte beklemekteyiz" (195). "Onların, 'Ona bir hazine indirilmeli ya da beraberinde bir melek gelmeli değil miydi' demelerinden dolayı göğsün daralıyor olabilir ve sana vahyedilenin bir kısmını belki bırakabilirsin. Sen, yalnızca bir uyarıcısın; Tanrı ise her şeye vekildir" (196).

Kaydetmiş olduğumuz son ayet, Hz. Muhammed'in istekler karşısında ne denli güç bir durumda kaldığına işaret ettiği gibi, bu isteklerin, onda karşıtlarına ödün verme düşüncesine yol açtığı izlenimini de uyandırmaktadır. Zira, 'Sana vahyedilenin belki bir kısmını bırakabilirsin' ifadesini başka türlü değerlendirmeye olanak yoktur.

Kitap sahiplerinden Yahudiler, Hz. Muhammed'den ateşin yediği bir kurban istiyorlar: "Tanrı bizden, ateşin yediği bir kurban getirmedikçe, hiçbir peygambere inanmamamız için söz aldı diyenler var ya, onlara de ki: Benden önce, size nice peygamberler, açık kanıtlar ve sizin söylediklerinizi getirdiler. Eğer doğru sözlü iseniz, onları niçin öldürdünüz" (197).

Yahudiler'in bu isteğinin kendi kutsal kitaplarıyla yakından ilgili olduğu gözlenmektedir. Nitekim Thomas Hobbes, *Eski* ve *Yeni Ahit*'i inceleyerek, "Herkes, peygamber olduğunu iddia eden bir kimsenin yetki ihtimalini incelemelidir", başlığı altında, onlarda salık verilen yöntemleri bir araya toplamıştır. Bunlardan birisi de, Yahudiler'in İslam peygamberinden istediği, ateşin yediği bir kurbanın ortaya konulmasıdır (198). Ancak burada üzerinde durulması gereken daha önemli bir olgu vardır. O da şudur: Yahudiler'in isteğine, *Kuran*, "Benden önce, size nice peygamberler, açık kanıtlar ve sizin o söylediğiniz şeyi getirdiler; eğer doğru sözlü iseniz, onları niçin öldürdünüz", şeklinde yanıt vermesidir. Hiç kuşkusuz, Hz. Muhammed'in muhatabı olan Yahudiler, peygamberlerine karşı çıkıp onları öldürenler değil, onların soyundan gelen kimselerdir. *Kuran*'ın, Hz. Muhammed'in zamanındaki Yahudiler'i, atalarının işledikleri suçtan dolayı kınamaya yönelmesi, "Kimse kimsenin günah yükünü çekmez" (199) dese de, Hıristiyanlık'ta olduğu gibi, günahın ırsi [kalıtımsal] olarak, soydan soya geçtiği anlayışının onaylandığını hatıra getirmektedir. *Kuran*'da söz konusu anlayışın benimsendiğini çağrıştıran başka ifadelere de yer verildiği gözlenmektedir:

"Onlara (kitap sahiplerine), "Tanrı'nın indirdiğine inanın", denildiğinde; 'biz bize indirilene inanı-

yoruz, derler ve ondan sonrakini reddederler. Oysa o, kendi yanlarındakini doğrulayıcı bir gerçektir. De ki: Eğer gerçekten iman sahibi iseniz, bundan önce Tanrı'nın peygamberlerini niçin öldürdünüz?" (200)

İslam öncesi Araplar Hz. Muhammed'in göğe çıkmasını istiyorlar: "Altından bir evin olmalı ya da göğe çıkmalısın. Bize okuyacağımız bir kitap getirmedikçe, göğe çıkmana da inanmayız. De ki: Rab'bimi tenzih ederim, ben insan peygamberinden başka bir şey miyim?" (201)

İslam dünyasında etrafında geniş bir efsane ağı oluşturulan Hz. Muhammed'in, göksel âlemlere yolculuk yapıp, Tanrıyla görüştüğünü ve oradan beş vakit namaz ve Bakara suresinin son iki ayeti gibi birtakım hediyelerle döndüğüne ilişkin Miraç olayı (202), Araplar'ın bu istediği karşısında ileri sürülmüş olsa gerektir. *Kuran*, Araplar'ın söz konusu isteği karşısında Hz. Muhammed'e, "Rab'bimi tenzih ederim, ben insan peygamberden başka bir şey miyim" demesini salık verse de, İslam düşünürlerinin önemli bir çoğunluğu, Hz. Peygamber'in göğe çıktığını bildiren rivayetleri onaylamaktadır.

İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed'in yerden bir kaynak fışkırtmasını istiyorlar: "Dediler ki: Yerden bir kaynak fışkırtmadığın sürece sana inanmayız" (203).

Araplar'ın bu isteğinin, suyun oldukça kıt olduğu çöl koşullarını yansıttığı fikri hatıra gelirken, öldükten sonra yaşam için betimlenen cennette, niçin altlarından ırmaklar akan bahçelerden söz edildiğine de bir yanıt teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

İslam öncesi Araplar Hz. Muhammed'e, gökten bir hazine indirilmesini ve zenginlik verilmesini istiyorlar: "Onların, ona bir hazine indirilmeli ya da beraberinde bir melek gelmeli değil miydi demelerinden dolayı, göğsün daralarak, sana vahyettiğimizin bir kısmını, belki bırakabilirsin. Sen sadece bir uyarıcısın. Tanrı'ysa her şeye vekildir" (204). "Senin hurmalardan ve üzümlerden bağın olmalı ve aralarından şarıl şarıl su akıtmalısın" (205). "Kendisine bir hazine verilmeli ya da içerisinden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi?" (206)

İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed'in sık sık kendilerini korkutmaya çalıştığı "çetin azabı" bir an önce getirmesini istiyorlar: "Eğer, doğru sözlü isen bu vaad edilen şey ne zaman gelecek, diyorlar. De ki: Ben, Tanrı'nın dilediğinden başka kendime ne yarar ne de zarar verebilirim. Her ümmetin bir eceli vardır. Eceli geldiğinde, ne bir saat öne alınır ne de bir saat geri bırakılır" (207). "İleri sürdüğün gibi gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmelisin" (208). "De ki: Acele olarak istediğiniz şey, benim yanımda olsaydı, benimle sizin aranızda iş bitirilmiş olurdu. Tanrı zalimleri daha iyi bilir" (209). "Senden azabı çabucak istiyorlar. Eğer belirlenmiş bir süre olmasaydı, elbette onlara azap gelirdi. Fakat onlar, farkında değillerken, kendilerine ansızın gelecektir. Senden azabı çabucak istiyorlar. Halbuki, cehennem inkarcıları çepeçevre saracaktır" (210). "Bir zamanlar, 'Ey Tanrım, bu senin katından gönderilmiş bir gerçekse, bizim üzerimize gökten taş yağdır ya da bize açık bir azap gönder' demişlerdi. Oysa sen onların içerisinde olduğun ve onlar da bağışlanma diledikleri sürece, Tanrı onlara azap edecek değildir. Tanrı azap edici değildir" (211).

Kuran'ın, İslam öncesi Araplar'ın, Hz. Muhammed'in kendilerini tehdit ettiği azabı istemesi karşısında takındığı tavır üzerinde kısaca durmak aydınlatıcı olacaktır. Yanıtlarda dikkat çeken üç nokta vardır; bunlar sırasıyla, istedikleri Hz. Muhammed'e yöneltilmiş gösterip, istekler karşısında onun aczine işaret etmek, isteklere kaderci bir temelle karşı koymak ve son olarak da, Hz. Muhammed'in onların arasında olduğu gerekçesiyle isteğin gerçekleşmeyeceğini vurgulamaktır. Öyle görünüyor ki, karşı çıkış ve istekler İslam dinsel bildirilerinin içeriğine önemli etkiler yaptığı gibi, onun sistemsel bütünlüğüne de etki yapmaktadır. Zira, *Kuran*'da ortaya konan peygamber kıssalarına göz gezdirildiğinde, peygamberlerini yadsıyan toplulukların, peygamberleri kendi içlerindeyken helak edildikleri gözlenmektedir. Kıssalarda işlenen temalara bakılırsa, Tanrı peygamberini ve onlara inananları kurtarıp, inkârcıları çeşitli araçlarla yok etme yolunu seçtiği ve bunu da Tanrının bir adeti olarak sunduğu anlaşılmaktadır. Ancak, her nedense Tanrı, "Adetimde bir değişiklik bulamazsınız" demesine karşın, Hz. Muhammed söz konusu olduğunda farklı bir tavrı benimsemiştir. Kaldı ki, istendiği takdirde birtakım mazeretler göstererek verilmeyeceği belirtilen bir azapla, insanları tehdit etmeyi, belli bir mantıksal temele oturtmak da oldukça güçtür.

İslam öncesi Araplar, Hz. Muhammed'den doğru sözlülüğünün kanıtı olarak, mucize istiyorlar: "Ona, Rab'binden bir mucize indirilmesi gerekmez miydi, dediler. De ki : Kuşkusuz Tanrı bir mucize indirmeye güç yetirir, ancak onların çoğu bilmezler" (212). "Kendilerine bir mucize gelmesi halinde, inanacakları konusunda, bütün güçleriyle Tanrı'ya ant içtiler. De ki: Mucizeler Tanrı katındadır. Üstelik o gelse de, onların yine inanmayacaklarının bilincinde değil misin?" (213) "Onlara her ne zaman bir ayet gelse, Tanrı'nın önceki peygamberlerine verilenlerin benzeri bize de verilmedikçe, inanmayacağız, derler. Tanrı

Müslümanlar'ı Kâbe çevresinde gösteren bir çizim.

peygamberlik görevini kime vereceğini daha iyi bilir" (214). "Ona, Rab'binden bir mucize indirilmeli değil miydi, diyorlar. De ki: Gayb, yalnızca Tanrı'nın yanındadır. Bekleyin, ben de sizinle birlikte beklemekteyim" (215). "İnkarcılar, 'Ona bir mucize indirilmeli değil miydi', diyorlar. Sen, sadece bir uyarıcısın. Her topluluğun da bir yol göstericisi vardır" (216). "İnkarcılar, 'Ona bir mucize indirilseydi ya' diyorlar. De ki: Doğrusu Tanrı, dilediğini saptırır ve gönülden boyun eğeni de, kendisine yöneltir" (217). "And olsun ki, senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da, eşler ve çocuklar verdik. Tanrı'nın izni olmadan hiçbir peygamber mucize getiremez. Her olgunun (ecel) yazılı bir kaydı vardır" (218). "Ona, Rab'binden bir mucize getirilmeli değil miydi, dediler. Onlara, önceki kitaplarda bulunan açık kanıtlar gelmedi mi?" (219) "Ona, Rab'binden bir mucize indirilmeli değil miydi dediler. De ki: Mucizeler yalnızca Tanrı katındadır. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım. Kendilerine okunan Kitab'ı sana indirmiş olmamız, yetmedi mi? Kuşkusuz onda, inanan bir toplum için hem bir rahmet hem de bir öğüt vardır" (220). "İnanmıyorlar diye, neredeyse kendini kahredeceksin; dilesek onlara gökten bir mucize indiririz de, boyunları eğik öylece bakakalırlar. Rab'binden onlara ne zaman bir uyarıcı gelse, mutlaka ondan yüz çevirirler" (221). "Andolsun ki biz, bu Kur'ân'da her türden örneği verdik. Onlara bir mucize getirsen, inkarcılar, mutlaka; 'Siz sadece, gerçek olmayana [batıla] yöneltenlerdensiniz' diyeceklerdir. İşte Tanrı, bilmeyenlerin kalplerini böyle mühürler. O halde sen sabret, kuşkusuz Tanrı'nın vaadi gerçektir. Kesin bir biçimde inanmayanlar, seni hafifliğe yöneltmesin" (222). "Hayır, bu sadece karışık bir rüyadan ibarettir. Hayır, bunu o kendisi uydurmuştur. Hayır, o bir şairdir. Öyle değilse, öncekilere gönderildiği gibi, bize de bir mucize getirsin, dediler. Onlardan önce, yerle bir ettiğimiz (helâk) hiçbir kent halkı inanmamıştı. Şimdi bunlar mı inanacaklar?" (223) "Onların yadsımaları zoruna gittiyse, haydi yapabilirsen, yerin dibine bir tünel kazıp ya da gökyüzüne bir merdiven dayayıp, onlara bir mucize getirmeye çalış. Tanrı dileseydi, onların hepsini hidayette birleştirirdi. Sakın bilgisizlerden olma" (224). "Bizi mucize göndermekten alıkoyan, öncekilerin onları yalanlamalarından başka bir şey değildir. Semûd'a apaçık mucize olarak, dişi deveyi verdik de, ona zulmettiler. Oysa biz mucizeleri yalnızca, korkutmak amacıyla göndeririz" (225).

İslam öncesi Araplar'ın, mucize istekleriyle ilgili, yukarıda sunduğumuz ayetler iyi bir biçimde irdelendiğinde, yanıtların hemen hemen her ayette farklı bir temele dayandırıldığı görülür. Ayetlerin kimileri, mucizenin Tanrı katında olduğunu ifade ederken, kimileri de onun Tanrının iznine bağlı olarak mümkün olduğunu ifade etmektedir. Ancak bizim burada vurgulamak istediğimiz temel nokta şudur: Kimi ayetler, Hz. Muhammed'in de mucize göstermeyi çok istediği izlenimini vermektedir. Hatta, bu beklentisinin onda içsel tartışmalara da yol açtığı gözlenmektedir. Her nedense *Kuran* birçok ayette mucizeyi mümkün olarak sunup, onun verilmeyeceğini yalın bir biçimde ifade etmemektedir. Ne var ki, 'Bizi mucize göndermekten alıkoyan ...' biçiminde başlayan ayet, mucize beklentisine bir son vermeye girişmektedir. Bize öyle geliyor ki, *Kuran*'ın Araplar'ın, mucize istekleri karşısındaki, yukarıda sunduğumuz tavrı, peygamberin beklentileriyle yakından ilişkilidir. Başlangıçta peygamber de mucize gösterebileceği inancındayken, mucizenin, Tanrının izniyle olası olduğu anlayışı savunulmuş, gelişen süreç içerisinde, bu konuda, Tanrının izni gerçekleşmeyince, kaderci bir anlayış benimsenmiş ve sonunda da, mucize gösterilemeyince, mucizenin verilmeyeceği anlayışı ileri sürülmüştür. Bu da, öncekilerin mucizeyi yalanlamaları temeline dayandırılmıştır.

Yaptığımız araştırmanın genel içeriğinden de anlaşılacağı gibi, İslam öncesi Araplar'ın ve kitap sahiplerinin, Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiasının ve doğru sözlülüğünün kanıtı olarak istedikleri hiçbir şey gerçekleşmemiştir. İsteklere, çoğu kez koşulların gereği doğrultusunda, ya dogmatik ya da kaderci bir temelle karşı konulmaya çalışılırken, kimi kez de, birtakım nesnel gerekçeler gösterilerek karşı konulmaya çalışılmıştır. *Kuran* her ne kadar, hem Hz. Muhammed ve taraftarları hem de karşıtlarınca ısrarla istenilmesine rağmen "öncekilerin yalanlamış olmaları" gerekçesini göstererek, İslam peygamberine, *Kuran* dışında olgusal bir mucizenin verilmediğini belirtmektedir. Durum böyle olmasına karşın, *Kuran*

dışı İslam kaynakları, çoğunun izlerini *Tevrat* ve *İncil*'de sürebileceğimiz (226) birçok mucizevi olayı Hz. Muhammed'e iliştirmektedir (227). Öyle anlaşılıyor ki, İslam Tanrıbilimcileri (kelâmcıları) de bu konuda *Kuran*'dan ziyade, hadis literatürüne sarılmışlar; oluşturdukları peygamberlik kuramında da (228), peygamberin doğruluğunun kanıtı olarak mucizeye önemli bir rol vermişlerdir. Oysa mucize, sadece mucize gösteren kişinin harikulade, başka bir deyişle, kendisini izleyenleri etki altında bırakan bir olay ortaya koyduğunu gösterebilir. İbn Rüşd'ün de ifade ettiği gibi (229), "Peygamberin doğruluğuyla, söylediği şeylerin doğru olup olmadığı sorunu, mucizeden bağımsız, tamamıyla ayrı bir sorundur" (230). Kaldı ki, *Kuran*, mucizeyi peygamberliğin doğruluğunun bir kanıtı olarak değil, bir korkutma aracı olarak değerlendirmektedir.

DİPNOTLAR

180) Bkz. Cemil Sena, age, ss.23 vd.
181) Yûnus Sûresi (X) 15-16.
182) Ra'd Sûresi (XII) 31.
183) Furkân Sûresi (XXV) 32.
184) Kasas Sûresi (XXVIII) 51.
185) İsrâ Sûresi (XVII) 106.
186) Nisâ Sûresi (IV) 153.
187) İsrâ Sûresi (XVII) 92.
188) Bakara Sûresi (II) 118.
189) En'âm Sûresi (XVII) 158.
190) İsrâ Sûresi (XVII) 91.
191) En'âm Sûresi (VI) 12.
192) Hicr Sûresi (XV) 10-11.
193) İsrâ Sûresi (XVII) 92.
194) Nahl Suresi (XVI) 33.
195) En'âm Sûresi (VI) 158.
196) Hûd Sûresi (XI) 12.
197) Âl-i İmrân Sûresi (III) 183.
198) Bkz. Thomas Hobbes, Leviathan, Çev. Semih Lim, YKY, İstanbul 1995, ss.302 vd.
199) Bkz. İsrâ Sûresi (XVII) 15.
200) Bakara Sûresi (II) 91.
201) İsrâ Sûresi (XVII) 93.
202) Bkz. Taberi, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt IV, ss.106 vd.; Süleyman Ateş, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri, Cilt V, ss.189 vd.
203) İsrâ Sûresi (XVII) 90.
204) Hûd Sûresi (XI) 12.
205) İsrâ Sûresi (XVI) 91.
206) Furkân Sûresi (XXV) 9.
207) Yûnus Sûresi (X) 48-49.
208) İsrâ Sûresi (XVII) 92.
209) En'âm Sûresi (VI) 58.
210) Ankebût Sûresi (XXIX) 53-54.
211) Enfâl Sûresi (XII) 32-33.
212) En'âm Sûresi (VI) 37.
213) En'âm Sûresi (VI) 109.
214) En'âm Sûresi (VI) 126.
215) Yûnus Sûresi (X) 20.
216) Ra'd Sûresi (XIII) 7.
217) Ra'd Sûresi (XIII) 27.
218) Ra'd Sûresi (XIII) 38.
219) Tâhâ Sûresi (XX) 133.
220) Ankebût Sûresi (XXIX) 50-51.
221) Şu'arâ Sûresi (XXVI) 3-5.
222) Rûm Sûresi (XXX) 58-60.
223) Enbiyâ Sûresi (XXI) 5-6.
224) En'âm Sûresi (VI) 35.
225) İsrâ Sûresi (XVII) 59.
226) Bkz. Cemil Sena, age, ss.205 vd.
227) Bkz. Cemil Sena, age, ss.212 vd.; Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, ss.102 vd.
228) Bkz. Abd el-Kâhir el-Bağdâdî, Usûl ed-Dîn, Dar el Funûn İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul. 1927, ss.153 vd.; Ebû Hâmid el-Gazzâli, İtikadda Orta Yol (al-İktisâd fi'l-İ'tikâd), Çev. Kemal Işık, AÜİF. Yayınları: XC, Ankara, 1973, ss.143 vd.; İmâm Ebû Yusr Muhammed Pezdevî, Ehli Sünnet Akâidi, Çev. Şerafettin Gölcük, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1988, ss.129 vd. ve 240 vd.
229) Bkz. İbn Rüşd, Felsefe-Din İlişkileri (Faslu'l Makâl el-Keşf an Minhâci'l-Edille), Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 1985, s.309.
230) Hasan Aydın, Kur'ân ve Hadislerdeki Bilgi Kavramının İlk Dönem İnanç Mezheplerindeki Tarihsel Gelişimi, ss.121-122.

SONUÇ

Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiasına, gerek İslam öncesi Araplar gerekse kitap sahiplerince yöneltilen karşı çıkış ve tepkiler konusunda yaptığımız bu araştırmadan çıkarılabilecek sonuçları şöyle özetleyebiliriz.

a) İslam öncesi Araplar ve kitap sahipleri, karşıt kabul ettikleri Hz. Muhammed'i yadsıyacak gerekçeler bulabilmek için, onu sürekli gözetim altında tutmuşlar, kendi kültürel gelenekleri doğrultusunda, buldukları her olumsuz olguyu onun aleyhinde kullanmaktan geri durmamışlardır. Onların bu gözlemci tavırları, tepki ve karşı çıkışlarda, kimi kez nesnel temeller bulmalarına olanak sağlamıştır.

b) Hz. Muhammed'in şahsına ve İslam dinsel bildirilerine yapılan itirazlar, özlü bir biçimde *Kuran*'a yansımıştır. Bu durum, *Kuran*'da yer alan hemen her olgunun ortaya çıktığı toplumda cereyan eden tartışmalarla ilintili olduğu sonucuna iletilebilecek bir niteliktedir. Hz. Muhammed'in bireysel ve toplumsal deneyimleriyle, *Kuran* ayetleri arasındaki yakın ve koparılamaz ilişkiyi de gösterebilecek bir niteliktedir. Zira *Kuran*'ın, peygambere yapılan tepki ve itirazları kendisine yapılıyormuş gibi algılayıp, onlara karşı koymaya girişmesini, başka türlü açıklamak olası değildir.

c) Hz. Muhammed'e ve İslam dinsel bildirilerine yapılan eleştiriler *Kuran* tarafından tartışmacı ve savunmacı bir yöntemin benimsenmesine neden olmuştur. Bu yöntemin doğal bir sonucu olarak *Kuran*, analitik ve sistemsel bütünlükten yoksun kalmış; aynı konuya ilişkin gelenekçilerin çevirtilerle uzlaştırmaya yöneldikleri karşıtlık (tenakuz) içeren ifadelere yer vermek zorunda kalmıştır. Nitekim, bu olgunun giderilmesi için gerek Hz. Peygamber, gerekse İslam düşünürleri tarafından nesih (herhangi bir dinsel hükmün, bir başka dinsel hükümle ortadan kaldırılması) ve revizyon kuramı benimsenmek zorunda kalınmıştır.

Kâbe'nin kapısında Müslümanlar.

KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR >

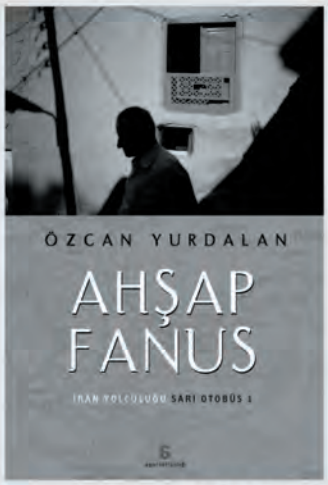
Yazarın bu kitabı, sanat felsefesinden görsel ideolojiye geçilen bir dönemde ve her şeyin popüler kültüre bağlandığı bir ortamda, onun dışında kalan sanat dünyasının gerçeğini anlamak açısından okura önemli bir olanak sunuyor...

SANATSAL GERÇEKLİKLER, OLGULAR VE ÖTELERİ
Hasan Bülent Kahraman

GEZİ >

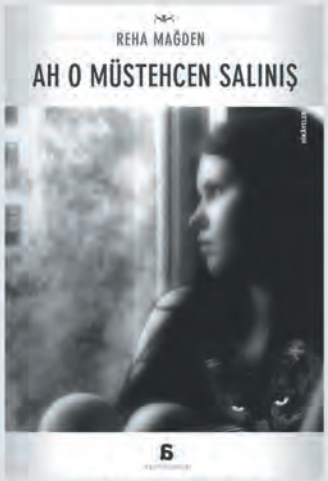
"Ahşap Fanus", serbest gazeteci ve fotoğrafçı Özcan Yurdalan'ın Asya-Afrika yolculuklarından oluşan "Sarı Otobüs" dizisinin ilk kitabı. Yani başımızdaki uzak ülke İran'ı anlatan kitap, yazarın 1997-2001 yılları arasında karayoluyla gerçekleştirdiği İran yolculuklarını konu alıyor.

AHŞAP FANUS
İran Yolculuğu - Sarı Otobüs 1
Özcan Yurdalan

HİKÂYELER >

"Üçünün Nergisi", "Yazgıların Tableti" ve "Cehennemde Bir Şehit"ten sonra dördüncü kitabıyla okurlarının karşısına çıkan Reha Mağden, masumiyet, aile ve hatıralar temaları üstüne kurduğu hikâyeleriyle, okuru da kendi hayatında benzer hikâyeler aramaya yöneltiyor ve kâh sevinçli, kâh kederli bir yolculuğa çıkarıyor...

AH O MÜSTEHCEN SALINIŞ
Reha Mağden

www.agorakitapligi.com
tel: 0212 243 96 26-27
faks: 0212 243 96 28

agorakitaplığı

d) Karşı çıkış ve itirazlar *Kuran* tarafından, benzer ifadelerle sık sık yinelenmiştir. Bu olgu, İslam peygamberinin eleştirilerden çok etkilendiği izlenimini uyandırdığı gibi, aynı eleştirilerin farklı yer ve zamanlarda sık sık yinelendiğini de hatıra getirmektedir. Öte yandan, eleştiri ve itirazların aynı biçimiyle *Kuran*'a yansımış olmaları, İslam dinsel bildirilerinin içeriğinin belirlenmesinde, eleştirilerin ve karşı çıkışların önemli rollerinin olduğu sonucuna iletmektedir.

e) Karşı çıkış ve itirazlar, kimi kez Hz. Muhammed'i gerçekten oldukça güç durumda bırakmış, yer yer onu karşıtlarına ödün verecek; hatta kendisine vahyedildiğini ileri sürdüğü bildirilerin Tanrısallığından kuşkulanacak bir konuma itmiştir. Ancak, kültürel paradigma ve Hz. Muhammed'in içsel kontrol mekanizması gibi işleyen *Kuran* tarafından bu olgu giderilmeye çalışılmış; Hz. Muhammed başarı kazandıkça, kuşku yerini güven duygusuna bırakmıştır.

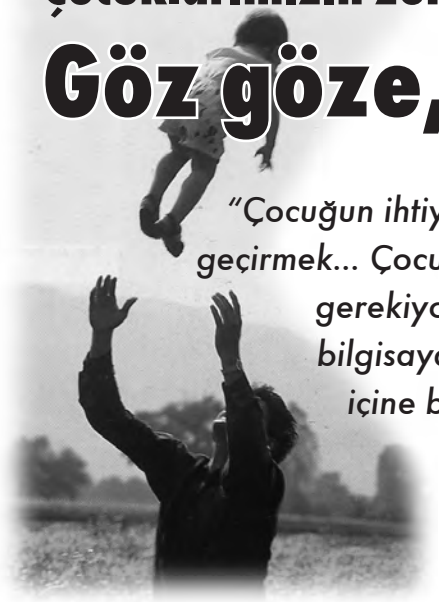
f) Tüm bu karşı çıkış ve itirazlar, peygamberlik iddiasının bireysel bir temele dayandığının, İslam öncesi Araplar tarafından iyi bir biçimde kavrandığını göstermektedirler. Nitekim, Hz. Peygamber'den karşıtlarınca mucizevi ya da tansıksal olgular istenmesi, önemli ölçüde, peygamberlik iddiasının bireyselliğini giderip, onu nesnelleştirme beklentisini içermektedir. Ne var ki, *Kuran*'ın bu durum karşısındaki tavrı, İslam düşünürlerinin genel çabalarının aksine, onun bireyselliğini olduğu gibi bırakma ve onu gaybî bir olgu olarak değerlendirme yolundadır. Hz. Muhammed'e mucizevi olguların verilmediğinin belirtilmesiyle, bunların korkutma erekli oluşu ve müminlerin gaybe sorgusuz inandıklarının ifade edilmesi, bunu göstermektedir.

g) Karşı çıkış ve itirazlara, *Kuran*tarafından verilen yanıtlar, karşıtları nesnel açıdan doyurucu ve ikna edici olmaktan çok, Hz. Peygamber'i ve inananları teselli edip, inkârcıları tehdit edici niteliktedir.

h) İslam peygamberinden, doğruluğunun kanıtı olarak istenen tansıksal (mucizevi) olgular karşısında *Kuran*'ın tavrı, istekleri Hz. Peygamber'e yöneltilmiş olarak gösterip, onun bir insan peygamber olarak, bu istekler karşısında aczini vurgulama, bu türden olguları Tanrının istemi ve izin vermesiyle ilintilendirme ve kaderci bir öğretiyle bunlara karşı koyma şeklindedir. Bu durum, *Kuran*'da, yer yer katı bir biçimde karşımıza çıkan kaderci tutumun, tartışma ve istemler karşısında, Hz. Peygamber'in bir insan olarak acziyle yakından ilintili olduğu ve bununla birlikte, daha önce de belirttiğim gibi, peygamberi ve inananları teselli etme ve gaybe koşulsuz boyun eğme amacını güttüğünü göstermektedir.

Çocuklarımızın zekâ düzeyini geliştirmek bizim elimizde:

Göz göze, diz dize bir saat

"Çocuğun ihtiyacı olan tek şey, anne-babasıyla göz göze, diz dize zaman geçirmek... Çocuğun konuşmayı, anlamayı, sevmeyi ve sevilmeyi öğrenmesi gerekiyor. Bebeğin yapacağı iş bu; sevgiyi de televizyondan ya da bilgisayardan öğretecek halimiz yok. Kendisine dokunan, gözünün içine bakan anne-babaya ihtiyacı var. Biz çocuğumuzun gözünün içine bakmıyoruz, onu televizyona baktırıyoruz."

Dr. Yankı Yazgan ile söyleşi
Ruken Kızıler

Yankı Bey gerek klinik gerekse bilimsel çalışmalarınız çok yoğun, bunu görebiliyoruz. Sizi bu dönemde meşgul eden, üzerine düşündüğünüz meseleler neler? Bizimle paylaşır mısınız?

Psikiyatri uzmanıyım. Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde araştırmacıyım ve de klinisyenim. Daha çok, "Çevre ile biyolojik yapımız arasındaki etkileşim sonucunda biz nasıl kendimiz oluyoruz?" bunu araştırıyorum. Tabii araştırırken, pek çok yöntem kullanıyorum ve farklı alanlardan meslektaşlarımla işbirliği kuruyorum. Örneğin çevrenin biyolojik yapımız üzerindeki etkilerini, radyolojik yapımızla çevrenin bir araya gelip kişiliğimizin, davranışlarımızın, hatta duygularımızın şekillenmesinde nasıl bir rol oynadığını araştırmak için moleküler-genetik bilimine yoğun olarak ihtiyaç duyuyorum. Bu araştırmalar için beyin görüntüleme tekniklerinden de faydalanıyorum. Bütün bunların iyi uygulanabilmesi için en önemli şey, bireyin özelliklerini tanımlama becerilerimizdir. Ölçmeler, düşünme hızını belirleyici nöropsikolojik yöntemlerle, değerlendirmelerle bazı araştırmalar yapıyoruz. Bunları daha sonra, belli beyin görüntüleri ve belli genetik özelliklerle eşliyoruz. Çeşitli hayat olaylarının insanlar üzerindeki etkisini anlayabilmek için, farklı hayat olaylarıyla karşılaşmış ama genetik yapısı birbirine çok benzeyen kişiler üzerinde (örneğin, ikizler) araştırma yürütüyoruz. Maalesef ülkemizde bilim alanında çalışan pek çok insan gibi, bir parça hobi düzeyinde yürütüyorum bu çalışmaları. Çünkü yeterince profesyonelleşmiş bir alan değil. Gerek araştırma destekleri, gerekse araştırma desteklerini kullanabileceğimiz akademik ortamlar açısından teşvik edici bir durum yok. Ben de bilimsel olarak senede birkaç yayın yapabilen bir düzeydeyim.

"Teknolojik gelişmeleri yorumlayacak felsefi bakış açılarından yoksunuz"

Moleküler biyolojide, teknolojik alandaki ilerlemelerle büyük sıçramalar yaşanıyor son yıllarda. Sizin çalışmalarınızı düşünecek olursak, 10 yıl öncesiyle şimdi arasında, elinizdeki malzeme açısından büyük farklara, ayrımlara neden olacak bulgulara ulaştınız mı?

Uzmanlaştığım yıl olarak 1995'teki çalışmaları düşünürsem, tekniklerde hızlanma var diyebilirim. Aynı anda binlerce analizi yapabilme imkânına sahibiz artık. Ya da beyin görüntüleme tekniklerinde daha iyi ve hızlı görüntü elde etmek mümkün. Yalnız, davranış bilimleri alanındaki araştırmalarda aşılamayan bir sorun var: Neyin genetiğini veya neyin beyin görüntüsünü araştırıyoruz biz? Bu konuda çok tartışma var. Medyada sürekli şunun genini bulduk, bunun genini bulduk şeklinde haberlerle karşılaşsak da; bunların açıklayıcılığıyla ilgili bir sıkıntı var. Burada bilimsel teknoloji gelişirken, o gelişimin sunduğu verileri kullanabilecek felsefi bir bakış açısının henüz kurulamadığını görüyoruz. Bu gerek ruhsal hastalıkların iyi tanımlanması konusunda (biyolojik temellerine göre açıklanması da dahil), gerekse de hem genetik, hem de beyin görüntüsüyle eşlenebilecek davranışları anlamak açısından önemli. Örneğin beyinde, işaretparmağınızı masaya vururken çalışan bölüm ayrı, ortaparmağınızı vururken çalışan bölüm ayrıdır. Bunu anlayabilmek için 3-5 yıl çalışmamız gerekti. Bazı konularda çok basit detayları gözden kaçıran bir bakış açısı var. Bu nispeten değişiyor. Felsefi bir yetkinlik geliştirmeksizin araştırma yapmanız

sadece teknolojiyi bir iş gibi kullanmanız anlamına geliyor. Bugün herkes cep telefonu kullanıyor, ama bu modernleştiğimiz anlamına gelmiyor. Sadece daha hızlı iletişim kuruyoruz ama iletişimimizin içeriğini zenginleştiremiyoruz. Psikiyatri ve davranış bilimleri alanlarındaki araştırmalarda devamlı "şu gen bulundu", "beynin şu bölgesi şunu yapıyormuş" gibi izole bulgular ortaya konuyor, ama bunları bir araya getirici nitelikteki devrimci görüşler açısından 19. yüzyıldan çok ileride değiliz.

Bilimcilerle yaptığımız söyleşilerde, bahsettiğiniz sorun hep karşımıza çıkıyor. Bilim dallarının çok sayıda alt dallara ayrılması, spesifik konularda uzmanlaşmış ve bütünden kopmuş bilim insanlarının birer teknisyen haline gelmesiyle karşı karşıyayız. Gelinen bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Mikro-işbölümü dediğimiz durumdan bahsediyorsunuz. Tabii bu durumun ben de farkındayım. Büyük araştırma merkezlerinde, bir yandan da "Bulguları muayene odasına getirmenin yolları nelerdir?" diye araştırılıyor.

Aslında Hipokrates o dönemde insanın mizaç özelliklerini 4 ana gurupta toplamıştı. Biz bugün 8'e ayırıyoruz ama sonuçta onun bölümlemesi de büyük doğrular içeriyor. Dolayısıyla bazı konularda Hipokrates veya 19. yüzyıldaki bakış açılarındaki köklü radikal değişimlere yetişecek bir açılım, yeni bir bakış açısı henüz doğmadı. Ama bilim teknolojilerindeki değişikliklerin ve bu alanda çalışan öncü nitelikteki kişilerin bu radikal değişiklikleri, sıçramaları bilimsel bakış açısına da getirmeleri gerekiyor ve şimdi bu bekleniyor. Önümüzdeki 15 yıl gibi bir sürede sadece yeni genler bulunmayacak. Pek çok kişi, insan genomu ortaya çıktığında insanın sırları çözülecek ve ne kadar çok gen bulunursa o kadar iyi olacak şeklinde düşünüyordu. Ama beklenenden çok daha az sayıda genimiz olduğu anlaşıldı. İşte bu bakış açısı eksikliğinden kaynaklanıyor. Önyargılar ve varsayımların hâkim olduğu bir alandan, gözlemin doğurduğu felsefi bakış açısının hâkim olduğu bir alana doğru kayıyoruz.

Yankı Yazgan

Siz bu gidişatın neresindesiniz?

Ben kenarından köşesinden girmeye çalışanlardanım. Ne yazık ki hiçbir öncü rolüm yok.

Hastalarınıza gelecek olursak, hangi tip bozuklukları tedavi ediyorsunuz? Yoğunlaştığınız sorunlar hangileri?

Çocuklukta başlayan sorunlarla çok uğraşıyorum.

Bu keskin bir ayrım olmasa gerek, "Bana çocukluğunu anlat" söylemi çok tanıdık geliyor...

Evet sorunlarımızın çok büyük bir kısmının kaynağı çocuklukla ilgilidir. Gelişimsel psikopatoloji deniyor uğraştığım bu alana. Örneğin, düşünce becerilerinin nasıl şekillendiği, problem çözme becerilerinin, muhakemenin ve duyguların büyüme sırasındaki etkileşimine göre bizim dünyayla ilişkimiz, karakter yapımız, genetik olarak taşıdığımız zaafların hastalığa dönüşmesi veya dönüşmemesi gelişimsel psikopatoloji bakış açısıyla araştırılıyor. Ağırlıklı olarak çocuk ve gençlerle çalışıyorum; ülkemizin nüfusunun en kalabalık kesimini oluşturuyorlar ve onların ruh sağlıklarının yerinde olması çok önemli. Ama örneğin değişik türde dürtü kontrol sorunları, dikkat sorunları, duygu durum bozuklukları ve iletişimle ilgili sorunlarla da (çocuklukta otizm, yetişkinlerde kendini ifade edememe) uğraşıyorum. Bir de koruyucu danışmanlık yapıyorum. Bu çok da zevkli geliyor bana, çünkü problemler ortaya çıktıktan sonra müdahale etmektense, sorunu önleyici adımlar atmaya çalışmak çok daha faydalı oluyor.

Biraz çocuk hastalarınızdan bahsedebilir miyiz? Çok sayıda annebabanın çözümünü aradığı bir sorun var diye düşünüyorum: "Çocuklarımızı bilgisayarın başından nasıl kaldıracağız? Neden şimdiki çocuklar sokakta top oynamak yerine bilgisayar başında yalnızlaşmayı seçiyorlar?". Sizce böyle bir çocukluk, sorunlu bir çocukluk mudur?

Böyle olmak özel bir sorun anlamına gelir mi, bunu yanıtlamak zor. Diğer yandan farklı ruhsal sorunlarla doktorlara başvuran çocuklar arasında, bilgisayarda ve internette oyun oynayanların sayısı çok yüksek. Çocuklar, gençler bilgisayarın değil, oradaki oyunun tutkunu oluyorlar; bunu kaçırmayalım. Tabii oyun oynayıp da sorun yaşamayan pek çok insan var. Dikkatli olup, yanlış sonuçlara varmamak gerekiyor. Ama aşikâr olan o ki, bazı risk faktörleri taşıyan çocukların bu tür sosyal hayatı kısıtlayıcı ve tiryakilik yaratıcı nitelikteki faaliyetlerde bulunmaları, kötü sonuçlar doğurabiliyor. Bize düşen şey risk faktörleri olan durumları belirlemek. Örneğin konsantrasyon sorunu yaşıyor olmak bir risk faktörüdür.

Konsantrasyon sorununun sizin literatürünüzdeki karşılığı nedir?

Zor gelen, birazcık zahmet gerektiren durumlarda kolay pes etmektir. Örneğin, insanlar zor geldiği için, keyifli olmadığı için okumuyorlar. Ama sadece keyifli olan şeyleri yapmaya eğilimli bir insansanız, o zaman ne kadar tiryakilik gerektirecek şey varsa onları yaparsınız.

Tabii yasakçı bir zihniyeti savunmuyorum ama, anne-babaların uyanık olması gerekiyor. Aynı sorun 2

yaşındaki bir çocuğa yemek yedirirken onu televizyon karşısına oturtmaktır. Saatlerce televizyona bakıcılık yaptırıyor anne-babalar... Tabii istemeyerek de olsa çocuklarının beynini sadece görüntülü, hızlı geçen tipte uyaranlara koşullandırmış oluyorlar. Reel zamandan daha hızlı şekilde cereyan eden klip, reklam, bilgisayar oyunu gibi şeylerin, dikkat süresinin düzenlendiği bilhassa 3 yaş öncesi dönemde, belki şu anda hesaplayamayacağımız kadar olumsuz etkileri var. Riskleri olan çocuklarda bu etkiler çok daha fazla. Ben 3 yaşın altındaki çocukların hayatlarına, televizyon, bilgisayar oyunu, video oyunu gibi şeylerin sokulmasını çok yanlış buluyorum. Anne-baba diyor ki, "Çocuğumuz televizyondan şarkı öğreniyor, marka öğreniyor, öğrenmesin mi?" Bu çok yanlış.

Kalıtım bir yazgı değildir!

Riskli çocuklardan bahsediyorsunuz. Nedir bu riksler? Genetik yapıları mı?

Genetik yapımız dikkat-konsantrasyon sorunlarında yüzde 80 belirleyici, ama yüzde 20 de çevresel koşullar etkili. Bu bir risktir. Bize düşen çevresel etkenleri iyi kontrol etmektir. Örneğin dikkat sorunu olan bir çocuğu 10-15 kişilik bir sınıfta okutursanız, yeterli ilgiyi gösterirseniz, genetik riskini en aza indirmiş olursunuz. Kalp hastalığına yatkındır bir insan, ama yaşam koşullarını hastalığa uydurursa hastalanmayabilir. Bunun gibi bir şey. Kalıtımsal faktörü kontrol edebiliriz.

İletişim-etkileşim bozuklukları, dil kullanımı, dil gelişimi ile ilgili bozukluklar da kalıtıma dayalıdır. Dil gelişiminin gecikmesi ciddi bir risk faktörüdür çocuk açısından. Çünkü dil zekânın ana aracıdır. Dilimiz olmadan zekâmız gelişemez. Çocuktur gecikir, babası da 5 yaşında konuşmuştu gibi düşünerek çocuğumuza kötülük etmiş oluruz. Mutlaka ciddiye alınmalı ve tedavi edilmeli.

Diğer ruhsal bozuklukların da, şizofreni, manik depresyon gibi, ailede olması önemli. Ama sadece bozukluklar için düşünmemek gerekir. Örneğin kalıtımsal olan göz rengimiz bizim bir özelliğimizdir, huylarımız da öyle.

Yani genetik yapımız yazgımız değildir diyebilir miyiz?

Kalıtımsal özellikler insanlarda umutsuzluğa neden oluyor. "Ne yani, hayatım üzerinde bir etkim yok mu?" diye düşünebiliyor insan. Aksine kalıtım bir sözlük gibidir. Ama o sözlükteki kelimelerle kuracağınız cümleler sizin cümleleriniz olacaktır. Genler kelimelerdir ve sizin yazacağınız paragrafla benimki farklı olacaktır. Dolayısıyla kalıtım bir yazgı değildir. Ama elimizdeki malzemedir. O malzemeden ne çıkacağı bizim yetiştiriliş tarzımızla belirlenir.

Esas konuşmak istediğimiz konuya geliyoruz sanırım, ebeveynler çocuklarının zekâsını geliştirmek için resimli kartlar, CD görüntüleri, özel oyuncaklar gibi araçlardan yararlanmaya çalışıyorlar. Piyasa zekâ geliştirici olduğu iddia edilen ürünlerle dolu. Sizce zekâ düzeyi bu şekilde arttırılabilir mi?

Zekâ geliştirici birtakım görüntüler, CD'ler… Bilmem süper çocuk CD'sini izletirseniz, zekâsı 5 puan artıyor, filanca müzik dinletirseniz 2,5 puan artıyor, oradan 5 buradan 2,5 puan aldık... Ne yapıyoruz biz, çocuğumuzun zekâsını yükseltiyoruz! Bunların hepsi bilimsel olarak palavradır. Bu yolla 3-5 puan artsa ne olur, hiçbir değeri yok.

Ama ebeveynler çocukları için bir şeyler yapmış hissediyorlar kendilerini...

Evet, ama kolay bir şey yapmayı seçiyorlar. Kendileri bir şey yapmıyor, onların yerine bir CD, bir oyun bunu yapmış oluyor. Küçük bir çocuğun ihtiyacı olan tek şey var, anne-babasıyla göz göze, diz dize zaman geçirmek... Başka hiçbir şeye gerek yok, bunu yapmaları yeterli. Çocuğun konuşmayı, anlamayı, sevmeyi ve sevilmeyi öğrenmesi gerekiyor. Bebeğin yapacağı iş bu, sevgiyi de televizyondan ya da bilgisayardan öğretecek halimiz yok. Kendisine dokunan, gözünün içine bakan, onunla zaman geçiren anne-babaya ihtiyacı var. Biz çocuğumuzun gözünün içine bakmıyoruz, onu televizyona baktırıyoruz. Ondan sonra da sosyal yaşamı iyi bir yetişkin olmasını bekliyoruz. Bu mümkün değil ki...

Bir paket program var sanırım, bilgisayar oyunlarıyla, müziğiyle, giyimiyle, bir çocuk tipi yaratılmaya çalışılıyor...

Evet kesinlikle öyle. Benim çocuklarımın game boyları vardı, çöpe attım. 3 yaşında falan da değiller.

Böyle mi davranmak gerekiyor?

Ben böyle yaptım. Çünkü onların birbirleriyle olan ilişkilerinin engellenmesine ve bütün bir günü kapalı bir odada sokaktaki arkadaşlarından uzak geçirdiklerini görmeye gönlüm razı olmadı. Bu durumun yanlış olduğunu kavramak için psikiyatri uzmanı olmaya gerek yok. İnsanın içini dinlemesi yeterli.

Dr. Yankı Yazgan, Ruken Kızıler'in sorularını yanıtladı.

Peki çocukla ilişki kurmaya anne karnından başlamak gerek diyen gazete haberleri okuyoruz. Bu ne kadar anlamlı?

Çocuğunuzla konuşun, ona şarkılar söyleyin gibi şeyler söyleniyor. Bunun bir sakıncası yok ama bir numaralı önem annenin hamilelik süresince kendisine çok iyi bakmasıdır. İyi beslenmek, keyfini iyi tutmak bebeği için en önemli şey. Annenin gerginliğinin, mutsuzluğunun bebeğin gelecekteki ruhsal sorunlarını ortaya çıkardığını artık biliyoruz. Beyin asimetrisi üzerine olumsuz etkileri olduğunu da biliyoruz.

Anne karnında bebeğe müzik dinletmenin hoş etkileri olabileceği düşünülebilir, çünkü bebekler doğduktan sonra daha önce anne karnındayken duydukları müziği dinlediklerinde bir rahatlık hissediyorlar. Anne karnını hatırlıyorlar belki de. Bu karşı olunacak bir şey değil ama, ben özellikle annenin kendi sağlığına ve moreline özen göstermesi gerektiğini düşünüyorum. Eğer çocuğuna müzik dinletmek onu rahatlatıyorsa, bunu yapsın.

Tiryakiliğin temelleri bebeklikte atılıyor

Zekâ kartları konusuna dönecek olursak, bir baba artık, çocuğunun sabahları "günaydın babacığım" demesindense, kartlardaki kareyi ya da bir markayı tanımasından gurur duyuyor. Hangisi tercih edilir? İnsanın temel ihtiyacı sevmek-sevilmek ve ilişki kurmaktır. Beynimiz bunu yapmak üzere programlanmış. Beynimizin bilgisayar oyunu oynayabilmemiz için çalışan bölümü basit zevkler için programlanmış bölümüdür. Basit zevk, şimdi yaptım oldu anlamına gelir. Fast-food yerken de aynı bölümü çalıştırıyoruz ve anında doyum alıyoruz. Beynimizin anında doyumla ilgili bölümlerini çalıştırmaya alıştırırsak, ileride tiryakilikle ilgili her türlü sorunu yaşarız. Uyuşturucu, kısa süreli ilişkiler, başkalarını istismar etmek, vd. Örneğin bir erkeğin eşini dövmesi; öfkemi boşalttım rahatladım diyebilir adam. Ama bu olayın yaşamı üzerindeki etkisini kavrayabilmesi için anında doyumla yetinen bir insan olmaması gerekiyor.

Reel zamandan daha hızlı şekilde cereyan eden klip, reklam, bilgisayar oyunu gibi şeylerin, dikkat süresinin düzenlendiği 3 yaş öncesi dönemde, çok fazla olumsuz etkileri var.

Çocuğumuzun küçük yaştan itibaren anında doyuma yönelik ihtiyaçlarını karşılarsak, "Bu türlü bir eğiliminin olmasını sağlamış oluruz" diyebilir miyiz?…

Tabii tam da böyle oluyor. Beyni terbiye edilen bir başka canlı gibi düşünün, nasıl alıştırıyorsanız öyle devam ediyor. Hepimiz alışkanlıklarımızın insanıyız ve onları da küçük yaşta ediniyoruz.

Çocuklarımıza düzenli bir ortam sağlamalıyız

Yabancı turistlerle bir aradayken, sanki onların çocukları pek ağlamıyor gibi geldi. Bilmiyorum bu ne kadar objektif bir gözlem. Ama sizce de öyleyse, biz nerede hata yapıyoruz? Ne dersiniz?

Evet ağlayan çocuk da, ağzına yemek yedirilen çocuk da göremezsiniz. Bunu çok düzenli olmakla sağlıyorlar. Düzenli olmak şu demektir: İhtiyaçların belli bir düzen içinde karşılanacağı güvenini oluşturmak. Örneğin bebeği emzirirken belirli bir süt düzeniniz varsa ve çocuğunuzun açlığını hesap ederek emziriyorsanız (yani sadece ağladığında değil) bu bebekte zaten beni biraz sonra gelip besleyecekler güvenini kendiliğinden oluşturur.

Tabii toplumsal sistemimizde belirsizlik çok başat. Hepimizin hayatında bu böyle. Örneğin randevulaşıyorsunuz birisiyle, ama gidiyorsunuz adam ortada yok. Ya da bir pansiyondan yer ayırtıyorsunuz 50 milyona, oraya gittiğinizde tekrar soruyorsunuz emin olmak için, çünkü her an her şey değişebilir. Belirsizlik Türkiye'deki sorunları ciddi şekilde artırıyor diye düşünüyorum. Belki paranoyakça gelebilir ama, bir yönetim politikası olarak kullanıldığını düşünüyorum. Böyle bir toplum modeli içinde anne-babanın da aile içinde bunu oturtması çok zor oluyor tabii. Örneğin sofra düzeni pek çok ailede yok. Akşam evde ne yeneceği belli değil. Böyle bir ortamda herkes bulduğunu alıp yiyor. Kendi ihtiyacını sanki bir daha karşılayamayacakmış, son bir fırsatmış gibi karşılama ve acele içinde giderme davranışı doğuyor. Bu da başkalarını hiçe saymayı getiriyor.

Bunların beyinle ne ilgisi var diyebilirsiniz. Bu davranışlarımız beynimizin nasıl terbiye edildiğiyle ilgili. Beynimizde sadece endişe ve korkuyla ilgili sistemler aktifleşir bu tür durumlarda. Belirsizlik beynimiz açısından tehlike sinyalidir. Böyle bir durumda beyin sinyalleri şöyle yorumluyor; şu an durum tehlikeli, ne yap et başının çaresine bak. Bu durumda kardeşim ne yiyecek diye düşünmeyip kendi karnınızı doyuruyorsunuz, kırmızı ışıkta durmadan geçebiliyorsunuz, başka birisinin canını yakar mıyım diye hesaba katmıyorsunuz... Her an ölecek gibi yaşanıyor Türkiye'de, bir gelecek perspektifimiz yok. Bunu ortadan kaldırmanın tek şartı düzenli bir yaşam. Uykunun, beslenmenin, anne-babayla ilişkinin öngörülebilir bir düzeni olması gerekir. Akşam babam eve gelir, benimle ilgilenir, sonra gidip rakısını mı içer, ne yaparsa yapar. "Ben hakkıma düşeni alacağım" güvenini çocuğumuza vermeliyiz. Türkiye'nin böyle yaşadığı bir dönem vardı. Tabii ne oldu da değişti, bunu analiz etmek için sosyalbilimcilerin de olduğu büyük toplantılar düzenlemek gerekir. Ama psikolojik anlamda bu tür davranış bozukluklarının çok sık görülmesini, yüksek oranda ya-

şam koşullarının belirsizliğine bağlayabiliriz. Bir sis var önümüzde.

Bu koşullarda çocuğumuzun zekâsını kartlarla, CD'lerle yükseltmeye çalışmak gerçekleri görememekle ilgili diye düşünüyorum. 115 zekâsı olan biriyle, çocukluğunda özel programlarla zekâsı 120'ye çıkarılmış biri arasındaki farkı anlayamayız. 115 zekâsı olup da insan gibi davranan kişiyi herkes tercih edecektir, asosyal, 120 zekâlı birine... Ailelerin bunu kaçırmaması gerek.

Çocukla zaman geçirmek, konuşmak, onu dinlemek çok önemli. Çocukta insan olmanın avantajını kullandırtacak şey, her şeyi bir etkileşim aracı haline getirmektir. Bunun için en kestirme yol da onunla birlikte oyun oynamaktır.

Çocukla geçirilen zamanı nasıl tanımlayacağız ve annenin doğumdan sonra ne kadar zaman çocuğuyla birebir ilgilenmesi gerekiyor?

Finlandiya gibi modern ve zengin ülkelerde kadına iki yıl ücretli doğum izni veriliyor. Bu bir örnek olabilir. Annenin en azından ilk 12 ay çocuğuyla rahat zaman geçirebileceği yasal düzenlemelerin olması gerekiyor.

Peki babalar?

Babalar ayrı bir konu, onu bir başka zaman konuşabiliriz. Annenin iş yükünün azaldığı ve bebeğine konsantre olduğu bir ortamda, erkeğin de babalık yapma şansı artıyor. Belki kariyer sahibi pek çok kadın üçüncü ayda işinin başına dönüyor ama doğum izni özgürlüğünü kadına tanımak gerekir. "Kaliteli zaman" gibi bir kavram var şimdi, ayrılan zamanı en iyi şekilde kullanmaktır bu. Ama bildiğimiz bir şey var, çocuklarla blok zamanlar geçirmeliyiz. Bir seferde, hiç ayrılmadan yarım saat geçirmek gibi... Ne zaman kalkıp gideceğinizin belli olması çok önemli. Hiç gitmemenin olmadığını bilmeli çocuk. Ayrılık hayatın parçası ve bunu öğrenme zamanı çocukluktur. Ama ayrılığın belirsiz şekilde olması yani gizlice evden çıkmak çok yanlış. Gidiyorum deyip gitmek ve gitmeyi bir tehdit olarak kullanmamak gerek. Bir şeyin başının sonunun belli olması gerilimi düşürür. Gerilim düşerse, zihin daha verimli işler. Tehlike modunda değil, tehlikesizlik modunda işlemeye ve düşünmeye başlar. Halbuki tehlike modunda beynimiz sadece tepki verir. Bu da üretmemizi engeller.

Son olarak...

"Benim çocuğumun neye ihtiyacı var?" sorulması gereken soru bu. Bu ihtiyaçları karşıladığınız zaman eğer özel bir hastalığı yoksa çocuğun, zekâsı gelişebileceği en iyi noktalara geliyor. "Çocuğumun, benim gösterdiğim kartlara ihtiyacı var ya da süper bebek programını izlemeye ihtiyacı var, benimle zaman geçirmeye ihtiyacı yok, o zekâsını geliştirsin" diyorsak geçmiş olsun...

Teşekkür ederiz Sayın Yazgan…

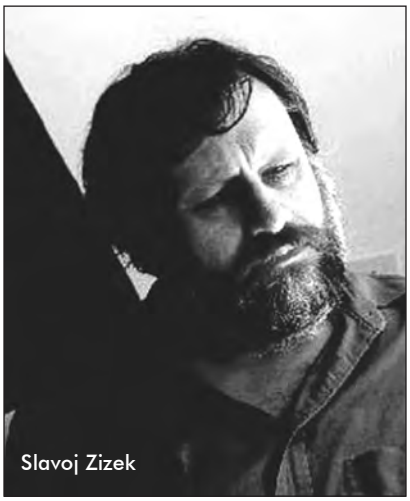
Ogan Güner

Hayır! Neler Oluyor?

Dünya politikasını bu aralar bu iki vurgu belirliyor gibi. Hayır! Elbette tahmin ettiğiniz gibi Fransa'daki referandum sonucunun topyekûn ifadesi ve bu sonucun ardından gelen tartışmalar, neredeyse doğrudan Londra'daki saldırıların ardından yükselen "Neler Oluyor?" ifadesine bağlanıveriyor bir şekilde.

Fransa referandumunun sonucu her yerden farklı algılandı. Fransa içinde, sosyal devletin ve Fransız usulü üniter devletçiliğin sulandırılmasına tepki; AB içinde, anayasanın "herkes mutlu olsun ama en çok liberalizm mutlu olsun" şiarıyla dikilmiş temel direğine bir tepki; Türkiye'de ise Türkiye'nin AB üyeliğine tepki olarak... Gerçekten de "Hayır" oylarının içinde bunların hepsi belli ölçülerde mevcuttu. Anayasanın Fransa halkı tarafından reddini "AB'nin sonu" ilan edenler bile oldu ki, tüm tarihsel varlığını bıçak sırtı diplomasilere borçlu Avrupa için biraz erken bir yargı gibi görünüyor bu. Yine de referandum sonrası Fransa'nın AB içindeki başrolünün ciddi bir şekilde sarsıldığı su götürmez. Buna bir de Schroeder hükümetinin gidiciliği eklenince iki Avrupa yoldaşının AB'nin dümeninde eskisi kadar etkili olmayacağı çıkarılabilecek sonuçlardan biri. Gelin görün ki, dümen başına geçmek için zaman kollayan İngiltere'yi kimse küçümsemesin. Fransa'nın askeri ve nükleer gücünün AB'ye uzun vadede kattığı "güvenlik" boyutunu karşılayabilecek tek alternatif İngiltere. Üstelik Chirac'ın referandum sonrası çizilen façasının karşısında güçlenen sadece "sol" değil. İçişleri bakanı Sarkozy'nin nezdinde, bizzat referandumun tepkisini dile getirdiği Anglo-Sakson tarzı ultra-liberalizm de aynı oranda atağa kalkıyor. Bastille Günü'nde Chirac'ın televizyonda yaptığı konuşmayı neredeyse alay edercesine eleştiren Sarkozy'nin, "Fransa'nın ülke yararına popüler olmayan kararlar alacak kadar güçlü bir Margaret Thatcher'ı ve Tony Blair'i olmamasından" yakınması boşuna değil elbette.

Evet, içinde 176 kere "banka", 78 kere "pazar", 176 kere "rekabet" ve sadece 3 kere "sosyal gelişme" kelimesinin geçtiği Avrupa anayasasının kimleri en çok memnun ettiği ortada ama, Fransızlar'ın ultra-liberalizmden ziyade birçok ekonomik imtiyazlarını kaybetmekten korkuyor olmaları daha mantıklı bir açıklama gibi görünüyor.

Slavoj Zizek

Hayır oylarının "sol" adına ne anlama geldiğinin, orta vadede bizi en çok ilgilendiren ve en çok tartışma yaratacak boyut olduğu düşünülürse; referandum sonrası Slavoj Zizek'in *The Guardian* gazetesindeki yazısı özellikle tartışmaya değer. Londra Üniversitesi'ne bağlı Birkbeck College bünyesinde, "uluslararası kamusal aydınları" bir araya toplama misyonuyla kurulan Birkbeck Institute for the Humanities'in Uluslararası Direktörü olarak yeni bir rol üstlenen Zizek'in yazısının başı ve sonu birbiriyle çelişen iki ayrı kalem tarafından yazılmış gibi...

Zizek ilk bölümde kısaca, Fransa'daki hayır oylarını nicedir süren gerçek politikanın sahneden çekilip yerini anlamlı seçenekleri barındırmayan, dünyayı liberalizm denen bir heyulaya teslim eden sürece karşı bir tepki olarak değerlendiriyor ve halkın "Hayır" demesiyle "gerçek politikadan" (proper politics) yana tavır koyduğunu ve Avrupa solunun bunu doğru okuması gerektiğini söylüyor. Bu sözlere katılmamak mümkün değil. Gelin görün ki, Zizek yazısının devamında adlandırılması zor bir gazla Avrupa'nın, ABD karşısında global anlamda tek alternatif olduğunu iddia ederek, gerçek politikanın ancak Avrupa solu tarafından yaratılabileceğini ima etmekle kalmıyor açıkça beyan ediyor: "Eğer seçimimizin Amerikan medeniyeti ile Çin'in yükselen otoriter kapitalizmi arasında sıkışıp kalmasını istemiyorsak tek alternatif Avrupa'dır." Devam ediyoruz: "Üçüncü Dünya, Amerikan rüyası ideolojisine karşı bir direniş örgütleyebilmekten acizdir. Bugünkü politik koşullar altında bunu yapabilecek bir tek Avrupa vardır. Gerçek çekişme birinci ile üçüncü dünya arasında değil, birinci ve üçüncü dünya (Amerikan global imparatorluğu ile kolonileri) ile ikinci dünya (Avrupa) arasındadır".

Çevirirken bile tüyler ürperten bu satırları Zizek'in hangi dürtüyle yazdığını anlamak zor ama, Zizek gemi azıya almış devam ediyor, Freud ve Adorno'ya atıfta bulunarak ABD'yi süperego (sosyal otorite), üçüncü dünyayı id (saldırgan dürtüler) ve Avrupa'yı ego olarak tanımladıktan sonra, süperego ile idin egoya, yani Avrupa'ya, yani moderniteye karşı ittifak içinde olduğunu söylüyor ve "Amerikan çokkültürcü global imparatorluğu premodern yerel gelenekleri rahatlıkla sindirebilir. Sindiremeyeceği, kendisine yabancı bünye Avrupa modernitesidir" diyerek son salvosunu yapıyor. Avrupa vatandaşları adına konuştuğunu ima eden Zizek'in Avrupa solu için hayal ettiği geleceğin oryantalizmin göbeğinden geçmesi ne kadar acı ve Avrupa solunun birleşik bir Avrupa adına neleri feda edebileceğinin göstergesi. Tıpkı 1. Dünya Savaşı'nın arifesindeki Avrupa solundaki tartış-

maları hatırlatmıyor mu bu sözler? Hani savaşa karşı çıktığı için Lenin'le dalga geçilen günleri...

Ayrıntı isteyenlere:
http://www.atimes.com/atimes/Front_Page/GF01Aa03.html

Slavoj Zizek'in yazısı
http://www.guardian.co.uk/comment/story/0,,1498989,00.html

Kamusal aydın ve Live8 konserleri

Birkbeck'in kamusal konuları tartışma amacıyla aydınları bir araya getirme niyeti "akademik" olsa da, Live8 konserlerinin düzenlenişinde popüler yıldızların global konularda ezilenlerin yanında yer alarak sözcülüğe soyunmalarına bir kez daha şahit olduk. Bob Geldof'un MTV seyircisi karşısına Tony Blair ile çıkıp sorulara yanıt vermesinden tutun da, Bill Gates'in Londra konserinde yaptığı konuşmaya kadar deyim yerindeyse beyazların beyazlara seslendiği ve Afrika'nın sözcülüğünü üstlendikleri bir etkinlik yaşadık. 20 yıl önce yapılan Live Aid konserinin merkezinde bağış toplama yatıyordu, Live8 konseri ise global dünya adına politik misyonla düzenlenmiş, G8 zirvesine kamu baskısı uygulamayı amaçlıyordu. Bob Geldof ya da konsere katkıda bulunan sanatçılarda bir art niyet aramak abesle iştigal olur. Elbette Geldof, karanlığın ve cehaletin hükmettiği topraklara medeniyeti götüren misyonerlerin izini sürmekle eleştirilebilir; ama asıl ilginci, Tony Blair başta olmak üzere devlet başkanlarının bu kamusal yıldızları üçüncü dünyanın meşru sözcüleri olarak muhatap kabul etmeleri. Üçüncü dünya meselelerinin, popülerliği dolayısıyla politik kimlikle taçlandırılmış kişilere devredilmesi, çağımızın global politikasının ilginç yönlerinden biri olduğunu fark etmek gerekiyor. Sartre türü kamusal aydınların (politik lider, düşünür ve yazarların) giderek yerlerini politik olmayan alanlarda şöhret yapmış kamusal yıldızlara bırakıyor olması, gerçek politikadan ne ölçüde uzaklaşıldığının da bir kanıtı. Live8'in iyi niyetli politik gündeminin uzun vadede hangi büyük politikaların parçası haline gelebileceğini iyi irdelemek gerekiyor.

Nitekim Live8 yarattığı tüm sansasyonla İskoçya'da yapılacak G8 zirvesine jenerik müziği işlevi de gördü. Ne yazık ki, G8 zirvesinde son sözü söyleyen ne Live8 konserlerinin düzenleyicileri, ne de G8 liderleri oldu. Elle tutulmaz, gözle görülmez, stratejiden yoksun olmakla birlikte engin taktik donanıma sahip El Kaide, semboller ve gerçeklik dünyasında Batı coğrafyasını bir kere daha felç etti, tüm gündemi askıya aldı.

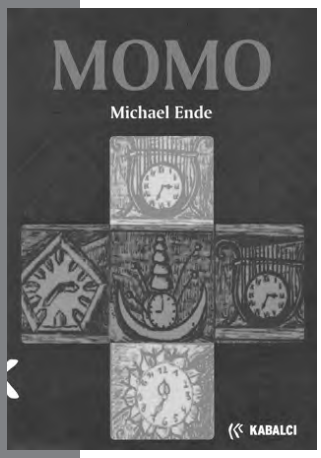

İngiltere'de patlama sonrası bir görüntü.

Sembolizm ve gerçek politika

Londra'daki saldırılar El Kaide'nin düzenlediği saldırılar içinde (New York, Madrid, İstanbul) sembolizme en çok vurgu yapan saldırıydı belki de. Londra'nın medarı iftiharı, Avrupa'nın en gelişmiş metro ağlarından birinin 6 hattına birden aynı anda düzenlenen bir saldırı. Avrupa kentlerindeki metro hatları kentsel ulaşım dışında, sembolik olarak kentsel iletişimin de en güçlü mimari ve teknik yapılarıdır. Tıpkı İkiz Kulelerde ve tıpkı HSBC ve İngiliz Konsolosluğu'nda olduğu gibi sembolik düşmanlara yöneltilmiş bir saldırı söz konusu burada da. Ama bu sefer, diğerlerinde olduğu gibi kapitalist ideolojik sistemin anıtlarından ziyade, kentlerde yaşayan nüfusun iletişimlerine yönelik daha genel bir sembole karşı saldırı düzenlendi. Bombanın patladığı 30 numaralı otobüs, daha bir gün önce kazanılan 2012 Olimpiyatı'nın düzenleneceği semtten merkeze inen ve Londra'nın olabilecek en "çokkültürlü" hattı. Joseph Conrad'ın 20. yüzyıl başının anarşistlerini ve teröristlerini anlattığı *The Secret Agent* romanında teröristlerin kentin dokusuna yakınlığı ve kentin sembollerini ve felç noktalarını ciğerine kadar tanımaları özellikle vurgulanır. *The Secret Agent*'taki hedef Greenwich Gözlemevi'dir, çünkü sıfır noktasını temsil eder, sistemin zaman anlayışını, tarih anlayışını temsil eder. Londra'daki saldırıları düzenleyenlerin de İngiltere'de doğma büyüme Pakistanlılar olduğu, saldırılan noktaların sembolik değerlerinden o kadar belliydi ki baştan beri. Şimdi Batı, 11 Eylül'deki gibi dışardan gelen barbarların değil, 2. Dünya Savaşı'ndan beri ulusal çapta uyguladıkları çokkültürcülük politikalarının cenderesinde yetişen kendi "yabancı vatandaşlarının" saldırılarıyla yüzleşiyor.

El Kaide her bir saldırıyla kendini politik söylem olarak "geliştiriyor"; Batı ise, televizyon kameraları karşısında verilen "boyun eğmeyeceğiz" demeçlerine rağmen politik olarak geri adımlar atıyor. İtalya'nın, sıranın kendisine geldiğini anlayınca asker çekme kararı alması, İngiltere'nin de asker çekmeyi planladığı söylentileri, Madrid patlamalarından sonra İspanya hükümetinin uğradığı seçim yenilgisi ve arkasından yeni hükümetin ilk iş olarak Irak'tan çekilmesi, günümüzde terörün gerçek politikanın üretildiği yöntemlerden biri haline geldiğini kanıtlamaya yetmiyor mu? Gerçek politika semboller seviyesinde konuşmaya başladıkça etkisini artırır. Bu durumda Zizek'in deyimiyle taraflardan "premodern" olan, giderek "modern" bir söyleme bürünüyor. Elbette modern olması vahşi olması gerçeğini değiştirmiyor, ne de olsa 20. yüzyıl tarihi boyunca modernitenin bir yüzünün doğum lekesi olarak vahşeti yanağında taşıdığını biliyoruz. Taraflardan "modernite"yi temsil eden ve Zizek'in, global politikanın tek alternatifi olarak kutsadığı Avrupa ise giderek "yaşam biçimimiz" dediği "premodern yerel gelenekler" üzerinden alemin derdine deva olmaya çalışıyor.

Ayrıntı isteyenlere:
http://www.guardian.co.uk/g2/story/0,,1523772,00.html

Zamanımızı (yaşamımızı) geri istiyoruz!

Zamanı neyle ölçersiniz? Takvim ya da saatle mi? Peki bazen bir saatlik zaman diliminin insana yüzyıllar kadar uzun gelmesini, bazen de göz açıp kapayıncaya kadar geçmesini nasıl açıklamalı? Bu kısalık ya da uzunluk algısı, o zaman dilimi içinde ne yaşandığıyla sıkı sıkıya bağlı, değil mi? Yani zaman, yaşamın ta kendisi! Michael Ende, *Momo* adındaki masalsı romanını zaman kavramının bu tanımı üzerine kuruyor ve diyor ki, "Zaman, yaşamın kendisidir. Ve yaşamın yeri yürektir".

İnsanların zamanına hükmedenin gücü sınırsız olur!

Bu romanda, zamanın bu tanımını tüm varlıklarıyla duyanlar var: Duman adamlar. Varlıklarını, insanlardan kaçırdıkları zamana borçlular. Bu zaman bağımlıları, Zaman Tasarrufu Şirketi gibi bir kılıfla insanların zamanının peşine düşerler. Onları, zamanlarından tasarruf ederek, gelecek için zaman kazanmaya ikna ederler. Geçen saniyeler ve kazanacakları zaman üzerine yaptıkları kalabalık rakamlı hesaplarla, karşılarındakini şaşkınlığa ve hatta dehşete düşürmek gibi pazarlama yöntemleri kullanırlar.

Bu klasik pazarlama tekniklerinin kurbanları, zaman tasarrufu edelim derken, yaşamdan da tasarruf etmeye başlar. Giderek yaşamları daha tekdüze, duygusuz, soğuk bir hal alır. Dostlara, sevgililere, çocuklara, akrabalara, yani hiçbir insani paylaşıma, sıcaklığa zaman yoktur artık. "Gereksiz ilişkilere ayrılan zaman", artık tasarruf amacıyla biriktirildiği sanılan zamandır. Bu acımasız gerçeği kabullenmek istemeyen ve buna direnmeye çalışan, yalnızca çocuklar olur. Büyüklerin onlarla ilgilenmeye zamanlarının olmadığı gerçeğine çok zor alışırlar.

Garip olan, insanlar zamandan tasarruf ettikçe, zamanlarının azalmasıdır. Duman adamlar, insanlara kaybettirdikleri her anı, kendileri için kazanca çevirmektedir. Böylelikle insanlar duman adamların oluşmasına olanak verdikleri gibi, kendilerine hükmetmelerine de olanak verirler.

Zaman Tasarrufu Şirketi'nin geçtikleri yerlere buz gibi bir soğuk yayan duman adamlarıyla kim baş edebilir dersiniz: İnsanları yüreklerine sızarak dinleyen ve bu yüzden en iyi anlayanları olan, yanında insanların dillerinin bağı, düşlerinin halatlarının çözüldüğü, bütün bunlardan dolayı insanlara zamanlarını (yaşamlarını) kazandıran Momo adlı küçük bir kız.

Tüm şehir halkının yaşamını değiştiren, darlaştıran, mekanikleştiren, insansızlaştıran, tüketimi, hırsı çoğaltan duman adamların çalışmalarına taş koyar Momocuk. Momo'yu ele geçirmekten başka çareleri kalmaz duman adamların. Ama Momo'nun yardımcıları vardır: Can dostları Çöpçü Beppo, turist rehberi Gigi ve oyun arkadaşı çocukların tümü. Ve Hiçbir Zaman Sokağı'nda, Hiçbir Yeri Evi'nde oturan, insanlara zamanı paylaştıran Hora Usta ile onun her şeyi yarım saat öncesinden gören kaplumbağası Kassiopeia.

Duman adamlar saatleri, dakikaları, saniyeleri insanlardan tek tek toplamaktan bıkmıştır. İnsanlığın tüm zamanını bir kerede almak istemektedirler. Zamanın kaynağını evinde/elinde tutan Hora Usta'ya ulaşmak için Momo'nun dostlarını ele geçirirler. Onları sıkı bağlarla düzene bağlarlar. Çocukları oyun oynamayı öğrensinler diye çocuk depolarına kapatırlar. Öyle ya, oyun oynarken yaratıcılığa yer yoktur. Geleceğin büyüklerinin, yalnızca zaman tasarrufçusu rollerini öğrenmeleri yeterlidir... Sonra Beppo'yu akıl hastanesine yollar ardından Momo'nun kefalet ücreti olacağı kandırmacasıyla, zamanından tasarruf etmesini isterler. Böylece Beppo da zaman tasarrufu için gece-gündüz çalışanlar kervanına katılır. Gigi'yi de şöhret ve para hırsından yakalarlar. Momo'nun zamanını paylaşacağı kimse kalmamıştır çevresinde. Ama duman adamlar yine de teslim alamazlar bu "zamanı yüreğiyle algılayan" küçük kızı. Ve yok oluşları bu küçük kızın elinden olur...

Yitip giden insanlığa ağıt

Mutlu sonla bitse bile, buruk tadı var masalın. Çünkü masalsı kurgu, günümüzün metropollere sıkışmış, gözünü "daha fazlasını" elde etmek hırsı bürümüş, hızlı ve koca bir çarkın parçası olarak sürekli çalışan, çalışırken öğütülen, hızla tüketen, tüketirken tükenen, yaşamındaki hiçbir özne ve nesneyle ilişkisini derinleştirmeye zamanı olmayan, giderek yalnızlaşan, ilişkilerinden, yaşamından giderek eksilten insan gerçeğini yüzümüze bir tokat gibi çarpıyor... Alışkanlıklarıyla, tercihleriyle, yani tüm yaşam biçimiyle sistemin esiri olan insanı. Zamanına kendisinin değil, sistemin hükmetmesine izin veren insanı... Ve elimizden kayıp giden zamanın, artık geçmiş oluverdiği ve geri döndürülemeyeceği gerçeğini. Zamanın yasını hüznün tuttuğunu… Hakkıyla yaşamadan elimizden kayan yaşama ve zamana, kaybolan insani değerlere, yitip giden insanlığa içli ve derin bir ağıt *Momo*. Okumaya zaman ayırırsanız, "bonus zaman" kazanacaksınız.

Michael Ende genelde çocuklar için yazdığından ve yapıtları fantastik bir kurguya yaslı ve masalsı olduğundan, bütün kitapları yanlış olarak sadece çocuk kitabı olarak sunuluyor. Bu kitapları okuyacak çocukların kurgunun akıcılığında kendilerini kaybedeceklerinden ve doyurucu bir edebiyat lezzeti alacaklarından şüphem yok. Ama bence *Momo* da, yazarın bir diğer efsanevi kitabı *Bitmeyecek Öykü* de bütün anlam katmanları ve gönderme yaptığı tüm olgularla asıl olarak büyükler tarafından anlaşılacak ve tadı tam olarak çıkarılacak kitaplar.

Nalân Mahsereci

Momo, Michael Ende, Çev. Leman Çalışkan, Kabalcı Yayınevi, Ocak 2005, 303 s.

Cumhuriyet ile cumhurun buluşmasının öyküsü

Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum adlı kitabın yazarı Firdevs Gümüşoğlu'nu iyi tanırım. Bu kitabın yoğun emek ürünü olduğundan, daha sayfalarını çevirmeden önce de emindim. Okuduğumda da yanılmadığımı gördüm. Gümüşoğlu, kitabı, doktora tezini temel alarak yazmış. Akademik tezler genellikle, belirli kalıplara uyma zorunluluğundan dolayı, aşırı sistematik bir biçimde ve kuru bir dille yazılır. Fakat bu kitap öyle değil. Gümüşoğlu, incelediği dönemin (Cumhuriyet Devrimleri) heyecanını, o dönemi bugünkü genç kuşaklara anımsatmanın verdiği heyecanla harmanlayarak kitabında yansıtabilmiş. Dolayısıyla sıcak ve canlı bir çalışma çıkmış ortaya.

Genç Cumhuriyet Dönemi son yıllarda çeşitli boyutlarıyla tartışılıyor. Bu sadece bir tarih tartışması değil; günümüz politik süreçleriyle de doğrudan ilişkili. Liberal araştırmacılar, Genç Cumhuriyet'in zorlama bir toplum mühendisliği yöntemi izlediğini, devrimlerin halka yukardan aşağıya zorla dikte ettirildiğini, giderek faşizan uygulamalarda bulunulduğunu iddia ediyorlar. İşte 1930'lu 40'lı yılların uygulamalarını, birincil kaynaklara başvurarak inceleyen çalışmaların güncel önemi burada. Firdevs Gümüşoğlu, dönemin etkili bir dergisini mercek altına almış, okurlara ve araştırmacılara zengin bir kaynağın kapısını aralamış. Şöyle yazıyor: "Halkevleri Şubat 1932'de kurulur, 1933 yılında da Halkevleri bünyesinde 'münevverlere rehber' olması için *Ülkü* dergisi çıkarılır. *Ülkü* dergisi, Kemalist Devrimin düşünsel araçlarını oluşturmak ve münevverin 'Cumhuriyet yurttaşı'nın yaratılmasına katkıda bulunacak bilgiyle donatılmasını amaçlayacak bir yayın politikası güder. Bununla birlikte dergide yer alan makaleler, haberler ve yorumlarda, devrim 'heyecanını' sürekli kılmak, halka yaymak isteyen bir çaba görülür".

Kısacası, 600 küsur yıllık feodal Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları arasından demokratik bir cumhuriyet doğmaktadır. Bu cumhuriyet "ütopya"sı, "cumhur"un doğrudan katılımı ve bu katılım içinde dönüşümü olmadan gerçekleştirilemez. Tıpkı köy enstitüleri ve millet mektepleri gibi halkevleri de, devrimi, devrimci kadronun bir üstyapı tasarrufu olmaktan çıkarıp, toplumun dokularına doğru yaygınlaştırmanın araçlarıdır. Liberal iddiaların tam tersine, bu araçlar, devrimi aşağıdan yukarıya doğru yeşertmenin mekanizmalarıdır. Deyim yerindeyse, Anadolu'nun her köşesinde kuyular açılmaktadır, cevhere ulaşmak için. Böyle bir cevher var mıdır, yok mudur; kritik soru budur. Kemalist kadro, bu cevherin varlığına inanarak ve güvenerek "sondaj"a girişir. Eğer Anadolu toprağında böyle bir cevher bulunmasaydı, Cumhuriyet'in hiçbir şansı yoktu. "Cumhur"suz cumhuriyet kurulamaz. İşte Gümüşoğlu'nun incelediği *Ülkü* dergisi, bu cevheri bulmak için yollara düşen "münevverleri" (yani öncüleri) yönlendiren, donatan ve heveslendiren bir devrim ışığıdır.

Gümüşoğlu çalışmasında, *Ülkü* dergisine yoğunlaşmadan önce, cumhuriyete giden yolda toplumsal ve siyasal değişimlerin ve Cumhuriyet Devrimleri'nin geniş özetini vermiş. Kemalist Devrim'in tarihsel arkaplanını, yine bazı kurumlardan ve yayın organlarından yola çıkarak incelemiş. Türk Derneği (1908-1912), Türk Yurdu Cemiyeti (1911), Türk Ocakları (1912-1931) ve *Türk Yurdu* dergisi geniş olarak ele alınmış. Özellikle, Kurtuluş Savaşı'nın ve Cumhuriyet Devrimleri'nin önder kadrolarının çoğunun etrafında toplandığı *Türk Yurdu* dergisine özel bir önem verilmiş. Aslında kitap, ciddi bir *Türk Yurdu* dergisi incelemesini de içeriyor. Gümüşoğlu, "Saltanatın ve Halifeliğin Kaldırılması", "Eğitim Birliği Yasası", "Latin Harflerine Geçiş" gibi Cumhuriyet Devrimleri'ni sınıfsal bir perspektifle inceledikten sonra, bu devrimlerin halka yönelen temel kurumlarına yoğunlaşmış. Köy eğitmenleri ve köy enstitüleri, *Kadro* dergisi, halkevleri ve halkodaları teker teker ele alınmış. Böylece kitap, ilk bölümleriyle, Kemalist Devrim'in ana hatlarıyla incelendiği bir çalışma niteliği de taşıyor. Kemalist toplum modeli derli toplu bir biçimde verilmiş de oluyor.

Gümüşoğlu bütün bunlardan sonra *Ülkü* dergisinin ayrıntılı incelemesine geçmiş. Derginin amacı, yayın politikaları, disiplin başlıkları, önemli yazarları verildikten sonra, titiz bir içerik analizi yapılmış. *Ülkü* dergisinin, eğitim, tarih, dil ve sporun yanı sıra, özellikle kültür ve sanat alanında çok önemli bir işlevi bulunduğu anlaşılıyor.

Şubat 1933'te, halkevlerinin kuruluşunun 1. yıldönümünde aylık olarak yayın hayatına başlayan *Ülkü* dergisi, halkevlerinin merkezi organı olarak, 1950 Ağustosu'na dek, 17 yıl yayınını sürdürüyor. Derginin adı da Mustafa Kemal tarafından "*Ülkü*'den öz ülkümüzü yaratmak için, kutlu verimler beklerim" sözleri ve imzasıyla konulmuş.

Sanıyorum, Genç Cumhuriyet'in bu önemli yayın organı ilk kez bu çapta ayrıntılı biçimde ele alınıyor. Kitabı herkese, ama özellikle eğitimciler ve gençlere öneriyoruz. 1950'lerden sonra Türkiye'de yaşanan karşıdevrimi yeniden tersine çevirmeye, Cumhuriyet Devrimi'nin ideallerini tamamlamaya ve onu da aşan yeni bir toplum modeli geliştirmeye çalışanlar için büyük bir esin kaynağı bu kitap. Halka borçlu olduklarının bilincinde olan aydınların yayın organıymış *Ülkü* dergisi. Ne mutlu onlara, bir devrim yapmışlar. Darısı başımıza…

Ender Helvacıoğlu

Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum, Firdevs Gümüşoğlu, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Mart 2005, 416 s.

Felsefe sorgulaması

Daha önce *Bilimsel Felsefenin Işığında* -On iki felsefe yazısı-; *Tıp ve Eğitimi*, *Beş Öğretim Üyesiyle*; *Süreç*, *Kuram ve Kavram Olarak Evrim*; *Psikiyatri, Felsefe, Antifelsefe* -psikiyatri ve felsefe alanında geliştirilmiş kavramlar ve yaklaşımlar- adlı kitapları yayımlanan Prof. Dr. Yaman Örs, *Felsefeden Sorumlu Devlet Bakanlığı* başlıklı kitabıyla tekrar okurların karşısına çıktı. Kendini "tıp kökenli bir bilimsel felsefeci" olarak gören ve tanıtan Prof. Dr. Örs, *Felsefeden Sorumlu Devlet Bakanlığı* adlı kitabında, felsefenin ne tür bir etkinlik olduğunu, felsefenin işlevi ya da işlevselliği sorununu, felsefecilerin kendi etkinliklerini nasıl algıladıklarını, felsefenin başta temel bilimler (fizik, kimya, biyoloji vb.) olmak üzere öteki akademik alanlar arasındaki yerini tartışmaktadır.

Prof. Dr. Örs'ün kitabı şu metinlerden oluşmaktadır: "Giriş Bilim ve Felsefeden Bilimsel Felsefeye Akademik Bir Serüven, 1. Bilim ve Bilimsel Felsefe Derneği'ni Nasıl Kuramadığımızın Kısa Öyküsü (Özet), 2. Bilim Derneği Kuramadık, Siyasal Parti Kuruyoruz, 3. Felsefe İşleri Bakanlığı (Üç Perdelik Sahne Oyunu ve Anlatısı), 4. Kahvede Değişen Felsefe, 5. Felsefe ile Para Kazanmak Üzerine Bir Düş: Bilimsel Felsefe Kahvesi, Son Bir Söz: Felsefe Felsefeye Karşı ya da Felsefenin Anlamı ve İşlevi Üzerine".

Kitabın "Giriş" bölümünde Prof. Dr. Örs, felsefe alanındaki kendi gelişim çizgisini kaleme almaktadır. Patoloji uzmanlığı, tıp tarihi ve deontoloji uzmanlığı, ODTÜ Felsefe Bölümü'nde doktora çalışmaları ve Hans Reichenbach (1891-1953) tarafından temellendirilen bilimsel felsefe görüşü (bkz. *Bilimsel Felsefenin Işığında*, Türkçesi: Cemal Yıldırım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000) yazarın gelişim çizgisinin ana izleklerini oluşturmaktadır. Birinci metinde yazar, Bilim ve Bilimsel Felsefe Derneği'ni kuramayışlarının öyküsünü anlatmaktadır. İkinci metin, Prof. Dr. Örs ve arkadaşlarının siyasal parti deneyimlerini içermektedir. Bu metin, etik ve ahlak alanının siyasal yaşamdan nasıl dışlandığının bir örneğidir. Üçüncü metin, üç perdelik bir sahne oyunu ve anlatısıdır. Yazar, felsefenin yüce bir etkinlik olarak görülmesine karşı duyduğu tepkiyi oyunun ikinci perdesinde yer alan erkek düşünür aracılığıyla şöyle dile getirir: "Hem, felsefe nasıl oluyor da tek başına kurtuluş oluyor?" (s.49). Dördüncü metin, yazarın ODTÜ Mezunları Derneği'nde gerçekleştirilen "Kahvede Felsefe" toplantılarında ele aldığı konulara değinmektedir. Beşinci metinde yazar, felsefecilerin kendilerinin felsefe etkinliğinden çok büyük beklentileri olduğunu ileri sürmekte ve bunu eleştirmektedir. Eleştirisini şu sözlerle belirtmektedir: "Bana göre yalnız felsefe değil hiçbir insan etkinliği tek başına, bireyin, toplumların, giderek insanlığın belli başlı sorunlarına, bu konuda görünüşte felsefeye yüklenen sorumluluğu kaldıracak ölçüde çözümler üretemez ya da böyle bir çözümler yolunu açamaz" (s.100). Yazar bu bölümde felsefe kahvesi/kafesi düşünü okurlarla paylaşmaktadır.

Kitabın "Son Bir Söz" başlığıyla kaleme alınmış sonuncu bölümünde yazar "metafizik" ve "felsefe" kavramlarını ön plana almakta ve kendi felsefe tanımını yapmaktadır: "Felsefe en başta, ister temel bilim, matematik, tarih, felsefenin kendisi vb. akademik olanlar, isterse siyasal yaşam gibi onun dışındaki çabalar olsun, belli başlı her türlü insan etkinliği üzerinde, özellikle kavramsal düzeyde eleştirel- mantıksal- anlambilgisel ("semantik") bir yorum ve düşünce üretme çabasıdır" (s.117).

Kitap, "Bilimsel felsefe nedir?", "Felsefe bilim midir?", "Felsefenin bilimlerle olan ilişkisi nedir?", "Felsefe etkinliğinin yetkinlik sınırı nerede başlar nerede sona erer?", "Geleneksel felsefenin temel savları nelerdir?", "Felsefe ve metodoloji ilişkisi nasıldır?", "Felsefe nedir?", "Bilimin başarıları karşısında felsefe ne yapıyor?", "Felsefede olmak üzere tüm akademik alanlar, düşünce yaşamımız, dünya görüşlerimiz, günlük yaşamdaki tutumlarımız bilimsel felsefenin mantıksal, eleştirel, kavramsal ve anlambilgisel sorgulamasının ışığında nasıl süzgeçten geçirilebilir?", "Felsefeye gereksinimimiz var mı?" ve "Felsefenin evrimi neyi ifade etmektedir?" sorularını tartışmaya açtığından, eserin okunmasını en başta felsefe, temel bilimler ve uygulamalı bilimlerle ilgilenenler olmak üzere bütün entelektüellere öneririm.

Kitabın felsefe ve bilim çevrelerinde verimli tartışmalar yaratmasını, disiplinlerarası yaklaşım(lar) oluşturmasını diliyor, son sözleri kitabın yazarına bırakıyorum: "Felsefe de yalnızca felsefecilere bırakılmayacak ölçüde ciddi bir sorunlar alanıdır ve öteki belli başlı insan etkinliklerinin burada söyleyecekleri, söylemeleri gereken sözleri vardır" (s.12).

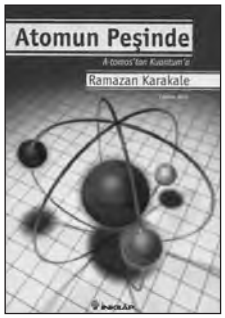
Dr. H. Haluk Erdem
Gazi Ünv. Gazi Eğitim Fak. Felsefe Grubu Eğitimi A.D.

Felsefeden Sorumlu Devlet Bakanlığı, Yaman Örs, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2005, xx +122 s.

KİTAPÇI RAFI

Atomun Peşinde

-A-tomos'tan Kuantum'a-, Ramazan Karakale, İnkılap Kitapevi, 2005, 375 s.

Ramazan Karakale kitabında, "2500 yıl önce insan aklına düşen atom kavramının serüveninin bir derlemesini" yapıyor. Kitap, "Atom ve Önemi", "Doğaya Dört Gözle Bakanlar", "Ortaçağ İslamında Atomculuk", "Boşluk ve Atomun Dirilişi", "Atomun İçine Bakış", "Çekirdekten Bombaya", "Einstein ve Atom Bombası" bölümlerinden oluşmakta.

Teknolojinin Başyapıtları

-Yaratıcı Mühendisliğin, Mimarlığın ve Tasarımın Tarihi-, E. E. Levis, Çev. Bilal Çölgeçen, Güncel Yayıncılık, 2005, 368 s.

Teknolojinin Başyapıtları, Mısır Piramitleri'nden günümüzdeki robotlara, mühendislik alanındaki olağanüstü bilgi birikiminin hikâyesi. Northwestern Üniversitesi McCormick Mühendislik ve Uygulamalı Bilimler Okulu profesörü Levis'in kitabı; mühendislik nedir, mühendislerin yaptıkları şey nedir, mühendislik bilimden nasıl ayrılıyor gibi sorulara yanıt arayanlara yanıt veriyor. Kitap, insanoğlunun modern teknolojik olgunluğa giden yol boyunca geçirdiği evrelerin izini sürmesinin yanında, insanoğlunun hayal gücünün vardığı noktayı göstermesi bakımından da ilgiye değer.

Doğanın Kucağında

-Araştırma Gezisi Fiyaskoları-, M. Borgerhoff Mulder-Wendy Logsdon, Çev. Gülçin Aldemir Somuncu, Aykırı Yayıncılık, Temmuz 2005, 262 s.

21 antropolog, biyolog ve botanikçinin bilimsel araştırmalar ve keşif gezileri sırasında ne tür hatalar yaptıklarını, ne gibi hayati tehlikelerle karşılaştıklarını, hangi zorlukların üstesinden gelip, hangi kültürel çatışmaları yaşadıklarını anlatan bir derleme bu. Asya, Güney Amerika ve Afrika'nın bilinmeyen yerlerinde dolaşırken, bir yandan da birtakım ruhsuz verileri, rakamları değerlendirmek gibi görünen "sıkıcı işlerin" ne kadar insani ve heyecanlı olduğunu gösteriyor.

Doğanın Düşmanı

-Kapitalizmin Sonu mu, Dünyanın Sonu mu?-, Joel Kovel, Çev. Gürol Koca, Metis Yayınları, Haziran 2005, 333 s.

Marksizm, ekofeminizm ve doğa felsefesini bir araya getiren *Doğanın Düşmanı*, kapitalizmi eleştirirken bir yandan ona karşı alternatif üretmenin tarihte hiç olmadığı ölçüde hayat-memat meselesi haline geldiğini gösteriyor. Joel Kovel son eserinde, Dünya'yı sahip olunacak, sömürülecek bir nesne olarak görmeyip onu başlı başına bir değer olarak kabul edenlerin özgür iradeleriyle oluşturacakları bir toplumun anahatlarını çiziyor.

Bir Otorite Tarihi

Gerard Mendel, Çev. Işık Ergüden, İletişim Yayın. 2005, 303 s.

Türkçe'de *Babaya İsyan*, *Son Sömürge Çocuk* adlı kitapları da olan Gerard Mendel, bu kitabında otoritenin tarihini inceliyor. Günümüzde, otoritenin okuldan aileye, işyerinden hapishaneye kadar toplumun çeşitli düzeylerinde uzun zamandır bir krizde olduğu belirlemesiyle başlıyor kitap ve kavram üzerine düşündüren ipuçları sunuyor.

ABD Tarihi

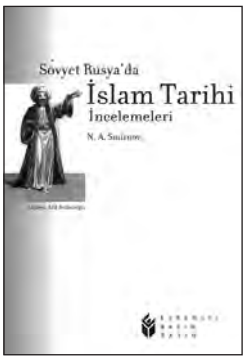
Allan Nevins-Henry Steele Commagaer, Çev. Halil İnalcık, Doğu Batı Yayınları, Mart 2005, 453 s.

Kolektif bir çalışma olan bu kapsamlı kitapta, Amerika Kıtası'nın gerçek sahibi Kızılderililer'in yerinden edilişinden dünya hâkimiyetine uzanan imparatorluğun hikâyesini anlatıyorlar. Dünyadaki uygarlıkların binlerce yıldan bu yana ürettiği bilgiyi ve teknolojinin, başka bir gezegene ayak basan dünyalılar gibi büyük bir açgözlülük, ihtiras ve şiddetle, bu topraklarda uygulanışı... Kızılderililer, zenciler, köleler, işçiler, göçmenler… Dev sermayelerin gölgesi altında kapitalizmin vahşi ve acımasız yüzü…

Sovyet Rusya'da İslam Tarihi İncelemeleri

N.A. Smirnov, Çev. Arif Berberoğlu, Evrensel Basım Yayın, Haziran 2005, 343 s.

Smirnov, İslamiyet'i çoğu çalışmadan farklı olarak eleştirel bir gözle, bilimsel bir bakışla inceliyor. Kitapta, Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği'nde İslam tarihi üzerine yapılmış incelemelerin dökümü çıkarılıyor ve geniş bir şekilde özetleniyor. Kitapta, İslamiyet'in hangi sebeplerle Çarlık Rusya'sının gündemine girdiği sorgulanmasının yanında Sovyetler Birliği'nin dine karşı tutumu, Müslüman Asya halklarına karşı yaklaşımı, bu alandaki uygulamaları etraflıca ortaya konuyor. Ayrıca, İslamiyet'in doğuş koşulları, toplumlar üzerindeki etkisi, öteki dinlerle ortaklık ve farklılıkları inceleniyor.

Abdülhamid'in Düşüşü

-Osmanlı'nın Son Günleri-, Francis McCullagh, Çev. Nihal Önol, Epsilon Yayıncılık, Haziran 2005, 286 s.

1. ve 2. Meşrutiyet, anayasanın yürürlüğe girmesi, 31 Mart Olayı, İttihat ve Terakki Partisi ve Osmanlı Devleti'ni son günlerine götüren fırtınalı dönemlerin padişahı 2. Abdülhamid. Kimine göre Ulu Hakan kimine göre Kızıl Sultan… Yazarı Francis McCullagh'ın önsözü yanında, Mahmud Şevket Paşa'nın önsözünün de yer aldığı kitap, 1908'de Meclis'in açılışından Abdülhamid'in Selanik Sürgünü'ne kadarki zaman dilimini ele alıyor.

New Left Review 2004 Türkiye Seçkisi

New Left Review 2004 Seçkisi'nde, "Siyaset" başlığı altında sırasıyla Susan Watkins'in, Mike Davis'in, Çağlar Keyder'in, Tony Wood'un, Eduardo Galeano'nun ve Peter Hallward'ın makaleleri yer alıyor. "İktisat" başlığında Robert Brenner'in "Yeni Hızlı Büyüme mi, Yeni Bir Balon mu?" adlı makalesi var. "Kültür" başlığında ise "Ütopya Politikası", "Zaman Nehri", "Edebiyat Tarihi İçin Soyut Modeller" adlı yazılar ve Emilie Bickerton'un Jean Rouch üzerine bir incelemesi yer alıyor.

Editör: Tarık Ali, Agora Kitaplığı, Haziran 2005, 335 s.

Sosyalizmin Öncülerinden Robert Owen

-Yaşamı, Eylemi, Öğretisi-, Rona Aybay, Yapı Kredi Yayınları, Haziran 2005, 234 s.

Kitap, çağdaş sosyalizmin öncülerinden, öğretisinde işçi hakları, sosyal güvenlik, eğitimbilim, çocuk hakları gibi alanlarda pek çok çağdaş gelişmenin ilk örneklerini veren Robert Owen'ın yaşamını, eylemini ve düşüncelerini veriyor. Prof. Dr. Cem Eroğul'un önsözüyle yayımlanan kitabın sonunda çağdaşı bazı yazarların Owen hakkındaki görüşleri de yer almakta.

Batılı İşçi Sömürüye Ortak

-Bir Millet Uyanıyor: 3-, Yıldırım Koç, Yöneten: Attila İlhan, Bilgi Yayınevi, Temmuz 2005, 244 s.

Yol-İş Sendikası Eğitim Dairesi Başkanı Yıldırım Koç'un kaleme aldığı kitap sırasıyla, "Emperyalizm"; "İşçi Sınıfı ve Sendikalar"; "ABD Emperyalizmi, Amerikan İşçi Sınıfı ve Amerikan Sendikaları"; "Sendikacılık mı Ajanlık mı?"; "İngiliz Emperyalizmi, İngiliz İşçi Sınıfı ve İngiliz Sendikaları"; "Alman Emperyalizmi, Alman İşçi Sınıfı ve Alman Sendikaları" bölümlerinden oluşuyor.

Medya Denetimi

Noam Chomsky, Çev. Elif Baki, Everest Yayınları, 2005, 62 s.

Chomsky, medyanın maskesinin ardındakileri açığa çıkardığı son kitabı *Medya Denetimi*'nde, propagandanın gücünü tarihi süreç içerisinde işleyip günümüze kadar getiriyor. Chomsky kitabında, kendine özgü bakış açısıyla her gün gazete sayfalarından ya da televizyonlardan bize servis edilen haberlerin içyüzünü örneklerle açığa çıkarıyor.

Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi

Prof. Dr. Mikâil Bayram, Dağıtım: Nüve Kültür Merkezi (Tel: 0332.352 23 03), 2005, 263 s.+levhalar.

Prof. Mikâil Bayram, Anadolu Selçuklular'ı dönemiyle ilgili araştırmalarına devam ediyor. Son kitabında, devrin iki ünlü fikir adamı, Mevlânâ Celaleddin Rumi ve çevresiyle, Ahi Evren Hace Nasirüddin Mahmud ve çevresi arasında cereyan eden mücadelenin ayrıntılarını, siyasi, sosyal ve düşünsel boyutlarıyla ele alıyor. Bu mücadelenin yaşandığı siyasi, sosyal ve kültürel ortamı betimlerken, Anadolu Selçuklular'ı döneminin birçok siyasi, sosyal ve kültürel meselelerine ışık tutuyor.

Eskiçağ Kilikia Çalgıları

Berna Tuncer, Pan Yayıncılık, Haziran 2005, 144 s.

Akdeniz'in kuzeydoğusundaki Kilikia'da Luwi, Huri, Geç Hitit, Arami ve Sami gibi değişik etnik grupların iç içe yaşamış olması, bölge müziğinin ve çalgılarının çeşitlilik kazanmasına ve zenginleşmesine yol açmış. Konservatuvarda viyolonsel eğitimi almış, aynı zamanda arkeoloji lisans ve yükseklisansı yapmış Berna Tuncer, bu araştırmasında, bulunan kabartma ve çizimlerden yola çıkarak, Kilikia Bölgesi'nin antikçağlardaki enstrümanlarını inceliyor.

Türkiye Eğitim Sistemi

Rıfat Okçabol, Ütopya Yayınevi, Mayıs 2005, 366 s.

Eğitim sistemimizi tanıma çabasının ürünü olan kitapta, bakanlık, okullar, öğretmenler ve öğrencileriyle eğitim sistemimizin tarihsel süreci ve bugünkü durumu genel özellikleriyle anlatılıyor; sistemin içinde nelerin olup bittiği gösteriliyor. Kitabın yanıt aradıkları, eğitim sistemi neden vardır, sistemin gerçek yapısı nedir, sistem var olma nedenine uygun hizmet vermekte midir, sistemin aksayan yanları varsa nerededir gibi önemli sorulardır.

Türkiye'de Çocukluğun Tarihi

Bekir Onur, İmge Kitabevi, Haziran 2005, 575 s.

Türkiye'de çocukluğun tarihini sistemli biçimde ele alan ilk çalışma olan kitapta Bekir Onur, çocukluğun yaklaşık 200 yıllık geçmişini anılardan yola çıkarak izliyor ve yorumluyor. Yazar, çocukların gündelik yaşamı, çocuklara ilişkin gelenekler, çocuk yetiştirme yöntemleri, eğitim-öğretim pratikleri, oyun ve eğlence kültürünü inceliyor.

Türkiye'nin Odunsu Endemik Bitkileri

Prof. Dr. Metin Sarıbaş, ZKÜ Orman Fak. Yayını, 2005, 101 s.

Aleviliğin Gizli Tarihi

Aleviliğin tarihi boyunca, Alevi inanışına ait sırlar, Alevi din adamları tarafından sıkı sıkıya korunup, inanışın esasları, sadece bu sırrı elde etmek için belli bir eğitimden geçen bireylere aktarılırdı. Bu yönüyle Alevilik, "gizli inanış" olagelmiştir. Öte yandan başka dinlerin hüküm sürdüğü coğrafyalarda yaşamak zorunluluğu ve Aleviler'in bu coğrafyalarda kendilerini serbest olarak ifade edememeleri, Aleviler'e "gizli toplum" kimliği de kazandırmıştır. Erdoğan Çınar, kitabında, Alevi sözcüğünün kökeni ve anlamını, inanç olarak yapısı ve teolojisi üzerinde duruyor.

Erdoğan Çınar, Chiviyazıları Yayınevi, Nisan 2005, 240 s.

Zonguldak Karaelmas Ünv. Bartın Orman Fakültesi öğretim üyesi Metin Sarıbaş, yapıtında, adından da anlaşılacağı üzere, ülkemize endemik odunsu bitkileri ele alıyor. Bu bitkilerin yayılış alanları, ortam özellikleri, ekolojik istekleri, fiziksel özellikleri hakkında, alanın ilgililerine dönük bilgiler veriyor.

Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp

Nevzat Kösoğlu, Ötüken Neşriyat, 2005, 212 s.

Türk milliyetçiliğinin doğuşu hakkındaki yanlış yargıları düzeltme iddiasındaki kitap, "Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Özellikleri", "Ziya Gökalp'in Hayatı" ve Gökalp'in Fikir Dünyası" bölümlerinden oluşuyor.

İnsanca, Pek İnsanca

Friedrich Nietzsche, Çev. Orhan Tuncay, Gün Yay., 2005, 287 s.

Nietzsche'nin Richard Wagner'le arkadaşlığı bittikten ve sağlık nedeniyle akademik yaşamdan uzaklaşmak zorunda kaldığı dönemde yazdığı İnsanca, Pek İnsanca (1878) içine düştüğü kişisel krizin abidesi olarak okunabilir. Çalışma, Nietzsche'nin, güç istemi ve geleneksel Hıristiyan ahlakını aşma gereksinimi gibi ana izleklerinin tohumlarını barındırıyor.

Bağışlama ve Kozmopolitizm Üzerine

Jacques Derrida, Çev. Ali Utku-Mukadder Erkan, Birey Yayıncılık, Temmuz 2005, 69 s.

Ünlü Fransız düşünür Jacques Derrida "yapıbozumcu" bakış açısıyla bağışlamayı ve kozmopolitizmi yeniden yorumluyor. Simon Critchley ve Richard Kearney'in önsözleriyle…

Kitapta Kurutulmuş Çiçekler ya da Sözlü Kültür Üzerine Düşünmek

Eser Köker, Dipnot Yayınları, 2005, 190 s.

Eser Köker, kitabında AÜ İletişim Fakültesi'nde yürüttüğü Sözlü Kültür derslerini oluştururken yararlandığı bilgileri derlemiş. Sırasıyla, "Sözün Niteliksel Değişimi", "Sözün Anlamını Arayışı" ve "Sözün Politikleşmesi" bölümlerinden oluşan çalışma, yoğun bir emek ürünü ve ilgiyi hak ediyor.

Anlambilim

-Sözcüğün Anlam Açılımı-, Nizamettin Uğur, Doruk Yay., 256s.

Anlambilim, Nizamettin Uğur'un on yıllık çalışmasının ürünü. Kitapta gerçek anlam-değişmece anlam karşıtbütünseli ve anlam aktarımları konuları yeni bir yaklaşımla sunulmuş. Dilbilimindeki sözlüklere kadar yansımış kavram kargaşasını ve kafa karışıklıklarını gideren kitap, konuya ilişkin oldukça önemli tartışma yazılarını da içeriyor.

Yaklaşma Çabası

Necmiye Alpay, Kanat Kitap, Mayıs 2005, 414 s.

Necmiye Alpay'ın daha önce kaleme aldığı edebi incelemelerini bir araya getiren bir kitap Yaklaşma Çabası. Yazar, kitabında modern Türkçe edebiyatın bazı önemli metinlerini tahlil ediyor. "Edebiyata Bakış", "Şiir Yazıları", "Türlerarası", "Roman Yazıları" ve "Denemeler" adlı bölümlerden oluşan kitap, edebiyatseverlerin ilgisini çekecek nitelikte.

Orson Welles

Andre Bazin, Çev. Senem Deniz, Okuyan Us Yayınları, Temmuz 2005, 222 s.

Bazin, Orson Welles'in *Yurttaş Kane* filminin Paris'te gösterime girmesinden dört yıl sonra yazdığı kitabında, Welles'in tiyatro ve radyodan başlayıp Hollywood ve Avrupa'ya uzanan kariyerini izliyor. Yeni Dalga akımının en büyük destekçilerinden olan Bazin'nin kitabı, sinema tarihçilerinden sinemaseverlere dek geniş bir okur kitlesine sesleniyor.

Ölümsüzlük Peşinde Gılgameş

Thomas R. P. Mielke, Çev. Bünyamin Taşdemir, Yurt Kitap-Yayın, Nisan 2005, 620 s.

Bu kurgusal kitapta Albert Schott ve Wilhelm Soden ile Helmut Schmökel'in naklettikleri klasik *Gılgameş Destanı*'ndan ana kaynak olarak yararlanılırken, okumayı kolaylaştırmak amacıyla diğer uyarlamalardan ve Sümer dilinde söylenmiş eski manzumelerden de bölümler eklenmiş.

Bir Varmış Urla

A. Sedef Tunçağ, 2004, 96 s.

Urla'nın yakın tarihini kayıt altına alma girişimi olan, kent belleğini canlandırmayı hedefleyen bir sözlü tarih çalışması bu. ÇEKÜL (Çevre ve Kültür Varlıklarını Koruma ve Tanıtma Vakfı) Urla temsilcisi Sedef Çokay'ın hazırladığı kitap, belleklerdeki ve fotoğraflardaki anılardan kurulu bir belgesel niteliğinde. Urla'ya müdabedeleyle gelen, Urla'dan mübadeleyle giden, Urla'nın harcını oluşturan insanların ve kültürün belgesi.

Türkiye'nin En Güzel Tatil Yöreleri

Novamedya Yayıncılık, Haziran 2005, 241 s.

İş zamanınızda ilginizi hiç çekmeyen, ama tatil yapabilme olasılığı belirdiğinde, "İyi ama, nerede?" sorusuna seçenek seçenek yanıtlar sunan, her eve lazım kitaplardan biri bu. Akdeniz, Ege, Marmara, Batı Karadeniz ve KKTC'nin turistik üne sahip yörelerini ve buralarda görmeden geçmemeniz gereken yerleri, denemeniz gereken etkinlikleri, böylesi bir kitapta bulmayı asla ummayacağınız ve bu önyargınızı tuzla buz edecek şiirsel ve edebi bir dille sunuyor. Mesela, Ayvalık'tan "zeytin gözlü güzel", Fethiye'den "yazın cırcırböceği", Datça'dan "koyların efendisi" olarak söz ederek…

Salyangoz ve Tiyatro

-Ankara Sanat Tiyatrosunun Kuruluş Öyküsü-, Bülent Akkurt, Alfa Yayınları, Mayıs 2005, 318 s.

Bu kitapta, Ankara Sanat Tiyatrosu'nun (AST) kuruluş öyküsünün yanında, "tiyatro"da yaşanan olaylar ve oyuncular, yazarlar, yöneticiler, teknisyenler, işçiler ve seyircileriyle tiyatro sevdalıları var. 1963'ten beri perdesini açmayı sürdüren, Ankara'nın ikinci özel tiyatrosu AST'ın kurucularından Bülent Akkurt'un yazdığı kitap, Haldun Dormen'in önsözüyle okurlarla buluşuyor.

Lezzetli Balık ve Deniz Ürünleri Yemekleri

Berrin Ardakoç, Geçit Kitabevi, 2004, 256 s.

Balık ve kabuklu deniz ürünleriyle yapılan 263 çeşit yemek tarifi bulunan kitapta, ayrıca 73 balık ve 13 kabuklu deniz ürünü tanıtılmış, balıkların temizlenmesi, fileto çıkarılması ve pişirilmeleri ile ilgili "püf noktaları" verilmiş. Üç tarafı denizlerle çevrili ülkemizde daha çok balık yenilmesi dileğiyle kitabı önerelim.

İkarus'un Kanatları

Kürşat Başdemir, Sistem Yayıncılık, Mayıs 2005, 280 s.

Arkeolojik bilgilere yaslanan bir roman, *İkarus'un Kanatları*. Mekânlar: Eski dünyanın parlak döneminin sonunu yaşayan Akdeniz Uygarlığı'nın limanları. Depremlerle sarsılan Efes, köleliğe karşı ölümü yeğleyen Ksanthos, ünlü kütüphanesi ile İskenderiye… Zaman: MÖ 120-MS 20.

Gıdıklanan Özne

Zizek'in temel eseri kabul edilen *Gıdıklanan Özne*, günümüzdeki küresel kapitalizm ve onun ideolojik eklentisi liberal demokratik çokkültürcülüğün karşısına solcu ve anti-kapitalist bir tasarımın çıkarılabilmesi yönünde bir çaba. Kitabında, düşünürler arasındaki geçişlerle, etkiler ve sonuçlara dair bir yolculuk yapan Zizek, Kant, Hegel, Heidegger, Adorno, Althusser, Foucault, Balibar, Laclau, Mouffe gibi isimler üzerinden çizdiği kuramsal çerçevede, kartezyen-özneden yola çıkarak çağımızı sarsacak yeni politik öznelerin izini sürüyor.

Slavoj Zizek, Çev. Şamil Can, Epos Yayınları, Mayıs 2005, 476 s.

Nalân Mahsereci

Hitit metninde Parha Helenistik ve Roma Dönemi'nde Perge

Perge'nin Helenistik Dönemi de mamur, ama gelişmesi Roma Dönemi'nde doruğa ulaşmış. Ancak son dönemlerde, bir Hitit metninde geçen Parha kentinin, Perge olduğu ileri sürülünce; sondaj çalışmalarıyla kent tarihinin MÖ 4 binlere indiği ve bu tarihten sonra kesintisiz yerleşme olduğu ortaya çıkarılıyor. Bu Yunan kolonizasyonundan önce, bölgede yerli halkın yaşadığına ve gelenlerin yerli halkla kaynaştığına bir kanıt. Ve 60 yıl önce başlayan Perge kazılarının sadece görkemli anıtsal eserleri değil, çok önemli tarihsel bilgileri de ortaya çıkarmaya devam edeceğine...

Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu ile söyleşi
İÜ Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü ve Klasik Arkeoloji ABD Başkanı

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nde klasik arkeoloji kazılarının ilki, Perge kazıları. Neredeyse 60 yıldır, Türkiyeli bilim insanlarınca kazılıyor. Perge'nin söylencesel kurucuları, birazdan okuyacağınız gibi Troia Savaşı'na katılmış, Akhalı efsanevi kahramanlar. Bence kenti kazanlar da birer efsanevi kahraman.

1946'da, Türkiye'de Klasik Arkeoloji'nin öncülerinden Arif Müfid Mansel başkanlığında başlatılıyor, kazılar. İkinci Kazı Başkanı, adı Perge heykelleriyle özdeşleşmiş, Türkiye arkeolojisinin analarından sayılan, Prof. Dr. Jale İnan. Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu ise, hocalarının ardından, 20 yıldır kazı çalışmalarını yönetiyor. Sayın Abbasoğlu'nun kazıların ömrüyle ilgili öngörüsü, "Perge 33. kazı başkanını da görecek" biçiminde.

Perge, Helenistik Dönem'de de parlak bir dönem yaşıyor, ama gelişmesi MS 2. yüzyılda, Roma Dönemi'nde doruğa ulaşmış. Her iki döneme ait, onarım ve koruma çalışmalarıyla ayağa kaldırılmış görkemli anıtsal yapılar karşılıyor, antik kenti ziyaret edenleri. Ancak son dönemlerde, bir Hitit metninde sözü edilen Parha kentinin, Perge olduğu ileri sürülünce, Haluk Abbasoğlu başkanlığındaki sondaj çalışmalarıyla Perge'nin tarihinin MÖ 4 binlere indiği ve bu tarihten sonra kesintisiz bir yerleşime sahne olduğu ortaya çıkarılıyor. Bu da Yunan kolonizasyonundan önce de, bölgede yerli halkın yaşadığına ve gelenlerin yerli halkla kaynaştığına bir kanıt oluyor. Ve 60 yıl önce başlayan Perge kazılarının sadece görkemli anıtsal eserleri değil, çok önemli tarihsel bilgileri de ortaya çıkarmaya devam edeceğine…

"Tüm kabileler ülkesi" Pamphylia

Sayın Haluk Abbasoğlu, Antik Perge Kenti'nden önce, içinde yer aldığı Pamphylia (Pamfilya) Bölgesi'nden söz edelim. Bu ad, belli coğrafi sınırlar içindeki topraklara verilen bir ad mı; yoksa siyasi-yönetsel bir birliğe mi işaret ediyor?

Pamphylia adı için iki tane teklif var. Bir söylenceye göre Troia Savaşı'na katılan Akhalı komutanlar, içlerinden bazılarıyla birlikte, Batı ve Güneybatı Anadolu'ya gelerek kentler kuruyorlar. Mopsos, Kalkhas, Riksos gibi farklı kentlerden gelen efsanevi kurucular da Pamphylia'yı beğeniyor, yerleşiyor ve aralarında Perge'nin de olduğu kentleri kuruyorlar. Buraya "tüm kabileler ülkesi" anlamına gelen Pamphylia adını veriyorlar. Demek ki, bu komutanlar Yunanistan'ın çeşitli kentlerinden geliyorlar; beraberlerinde de gene çeşitli yerlerden gelenler var ki, buraya "tüm kabileler ülkesi" diyorlar. Bir başka söylenceye göre, bu komutanların en önde geleni olan Mopsos'un kız kardeşinin adı

Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu, Nalân Mahsereci'nin sorularını yanıtlıyor.

Pamphyle, onun için buraya Pamphylia deniyor.

Pamphylia Bölgesi'nin coğrafi sınırlarını saptamak ve kırmızı çizgilerle kesin olarak çizmek kolay değil. Kuzeyde Toros Dağları, güneyde Akdeniz, doğuda Alanya, batıda da Phaselis'e kadar olan kısımla sınırlı. Phaselis, bazen Pamphylia'da gözükür, bazen Likya'da. Roma Dönemi'nde Pamphylia ve Likya birleşir, tek bir eyalet olur.

Bölgenin adı ise anlattığım gibi çok daha eski. Bölgenin kendi içinde ortak bir idaresi yok. Her bir kent başlı başına bir kent devletidir. Örneğin Side bağımsız, Perge de öyle. Sonra Attaleia kurulur, ki bugünkü Antalya'dır, en son kurulan kent odur. Pers hâkimiyetinden sonra, buralar İskender'in imparatorluğuna dahil olur. Ondan sonra da Roma İmparatorluğu'na bağlanırlar.

Pamphylia içinde kabul edilen diğer kentler hangileri?

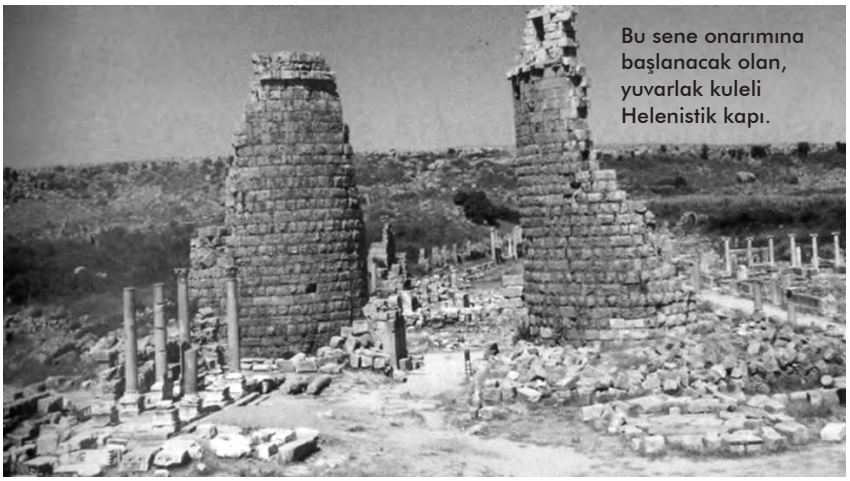
Perge, Side, Aspendos, Sillyon, Attaleia, Manavgat yakınlarındaki Lyrbe, ki bu şehir eskiden Pamphylia Seleukeia'sı olarak biliniyordu. Sonra Selge. Bunun dışında Pamphylia ile Pisidya sınırı arasında kalan, ancak Pamphylia'dan ulaşılan, Etenna, Kotenna, Pednelissos gibi birtakım kentler de var. Magydos var, küçük bir liman kenti.

Saydığınız kentler, lokalize edilmiş mi?

Evet hepsi lokalize edildi. En son lokalizasyon, Pamphylia Seleukeia'sı diye bilinen yerleşmenin Lyrbe olduğunun kabul edilmesiyle gerçekleşti.

Bu kentlerin kaçında kazı var?

Bunların arasında uzun süredir, sistemli olarak kazı yapılan yer, Perge. Sonra Side gelir. Side'de son yıllarda devam eden daha çok onarım çalışmalarıdır. Aspendos ve Sillyon'da kapsamlı kazılar olmadı. Pamphylia Seleukeia'sında dört yıllık bir çalışma oldu, bırakıldı. Ama Perge'de ilk kazı 1946 yılında başladı ve bugüne kadar, bazı aralıklar dışında, 1967'den beri de kesintisiz olarak, devam etti.

Bu sene onarımına başlanacak olan, yuvarlak kuleli Helenistik kapı.

Perge'nin Pamphylia içinde diğerlerinden ayrılan bir konumu var mı?

En iyi araştırılmış kent olması dolayısıyla, Pamphylia'nın yerleşim tarihini değiştirdi Perge kazıları. Biraz önce bir mitostan bahsettim. Troia Savaşı'nın kahraman komutanlarının bu kentleri kurduğu varsayılıyor dedim. Yani MÖ 1200'lerde kurulmuş diye düşünülebilir. Ama biz çalışmalarımız sonucunda, Perge'deki yerleşimin MÖ 4 bine kadar gittiğini öğrendik. Akropoliste yaptığımız kazılarda, 4 küp ve içindeki çocuk gömülerinin Kalkolitik Dönem'e C 14 tarihlemesine göre de MÖ 4256-4038'e ait olduklarını anladık. Akropoliste Tunç Çağı ve Demir Çağı'nın varlığı, sürekli yerleşim olduğunu ortaya çıkarttı. Çeşitli duvar, taş alet ve keramik buluntularla temsil edilen Tunç Çağı tabakalarına karşın, Demir Çağı'na ait yapıların planları ve nitelikleri daha belirgin.

Bütün bunlar neyi gösteriyor? Troia Savaşı'ndan sonra Batı'dan gelen Yunanlılar'dan önce de, bölgede yaşayan yerli halk var. Yerli halk kendi dilini konuşuyor, kendi alfabeleriyle yazıyor. Filolojik olarak biliyorduk zaten; Side'de çiftdilli yazıtlar bulunmuştu, hem yerel dille, hem Yunanca yazılmış. Demek ki Yunanlılar, 1200'lerde geldikleri zaman, var olan yerli halkla kaynaşıyor, kendine özgü, yeni bir kültür oluşturuyorlar.

Pergeliler kentlerini şiirlerle övüyor

Perge agorasının kuzeyinde ele geçen, MS 3. yüzyıla ait yazıtta, şiir şeklinde şunlar yazar:

"Eskiden beri Pamphylia yurdunun/ Başkenti idim/ 'Müstesna' diye ünlemişti beni/ güçlü hükümdarlardan biri/ Tacitus'un emriyle de/ Metropolis oldum/ Antoninus beni, 'dost ve/ müttefik' olarak ünledi…"

Perge'nin ağzından yazılmış bu yazıttan ayrı bir yazıtta, Pergeliler kentlerini överler:

"Varol sen Perge! Tek dokunulmaz yurt sensin/ Varol sen Perge! Efendimiz (Tacitus'un) haznedar kenti sensin/ Varol sen Perge! Sende üne ulaşır soylu senatörler/ Varol sen Perge! Pamphylia'nın yüce kenti/ Varol sen Perge! Asla sahtelik yoktur işinde…"

Perge'nin adı Hitit Dönemi'nde Parha

Pamphylia içine kapalı bir kültür, ancak yaptığımız kazılar sonucunda doğuda Tarsus'la, güneyde Kıbrıs'la yakın ilişkileri olduğunu anladık. Kıbrıs kökenli keramiklerle, bunların yerel yapımları, keza sınırlı da olsa Myken Dönemi'ne ait orijinal ve yerel keramikler bulduk. Orta Bronz Çağ'da Orta Anadolu'yla ilişkileri var. Bu ilişki daha sonra da devam ediyor; delili Boğazköy'de bulunan bronz bir tablet. Boğazköy'de bulunan bu tablette, Hitit Kralı IV. Tuthalia, Tarhuntaşşa Kralı Kurunta ile bir sınır antlaşması yapıyor. Bu antlaşmada, Kaastaraia Nehri ke-

Kuzey-güney doğrultusundaki sütunlu cadde.

narındaki Parhaa Kenti'nin bir sınır kenti olduğu söyleniyor. Dilbilimciler, Kaastaraia Nehri'ni, Kestros, yani bugünkü Aksu; Parha'yı da Perge olarak tanımlıyorlar. Buna dayanarak, Perge'nin anıtsal olan Roma Dönemi kalıntılarını araştırmaya devam ederken, bir yandan da daha eskisini aramaya başladık. Ve bu bronz tabletin tarihlendiği MÖ 1400'lerden daha da öncesine gittik. Yani Hititler Dönemi'nde Parha olarak bilinen kenti, arkeolojik ya da filolojik bir belgeyle kanıtlamadık ama, burada çok daha eski bir yerleşimin olduğunu kanıtladık. Bu bakımdan önemli.

Perge gibi, Pamphylia'daki diğer yerleşmelerin de adı Yunanca değil sanırım. Aspendos, Side…

"Ss", "nd", "nth" son eki olan isimler, yerli Anadolu dillerindendir, Yunanca ile bağdaşmaz. Örneğin, Termessos, Telmessos, Halikarnassos, Kadyanda, Aspendos… Side adının yerli dilde "nar" anlamına geldiğini biliyoruz; ama Perge'nin ne anlama geldiğini bilmiyoruz. Ama sözünü ettiğim gibi Perge'nin Parha'dan türemiş olduğu fikri var. Kaastaraia da Kestros olmuş, Yunancalaşmış, günlük kullanım diline dönüşmüş.

Perge'nin coğrafi konumundan söz eder misiniz?

Perge bugün Antalya'nın 18 km doğusunda, Antalya-Serik karayolunun 2 km kuzeyinde, Aksu beldesinde bulunmakta. Eski bir Köy Enstitüsü olan, Aksu Öğretmen Okulu'nun yanından geçiyor yol. Ulaşımı rahat, asfalt bir yolla harabelere kadar ulaşılıyor. Perge kıyıdan 11 km içeride, kentin Akdeniz'le bağlantısını sağlayan Aksu (Kestros) 4 km doğusundan akıyor.

Roma Dönemi Perge'si çok görkemli

Daha önceki yanıtlarda biraz girdiniz ama, Perge'nin kültür katlarını sırayla söylersek…

Orta Tunç, Geç Tunç, Demir Çağ, Arkaik, Klasik, Helenistik, Roma, Bizans ve Geç Bizans Dönemleri var. Yani, MÖ 4 binle, MS 700'e kadar, aşağı yukarı 5 binyıllık bir zaman dilimi arasında çalışıyoruz. Helenistik ve özellikle Roma Dönemleri, en parlak dönemleri.

MÖ 7. yüzyıl başlarında kente Rhodos tarafından ikinci bir Yunan kolonizasyonu olmuş, bu dönemde kent 60 m yüksekliğinde düz bir tepe üzerinde, akropoliste gelişmiş. Akropolisin güneyinde yer alan iki tepe (Koca Belen ve İyilik Belen) yerleşimi savunmaya elverişli kale haline gelmiş ve nitekim kent bu üç tepenin arasında gelişmiş. Olasılıkla kent MÖ 5. yüzyıl boyunca Helenleşmiş. Helenistik Çağı çok parlak, bu dönemde kent akropolis yamaçlarından başlayıp ovaya yayılıyor. Geç Helenistik ve Roma Dönemi'nde kent düzlükte, aşağı şehirde gelişiyor.

Perge'ye gezmeye gelen okurlarımız, hangi yapılarla karşılaşacak?

Aksu'dan geldiğiniz zaman, karşınıza ilk olarak MS 2.-3. yüzyıllara tarihlenen tiyatro çıkıyor, Perge'de. Hemen doğusunda bir stadium yer almakta. Anadolu'da en iyi ayakta kalmış stadium ve tiyatrolardan buradakiler. Tiyatro ve stadium kent surlarının dışında kalan yapılar, uygun araziye göre yapılmışlar. Kentin bugün ayakta duran hemen bütün yapıları, MS 2.-3. yüzyıl Roma Dönemi'nin görkemini yansıtıyor.

Perge'nin Anatanrıçası Anadolulu Artemis

Hangi Antikçağ yazarları söz ediyor Perge'den?

Coğrafyacı Strabon söz ediyor, özellikle de Artemis Tapınağı'ndan. Söylediğine göre, tapınak kentin yakınında yüksekçe bir yerde. Kentin Anatanrıçası Artemis Pergaia. Biliyorsunuz, Artemis Kibele'nin devamı. Ve kendine özgü görünüşüyle bir Ephesos'da (Efes) var, bir de Perge'de. Gerek Artemis, gerek erkek kardeşi Apollon Likyalı olarak geçer, eski ozanlarda. Anadolulu bir Tanrıçadır Artemis, ama daha sonra Helenleşmiştir. Zaten, Perge'de Roma çeşmesinde devşirme olarak kullanılan MÖ 5. yüzyıla ait arkaik bir yazıtta, Wanassas Preia, "Perge'nin Hatunu" olarak geçer adı. Parha, önce Preia, sonra Perge olmuş olmalı. Perge'nin Hatunu olarak, Artemis'in öncüsünden söz ediyor.

MS 2. yüzyılda yaşamış Hatip Polemon da, yine Artemis Tapınağı'nın büyüklük, güzellik ve inşa bakımından harika bir mabet olduğunu söyler. Memleketin en ücra yerlerinden bu tapınağı ziyarete gelenler olduğunu belirtir.

Artemis inancının Perge'de nasıl yaşandığına dair izler saptayabildiniz mi? Antikçağ yazarları Artemis Tapınağı'ndan söz ediyor ama tapınağı bulamamışsınız sanırım…

Tapınağı'nın yerini bulamadık, ama sikkelerin üzerinde Artemis Tapınağı'nın tasvirleri var. Yazıtlardan Artemis'in kentin Anatanrıçası olduğunu biliyoruz. Roma Çağı'nda, Hadrianus Dönemi'nde kentte yaşamış, Plancia Magna adında bir kadın var. İdareci ve aynı zamanda Artemis kültünün başrahibesi. Yani Artemis tapınımı var, fakat tapınağını henüz bulamadık.

Artemis ne Tanrısı?

Artemis, Yunan dünyasında Avcı Tanrıça olarak geçer. Anadolu'da biraz Kibele'nin devamı olarak, Tabiat Tanrıçası karakteri de mevcuttur. Hayvanlara hükmeden Tanrıçadır.

Stadiumdan sonra kentin Geç Dönem kapısıyla karşılaşıyorsunuz, surlarla birlikte. Geç Dönem kapısından içeri girdiğinizde, Helenistik Dönem kapısı karşınıza çıkıyor, bu kapının yuvarlak kuleleri var. Geç Dönem ve Helenistik Dönem kapıları, Perge'nin simgesi olmuş kapılar.

Roma Dönemi'nde Helenistik Dönem'den kalan surları ve kapıyı kullanmışlar mı?

Tabii. Ancak Roma, Augustus Dönemi'nden itibaren, artık bütün Akdeniz Bölgesi Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında olduğundan, yani Akdeniz Roma Gölü olduğundan, ki Osmanlı Dönemi'nde de böyledir, surlara gereksinim duyulmamış. Savaş olmadığından, Pax Romana dediğimiz bu sürekli barış döneminde, şehir surların dışına taşmaya başlıyor. Devlet ve zenginler, kenti güzelleştirmek ve ihtişamını göstermek için çok görkemli yapılar yapıyorlar. Bu yapıları, kente gelen imparatorlara hediye ediyorlar. MS 2. ve 3. yüzyıllar Perge'nin en parlak dönemleri. Böylece kent, MS 3. yüzyılda Roma zayıflamaya başlayıncaya kadar genişliyor. Bu tarihten sonra, o genişleyen kısmı tekrar surlarla çeviriyorlar. Bu çok açık bir biçimde görülüyor. Perge'nin Geç Dönem kapısı ve Helenistik Dönem kapısı arasında 500 yıllık zaman farkı var. Helenistik Dönem kapısı MÖ 3. yüzyılın sonu, dışarıdaki Geç Dönem kapısı MS 3. yüzyıl. Doğudaki ve batıdaki kapılar ise, günümüze iyi durumda gelmemiş.

Güneydeki iki kapı arasında kalan alanın batısında anıtsal çeşmeler (nympheum) ve büyük bir hamam yapısı var; doğusunda ise agora. Agora, Helenistik surlar yıkıldıktan sonra, onların üstüne yapılmış.

Helenistik kapıdan geçerek girdiğiniz arkadaki oval avluda kentin efsanevi kurucularının isimlerinin olduğu yazıtlar var. Bunlar: Mopsos, Kalkhas, Riksos, Labos, Machaon, Leonteus ve Minyasas. Oradan başlayan bir sütunlu cadde, akropolise kadar gidiyor. Cadde bir yerde kavşak yapıyor, doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusunda olmak üzere iki önemli sütunlu cadde mevcut. Kavşakta, Demetrios ve Apollonios kardeşlerin zafer takı yer alıyor. Kuzeybatısında ise İulius Cornutus ve karısı tarafından İmparator Nero'ya ithaf edilen palaestra (beden eğitimi etkinliklerinin yapıldığı, genellikle hamamla ilintili mekân) var.

Agora

Bir su kenti: Perge

Kuzey güney doğrultusundaki sütunlu cadde, akropolis eteğinde, Hadrianus Dönemi'ne ait bir çeşmeyle son buluyor. Bu çeşme çok özel bir yapı. Ortası çeşme ve orada Aksu Nehri'ni sembolize eden Nehir Tanrısı Kestros'un heykelinin altına su çağlayan yaparak akıyor, önündeki havuzu dolduruyor ve kentin anacaddesi olan kuzey-güney doğrultusundaki sütunlu cadde boyunca güneye, Helenistik kapıya doğru, 1,5 km boyunca bir kanaldan yoluna devam ediyor. Bir su kenti Perge. Bir bulvar düşünün, iki şeritli caddesi var ve ortasından bir su kanalı akmakta. Böylece kanal kente bir ses ve serinlik sağlıyor, sıcak günlerde. Kanalda 8 m'de bir set yapmışlar: Su bir havuzda toplanıyor ve öbürüne akıyor. Böylece dinleniyor ve temizleniyor. Caddenin iki yanı

Perge'de kadın yönetici

Yakınlarda okuduğum "Atina Yaşantısında Bir Gün", "Antikçağ'da Kadın Filozoflar", "Aşkın En Güzel Tarihi" adlı kitaplarda anlatılanlardan çıkardığım, Ege ve Roma dünyasında kadının ikincil bir konumunun olduğu, daha çok kutsal ailenin devam ettiricisi ve geleceğin vatandaşlarını doğuran ve büyüten olarak bir önemlerinin bulunduğu; evde, dört duvar içinde ömür tükettikleri ve sosyal yaşama herhangi bir biçimde katılamadıkları… Tabii hetereler ve köleler gibi istisnai kadınlar hariç. Ama siz Roma Dönemi Perge'sinde idarecilik yapmış bir kadının varlığından söz ediyorsunuz…

O bakımdan kadına önem veren bir yer olarak, Anadolu'da çok ayrıcalıklı bir yeri var Perge'nin. Dediğim gibi Plancia Magna'nın çok önemli bir görevi var. Aşağı yukarı bugünkü belediye başkanlığı gibi bir görev. Bu idarecilik görevinin yanında söylediğim dinsel görevi mevcut. Zaten babası ve kardeşi konsüllük yapmış, soylu bir aileye mensuplar. Plancia Magna kente çok sayıda yapı yaparak hizmet etmiş. İmparator Hadrianus geldiğinde kente, bir zafer takı hediye etmiş; buna karşılık halk da şükran borcunu ödemek için Plancia Magna'nın heykellerini dikmiş. Bu heykellerin altındaki kaidelere, Plancia Magna'nın görevlerini yazmışlar. O bakımdan Perge, Anadolu'da kadının, MS 2. yüzyılın başında, görev aldığı bir yer olarak, çok önemli. Feministler için iyi bir idol.

Pergeli Plancia Magna heykeli. Kaidesindeki yazıtta "kentin idarecisi", "Artemis ve imparator kültü rahibesi" unvanları yazılı.

Roma kültürünün, Anadolu'da yerelleştiğinin, bu toprakların kültürüyle sentezlendiğinin kanıtlarından biri bu da belki…

Tabii ki, Anadolu anaerkil bir toplumdur. Anatanrıça kavramı, taa Çatalhöyük'ten, Neolitik Dönem'den beri var olan bir şeydir.

Anıtsal çeşme ve kapı kompleksi.

sütunlu galerilerle akropolise kadar uzanıyor. Onların arkasında da dükkânlar ve konutlar mevcut.

Suyla ilgili diğer yapılar da önemli tabii. İki tane hamamı ve üç tane anıtsal çeşmesi var. Çeşmelerden biri akropolis eteğindeki Hadrianus Çeşmesi, diğeri de Septimius Severus ve karısı İulia Domna'ya ait.

Su, Aksu'dan mı getiriliyor?

Su iki ayrı koldan geliyor. Bugünkü Kurşunlu Şelalesi'nin yakınlarında, Aksu'nun bir kolundan geliyor, biri. Güneyde ise Düden'den geliyor. Kurşunlu şelalesinden gelen su, kentin batı kapısından giriyor; sırasıyla oradaki hamamı, palaestrayı besleyerek, akropolis eteğindeki Hadrianus Çeşmesi'ne bu yolla ulaşıyor.

Nasıl taşıyorlar suları?

Su kemerleri ve toprak künklerle. Su sadece kentin belli yerlerinde yok, evlerin içine kadar giriyor. Evlerde o kadar güzel çeşmeler var ki, sanki o büyük çeşmenin küçük birer modeli gibi. Sarnıçlar ve kanalizasyonlar her yerde mevcut. Atık su sistemini çok güzel kurmuşlar. Biz antik kanalizasyonu kazıp temizledikten sonra kent meydanında yağmur suyu birikmemeye başladı. Su doğuya, Aksu'ya doğru akıyor. Bir de, sütunlu caddede ve evlerde bulduğumuz pek çok kuyuda hâlâ kullanılabilir su mevcut.

Hamamların yapı özellikleri neler?

İki hamamı var. Kuzey ve güney hamamları. Her iki hamamda kentin çıkış kapılarına yakın ve batıdan gelen su yollarının üzerinde kurulu. Batı kapısı yakınındaki kuzey hamam, büyük olasılıkla Cornutus'un yaptırdığı palaestra ile ilgili. Güney hamam, Roma İmparatoru Vespasianus Dönemi'nden Septimius Severus Dönemi'ne kadar üç evre gösteriyor. Günümüze oldukça iyi kalmış durumda. Çeşitli havuzları var, sıcak ve soğuk salonlarının duvarları ve tabanları çeşitli renklerde mermerlerle kaplı. Bu salonlar ayrıca Tanrılar, Tanrıçalar, çeşitli imparatorlar ve mitololojik figürlerin heykelleriyle süslüydü. En az 40-50 heykel vardı. Bu heykelleri, yazıtlı kaidelerinden Claudius Peison adlı bir Pergeli'nin yaptırdığını öğreniyoruz.

Eğitimle ilgili yapı buldunuz mu?

Hayır, eğitimle ilgili bir yapı bulamadık. Ancak şunu biliyoruz. O dönemdeki hamamlarda, beden eğitiminin de yapıldığı özel yerler var, palaestra deniyor. Fikir eğitiminin yapıldığı bir mekân da var. Yani boks, güreş, atlama, sıçrama gibi basit spor faaliyetlerinde bulunan gençlere, hocaları tarafından fikri eğitim buralarda verilmekte. Aynı zamanda yıkanmaktalar. Ama bir lise binası gibi, sadece eğitime dönük bir binayı henüz bulamadık.

Ege dünyasında, Roma'da da beden eğitimi ve kuramsal eğitim iç içe…

Beden eğitimi, o dönemin eğitim sistemi içinde çok önemli bir yerde. Hamam da gymnasium karakterini devam ettiriyor, Anadolu'da birçok yerde.

Konutlar ve gömütler…

Evleri de kazdınız…

Evler kentin içinde, mezarlık kentin hemen dışında. Evlerin ilginç birkaç tanesini kazdık. Bunların bir tanesinin kapladığı alanın 300 m^2'yi geçtiğini ve önemli, hatta dinsel görevi olan bir kişiye ait olduğunu saptadık. Tuvaletinden mutfağına, yatak odasından yemek odasına kadar her şeyi tespit ettik. Yemek masalarını, tören salonunu ortaya çıkardık. Ve hepsi küçük, üstü açık avlu etrafındaki mekânlardan meydana geliyor. Bazıları iki katlı. Evin çeşme, kuyu, sarnıç ve atık su kanalizasyonu günümüze kadar iyi durumda gelmiş.

Kentin içine gömü yok. İslam'da da köyün dışında yapılır mezarlıklar. Ama şimdilerde kentin içinde kalıyorlar tabii. O dönemde, muhakkak şehrin dışına gömülürdü ölüler. Perge'nin doğu ve batısında iki büyük nekropolis (mezarlık) var. İyi araştırdığımız batı nekropolisi, kentin batı kapısından başlayarak, kuzeye doğru giden bir mezarlık caddesinin etrafındaki çeşitli mezar yapıları ve lahitlerden oluşuyor. Akropolisin eteklerinde Helenistik Dönem'e ait daha basit lahitler var. Bunlardan da kentin akropolisten aşağıya doğru yayıldığını anlamaktayız. Roma İmparatorluk Çağı'nda, düzlükte, çeşitli tipte görkemli mezarı olan bir nekropolis haline gelmiş. Mezarlık caddesinin her iki yanında yan yana ve arka arkaya çok sayıda MS 2.-3. yüzyıllara ait mezar ortaya çıkarttık. Basit toprak gömüden, çok zengin süslemeli lahte kadar Roma dünyasına ait her türlü mezar yapısının örnekleri var. Tonozlu mezar odaları, anıtsal mezar yapıları, tapınak tipi mezarlar, podiumlu mezarlar, yerel taştan veya ithal mermerden zengin süslemeli lahitler, kayaya oyulmuş ya da basit kiremitten mezarlar gibi…

Muhtemelen mezarlık caddesini

MS 5. yüzyıl evi.

koruyan Tanrıça Nemesis Enodia'nın rahibi Magnos'un oğlu Euthykhianos'un olan "lahit evi" duvarlarındaki freskleriyle çok ilginç. Cenaze ziyafeti sahnesi ile cenneti simgeleyen ve tavana kadar uzanan çiçek ve yaprak tasvirleri günümüze kadar gelmiş.

Bulduğumuz mezarların hepsi çok iyi durumda, tek sıkıntımız buranın 1. derece arkeolojik sit olmasına rağmen, özel mülkiyette ve hâlâ kamulaştırılmamış olması. Umarım bu alan yakında kamulaştırılır.

Çanak-çömlek formları yoksullaşmayı gösteriyor

Evler ve mezarlar sosyal yaşam ve sosyoekonomik sınıflar hakkında fikir veriyor mu?

Çok büyük fikir veriyorlar. Örneğin, konutlardan elde ettiğimiz çanak-çömleklere bakarsak, MS 1. yüzyılda, Roma'nın zengin döneminde çok kaliteli ve form olarak düz tabakların var olduğunu görüyoruz. 3. yüzyıla doğru giderek seramiğin kabalaştığını ve kapların çukur bir form kazandığı anlaşılıyor. Çukur formun kullanılması neyi gösteriyor? Demek ki artık kuru yiyecekler, balıklar ve etler değil, ağırlıkla bulamaç ve çorba gibi sulu yemekler yeniyor. Fakirleşme var demek ki. Tarihte de biliyoruz ki, MS 1.-2. yüzyıl Roma'nın en parlak dönemidir, sonra giderek zayıflar.

Aile ya da şahıs mezarlarında da birtakım yazıtlar var. Bu yazıtlarda, "Kim bu mezarı izinsiz kullanırsa, kutsal devlet hazinesine belli bir miktar para cezası verecek" yazılıdır. Bu para, MÖ 1. yüzyılda 500 denarius iken, MS 3. yüzyılda 2500 denarius olur. Demek ki bir enflasyon var ve paranın değeri düştüğü için, cezanın miktarı artıyor. Bu da çanak-çömlekteki değişimle aynı şeye işaret ediyor. Sikke basımında da aynı fakirleşme mevcut, oradan da anlıyoruz.

Kent ağırlıkla ticaretle mi geçiniyor? Ticaretiyle ünlü oldukları bir ürünleri var mı?

Tabii ki ziraat yapılıyor, topraklar bereketli. Zeytin ve diğer zirai mahsuller var ama öncelikle şu yetiştirilir diye özel bir bilgimiz yok. Perge'nin çok yakınında, bugünkü Karpuzkaldıran Mevkii'nde yer alan Magydos, deniz kenarında küçük bir liman işlevini görüyor. Aynı zamanda Aksu Nehri'nde de bir nehir limanı bulunuyor. Nehrin yukarısındaki kentlerin malları gelip, deniz veya nehir ticaretiyle, Akdeniz'in çeşitli yerlerine ulaştırılabiliyor.

Perge Tiyatrosu, Aspendos'dakinden daha görkemli

Basına zaman zaman yansıyan haberlerde, Perge tiyatrosu, Aspendos tiyatrosu ile kıyaslanır. Aspendos'a göre daha görkemli bir mimasinin olduğu ve kültürel etkinlikler için de kullanılabileceği söylenir…

Perge tiyatrosu, heykeltıraşlık eserleri ve süslemeleri açısından Aspendos tiyatrosundan daha görkemli. Ancak Aspendos tiyatrosunun sahne binası ve oturma kademeleri günümüze daha iyi durumda gelmiş. Perge tiyatrosu onarıldığı veya yeniden sağlamlaştırıldığı takdirde, çok güzel bir görünümü var. Sahne binasını Tanrı Dionysos ile ilgili frizler süslüyor, üst katlarda da Kentauros ve Gigantlar'la mücadele sahnelerini betimleyen frizler var.

Tiyatro, İmparator Nero'dan Ta-

Traianus heykeli, güney hamamdan.

Perge tiyatrosu.

citus'a dek 200 yıllık bir süreçte tamamlanmış. Helenistik geleneğe göre, bir tepeye yaslanmış olarak yapılan tiyatronun sahne binasının dış duvarı, olasılıkla bir onarım sonucunda, anıtsal bir çeşme yapısıyla desteklenmiş. Tiyatronun karşısında yer alan stadiumun, tiyatroyla aynı zamanda yapılmaya başlandığını ve olasılıkla daha kısa sürede bitirildiğini söyleyebiliriz.

Tiyatro ve stadium kaçar kişilik?

Buna çok göreceli yanıt verebiliriz, en az 6-7 bin kişilik. Bazıları 9-10 bin kişilik diyor, ama ben o kadar olduğunu sanmıyorum.

Kentin nüfusu hakkında bilgi veriyor mu bu rakam?

Kesin olarak bilgi vermiyor. Tiyatroda bir şölen olduğunda veya stadiumda bir sportif müsabaka yapıldığında, sadece o kentte oturan insanlar gelmiyor, bütün çevreden geliyorlar. Nasıl şimdi, uluslararası olimpiyatlara birçok yerden katılım oluyor, öyle. Örneğin Perge'de bir yazıttan, Ephesoslu bir atletin başarı kazandığını anlıyoruz.

Tiyatro ve stadiumda nasıl etkinlikler oluyor?

Tiyatroda tiyatral oyunlar, stadiumda da spor faaliyetleri yapılıyor. Koşular, uzun atlamalar, disk atmalar gibi müsabakalar oluyor. Bir ara Roma Dönemi'nde gladyatör oyunlarının yapıldığını biliyoruz. Stadiumda ayrıca araba yarışları yapılıyor. Tiyatroda su oyunlarının yapıldığını da biliyoruz Roma Çağı'nda. Tiyatronun orkestra dediğimiz yuvarlak kısmı suyla doldurulup, su savaşlarını canlandıran naumakhia denilen temsili oyunlar oynanıyor.

Zafer takları nasıl yapılar?

Bunlar ya bir zaferi kutlamak ya

da önemli bir kişiyi onurlandırmak üzere inşa edilmiş, tek ya da çok geçişli, kemerli Roma Dönemi yapılarıdır. Perge'de iki tak bilmekteyiz; biri MS 1. yüzyıla tarihlenen tek geçitli Demetrios-Apollonios Takı, diğeri ise üç geçitli, İmparator Hadrianus'a ithaf edilmiş onurlandırma takı.

İki katlı anıtsal mezarın alt kat kuzey odasındaki Okeanos betimli mozaik.

Perge heykeltıraşlık okulu

Perge'de bir heykeltıraşlık okulunun varlığından söz edilir…

Heykeltıraşlık okulunun yerini bulamadık henüz. Ama bir heykeltıraşlık okulunun olması lazım, çünkü Perge heykelleri çok kaliteli ve iyi durumda zamanımıza kadar korunmuş. Sadece heykeller değil, lahitler de aynı şekilde. Çok kalitelileri var, bu da ancak burada bir heykeltıraşlık okulunun varlığıyla gerçekleştirilebilir.

Bu ekolu olan bir okul mu, yani Perge heykellerinin ayırt edici özellikleri var mı?

Tabii, ayırt edici özellikleri mevcut. Şunu söyleyebilirim, Perge heykelleri, Roma Çağı için Anadolu'da Aphrodisias'tan (Afrodisyas) sonra gelen en önemli okuldur. Aphrodisias daha çok tanınıyor, ama Perge onun arkasından ikincidir.

Perge'den çıkan heykeller Antalya Arkeoloji Müzesi'nde sergileniyor, değil mi?

Hepsi Antalya Arkeoloji Müzesi'nde sergileniyor, müzenin en önemli koleksiyonunu oluşturuyor.

Roma öncesi Perge'yi araştırmak…

Kazının şöyle bir zorluğu var gibi, MÖ 4 binlere uzanan bir tarih toprak altında yatıyor. Diğer yandan Perge turistik bir bölgede ve Roma ve Helenistik Dönemi'nin görkemli anıtları var. Bu nedenle belki daha eski yerleşmelere ulaşmak için, sınırlı alanları kazıyorsunuz…

Akropoliste Helenistik Dönem ve Bizans Dönemi yapıları var. Onun dışındaki boşlukta yaptığımız derin sondajda, Orta Tunç'a ait kalıntıları bulduk. Ancak bu kalıntıların birçoğu halihazırda ayakta duran ve temelleri olan Roma veya Helenistik Dönem yapılarının altında kalıyor olabilir. Böyle bir yerde bu işi yürütmek, söylediğiniz gibi hayli zor.

Bizim Perge'de dört ayrı projemiz var, hepsi kendi içinde bağımsız birer kazı gibi. Roma Dönemi öncesi Perge ile ilgili 11 yıllık bir kazı programını bitirdik. Şimdi biraz ara veriyoruz. 1. kitabımız Almanya'da basıldı. 2. ve 3. ciltler de çıkacak. Yayını tamamlayınca devam edeceğiz, Roma öncesini araştırmaya.

Onun dışında kentleşme süreçlerini incelemek istedik. Perge'deki görkemli yapıları ve heykeltıraşlık eserlerini yapan insanların nasıl yerlerde yaşadıklarını araştırmaya dönük çalışmalarımız oldu. Konutla gömütü bir arada götürmek gerek. Yani, insanın yaşamdaki ve ölümdeki evini. Bu nedenle, nekropolis kazılarına başladık. Beş tane çok önemli lahdi özgün yerinde içeren bir mezar yapısını ortaya çıkardık ki, bildiğimiz kadarıyla Anadolu'da böyle korunmuş bir örneği yok.

Perge'nin MS 1. ve 2. yüzyıllardan günümüze kalmış olan Roma yapıları çok görkemli, Helenistik kapısı ve surları çok önemli. Bunların onarımını ve ayakta kalmasını sağlıyoruz. Mozaiklerin onarımını ve konservasyonunu da yapıyoruz. Dünya Mozaikler Birliği'ne üye olduk ve onların önerileri doğrultusunda, belgeleme ve konservasyon yaptık. İstanbul'daki Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı ile ortak olarak, "Bir sütun da sen dik" kampanyasını başlattık.

Şöyle bir şey hayal ediyorum, Perge antik kentini gezenler, bir köşede bütün görkemiyle Roma Dönemi'ni, bir köşede Helenistik Dönemi, bir köşede de Hitit çağdaşı Parha'yı görsün. Kentin tarih içindeki seyri aynı anda izlenebilsin…

Bizim yaptığımız Roma öncesi dönemi araştırma çalışmaları, prehistorik kazılar gibi henüz. Bunları görsel bir şekilde ifade etmemiz mümkün değil. Bu dönemi bilimsel olarak gösterebilmek mümkün, ama meslekten olmayanların anlayabilmesi zor. Ama ileride, arazinin büyük kısmında çalışırsak, eski dönemleri açarsak, onları da tabii ki teşhir edeceğiz. Ama aşağı şehirde yapacak o kadar çok iş var ki, zaman ve para işi bunlar.

Geç Bizans'tan sonra yerleşen olmamış

Neden terk edilmiş Perge?

Kesin olarak bilmiyoruz ama büyük bir zelzele veya güçlü bir akınla terk edilmiş olmalı. Korsan akınları var, kuzeyden gelen akınlar var. Bütün bunlar şuna bağlı: Roma'nın zayıflamasından sonra Bizanslılar'ın eline geçiyor, Bizans da gittikçe zayıflayarak ömrünü tamamlıyor. Geç Bizans Dönemi'yle Perge'de yerleşme bitmiş, Selçuklu ya da Türk-İslam yerleşimi yok.

Ama hemen yakındaki Aspendos'da Selçuklu yerleşimi var. Perge, tercih edilmemiş bir biçimde…

Selçuklu yerleşmesi Aspendos'da da var, Sillyon'da da. Biliyorsunuz o zamanlar kentler efsanelerde lanetlenmiş ya da hastalık yüzünden terk edilmiş oluyor, vs. Bazen bunun ü-

zerine gidiliyor, ama bazen de gidilmiyor. Fazla bilgimiz yok. Evliya Çelebi Karahisari Tekke olarak burayı söyler ama, sanmıyorum, söylediği yerin Sillyon olması lazım.

Arkaik Dönem'de domuz, Helenistik Dönem'de sığır yeniyor

Ören yerindeki çalışmalarınızda, başka disiplinlerden de yardım alıyor musunuz?

Bir kere mimarlarımız, topografımız, küçük ve büyük eserlerin konservasyonunu yapan uzmanlarımız var. Bunun dışında jeofizik yöntemlerle sondajlar yaptık, akropoliste ve çevrede. Özellikle Aksu Nehri'nin yatak değiştirip değiştirmediğini anlamak istedik. Çünkü Aksu Nehri'nde varlığını bildiğimiz limanı saptamak önemliydi bizim için.

Değişmiş mi yatağı?

Eskiçağ'dan beri yatak değiştirmediği ortaya çıktı. Bunun dışında arkeozoolojik çalışmalar yaptık. Belki 10 bin tane hayvan kemiğinin incelenmesi sonucunda, özellikle Arkaik Dönem'de daha ziyade domuz eti yenmesine karşın, Klasik ve Helenistik Dönem'de sığır etinin beslenmede ağırlık kazandığı ortaya kondu. Arkeobotanik çalışmalar sonunda da, bazı yerlerde zeytin küspesine rastlandı. Bir zeytinyağı işliğinin varlığına ve bu işlikten çıkan küspenin belli yerlere döküldüğüne işaret eden bir bulguydu.

Antropolojik incelemeler de yapıyoruz. Akropolis ve nekropoliste bulunmuş 114 bireye ait kemikler üzerinde, antropolojik incelemeler yapıldı. Bir kafatasında sekiz adet trepanasyon deliği tespit edildi. Müdahalenin bireyin ölümünden sonra gerçekleştiği düşünülüyor, yani bu müdahale eğitim amaçlı olabilir.

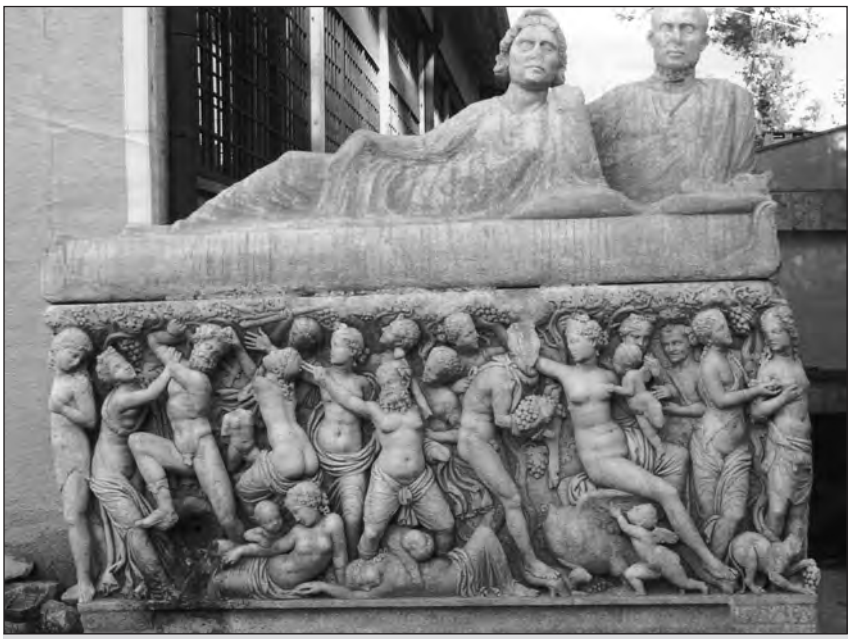
Perge'de dikili bir sütunun olsun!..

"Bir Sütun da Sen Dik" Kampanyası'ndan söz eder misiniz?

İstanbul'da kurulmuş Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı, kültür bilincini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapıyor. Birlikte nasıl bir proje yaparız diye düşündük. Restorasyon ve konservasyon çalışmaları çok büyük para istiyor. Örneğin bir zafer takının restorasyonu ve konservasyonu için 2005 fiyatlarına göre 380 bin dolara ihtiyacımız var. Tiyatroyla stadiumu onarmaya kalksak, aşağı yukarı 16 milyon dolara gerek var. Bunları sağlamak kolay değil. Küçük bağışlarla yapabileceğimiz işler var mı diye düşündük. Örneğin eski TL ile 1 milyar veren çok kişi olabilir, bu paralarla da sütunları ayağa kaldırabiliriz dedik. Küçük bir kampanyayla geçen sene 15 milyar 250 milyon topladık ve bu parayla 16 sütun diktik. Kampanya bu yıl 25-30 sütun dikmemize yardımcı olacak. Kampanya için bağışta bulunan insanların isimlerini, eğer belli bir miktarda bulunmuşlarsa, küçük bir teşekkür ifadesiyle, ayağa kalkmasına katkıda bulundukları sütunun altına plaketle yazmaktayız. Bu bir Antikçağ geleneği. Eskiden de halk kente hizmet edenlere, böyle bir yazıtla teşekkür edermiş. Biz de küçük bir plaketle teşekkür ediyoruz.

Aşağı yukarı ne kadar sütun var ayağa kalkabilecek durumda?

Sütunlu caddede ayağı kalkabilecek durumda olanlar azalmaya baş-

Kendi lahitlerinin kapağına uzanmış karı-koca

"2003'de iki katlı anıtsal bir mezar yapısı bulduk. Bu mezar anıtında beş tane lahit var ve olasılıkla bir aile mezarı. Anadolu'da ilk kez bu tip lahitler, bir mezar yapısının içinde, orijinal yerlerinde bulundu. Alt katta anıtsal cephesi olan, tonozlu yan yana iki mezar odası var. Bunların birinin tabanında Okeanos betimli mozaik, üstünde de yarı işlenmiş, Prokonessos (Marmara Adası) mermerinden bir lahit yer alıyor. Bu lahit üzerinde "Galate" diye bir kadın adı var. Diğer odanın tabanı Medusa betimli mozaikle süslenmiş. Buradaki lahit, morumsu Dokimeion (Afyon) mermerden yapılmış. Frizli tipteki bu lahtin önyüzünde Amazonomakhia tasviri yer alıyor. Mezar odalarının önünde yer alan iki lahit ise yerel taşlardan yapılmış. Lahitlerden birinin üzerinde, Galate'nin çocuğunun adı yer alıyor. Bu mezar yapısının üst katında mozaik taban üzerinde bir lahit yer alıyor. Lahit, Pentelikon (Atina yöresi) mermerinden yapılmış. Lahtin teknesinde, friz halinde Dionysos ile ilgili olağanüstü güzellikte bir alay tasvir edilmiş. Lahtin kapağına da, sahiplerini betimleyen yan yana uzanmış bir karı-koca heykeli işlenmiş. Her lahit, kendi üretim yerlerine özgü özellikler içeriyor. Mezar buluntuları da son derece zengin; altın küpeler, kolyeler, çok sayıda çocuk, genç ve ergin insan gömüsü var.

ladı. Çünkü çok kırıklı olanlar, bu kadar az parayla onarılmıyor. Daha fazla ayağa kaldırabiliriz ama, sütun kaidesi eksik. Bunun için, Marmara Adası'ndan (Prokonessos) mermer getirip, tornada kaide yapmamız lazım. Çünkü mermerler, o dönemde oradan getirilmiş, aynı mermerleri kullanmak gerek.

Biz de okurlarımıza "Bir Sütun da Sen Dik" Kampanyası için çağrıda bulunalım. Nasıl katılabilirler?

Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı'nın bu iş için açtığı bir hesap var. Garanti Bankası, Elmadağ Şubesi'nde Perge Kazıları adındaki hesap. Şube kodu 0234, hesap no 6298933.

Perge keyifle gezilebilsin diye…

Perge herhalde yerli turist de dahil en çok ziyaret alan ören yerlerinden biridir…

Evet, ilk on içinde. Ancak daha fazla ziyaretçiyi, daha iyi koşullarda gezdirebilmek lazım. Bunu yapabilmek için ayrı bir planlama ve ödenek gerekli.

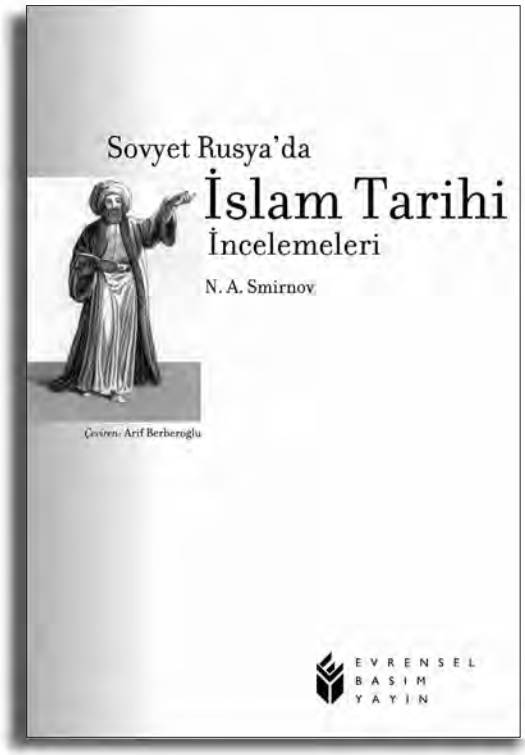
Kazı yaptığınız dönemde, Perge Antik Kenti'ni gezenler de oluyordur. İnsanlar nelerle ilgileniyor, gözlemleriniz neler? Bir antik kenti gezmekle, o kent hakkında tarihsel bilgi edinemiyorsunuz her zaman…

Antik yerleri, ziyaretçiye iyi sunmak lazım. Bunun için iyi bir gezi parkuru ve iyi bilgilendirme gerek. Çok spesifik ve arkeolojik bilgilendirme değil, örneğin illüstrasyonlarla o yapıların nasıl kullanıldığını canlandırmak vs. Mesela hamamın planını veriyorsunuz, ama o salonda nasıl bir yıkanmanın yapıldığını da görselleştirerek anlatmak gerek, gezene. Bilgilendirme levhalarından da yararlanılabilir. Birtakım şemalarla levhaları canlandırmak, zenginleştirmek, yani kenti yaşatmak lazım. Sonra insanlar kenti rahat gezebilmeli, gölge bir yerde, ziyaretçi oturup dinlenebilmeli, görselliği olan yerlerde fotoğraf çekebilmeli. Bütün bunları sağlamak gerek.

Perge'de bitirmeyi hedeflediğiniz işler hangileri?

Perge'nin simgesi olan yuvarlak kuleli Helenistik kapının onarımına, 26 Temmuz 2005 tarihinde yapılacak ihaleyle başlıyoruz. Bunun için Kültür ve Turizm Bakanlığı döner sermayesi DÖSİMM, 500 bin YTL ödenek tahsis etti. Hedeflerimiz, nekropolisin kamulaştırılması, korunarak, iyi bir gezi planıyla ziyarete açılması, Demetrios Apollonios Takı'nın restorasyonu, stadium ve tiyatronun konsolidasyonu. Stadiumun konsolidasyonundan sonra, orada birtakım kültürel faaliyetler gerçekleştirilirse, onarımını kendi kendine karşılayabilir duruma gelecektir. Kültür varlıklarının çok yoğun kullanılmasına karşıyım. Ancak koruma-kullanma dengesi iyi kurulursa, korunmasının kullanılarak yapılabileceğine inanıyorum. Başka türlü ödenek bulunamıyor. Ve ören yeri giriş ücretleri, Kültür Bakanlığı'nın genel bütçesine gitmemeli, kazandıran ören yerinin korunması ve yaşatılmasına harcanmalı. Böyle bir özel sistemin oluşması lazım Türkiye'de.

Teşekkürler, Sayın Abbasoğlu.

344 sf., 12 YTL

Bilimsel sosyalizm din karşısındaki tutumu nedir?

İslam dini hangi koşullarda doğdu, Kuran hangi kaynaklardan beslendi?

Çarlık İmparatorluğu'nun İslamiyete ilgisinin nedenleri?

Sovyetler Birliği, Müslüman Asya halklarına nasıl yaklaştı, ne gibi uygulamalar gerçekleştirdi?

Sovyet kaynakları üzerinden bir İslamiyet eleştirisi...

EVRENSEL BASIM YAYIN
KAMER HATUN MAH. ALHATUN SK.
NO: 27 80060 BEYOĞLU İSTANBUL
T: 0 212 361 09 07 (PBX) F: 0 212 361 09 04
E: bilgi@evrenselbasim.com

Stayman konvansiyonu ve gelişmeler

Açıcı	Cevapçı
1 NT	2♣(Stayman)
2♦	4'lü Majör yok
2♥	4'lü ♥, 4'lü ♠ olabilir
2♠	4'lü ♠, 4'lü ♥ yok.

Açıcı	Cevapçı
1 NT	2♣(Stayman)
2♦	4'lü Majör yok derse 2 NT 8-9 hcp davet 3 NT 10-14 zon ilanı.

Açıcı	Cevapçı
1 NT	2♣(Stayman)
2♥	4'lü ♥,4'lü ♠ olabilir 2 NT 8-9 hcp davet (Açıcıda maximum 17 puan varsa daveti kabul eder) 3 NT 10-14 zon ilanı.

Açıcı	Cevapçı
1 NT	2♣(Stayman)
2♥	4'lü ♥,4'lü ♠ olabilir. 3♥ 4'lü Kör 8-9 hcp 4♥ 10-14 hcp zon .

Açıcı	Cevapçı
1 NT	2♣(Stayman)
2♠	4'lü Pik, 4'lü Kör yok 2 NT 8-9 hcp davet. 3 NT 10-14 hcp zon.

Açıcı	Cevapçı
1 NT	2♣(Stayman)
2♠	4'lü ♠, 4'lü ♥ yok 3♠ 4'lü Pik, 8-9 HCP 4♠ 10-14 hcp zon.

EL NO 8:

♠RD8
♥AD
♦86543
♣AV9

K
B D
G

♠AV1096
♥987
♦R72
♣RD

G	K
1♠	2♦
2♠	4♠
P	

Kontrat: 4♠
Atak: ♦D

Doğu Karo As ve Karo Vale ile devam eder…..

Diye sormuştuk.

Düşünceler: 3 Karo kaybı, 1 Kör kaybı toplam dört kayıp.

Çözüm: Karo Vale üzerine Rua koymayız. Tekrar Karo oynandığında yine Rua girilmez. 3. Karo'ya rakip çakar ve Kör dönerse hemen As girer ve yerden bir Karo'ya büyük koz ile çakarız. Bu şekilde yerdeki 5. Karo'yu sağlar. Kör kayıplarımızı 1 Trefl, 1Kör As ve sağladığımız Karo'ya kaçarız.

♠RD8
♥AD
♦86543
♣AV9

♠75
♥10542
♦D
♣765432

K
B D
G

♠432
♥RV63
♦AV109
♣108

♠AV1096
♥987
♦R72
♣RD

EL NO 9:

♠A876
♥54
♦RV3
♣9875

K
B D
G

♠V1095
♥A732
♦AD7
♣A4

G	K
1♠	2♣
2♥	3NT
4♠	Pas

Kontrat: 4♠
Atak: ♣ Vale

2♠, 1♥, 1♣ olmak üzere 4 kaybımız var.

Çözüm: 2 Pik kaybımızı 1'e indirmek için dışarıda bulunan 2 büyük onörün ikisi de Batı'da ya da en az bir tanesi Batı'da olmalıdır. Bu durumda bile kontratımız garanti değil. Çünkü: 3 Pik, 3 Karo, 1 Kör ve 1 Trefl = 8 löve. 2 löve daha üretmeliyiz.

Çözüm: 2.Trefl alıp Pik empası yaparız. Doğu'nun dönüşünü alıp, bir Pik empası daha yaparak yerde kalır, 1 Trefl'e kup yaparız. Karo Dam'ını Rua ile ezer bir Trefl kup'u daha yapar. Karo Vale ile yere geçip kozları toplar ve kontratımızı yaparız. 3♠+1♥+3♦+1♣ As ve 2♣ kup'u=10 löve.

♠A876
♥54
♦RV3
♣9875

♠D43
♥RD6
♦1098
♣RDV10

K
B D
G

♠R2
♥V1098
♦6542
♣632

♠V1095
♥A732
♦AD7
♣A4

EL NO 10:

♠D97643
♥65
♦R8
♣A86

K
B D
G

♠ARV108
♥AD
♦A7
♣DV95

G	K
2 NT	3♣(1)
3♠	4♣(2)
4 NT(3)	5♣(4)
5♦(5)	6♦(6)

Kontrat: 6♠
Atak: ♦D

Açıklama:
1) Puppet Stayman.
2) Trefl kontrolü.
3) Key-card sorusu.
4) 1-4 key-card
5) Pik Dam sorusu.

Karo Dam'ını As ile aldık ve iki tur koz oynadık. Batı iki Koz'a da uymadı.

Çözümü gelecek sayıda...

İkinci Dereceden Eğrilerin Cebirsel Analizi

Ali Nesin

İstanbul Bilgi Üniversitesi Matematik Bölümü Öğretim Üyesi

anesin@bilgi.edu.tr

1. Giriş. İkinci dereceden bir eğri ya da bir ***konik***, x ve y koordinatları,

$$ax^2 + bxy + cy^2 + dx + ey + f = 0 \qquad (0)$$

biçiminde, iki bilinmeyenli ikinci dereceden bir denklemi sağlayan (x, y) noktalarından oluşur, yani

$$\{(x, y) \in \mathbb{R}^2 : ax^2 + bxy + cy^2 + dx + ey + f = 0\}$$

kümesidir.

Buradaki a, b, c, d, e, f katsayıları gerçel sayılardır. Bu katsayıların değerlerine göre eğrinin şekli değişir. Elbette...

Eğer a, b ve c katsayılarının hepsi birden 0'sa denklemimiz $dx + ey + f = 0$ denklemine dönüştüğünden, bu durumda "ikinci dereceden" hakedilmiş bir tamlama olmaz. Dolayısıyla bundan böyle a, b ve c katsayılarından en az birinin 0 olmadığını varsayacağız.

Eğriye (koniğe) C adını verelim. Aslında C eğrisi a, b, c, d, e, f katsayılarına göre değiştiğinden, C'den değil $C_{a,b,c,d,e,f}$ eğrisinden sözetmemiz gerekirdi ama yazılımı fazla ağırlaştırmak istemiyoruz.

Örneğin, $x^2 + y^2 + 1 = 0$ denklemini sağlayan noktalar kümesi bir koniktir. Ama bu küme boştur, hiç elemanı yoktur!

$x^2 + y^2 = 0$ denklemiyle verilen konik ise sadece $(0, 0)$ noktasından oluşur.

Öte yandan $x^2 - y^2 = 0$ denklemiyle verilen konik $x = y$ ve $x = -y$ doğrularının bileşimidir.

Konikler, yukardaki örneklerdeki gibi birkaç istisna dışında, ***parabol***, ***hiperbol*** ve ***elips*** denen eğrilerdir.

Çemberler elipslerin özel bir halidir. Örneğin

$$x^2 + y^2 - 1 = 0$$

denklemi birim çemberi verir. Genel olarak (u, v) merkezli ve r yarıçaplı çemberin denklemi

$$(x - u)^2 + (y - v)^2 - r^2 = 0$$

dir ve bu da, kolayca görüleceği üzere, ikinci dereceden bir eğrinin denklemidir.

(0) denkleminde b, d ve e yerine $2b$, $2d$, $2e$ yazmak ilerde bize kolaylık sağlayacaktır; öyle yapalım. Bundan böyle

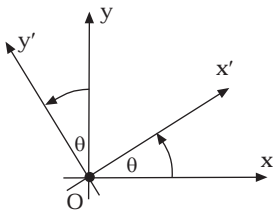
$$ax^2 + 2bxy + cy^2 + 2dx + 2ey + f = 0 \qquad (1)$$

denklemini sağlayan (x, y) noktalar kümesine bakalım.

Bu denklemle oynayarak (x ve y değişkenleri yerine başka değişkenler alarak) denklemi daha basit bir hale getireceğiz. Olabildiğince fazla katsayının 0 olması, 0 olamıyorsa da 1 olması işimize gelir. Bir sonraki yazıda eğrilerin geometrik analizini yaptığımızda bu bize kolaylık sağlayacak.

2. xy Terimini Kaybetmek. İlk olarak düzlemi belli bir θ açısıyla döndürerek xy terimini kaybe debileceğimizi, yani b'nin 0 olduğunu varsayabile ceğimizi göstereceğiz. Eğriyi döndürmek eğrinin şeklini şemalini değiştirmeyeceğinden, eğer sadece eğrinin geometrik özellikleriyle ilgileniyorsak bunu yapmaya hakkımız var.

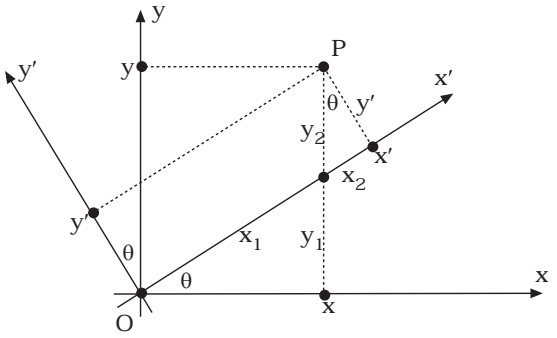
θ, radyan cinsinden herhangi bir açı olsun. x ve y eksenlerini θ derece döndürüp yandaki şekildeki gibi x' ve y' eksenlerini elde edelim. Şimdi düzlemin herhangi bir P noktasının koordinatlarını x ve y eksenlerine ya da x' ve y' eksenlerine göre yazabiliriz. Bu koordinatlara sırasıyla (x, y) ve (x', y') diyelim. Elbette x, x', y, y' ve θ arasında bir bağıntı olmalı; örneğin x', y' ve θ biliniyorsa x ve y bulunmalı. Bu bağıntıyı bulalım. Aşağıdaki şekilden takip edin.

$$\begin{aligned} x &= x_1\cos\theta = (x' - x_2)\cos\theta \\ &= (x' - y'\tan\theta)\cos\theta = x'\cos\theta - y'\sin\theta, \\ y &= y_2 + y_1 = y'/\cos\theta + x_1\sin\theta \\ &= y'/\cos\theta + (x' - x_2)\sin\theta \\ &= y'/\cos\theta + (x' - y'\tan\theta)\sin\theta \\ &= y'/\cos\theta + x'\sin\theta - y'\sin^2\theta/\cos\theta \\ &= x'\sin\theta + y'\cos\theta. \end{aligned}$$

Demek ki,

$$x = x'\cos\theta - y'\sin\theta,$$
$$y = x'\sin\theta + y'\cos\theta.$$

Şimdi (1) denkleminde x yerine $x'\cos\theta - y'\sin\theta$ ve y yerine $x'\sin\theta + y'\cos\theta$ koyup hangi θ değeri için $x'y'$ monomunun katsayısının sıfırlandığını bulalım. Bu dönüşümle, (1) denklemi

$$a'x'^2 + 2b'x'y' + c'y'^2 + 2d'x' + 2e'y' + f' = 0$$

türünden bir denkleme dönüşür. Biraz hesapla $x'y'$ monomunun katsayısının

$$b' = (c - a)\cos\theta \sin\theta + b(\cos^2\theta - \sin^2\theta)$$

olduğu çıkar. Şimdi, θ açısını $b' = 0$, yani

$$(c - a)\cos\theta \sin\theta + b(\cos^2\theta - \sin^2\theta) = 0 \qquad (2)$$

eşitliğini sağlayacak biçimde seçersek $x'y'$ teriminden kurtulabiliriz. (2)'yi sağlayan θ'yı bulalım:

$$\begin{aligned} 0 &= 2b' \\ &= 2(c-a)\cos\theta \sin\theta + 2b(\cos^2\theta - \sin^2\theta) \\ &= (c-a)\sin 2\theta + 2b\cos 2\theta. \end{aligned}$$

Eğer $b = 0$ ise, $\theta = 0$ alabiliriz. Eğer $b \neq 0$ ise, o zaman, (2)'nin sağlanması için

$$\cot 2\theta = \cos 2\theta/\sin 2\theta = (a - c)/2b$$

olmalı, yani

$$2\theta = \operatorname{arc\,cot}\left(\frac{a-c}{2b}\right) \qquad (3)$$

olmalı. Bundan böyle, eğer $b \neq 0$ ise θ'yı (3)'ü sağlayacak biçimde ve eğer $b = 0$ ise θ'yı 0 seçeceğiz. Böylece $x'y'$ teriminin katsayısı olan $b' = 0$ olur.

Şimdi x ve y eksenlerini θ açısı kadar döndürürsek, yeni x', y' eksenlerinde denklemimiz,

$$a'x'^2 + c'y'^2 + 2d'x' + 2e'y' + f' = 0$$

biçiminde yazılır.

3. x ve y'yi Kaybetmek. Şimdi

$$a'x'^2 + c'y'^2 + 2d'x' + 2e'y' + f' = 0$$

denkleminden x' ve y' monomlarını kaybetmeye çalışacağız. Bunun için x' ve y' eksenlerini belli bir vektör doğrultusunda öteleyeceğiz ve denklemimizi bu yeni koordinat sisteminde yazacağız. Yukarda eksenleri θ açısıyla döndürürken yaptığımız gibi, $x' = X + r$ ve $y' = Y + s$ yazıp, eğrinin denklemindeki x' ve y' değişkenlerini X ve Y değişkenlerine dönüştürebilir ve X ve Y terimlerinin katsayılarının 0 olması için gereken r ve s değerlerini bulabiliriz. Ama biz lise eğitiminde de sık sık kullanılan "kareye tamamlama" yöntemini yeğleyeceğiz.

Bundan böyle $a' \neq 0$ eşitsizliğini varsayacağız (yoksa x'le y'yi değiştirin). Hesaplayalım:

$$\begin{aligned} 0 &= a'x'^2 + c'y'^2 + 2d'x' + 2e'y' + f' \\ &= a'(x'^2 + 2d'x'/a') + c'y'^2 + 2e'y' + f' \\ &= a'(x'^2 + 2d'x'/a' + d'^2/a'^2) \\ &\qquad + c'y'^2 + 2e'y' + f' - d'^2/a' \\ &= a'(x' + d'/a')^2 + c'y'^2 + 2e'y' + f' - d'^2/a'. \end{aligned}$$

Demek ki

$$X = x' + d'/a'$$

dönüşümünü yaparsak,

$$a'X^2 + c'y'^2 + 2e'y' + f' - d'^2/a'.$$

denklemine varırız ve böylece x' terimi kaybolur.

Eğer $c' \neq 0$ ise, yukardakine benzer bir dönüşümle y' terimini de kaybederiz:

$$\begin{aligned} 0 &= a'X^2 + c'y'^2 + 2e'y' + f' - d'^2/a' \\ &= a'X^2 + c'(y'^2 + 2e'y'/c') + f' - d'^2/a' \\ &= a'X^2 + c'(y'^2 + 2e'y'/c' + e'^2/c'^2) \\ &\qquad + f' - d'^2/a' - e'^2/c' \\ &= a'X^2 + c'(y' + e'/c')^2 + f' - d'^2/a' - e'^2/c'. \end{aligned}$$

Demek ki

$$Y = y' + e'/c',$$

dönüşümünü ve $f'' = d'^2/a' + e'^2/c' - f'$ tanımını yaparsak,

$$a'X^2 + c'Y^2 = f''$$

formülüne ulaşırız. Eğer $f'' = 0$ ise, denklem,

$$X^2 + (c'/a')Y^2 = 0$$

denklemine dönüşür. Eğer $f'' \neq 0$ ise, $A = a'/f'' \neq 0$ ve $C = c'/f''$ tanımlarını yaparak,

$$AX^2 + CY^2 = 1$$

denklemini buluruz.

Eğer $c' = 0$ ise ne yapmalıyız? Eğer $c' = 0$ ise, o zaman denklemimiz,

$$a'X^2 + 2e'y' + f' - d'^2/a'.$$

biçiminde yazılır ve $e' = 0$ şıkkı hariç y' terimini kaybetmenin imkânı yoktur. Eğer $e' = 0$ ise, F'yi gerektiği gibi tanımlarsak $X^2 = F$ biçiminde bir denklem ederiz. Öte yandan eğer $e' \neq 0$ ise,

$$\begin{aligned} Y &= y' - (d'^2/a' - f')/2e' \\ X &= x' + d'/a' \\ A &= -a'/2e' \neq 0 \end{aligned}$$

dersek,

$$Y = AX^2$$

denklemini elde ederiz. Bulduklarımızı yazalım.

Teorem. *a, b, c, d, e, f gerçel sayılar olsun. a, b ve c'nin hepsi birden 0 olmasın. x ve y eksenlerini belli bir $\theta \in [0, \pi)$ açısıyla döndürür ve belli bir vektör doğrultusunda ötelersek,*

$$ax^2 + bxy + cy^2 + dx + ey + f = 0$$

denklemi, bu yeni koordinat sisteminde, $A \neq 0$, C ve F sabitleri için,

$$\begin{aligned} &X^2 + CY^2 = 0, \\ &X^2 = F, \\ &AX^2 + CY^2 = 1, \end{aligned}$$

ya da

$$Y = AX^2$$

şekillerinden birini alır.

Böylece, içinde tam altı tane sabit bulunan

$$ax^2 + bxy + cy^2 + dx + ey + f = 0$$

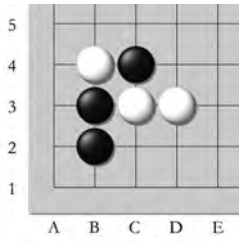
denklemi, düzlemin mesafeyi değiştirmeyen dönüşümleriyle (ki bu tür dönüşümlere ***izometri*** denir) içinde en fazla iki tane sabit bulunan oldukça basit bir denkleme dönüşür.

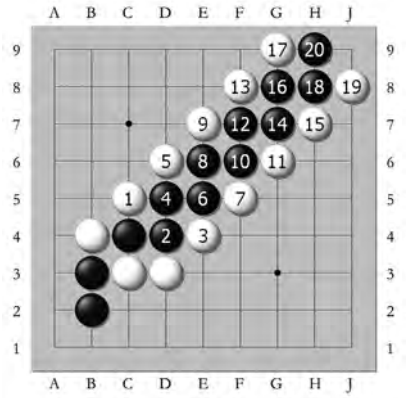
A. Utku Üzülmez, 14k utkuman@yahoo.co.uk

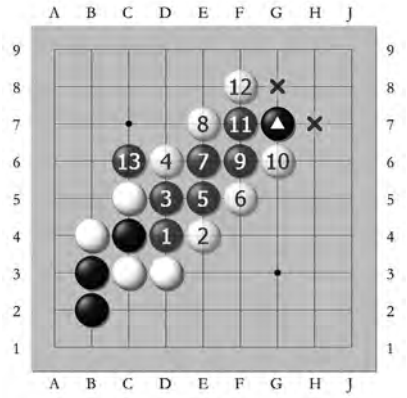
Merdiven

Merdiven'i bilmiyorsanız Go oynamayın!
Bir Go atasözü

Japoncada ".... -şiço", Çincede de ". -zheng1"(1) olarak adlandırılan merdiven terimi, oynadığımız birçok oyunda karşımıza çıkabilecek olan temel nitelikte bir taş esir alma tekniği, aynı zamanda bir oyunu son derece zevkli ve renkli kılabilecek potansiyele sahip kuşatma biçimlerinden biridir.

Şekil 1

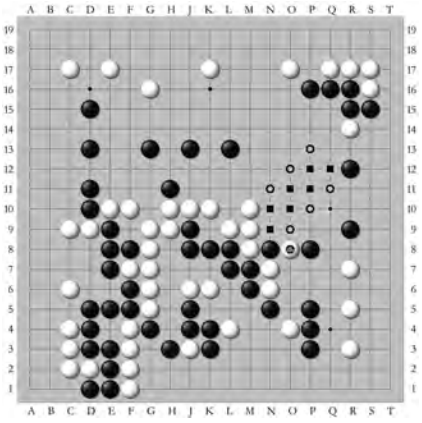

Şekil 2

Şekil 3

Şekil 1, tahtanın herhangi bir yerinde gerçekleşebilecek temel merdiven şeklinin başlangıcını göstermektedir. Beyaz'ın Şekil 2'deki 1 numaralı hamlesiyle birlikte Siyah C4 taşı ataridedir. Siyah, doğal ve içgüdüsel bir refleksle kaçmak ister: 2 numarayı oynadığında oluşan grubunun artık 2 nefesi vardır (D5, E4). Ama hamle sırası Beyaz'ındır ve 3 numaralı hamleyle Siyah'ı yeniden atariye düşürecektir. Dolayısıyla her seferinde Siyah grubun nefesi 2'ye çıkarak tekrar 1'e inecektir.

Kovalamaca devam ettiğinde oluşan şeklin görünüm itibariyle kazandığı yapıdan ötürü bu durum merdiven olarak isimlendirilmiştir.

Merdiven şeklini başlatan hamle Beyaz'ın 2. şekildeki 1 numaralı hamlesidir. Eğer bu kovalamaca tahtanın bittiği yere kadar devam ederse Siyah, merdiven içindeki tüm taşlarını kaybeder. Bu durum çoğu zaman önemli bir kayıp (Şekil 2 özelinde ise oyunu kaybetmek) demektir.

Şekil 4

Şekil 4'e 17 Temmuz günü KGS'de bir İtalyan oyuncu ile oynadığım oyunun görüntüsünü alıyorum. Şekildeki son hamle (O8) ile birlikte N8'deki siyah taşım merdivene düşüyor. Merdivene devam edip bu taşı kaybetmemle birlikte; 1) Rakibim benim kontrolümde bulunan O12 bölgesindeki alana girerek oradaki potansiyel puanlarımı yoketmiş olacak. 2) Beyaz, N6-7'deki potansiyel esir taşlarını kurtarıp devamında M5'ten keserek ortadaki siyah grubumu (L7) tehlikeye sokabilir... Buna rağmen, hem Beyaz hem de Siyah taraf birkaç hamle için merdivene oynamaya devam ediyor.

Siyah'ın merdivene devam etme sebebi R12'de bir merdiven kırıcı olmasıdır! Merdiven tekniğinin sürekliliğini koruyabilmesi için Siyah'ın her hamlede 2 nefese çıkması ve Beyaz'ın da her hamlede onu yeniden tek nefese indirmesi gerekir. Bu döngüyü kırmak için ihtiyacımız olan şey yapacağımız bir hamle ile nefes sayımızı 2'nin üzerine çıkarmaktır. Şekildeki kare ve yuvarlak işaretlerden takip edildiğinde görülebileceği gibi siyah taş kaçmaya devam ettiğinde R12'deki taşa ulaşıyor! Kaçan Siyah grubun R12'ye teması ile birlikte nefes sayısı 4'e çıkıyor: Artık özgür.

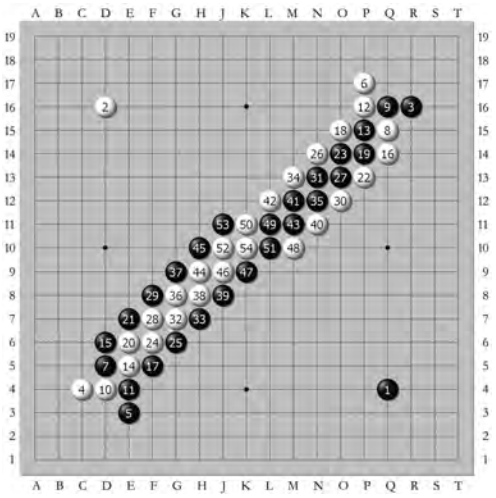
Beyaz'ın merdivene devam etme sebebi ise Siyah'ı sağa doğru sürüp altta kalan taşları feda ederek M9'daki beyaz grubunu yukarı doğru açmaya yardımcı olmak.

Merdiven yolu üzerindeki herhangi bir siyah taş (örneğin Şekil 3'teki G7) merdiven kırıcı özellik gösterir. Merdiven bu şekliyle devam ettiğinde Siyah'ın 11 numaralı hamlesi merdiven kırıcı ile birleşir. Bu durumda Siyah grubun nefes sayısı 3'e çıkacak ve Beyaz 12 ile kapatsa dahi Siyah kaçacaktır. Bir taşın merdiven kırıcı özellik gösterebilmesi için ilerleyen grubun doğrudan o taşa (veya taş grubuna) temas edecek olması gerekmez. Yol üzerinde bulunuyor olması da aynı etkiyi yapacaktır. Örneğin Şekil 3'teki merdiven kırıcı taşın G5'te olduğunu düşünürsek sonuç nasıl etkilenir?

Esir düşecek taraf açısından bir merdiven pozisyonunu sonuna kadar devam ettirmek kötü bir strateji ayrıca devasa puan kaybı demektir. Benzer şekilde; esir alacak taraf açısından bir merdiven kırıcının varlığı durumunda merdiveni sonuna kadar sürdürmek de aynı derecede kötü bir stratejidir. Çünkü merdiven içinde yer alan grup kurtularak dışarı çıktığında kovalayan tarafa kıyasla çok daha güçlü bir şekil elde edecektir. Arkada kalan grubun birden fazla kesilme noktası olacağından dolayı zararı da büyük olacaktır. Örneğin Şekil 3'teki Beyaz taşların toplamda 7 farklı noktadan (örneğin

C6) kesilebilir olması son derece zayıf bir yapıda olduklarını gösteriyor. Dolayısıyla her iki durumda da merdiven adeta bir çığ gibi büyümektedir. Bu konuya ilişkin bir başka Go atasözü şöyle demektedir: "Merdivene eklenen her bir taş 7 puan değerindedir".

Bugüne kadar oynadığım oyunlar ve edindiğim bilgilerden çıkardığım sonuç, bir merdiven şekli oluştuğunda yapılacak en doğru hareketin tenuki olduğu yönündedir. Merdiveni bu şekliyle bırakmak, ilerleyen hamlelerde onu bir tehdit unsuru olarak kullanabilmemize olanak sağlar. İçi boş bir merdiven ise hiçbir işe yaramayacaktır.

Şekil 4

Tüm bunların yanı sıra merdiven, geçen aydan hatırlayacağımız "simetri oynama" konusunda da karşımıza çıkmaktadır. Şekil 5'te merdivenin bir simetri bozma yöntemi olarak nasıl kullanılabileceğini görüyoruz.

Siyah rakibini ısrarla kovalayarak aynı zamanda ısrarla kaçıyor. Neticesinde iki merdiven tengen'de birleşiyor ve Siyah 55 numaralı hamlesini K12'ye yaparak Beyaz taşları tahtadan kaldırıyor...

Simetrik oynama, değişik çevrelerden değişik tepkiler toplayan bir yaklaşımdır. Bunun bir hile oluşundan, dâhiyane bir strateji, kabul görmüş bir yaklaşım olduğuna kadar farklı sesler mevcuttur. Ve hatta kimilerince tam bir aptal işi ve zaman kaybı olarak da değerlendirilebilir. Gerçek olan şu ki; simetri konusunun Go oyununda her zaman için kendine has bir yeri olduğu ve bu gerçekliğini hâlâ daha koruduğudur!

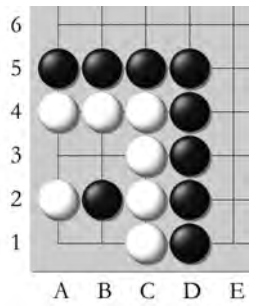
Yu Bin, 9p (sağda) oyunun simetrik bölümünün ardından derin düşünceler içinde...

Bunun en güncel örneklerinden birine Çin'in en büyük turnuvalarından birinde rastlıyoruz. 18. Mingren Turnuvası'nın (2) 3. tur maçında Yu Bin, 9p (Siyah) ve Wang Lei, 4p (Beyaz) arasındaki maçta Wang Lei, güçlü rakibi karşısında 84. hamleye kadar simetrik oynuyor! 20 Haziran 2005 tarihinde oynanmış olan bu maçı Yu Bin usta 1,5 puan ile kazanıyor (3).

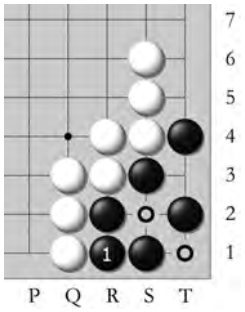
Tam olarak simetrik oyun olmasa da rakibin hamlesini tekrar etme stratejisini kimi zaman ben de kullanıyorum. Unutamadığım bir oyunda, güçlü rakibime karşı handikapsız oynuyordum. Benim taşımın olduğu köşeye daha önce hiç karşılaşmadığım bir saldırı yaptı. Nasıl cevap vereceğimi kestiremediğin için o köşeyi -kaybetme pahasına- erteleyerek tüm cesaretimle tenuki yaptım! Ve ne mutlu ki; bu hamleme yanıt da aldım. Birkaç hamle sonraysa sente bendeyken aynı saldırıyı onun köşesine yaptım ve verdiği cevapların aynısını kendi köşemde kullandım! Kopya çekmek hayatın her alanında söz konusu olabiliyor ne yazık ki...

Son olarak şunu söylemeliyim ki; İtalyan rakibime karşı oynadığım oyunu (Şekil 4) 9,5 puanla kaybettim. Bu oyundan çıkardığım ders ise oyun ortasında büyük bir stratejik değişiklik yapacaksam harekete geçmeden önce bu konu üzerinde biraz daha detaylı düşünmem gerektiği oldu!..

Go Problemleri

Siyah oynar ve öldürür

Geçen ayın çözümü

MİNİ SÖZLÜK

Gote: Hamle önceliğini rakibe veren hamle.
Tenuki: Rakibin son hamlesini dikkate almayıp, önemsiz görüp başka bir yere oynama.
Handikap: Avans.

DİPNOTLAR

1) Çin alfabesiyle yazılı bir kelimenin okunuşunda 4 farklı tonlama şekli vardır ve buradaki 1, bu tonlama şekillerinden ilkine işaret etmektedir.
2) Mingren: Uzman
3) Oyun kaydı: http://www.go4go.net/v2/modules/collection/sgfview.php?id=6283

KAYNAKLAR

1) http://senseis.xmp.net/?Ladder
2) T. Kageyama, Lessons in the Fundamentals of Go, Kiseido Publishing Company, Japonya, 2003, 13 s.
3) http://www.go4go.net/v2/modules/xoopsgallery/
4) http://www.go4go.net/v2/modules/news/article.php?storyid=67
5) http://www.tgod.org.tr/?q=node/16
6) http://gobase.org/reading/proverbs

Eczacıbaşı 2005 Süper Lig Şampiyonu

Süper Lig 9-12 Temmuz tarihlerinde oynanan son buluşma ile neticelendi. Oldukça çekişmeli geçen ligde Eczacıbaşı tüm rakiplerini yenerek 36 puan ile üçüncü kez 1. lig şampiyonu oldu. Marmaris Belediyesi 34 puanla ikinci olurken, Beşiktaş 32 puan ile üçüncü oldu. Geçen yıllara göre çok renkli geçen ligde pek çok yabancı büyükusta mücadele etti. Toplam 19 takımın katıldığı Süper Lig'de 4 takım küme düştü.

Ön sıra soldan sağa: Emre Can, Ali Kavakdere, Elif Ezgi Çakırgöz, Melodi Dinçel, GM Rauf Mamedov. Arka sıra: Gül Tulay, Reşat Alatalı (Eczacıbaşı yöneticisi), Serkan Yeke, IM Mert Erdoğdu, IM Barış Esen, IM Kıvanç Haznedaroğlu, GM Şehriyar Mamedyarov, FM Selim Gürcan, TSF Başkanı Ali Nihat Yazıcı, WGM Nana Dzagnidze.

Süper Dortmund Turnuvasını Naiditsch kazandı

It Dortmund GER 2005

				1	2	3	4	5	6	7	8	9	0		
1	Naiditsch,A	2612	+186	*	0	½	½	½	½	½	1	1	1	5.5	/ 9	
2	Topalov,V	2788	-49	1	*	½	½	1	0	0	1	½	½	5.0	/ 9	22.75
3	Bacrot,E	2729	+16	½	½	*	½	0	1	1	½	1	0	5.0	/ 9	22.25
4	Svidler,P	2738	+6	½	½	½	*	½	½	½	1	½	½	5.0	/ 9	22.00
5	Van Wely,L	2655	+98	½	0	1	½	*	½	1	0	1	½	5.0	/ 9	22.00
6	Kramnik,V	2744	-38	½	1	0	½	½	*	½	½	0	1	4.5	/ 9	20.00
7	Adams,Mi	2719	-11	½	1	0	½	0	½	*	½	½	1	4.5	/ 9	19.25
8	Leko,P	2763	-98	0	0	½	0	1	½	½	*	½	1	4.0	/ 9	
9	Sutovsky,E	2674	-39	0	½	0	½	0	1	½	½	*	½	3.5	/ 9	
10	Nielsen,PH	2668	-74	0	½	1	½	½	0	0	0	½	*	3.0	/ 9	

8-17 Ağustos tarihlerinde oynanan Dortmund Turnuvası'nı sürpriz bir şekilde 19 yaşındaki Arkadij Naiditsch kazandı. Naiditsch turnuvada en düşük raitinge sahipti, buna rağmen Topalov, Kramnik ve Leko gibi dev oyuncuların önünde birinci olarak satranç tarihinin en sansasyonel sonuçlarından birine imza attı.

Naiditsch, A (2626) - Sutovsky, E (2665) [B33]
It Dortmund GER (1), 08.07.2005
1. e4 c5 2. Af3 Ac6 3. d4 cxd4 4. Axd4 Af6 5. Ac3 e5 6. Adb5 d6 7. Fg5 a6 8. Aa3 b5 9. Ad5 Fe7 10. Axe7 Axe7 11. Fd3 Fb7 12. Fxf6 gxf6 13. Vh5 d5 14. 0-0-0 d4 15. Ab1 Va5 16. a3 b4 17. Vh6 Ag6 18. g3 Kb8 19. f4 b3 20. c4 dxc3 21. Axc3 Kc8 22. f5 Ae7 23. Vxf6 kxc3+ 24. Şb1 Kg8 25. bxc3 Vxa3 26. Vb6 Va2+ 27. Şc1 Şf8 28. f6 1-0.

Şehriyar Mamedyarov-Alper Metin, Süper Lig, 2005
1. d4 d6 2. Af3 c6 3. e4 Vc7 4. g3 e5 5. Fg2 Fe7 6. 0–0 Af6 7. b3 0–0 8. Abd2 Ke8 9. Fb2 Ff8 10. Ke1 Abd7 11. c4 c5? (Kötü bir hamle doğrusu 11. ... exd4 veya 11. … b6 ile devam etmek olabilirdi. Siyah merkezi kapatmaya çalışırken kötü duruma düşüyor) 12. dxe5 dxe5 13. Ab1! (Şaşırtıcı bir At manevrası. Hedef zayıf d5 karesi. Kısa menzilli atlar hep rakip hedeflere yakın olmalı)

13. ... Ab8 (Siyah da aynı şeyi yapmaya çalışıyor, ama ilk gelen avantajlıdır) 14. Ac3 Ac6 15. Ad5 Vd6 16. h3 Ad4 17. Axd4 cxd4 18. f4 Axd5 19. exd5 Fd7 20. c5 Vg6 21. fxe5 Vxg3 22. Fxd4 Fxh3 23. Vf3 Vxg2+ 24. Vxg2 Fxg2 25. Şxg2 Ked8 26. d6 g6 27. b4 Kac8 28. Şf3 Fh6 29. b5 Fd2

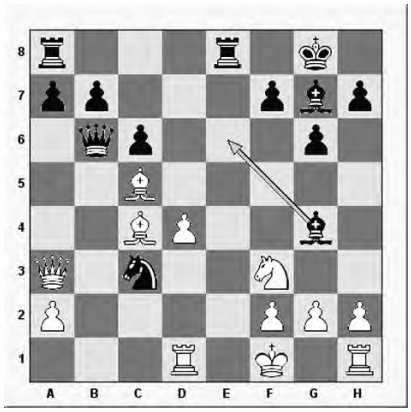

Tahtada taş dengesi bulunmakta. Bununla beraber Beyazın ilerlemiş erleri oyunu rahatça kazandırır. Mamedyarov erlerini Vezire çıkmak için Kale tehdidini umursamıyor bile. Philidor'un dediği gibi "Erler satrancın ruhudur". 30. Şe4! Fxe1 31. Kxe1 Şf8 32. Şd5 Şe8 33. e6 fxe6+ 34. Kxe6+ Şf8 35. c6 bxc6+ 36. bxc6 1-0.

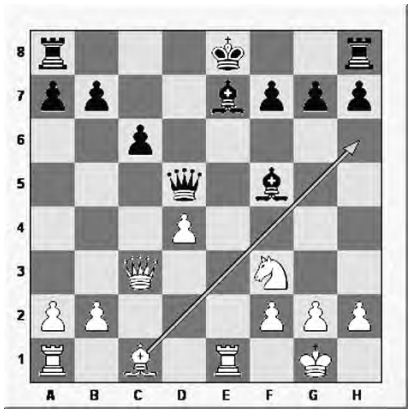
(3) Naiditsch, A (2612) - Leko, P (2763) [B31]
It Dortmund GER (3), 10.07.2005
1. e4 c5 2. Af3 Ac6 3. Fb5 g6 4. 0-0 Fg7 5. c3 Af6 6. e5 Ad5 7. d4 cxd4 8. cxd4 0-0 9. Ac3 Axc3 10. bxc3 d6 11. Ke1 Vc7 12. exd6 exd6 13. Ff4 Ff5 14. Va4 Kfd8 15. Va3 a6 16. Ff1 Kac8 17. Ad2 Aa7 18. Kac1 Ab5 19. Vb3 Aa7 20. Ae4 Fxe4 21. Kxe4 Ke8 22. Kxe8+ Kxe8 23. Kb1 Ke7 24. h4 Ac6 25. Vd5 Kd7 26. Fxa6 Aa5 27. Ff1 Ff8 28. g3 Kd8 29. c4 Ac6 30. h5 Fg7 31. Fe3 Ka8 32. h6 Ff8 33. Vb5 Ae7 34. Fd3 Ka3 35. Kb3 Kxa2 36. Vxb7 Ka1+ 37. Şg2 Va5 38. Vb4 Vh5 39. Kb1 Kxb1 40. Fxb1 d5 41. c5 Fxh6 42. Fxh6 Vxh6 43. Vb8+ Vf8 44. Vd6 Ve8 45. Fa2 Ac6 46. Fxd5 Axd4 47. Fxf7+ Şxf7 48. Vxd4 Vc6+ 49. f3 Şe6 50. g4 Va6 51. Ve4+ Şf6 52. c6 Va2+ 53. Şg3 Va7 54. g5+ Şf7 55. Vd5+ Şe7 56. Ve5+ Şf7 57. Vf6+ Şg8 58. Ve6+ Şf8 59. Vc8+ 1-0.

Satranç tarihinde oynanmış en fantastik hamleler-7

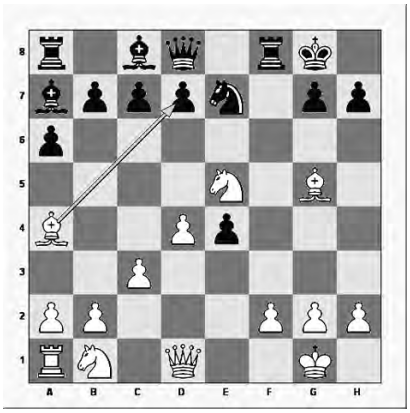
Byrne, D-Fischer, 1956

13 yaşındaki geleceğin dünya şampiyonu Fischer bu oyunla dünyanın dikkatini çekmeyi başarmıştır. 17. … Fe6!! 18. Fxb6 Fxc4+ 19. Şg1 Ae2+ 20. Şf1 Axd4+ 21. Şg1 Ae2+ 22. Şf1 Ac3+ 23. Şg1 axb6 24. Vb4 Ka4 25. Vxb6 Axd1 26. h3 Kxa2 27. Şh2 Axf2 28. Ke1 Kxe1 29. Vd8+ Ff8 30. Axe1 Fd5 31. Af3 Ae4 32. Vb8 b5 33. h4 h5 34. Ae5 Şg7 35. Şg1 Fc5+ 36. Şf1 Ag3+ 37. Şe1 Fb4+ 38. Şd1 Fb3+ 39. Şc1 Ae2+ 40. Şb1 Ac3+ 41. Şc1 Kc2# 0–1.

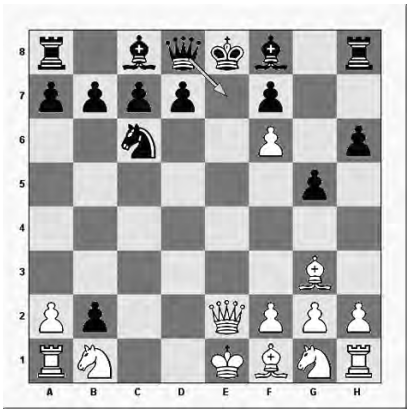
Browne-Bisguier, 1974

14. Fh6! Kg8 (Siyah Fili alamaz: 14. … gxh6? 15. Ke5 Vd7 16. Kae1 Fe6 17. d5 hamlelerinden sonra h8 Kalesi boşta kalır) 15. Ke5 Vd7 16. Kae1 Fe6 17. Ag5 0–0–0 18. Axf7 Fxf7 19. Kxe7 Vxd4 20. Kxf7 Vxc3 21. bxc3 gxh6 22. Kb1 Kg5 23. h4 Kb5 24. Kxb5 cxb5 25. Kxh7 Kd1+ 26. Şh2 Kd2 27. Kxh6 Kxa2 28. h5 Kxf2 29. Kh8+ Şc7 30. h6 Şb6 31. Şh3 a5 32. g4 b4 33. cxb4 axb4 34. Ke8 Kf1 35. Şg2 Kf7 36. g5 Kf5 37. h7 Kxg5+ 38. Şf3 Kh5 39. h8V Kxh8 40. Kxh8 1–0.

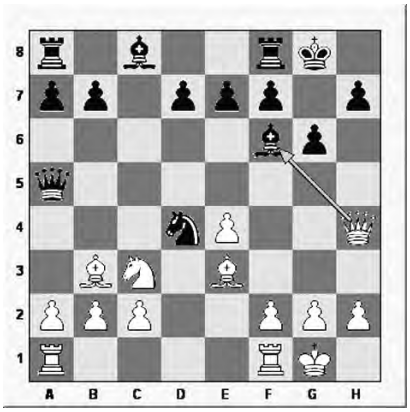
Neikirich-Radulov, 1964

Beyaz b3-g8 çaprazından etkili bir saldırı için önündeki engeli kaldırıyor. 12. Fxd7! Fxd7 13. Vb3+ Şh8 14. Af7+ Kxf7 15. Vxf7 Fc5 16. dxc5 Fe6 17. Vh5 Vd5 18. Ad2 h6 19. Axe4 Ff7 20. Vg4 hxg5 21. Axg5 Kd8 22. Vh4+ Şg8 23. Vh7+ Şf8 24. Vh8+ Fg8 25. h4 Ag6 26. Vh5 Vxg2+ 0–1.

Rusakov-Verlinsky, 1947

Beyazın en son oynadığı 9. Ve2+ hamlesine Siyah beklenmedik bir cevap veriyor: 9. ... Ve7! 10. fxe7 Fg7 11. ... bxa1V Vezir çıkışına çare yok. Beyaz terk etmek zorunda, 0–1.

Nezhmetdinov-Chernikov, 1962

Satranç tarihinin en renkli oyuncularından olan Nezhmetdinov, her ne kadar büyük başarılar elde edememiş olsa da, oyun tarzıyla satrançseverlerin gönlünde önemli bir yere sahiptir. Diyagramdaki konumda Nezhmetdinov yine feda fırsatını kaçırmıyor.

12. Vxf6!! Ae2+ 13. Axe2 exf6 14. Ac3 Ke8 siyahın şah kanadı ve d5 karesinin zayıflığı, Beyaza Vezir geri olmasına rağmen çok iyi kazanç şansları veriyor. 15. Ad5 Ke6 16. Fd4 Şg7 17. Kad1 d6 18. Kd3 Fd7 19. Kf3 Fb5 20. Fc3 Vd8 21. Axf6 Fe2 22. Axh7+ Şg8 23. Kh3 Ke5 24. f4 Fxf1 25. Şxf1 Kc8 26. Fd4 b5 27. Ag5 Kc7 28. Fxf7+ Kxf7 29. Kh8+ Şxh8 30. Axf7+ Şh7 31. Axd8 Kxe4 32. Ac6 Kxf4+ 33. Şe2 1–0.

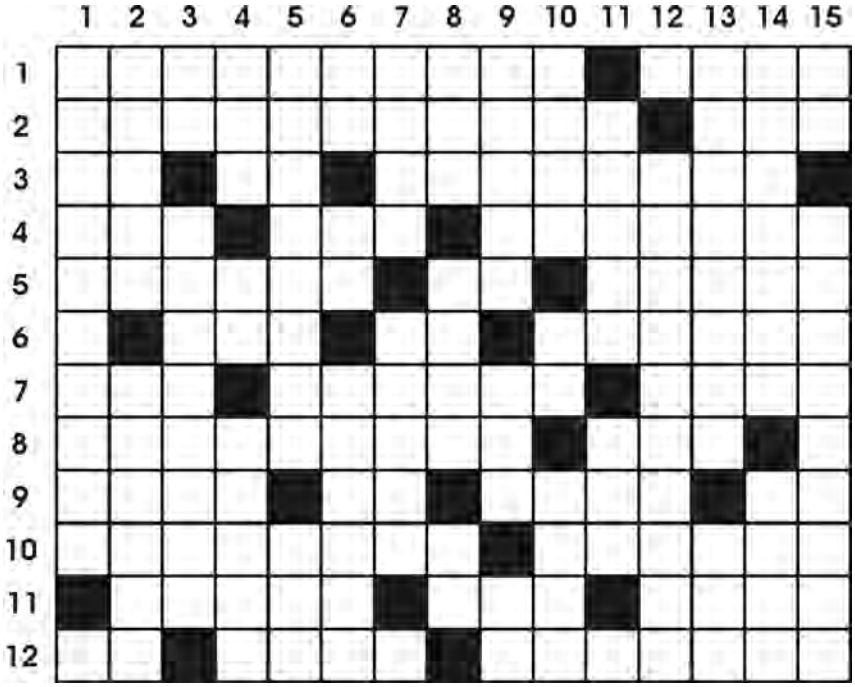
www.satrancokulu kursları

Tel: 0212 230 86 28
Selim Gürcan: 0536 841 22 10
Adres: Perpa Ticaret Merkezi
B Blok Kat 11 No: 2019
Okmeydanı - İstanbul

Soldan sağa

1) 1919'da *Mürebbiye* ile *Binnaz* adlı filmleri yönetmiş, 1926'da önemli bir belge niteliği taşıyan anılarını *Vakit* gazetesinde yayımlamış, tiyatronun Anadolu'da yaygınlaşmasına katkıda bulunmuş, 1856-1930 yılları arasında yaşamış, tiyatro, sinema oyuncusu ve yönetmeni.- Ötücü bir kuş.
2) Hayırperver.- "... *Davası*" (Reşat Nuri Güntekin'in bir romanı).
3) İterbiyum'un simgesi.- Danstaki çiftlerin her biri.- Genellikle yemekten önce içilen hafif alkollü içki.
4) "Kimine bir ... vermez giyesi/ Kiminin atına atlas çul eyler" (Yunus Emre). "... *ve Gece*" (Ahmet Ümit'in bir betiği).- Mesnet.
5) "... etmek" (Argoda apaçık belli etmek).- Yunan abecesinin 16. harfi.- Behçet Necatigil'in bir şiir betiği.
6) Masonluk öğreti kurallarının genel adı.- Hahniyum'un simgesi.- Üstünde siyah benekler bulunan beyaz kanatlı, tavuk büyüklüğünde, uçar, eti yenir, ayakları perdeli yaban ördeği.
7) Yozgat yöresinde "deli, budala" anlamında kullanılan sözcük.- Halk dilinde geç kalma.- Antik Yunan'da kadınların ve evliliğin koruyucusu Tanrıça.
8) "... *Şarkıları*" (William Blake'in ünlü yapıtı).- Gözde bulanık görüş.
9) Kişisel, özel.- Stronsiyum'un simgesi.- Bilgin.- Eski dilde su.
10) Bir kası ya da bir organı hareketsizleştiren maddeye toksikolojide verilen ad.- Adana'nın bir ilçesi.
11) Eski Yunanlılar'ın Afrodit'le özdeşleştirdikleri, Suriye'de oturan Samiler'in büyük Tanrıçası.- Kimi spor dallarında iki rakip, iki takım arasında yapılan karşılaşma.- Kızgın, öfkelenmiş.
12) "Kapansın ... kapıları bir daha açılmasın/ Yok edin insanın insana kulluğunu." (Nazım Hikmet).- Hava'nın beşte dördünü oluşturan, rengi, kokusu, tadı olmayan bir element.- Bilvasıta, vasıtalı.

Yukarıdan aşağıya

1) Molier'in *Scapin'in Dolapları* adlı yapıtından Direktör Ali Bey'in uyarlaması.
2) Su kabarcığı.- En azından, hiç olmazsa.
3) Gelişmiş bir röntgen tekniğini belirten kısaltma.- Dizelerinin ilk harfleri yukardan aşağıya doğru okunduğunda bir sözcük (yazarın, ithaf edilen kişinin adı, anahtar terim) oluşturan şiir.
4) Büyük kardeş.- Adlardan sıfat yapan bir sonek.- ABD'de Utah'ın kuzeydoğusunda turizmin gözde merkezlerinden dağlık kütle.
5) İhracat.- "Çok aziz, çok saygın" anlamında eski bir sözcük.
6) Fermium'un simgesi.- İşaret.- (Özellikle Fransa'da) meyhane, ufak ya da sade bar.
7) Ana öğe, temel.- "Suat ... Ürgüplü" (Şubat-Ekim 1965 arasında başbakanlık da yapmış, 1903-1981 yılları arasında yaşamış siyaset adamımız).
8) Metin Eloğlu'nun bir şiir betiği.- Dövülmüş kuru ekmek ya da peksimet kırıntılarıyla kaplı.- Bin metrenin kısa yazılışı.
9) Çabuk yapılması gereken.- Madencilikle ilgili bir kuruluşumuzun kısaltması.- İsim.
10) Otlak.- Bir haber ajansı.- Argoda "genç erkek".
11) Suudi Arabistan'ın para birimi.- Kimyasal bir tepkime sırasında açığa çıkan erkeyi doğrudan doğruya elektrik erkesine dönüştüren aygıt.
12) Meksika'nın kuzey bölgesinde yaşayan Kızılderililer'e verilen ad.
13) Med, Pers ve İskit Orduları'nda kullanılan saldırma ya da uzun hançer.- "Daniel ... Lewis" (Jim Sheridon'ın yönettiği *My Left Foot -Sol Ayağım-* filminin unutulmaz erkek kahramanı).
14) Anlayışları, görüşleri, gidişleri bir olan kimselerden her biri.- "Değildim ben sana .../ Sen ettin aklımı zail/ Bana tan eyleyen gafil/ Seni görgeç utanmaz mı?" (Fuzuli).
15) En kısa zaman süresi.- Su çevrisi, kuyu.

GEÇEN SAYININ YANITI

Temmuz sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Mustafa Eroğlu** (Dalyan), **Filiz Işık** (Ankara), **Orhan Zeytin** (Bursa) Erdoğan Çınar'ın, Chiviyazıları Yayınevi'nden çıkan *Aleviliğin Gizli Tarihi* adlı kitabını kazandı. Ağustos bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasında belirleyeceğimiz 3 kişi, yine Erdoğan Çınar'ın, Chiviyazıları Yayınevi'nden çıkan *Aleviliğin Gizli Tarihi* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Ağustos tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin...

